ശ്രീകാളിദാസരുടെ

അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം

ഭാഷാവിവൎത്തനം

(പ്രിയംവദ എന്ന ടീകയോടു കൂടിയതു്)

വിവൎത്തകൻ:

വള്ളത്തോൾ

വ്യാഖ്യാതാവു്:

കുട്ടികൃഷ്ണമാരാരു്

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

1936.

മാതൃഭൂമി അച്ചുക്കൂടം, കോഴിക്കോട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശ്രീകാളിദാസരുടെ

അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം

ഭാഷാവിവർത്തനം

(പ്രിയംവദ എന്ന ടീകയോടു കൂടിയത്)

വിവർത്തകൻ:

വള്ളത്തോൾ

വ്യാഖ്യാതാവ്:

കുട്ടികൃഷ്ണമാരാര്

വില ക. 1/4/-

പകർപ്പവകാശം വിവർത്തകന്ന്

(എല്ലാ പ്രതികളിലും വിവർത്തകന്റെ ഒപ്പടയാളമുണ്ടായിരിക്കും)

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സമർപ്പണം

ഒരു നാല്പതില്പരം സംവത്സരങ്ങൾക്കുമുമ്പേ,
ആരുടെ നിർവ്യാജമായ സ്വഭാഷാഭിമാനം
അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളമെന്ന സാഹിത്യരത്നത്തെ,
ഇന്നത്തേക്കാളും ദരിദ്രയായിരുന്ന കൈരളിയുടെ
കയ്യിൽ കൊടുത്തേല്പിച്ചുവോ;
ആരുടെ വിശാലമായ ഹൃദയം,
എങ്കൽ, ഒരു ശിഷ്യകലെന്നപോലേ,
വാത്സല്യാമൃതത്തെ പൊഴിച്ചുകൊണ്ടിരുന്നുവോ;
ആ പുണ്യശ്ലോകനായ
കേരളവർമ്മ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമേനിയുടെ
പാവനസ്മരണയ്ക്കു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അവതാരിക

കാളിദാസമഹാകവിയുടെ കീർത്തിലക്ഷ്മി കാലദേശഭേദകല്പിതങ്ങളായ പരിധികളെ ലംഘിച്ച്, വിശ്വരംഗത്തിലെങ്ങും നിത്യനൃത്തം ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. വശ്യവചസ്സായ ആ കവികോകിലത്തിന്റെ കളകൂജിതം ആയിരത്തഞ്ഞൂറിൽപ്പരം വർഷങ്ങളായി സഹൃദയലോകത്തെ സുധാരസധാരയിൽ ആറാടിക്കുവാൻ തുടങ്ങിയിട്ട്. ഒന്നര നൂറ്റാണ്ടോളം കാലം ആര്യാവർത്തത്തെ മുഴുവൻ ഏകാതപത്രച്ഛായയിൽ ഇളകൊള്ളിച്ച ഗുപ്തസാമ്രാജ്യലക്ഷ്മി സംസ്കൃതഭാഷയ്ക്കു നൽകിയ അമൂല്യമായ ഒരു സംഭാവനയാണ് കാളിദാസകവിത. ഗുപ്തസാമ്രാജ്യത്തിന്റെ പ്രതാപകാലത്ത് സംസ്കൃതഭാഷയ്ക്കും ഹൈന്ദവസംസ്കാരത്തിനും ഉണ്ടായതായി ചരിത്രത്തിൽനിന്നറിയുന്ന 'നവോത്ഥാന'(Renaissance)ത്തിന്റെ നവചൈതന്യസുഷമയാണ് കാളിദാസകവിതയിൽ കളിയാടുന്നത്. ഗുപ്തവംശാലങ്കാരമായ വിക്രമാദിത്യചക്രവർത്തിയുടെ സാമ്രാജ്യലക്ഷ്മി സാഹിതീദേവിയെ സ്വാസനാർദ്ധസഖിയാക്കിസ്സൽക്കരിച്ച കഥ ഇന്ത്യയെ ഇന്നും കോൾമയിർക്കൊള്ളിക്കുന്ന ഒന്നാണ്. വിക്രമാദിത്യന്റെ വിദ്വൽക്കവിസദസ്സിനെ അലങ്കരിച്ചിരുന്ന 'നവരത്ന'*മാലയിലെ നടു

---

* 'ധന്വന്തരിക്ഷപണകാമരസിംഹശങ്കു—വേതാളഭട്ടഘടകർപ്പരകാളിദാസാഃ—ഖ്യാതോ വരാഹമിഹിരോ നൃപതേസ്സഭായാം രത്നാനി വൈ വരരുചിർന്നവ വിക്രമസ്യ' എന്ന പ്രസിദ്ധശ്ലോകത്തിൽ പ്രസ്താവിക്കപ്പെട്ട ഒമ്പതു മഹാന്മാരെയാണ് 'നവരത്നങ്ങൾ' എന്നു പറയുന്നത്: ഇവർ എല്ലാവരും ഏകകാലത്തു ജീവിച്ചിരുന്നവരല്ല എന്നാണ് ചരിത്രകാരന്മാരുടെ മതം. വിക്രമാദിത്യൻ ക്രി. വ. 375 മുതൽ 413 വരെ ഉജ്ജയിനിയിൽ രാജ്യഭാരം ചെയ്തതായി ചരിത്രം പറയുന്നു. 'നവരത്ന'ങ്ങളിൽപ്പെട്ട മററുള്ളവരുടെ കാര്യം എങ്ങിനെയായിരുന്നാലും, കാളിദാസൻ വിക്രമാദിത്യന്റെ സമകാലികനും സദസ്യകവിയുമായിരു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നായകമണിയായിരുന്നു കാളിദാസൻ. കാളിദാസനെപ്പോലെ സംസ്കൃതഭാഷയുടെ സൌഭാഗ്യത്തിന് ഇത്ര മാററുകൂട്ടിയിട്ടുള്ള മറെറാരു കവി ഉണ്ടായിട്ടുണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്.

മനുഷ്യഹൃദയത്തിൽ തുളുമ്പുന്ന മൃദുലങ്ങളായ വികാരങ്ങളേയും, പ്രകൃതിയിൽ പ്രതിഭാസിക്കുന്ന മനോഹരങ്ങളായ കാഴ്ചകളേയും വർണ്ണിക്കുന്നതിൽ കാളിദാസനെ കവിഞ്ഞു നില്ക്കുവാൻ മറെറാരു കവിക്കും സാധിച്ചിട്ടില്ല. കാളിദാസൻെറ കല്പനാശക്തി കാമിനീകാമുകന്മാരുടെ മനോമണ്ഡലത്തിലും, മഹർഷിമാരുടെ പുണ്യാശ്രമങ്ങളിലും, രാജാക്കന്മാരുടെ രാജധാനികളിലും ഒരുപോലെ ചതുരമായ് ചരിക്കുന്നു. സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ പ്രണയസൌഭാഗ്യത്തേയും പ്രകൃതിയുടെ സൌന്ദര്യവിലാസത്തേയും പററി ഇത്ര മധുരമായ് ഗാനംചെയ്തിട്ടുള്ള ഒരു കവി ഒരു രാജ്യത്തുമുണ്ടായിട്ടില്ല എന്നാണ് കാളിദാസകൃതികളെ ഇംഗ്ലീഷിലേയ്ക്കു തർജ്ജിമചെയ്ത ആർതർ റൈഡർ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളത്. പ്രേമത്തിൻെറയും കാമത്തിൻെറയും മദ്ധ്യത്തിൽ കിടക്കുന്ന അതിസൂക്ഷ്മമായ അതിർത്തിരേഖയെ കാളിദാസൻ വ്യക്തമായ് വേർതിരിച്ചിട്ടുണ്ട്. സ്ത്രീപുംസപ്രേമത്തിനു ചാരിതാർത്ഥ്യം ലഭിക്കുന്നതു ഭോഗംകൊണ്ടല്ലെന്നും ത്യാഗംകൊണ്ടാണെന്നും അദ്ദേഹം തൻെറ കൃതികളിൽ സ്പഷ്ടമായ് വെളിപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു.

ന്നു എന്നുള്ളതിന് ഐതിഹ്യവും ചരിത്രവും സാക്ഷിനില്ക്കുന്നുണ്ട്. എന്നാൽ, കാളിദാസൻെറ കാലം, ക്രിസ്തുവർഷാരംഭത്തിന് ഒരു ശതാബ്ദം മുമ്പാണെന്നും, ക്രിസ്തുവർഷാരംഭത്തിനു ശേഷം ആറാംനൂററാണ്ടാണെന്നും ഏഴാംനൂററാണ്ടാണെന്നുംമററുമുള്ള പക്ഷാന്തരങ്ങളും ഇല്ലാതെയില്ല. എന്നാൽ, കാളിദാസൻ ജീവിച്ചിരുന്നത് എ.ഡി. ആറാംനൂറാണ്ടിലാണെന്നും ഏഴാം നൂററാണ്ടിലാണെന്നുമുള്ള വാദങ്ങൾ എങ്ങിനേയും നിലനില്ക്കത്തക്കവയല്ലെന്നു Mandasor inscription എന്നു പ്രസിദ്ധമായ വത്സഭട്ടിയുടെ ശിലാശാസനം സ്ഥാപിച്ചുകഴിഞ്ഞിട്ടുണ്ടെന്നാണ് Keith എന്ന സംസ്കൃതസാഹിത്യചരിത്രകാരൻ പറയുന്നത്. 472–73–ൽ സ്ഥാപിതമായിട്ടുള്ള പ്രസ്തുതശിലാശാസനത്തിൽ, കാളിദാസൻെറ ഋതുസംഹാരത്തിലും മേഘസന്ദേശത്തിലുമുള്ള ചില ശ്ലോകങ്ങളുടെ അനുകരണം സ്പഷ്ടമായ് കാണുന്നുണ്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

'പരസ്പരപ്രാപ്തിനിരാശയോർവ്വരം
ശരീരനാശോപി സമാനുരാഗയോഃ'

എന്നും,

'അകൃതാർത്ഥേപി മനസിജേ
രതിമുഭയപ്രാർത്ഥനാ കുരുതേ'

എന്നുമുള്ള നാലു വരികളിൽ കാളിദാസൻെറ പ്രേമവിഷയകമായ തത്വജ്ഞാനം മുഴുവൻ അടങ്ങിയിട്ടുണ്ട്.

കാളിദാസൻെറ കവിതയിൽ പ്രകൃതിയുടെ ലോകമെന്നും, മനുഷ്യൻെറ ലോകമെന്നും ഉള്ള വ്യത്യാസം കാണുന്നതല്ല. അദ്ദേഹത്തിൻെറ കല്പനാശക്തി പ്രകൃതിയുടെ ലോകത്തിൽ മനുഷ്യൻെറ ലോകത്തേയും, മനുഷ്യൻെറ ലോകത്തിൽ പ്രകൃതിയുടെ ലോകത്തേയും നമുക്കു കാണിച്ചുതരുന്നു. വൃക്ഷങ്ങളും, ലതകളും, പർവ്വതങ്ങളും, നദികളും തിര്യക്കുകളും മനുഷ്യരും എല്ലാം പരസ്പരം അനുകരിക്കുകയും സഹകരിക്കുകയും ചെയ്യുന്ന കാഴ്ചയാണ് കാളിദാസകൃതികളിൽ നാം കാണുന്നത്. സ്ഥാവരത്തിലും ജംഗമത്തിലും എന്നതുപോലെ, ഭൂതത്തിലും വർത്തമാനത്തിലും ഭാവിയിലും എല്ലാററിലും ഒരേ ഒരു ശക്തിയുടെ സംഘടിതമായ വ്യാപാരത്തെ ദർശിക്കുന്ന ക്രാന്തദർശിയായ ആ കവിസത്തമൻ ലോകത്തിലുള്ള യാതൊന്നിനേയും യാദൃച്ഛികമായി ഗണിക്കുന്നില്ല. അദ്ദേഹത്തിൻെറ ദൃഷ്ടിയിൽ ലോകത്തിലെ സകലസംഭവങ്ങളും കാര്യകാരണബന്ധശൃംഖലയുടെ ഓരോ കണ്ണികളാണ്. ശാകുന്തളത്തിൽ, ദുഷ്ഷന്തനു കണ്വാശ്രമത്തിൽ ചെല്ലുമ്പോഴും, കശ്യപാശ്രമത്തിൽ ചെല്ലുമ്പോഴും ദക്ഷിണബാഹുസ്പന്ദനംവഴിക്കു, സംഭാവ്യമായ ശകുന്തളാസമാഗമത്തിൻെറ സൂചന മുൻകൂട്ടി ലഭിക്കുന്നു. ശകുന്തളാദുഷ്ഷന്തന്മാരുടെ പ്രഥമസന്ദർശനത്തെ അവസാനിപ്പിക്കുന്ന വനഗജവൃത്താന്തത്തിൽ, വരാനിരിക്കുന്ന ദുർവ്വാസസ്സിൻെറ ശാപമാകുന്ന അശുഭസംഭവത്തിൻെറ കരിനിഴൽ സൂക്ഷ്മദൃഷ്ടികൾക്കു കാണ്മാൻ കഴിയാത്തതല്ല. അതിപാവനമായ ആശ്രമഭൂവിൽ വെച്ചു, തപോവനവിരോധിയായ മന്മഥവികാരത്തിന്നു വശംവദരായി, വിവേകംകൂടാതെ അനുരാഗമാർഗ്ഗത്തിൽ ചരിച്ച നായികാനായകന്മാരെ ദുർവ്വാസശ്ശാപംകൊണ്ടു കഠിനമാ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

യ് ശിക്ഷിച്ച കവി തീക്ഷ്ണമായ ഒരു 'അഗ്നിപരീക്ഷ'കൊണ്ടാണ് പ്രേമത്തിന്റെ ശുദ്ധിയും ശക്തിയും തെളിയിച്ചിട്ടുള്ളത്.

കവികളിൽ കാളിദാസനും കവിതകളിൽ കാളിദാസകവിതയും, കാളിദാസകവിതയിൽ ശാകുന്തളവും മികച്ചു നില്ക്കുന്നു. കാളിദാസന്റെ കലാസൃഷ്ടിശക്തിയുടെ വിശേഷോത്തരമായ ഒരു ശില്പവേലയാണ് ശാകുന്തളം. ലോകത്തിലുള്ള സകലസുന്ദരവസ്തുക്കൾക്കും കൂടി ഒരൊററ വാക്കു പറയണമെങ്കിൽ ശാകുന്തളം എന്നു പറഞ്ഞാൽ മതി എന്നു ജർമ്മൻകവിയായ ഗീഥേ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിൽ ഒട്ടും അതിശയോക്തിയില്ല. എപ്പോൾ വായിച്ചാലും പ്രതിനവരസമായിത്തോന്നുന്ന ശാകുന്തളത്തെ വിശ്വസാഹിത്യമലർവാടിയിലെ വാടാമലർ എന്നു പറയുന്നത് എത്രയും യുക്തം തന്നെ.

ശാകുന്തളത്തെപ്പോലെ ഇത്രയധികം ലോകപ്രസിദ്ധി സമ്പാദിച്ച ഒരു സംസ്കൃതഗ്രന്ഥം വേറെയുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇയ്യിടെ ഇന്ത്യയിൽ വന്നുപോയ സൌത്താഫ്രിക്കൻ പ്രതിനിധിസംഘത്തിന്റെ നേതാവായ മിസ്റ്റർ ഹോഫ്മെയർ (Hofmeyr) ഇന്ത്യയെ 'ശാകുന്തളത്തിന്റെ നാട്' എന്നാണ് പറഞ്ഞത്. ഇംഗ്ലീഷ്, ജർമ്മൻ മുതലായ പ്രധാനയൂറോപ്യൻഭാഷകളിലെല്ലാം ശാകുന്തളത്തിന് ഒന്നിലധികം തർജ്ജിമകൾ ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്. ഭാരതീയഭാഷാപ്രപഞ്ചത്തിൽ കടന്നു നോക്കിയാൽ, ചുരുങ്ങിയപക്ഷം ശാകുന്തളത്തിന് ഒരു തർജ്ജിമയെങ്കിലും ഇല്ലാത്ത ഒരു മുതിർന്ന ഭാഷയെ കാണ്മാൻ കഴിയുന്നതല്ല. സംസ്കൃതഭാഷയുമായി പലവിധത്തിലും സംബന്ധപ്പെട്ടിട്ടുള്ള മലയാളഭാഷയിൽ, എന്റെ അറിവിൽ പെട്ടേടത്തോളം ശാകുന്തളത്തിന് ആറിൽ കുറയാതെ തർജ്ജിമകൾ ഉണ്ട്.

മലയാളത്തിൽ ഇതുവരെ ഉണ്ടായിട്ടുള്ള ശാകുന്തളവിവർത്തനങ്ങളിൽ പ്രാഥമ്യം വഹിക്കുന്നതു കേരളവർമ്മ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാൻ തിരുമനസ്സിലെ മണിപ്രവാളശാകുന്തളമാകുന്നു. ശാകുന്തളത്തിനെന്നല്ല, ഒരു സംസ്കൃതനാടകത്തിനുതന്നേ ആദ്യമായ് മലയാളത്തിലുണ്ടായ ഒരു തർജ്ജിമ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാന്റെ മണിപ്രവാളശാകുന്തളമാണ്. ഒരു കാലത്തു കേരളത്തിലെങ്ങും വേലിയേററംകൊണ്ടു നാടകഭ്രമത്തോടൊപ്പം, പൊ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്തിവന്ന നാടകസംഘങ്ങൾ രംഗപ്രയോഗത്തിന്ന് ഉപയോഗപ്പെടുത്തിയതുവഴിക്കു മണിപ്രവാളശാകുന്തളത്തിന്നു പാമരന്മാരുടെ ഇടയിൽക്കൂടി പ്രസിദ്ധി ഉണ്ടാകുവാനിടയായിട്ടുണ്ട്. 'മാനോടൊത്തു വളന്നു' എന്നും, 'അംഭോബിന്ദുതുഷാര' എന്നും മററുമുള്ള മണിപ്രവാളശാകുന്തളശ്ലോകങ്ങൾ സാഹിത്യവുമായി യാതൊരു ബന്ധവുമില്ലാത്ത സാധാരണന്മാക്കുകൂടി സുപരിചിതങ്ങളായിട്ടുള്ളവയാണ്.

കേരളവമ്മ വലിയ കോയിത്തമ്പുരാൻെറ തർജ്ജിമയ്ക്കു, 'ഭാഷാശാകുന്തളം' എന്ന ആദ്യത്തെ പേരു മാററി, 'മണിപ്രവാളശാകുന്തളം' എന്നു പിന്നീടിട്ട പേരാണ് അധികം ഉചിതമായിക്കാണുന്നത്. കോയിത്തമ്പുരാൻെറ ഭാഷ, 'ഭാഷാസംസ്കൃതയോഗോ മണിപ്രവാളം' എന്ന ലീലാതിലകലക്ഷണമനുസരിച്ചുള്ള പ്രാചീനമണിപ്രവാളത്തോടാണ് അധികം അടുത്തു നില്ക്കുന്നത്. 'തമിഴ് മണി സംസ്കൃതം പവിഴം' എന്ന പ്രമാണപ്രകാരം മണിസ്ഥാനീയങ്ങളായ ഭാഷാപദങ്ങളുടേയും, പ്രവാളസ്ഥാനീയങ്ങളായ സംസ്കൃതവിഭക്ത്യന്തപദങ്ങളുടേയും യോഗമാണ് പണ്ടത്തെ മണിപ്രവാളം. എന്നാൽ, ഭാഷാപദങ്ങളേയും സംസ്കൃതപദങ്ങളേയും പരസ്പരം ചേക്കുന്ന ക്രമത്തിലും രീതിയിലും കാലക്രമത്തിൽ മാററം വന്നതിനാൽ, മണിപ്രവാളത്തിൻെറ സ്വരൂപത്തിന്നും അത്ഥത്തിന്നും പരിവത്തനം സംഭവിച്ചു. സംസ്കൃതപ്രകൃതികളോടു മലയാളപ്രത്യയങ്ങൾ ചേത്തു ഭാഷീകരിക്കപ്പെട്ട സംസ്കൃതപദങ്ങളുടേയും ശുദ്ധഭാഷാപദങ്ങളുടേയും യോഗമാണ് മണിപ്രവാളമെന്നു വന്നുകൂടി. സംസ്കൃതമലയാളപദങ്ങളുടെ സങ്കരത്തിൽ ഇങ്ങിനേ ഉണ്ടായിത്തീന്ന മാററങ്ങൾ പ്രാചീനമണിപ്രവാളത്തിൻെറ വ്യവസ്ഥകൾക്കു യോജിക്കാത്തതുകൊണ്ടു, മണിപ്രവാളമെന്ന സംജ്ഞതന്നേ ക്രമത്തിൽ ലുപ്തപ്രചാരമായിത്തീരുകയും ചെയ്തു.

ഭാഷാസംസ്കൃതയോഗത്തിൽ വന്ന ഈ മാററങ്ങൾ മണിപ്രവാളശാകുന്തളത്തിലെ ഭാഷയെ വളരെയൊന്നും സ്പശിച്ചിട്ടില്ല.

'യാതീഹ മുമ്പോട്ടു ജഡം ശരീരം
ചേതസ്സു പശ്ചാദവശം പ്രയാതി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വാതസ്യ വേഗം പ്രതി നീയമാനം
കേതോഃ പതാകാംശുകമെന്നപോലെ.'

എന്നീ വിധത്തിൽ പവിഴ(സംസ്കൃത)ത്തിന്റെ പങ്കു വളരെ കൂടിയിട്ടുള്ള മണിപ്രവാളശാകുന്തളത്തിലെ ഭാഷയല്ലും,

'മുന്നോട്ടു നീങ്ങുന്നു ജഡം ശരീരം
പിന്നോട്ടു പായുന്നു മനസ്സുനീശം
ഭിന്നിച്ചു കാററത്തു നയിച്ചിടുമ്പോൾ
ചീന്നും കൊടിക്കുള്ളൊരു കൂറപോലെ.'

എന്നിത്യാദികളിലുള്ള സമകാലികഭാഷയോടല്ല,

'ധന്യാ തയോരരികിലുണ്ടിരുൾകൊണ്ടൽമദ്ധ്യേ
മിന്നുന്ന മിന്നലൊടു നേരിടുമംഗരേഖാ
തന്വംഗി കാചന വിശാലവിലോചനവിഭ്രമശ്രീ-
സന്നാഹവഞ്ചിതജഗത്ത്രയധൈര്യസാരാ.'

എന്നീ മട്ടിലുള്ള പ്രാചീനമണിപ്രവാളഭാഷയോടാണ് അധികം അടുപ്പമുള്ളത്. മണിപ്രവാളശാകുന്തളത്തിലെ പ്രവാളപ്രചുരമായ ഈ ഭാഷ സംസ്കൃതപരിജ്ഞാനമില്ലാത്ത മലയാളികൾക്കു 'സുഭഗയായ ഒരു ഗോവ്' അല്ലാതെ വന്നതുകൊണ്ടാണ് പ്രൊഫസർ രാജരാജവർമ്മ തമ്പുരാൻഅവർകളുടെ മലയാളശാകുന്തളം ആവിർഭവിക്കുവാൻ ഇടയായത്. മലയാളശാകുന്തളം മുഖ്യമായ് സുകുമാരമതികളായ വിദ്യാർത്ഥികളുടേയും, പഠിപ്പു കുറഞ്ഞ സാധാരണന്മാരുടേയും ഉപയോഗമുദ്ദേശിച്ചു രചിക്കപ്പെട്ടതാകയാൽ, അതു പലേടത്തും മൂലത്തിന്റെ തർജ്ജിമ എന്ന നില വിട്ടു, മൂലാർത്ഥത്തിന്റെ വിവരണമായിപ്പോയിട്ടുണ്ട്. സാഭിപ്രായങ്ങളായ അല്പം ചില സമുചിതപദങ്ങൾകൊണ്ട് ആലോചനാമാത്രമണീയങ്ങളായ അനല്പാർത്ഥങ്ങളെ പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന കാളിദാസകൃതികളെ പരിമിതാശയങ്ങളായ ഭാഷാപദങ്ങൾ ഉപയോഗിച്ചു വിവരണരൂപത്തിൽ വിവർത്തനംചെയ്താൽ മൂലത്തിന്റെ ചമൽക്കാരം ചോർന്നുപോകാതിരിപ്പാൻ നിവൃത്തിയില്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

'തസ്യാഃ പുഷ്പമയീ ശരീരലുളിതാ
ശയ്യാ ശിലായാമിയം
ക്ലാന്തോ മന്മഥലേഖ ഏഷ നളിനീ-
പത്രേ നഖൈരർപ്പിതഃ
ഹസ്താൽ ഭ്രഷ്ടമിദം ബിസാഭരണമി-
ത്യാസജ്ജമാനേക്ഷണോ
നിർഗ്ഗന്തും സഹസാ ന വേതസഗൃഹാൽ
ശക്നോമി ശൂന്യാദപി.'

എന്ന മൂലശ്ലോകത്തിനും,

'ഇക്കല്ലിൽ പുഷ്പതല്പം ദയിതതമ കിട-
ന്നിട്ടു കേടാന്തത്രേ
ശ്രുഷ്ടം പത്മച്ഛദം പിന്നിതു നഖലിപിയേ-
റ്റൊരു നൽക്കാമലേഖം
അക്കൈത്തണ്ടികൽ നിന്നുതിർന്നൊരു വിസവളയാ-
ണിക്കിടക്കുന്നതെന്നും
നോക്കുമ്പോഴും ഞാനശക്തൻ വിടുവതിനിവിടം
ശൂന്യമെന്നാലുമിപ്പോഴും.'
(മലയാളശാകുന്തളം)

എന്ന തർജ്ജിമശ്ലോകത്തിനും തമ്മിൽ ചമൽക്കാരവിഷയത്തിലുള്ള താരതമ്യം സഹൃദയന്മാർക്കു സംവേദ്യമാണല്ലോ. (മൂലത്തിലെ 'ലുളിതാ' എന്നതിന്നു 'കേടാന്തു' എന്നും, 'ക്ലാന്തഃ' എന്നതിനു 'ശ്രുഷ്ടം' എന്നും, 'ആസജ്ജമാനേക്ഷണഃ' എന്നതിന്നു 'നോക്കുമ്പോഴും' എന്നും പകരം വെച്ചാൽ തർജ്ജിമ ശരിയാവുകയില്ല. മൂലത്തിന്റെ ആശയവും ചമൽക്കാരവും ശരിക്കു സംക്രമിപ്പിക്കുവാൻ ശക്തിയുള്ള ശബ്ദങ്ങളും ശബ്ദരചനയും ഇല്ലായ്കയാൽ ഈ തർജ്ജിമ മൂലത്തിന്റെ നേർത്തുമങ്ങിയ ഒരു നിഴൽപോലെയാണു് നില്ക്കുന്നതു്.

കേരളവർമ്മ കോയിത്തമ്പുരാന്റെ തർജ്ജിമയ്ക്കും മൂലത്തിനും തമ്മിൽ രീതിവിഷയത്തിലുള്ള വൈജാത്യം വിസ്പഷ്ടമായിട്ടു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ള്ളതാണ്. കേരളകാളിദാസന്റെ ഓജസ്വിയായ ഉദ്ധതപദബന്ധം, സാക്ഷാൽ കാളിദാസന്റെ പ്രസന്നമധുരമായ വൈദർഭീ രീതിക്കു തീരേ യോജിക്കാത്തതാകയാൽ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പരിഭാഷയിൽ പലേടത്തും മൂലത്തിലെ മനോഹരങ്ങളായ ആശയങ്ങളും മധുരങ്ങളായ ഭാവങ്ങളും വേണ്ടതുപോലെ സ്ഫുരിക്കുവാൻ ഇടയാകാതെ പോയിട്ടുണ്ട്.

'പുല്ലിനെ മാൻ തുപ്പുന്നു
നല്ലിളമയിൽ നർത്തനം നിറുത്തുന്നു
വല്ലികളുറ്റം താപത്താൽ
വെള്ളില കണ്ണീർ കണക്കു ചൊരിയുന്നു.'

എന്നിങ്ങിനെയുള്ള ചുരുക്കം ചില പദ്യങ്ങളിൽ മാത്രമേ കേരളകാളിദാസന്റെ പദബന്ധരീതിക്കു തെല്ലൊരു സൌമ്യത കാണുന്നുള്ളു. മൂലത്തിലുള്ള ചില ചെറിയ ശ്ലോകങ്ങളെ വലിയ വൃത്തങ്ങളിൽ തർജ്ജിമചെയ്യാൻ പുറപ്പെട്ടതുമൂലം, അദ്ദേഹത്തിന്നു ചിലേടത്തു മൂലത്തിലെ ആശയങ്ങളെ അടിച്ചുപരത്തി നീട്ടേണ്ടതായിട്ടും വന്നിട്ടുണ്ട്.

'ക്വ വയം ക്വ പരോക്ഷമന്മഥോ
മൃഗശാബൈസ്സമമേധിതോ ജനഃ
പരിഹാസവിജല്പിതം സഖേ
പരമാർത്ഥേന ന ഗൃഹ്യതാം വചഃ.'

എന്ന മൂലത്തിലെ ചെറിയ ശ്ലോകം, തർജ്ജിമയിൽ,

'മാനോടൊത്തു വളർന്നു മന്മഥകഥാ-
ഗന്ധം ഗ്രഹിക്കാത്തൊരാ-
ത്താനോ നാഗരികാംഗനാരസികനാ-
മെന്നെ ഭ്രമിപ്പിക്കുവാൻ
ഞാനോരോന്നു വൃഥാ പറഞ്ഞു പരിഹാ-
സാർത്ഥം പരം തോഴരേ
താനോ ശ്രദ്ധനതൊക്കെയിന്നു പരമാ-
ർത്ഥത്വേന ബോധിക്കൊലാ.'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എന്ന വലിയ ശ്ലോകമായ് വളൎന്നിരിക്കുന്നതു നോക്കുക. മൂലത്തിലുള്ള 'പരോക്ഷമന്മഥഃ' എന്ന വിശേഷണപദത്തെ 'മന്മഥകഥാഗന്ധം ഗ്രഹിക്കാത്ത' എന്നും, 'വയം' എന്ന പൂജാൎത്ഥക ബഹുവചനപദത്തെ 'നാഗരികാംഗനാരസികനാമെന്നെ' എന്നുമായി തൎജ്ജിമചെയ്തിരിക്കുന്നതുകൊണ്ടു, തൎജ്ജിമ മൂലത്തെ അതിശയിച്ചിരിക്കുന്നു എന്നു ചിലർ സ്തുതിച്ചുപറയാറുണ്ട്. എന്നാൽ, മൂലത്തിലെ പ്രതിപാദനയുക്തിയും വ്യംഗ്യഭംഗിയും തൎജ്ജിമയിൽ ചോൎന്നുപോയിട്ടുള്ളത് അവർ കേവലം കണ്ടിട്ടില്ലെന്നാണ് തോന്നുന്നത്. 'മൃഗശാബൈഃ' എന്ന മൂലത്തിലെ 'ശാബ'ശബ്ദം തൎജ്ജിമയിൽ വിട്ടുപോയിരിക്കുന്നതിനാൽ, ശകുന്തള മന്മഥകഥാഗന്ധം ഗ്രഹിക്കാത്തവളാണെന്ന പ്രസ്താവന നിരാധാരമായിത്തീൎന്നിരിക്കുന്നു. മാൻകുട്ടികൾക്കല്ലാതെ മാനിന്നു മന്മഥകഥാഗന്ധം ഗ്രഹിക്കുവാൻ വയ്യാഷ്കയില്ലായ്കയാൽ മാനോടൊത്തു വളൎന്നതുകൊണ്ടു ശകുന്തളയ്ക്കു മന്മഥകഥാഗന്ധമില്ലെന്നു വരുന്നതല്ല. മാനിന്നു മന്മഥകഥാജ്ഞാനമുണ്ടെന്നു കാളിദാസൻ തന്നേ,

'ശൃംഗേ കൃഷ്ണമൃഗസ്യ വാമനയനം
കണ്ഡൂയമാനാം മൃഗീം'

എന്നിത്യാദിഭാഗങ്ങളിൽ സ്പഷ്ടമായി വെളിപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ട്. പിന്നെ, 'വയം' എന്ന ബഹുമാനാൎത്ഥകമായ ബഹുവചനത്തിന്റെ സ്വാരസ്യംകൊണ്ടു സിദ്ധിക്കുന്ന വ്യംഗ്യത്തെ 'നാഗരികാംഗനാരസികനാ'മെന്നിപ്രകാരം വാച്യമാക്കിത്തീൎത്തതിനാൽ മൂലത്തിലെ വ്യംഗ്യഭംഗി തൎജ്ജിമയിൽ ഇല്ലാതെപോവുകയും ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

ഭാഷാപോഷണയജ്ഞത്തിൽ ബദ്ധദീക്ഷന്മാരായിരുന്ന കേരളകാളിദാസന്റേയും കേരളപാണിനിയുടേയും തൎജ്ജിമകളെപ്പററി ഇത്രയും ഇവിടെ വിമൎശനംചെയ്തതുകൊണ്ട്, ആ വന്ദ്യഗുരുജനങ്ങൾ ചെയ്ത സാഹിത്യവ്യവസായത്തിന്റെ വിലയെ ലഘൂകരിക്കുകയാണെന്ന് ആരും വിചാരിക്കുകയില്ലെന്നു കരുതുന്നു. കേരളഭാഷയുടെ ആചാൎയ്യന്മാരായ ആ ആരാധ്യപുരുഷന്മാരുടെ തൎജ്ജിമകൾ ആവിൎഭവിച്ച കാലവും, കാളിദാസകൃതിയുടെ ഗുണോൽകൃഷ്ടതയും, കേരളഭാഷയുടെ വിഭവകാൎശ്യവും ആ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ലോചിച്ചാൽ, ഈ വിധത്തിലെങ്കിലും വിശേഷാന്തരമായ ശാകു
ന്തളം കൈരളിക്കു കരഗതമായിത്തീൎന്നുവല്ലോ എന്നോൎത്തു നാം
തീൎച്ചയായും അവരുടെ നേരെ കൃതജ്ഞന്മാരായിരിക്കുകതന്നെ
വേണം. പക്ഷേ, അത്രയുംകൊണ്ടു ശാകുന്തളത്തിൻെറ തൎജ്ജി
മ സംബന്ധിച്ചു സൎവ്വഥാ പൂൎണ്ണകാമന്മാരായി എന്നു നമുക്കു കൃ
താൎത്ഥതപ്പെട്ടിരിക്കുവാൻ തരമില്ലെന്നേ ഉള്ളൂ.

പ്രാമാണികന്മാരുടെ വകയായി പ്രസിദ്ധങ്ങളായ രണ്ടു ത
ൎജ്ജിമകൾ ഉണ്ടായിരുന്നിട്ടും ശാകുന്തളത്തിന്നു പണ്ഡിതവൎയ്യനാ
യ ശ്രീമാൻ ആററൂർ കൃഷ്ണപ്പിഷാരോടിയുടെ വകയായ പുതിയ
ഒരു പരിഭാഷകൂടി ഇയ്യിടെ പുറത്തുവന്നതിൽനിന്നു മുകളിൽ
പ്പറഞ്ഞ സംഗതിതന്നെയാണ് വെളിപ്പെടുന്നത്. * വ്യാഖ്യാ
നഭേദംകൊണ്ടും പാഠഭേദംകൊണ്ടും മൂലംതന്നെ പലമാതിരിയി
ലിരിക്കുന്ന സ്ഥിതിക്കു, പ്രസ്ഥാനഭേദംകൊണ്ടും രുചിഭേദം
കൊണ്ടും തൎജ്ജിമകളും പലതുണ്ടാകാമെന്നു കേരളകാളിദാസൻ
തന്നെ പറഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. ശാകുന്തളത്തിന്നു പല പാഠഭേദങ്ങളും
ഉള്ളതിൽ, കേരളപാഠം അനുസരിച്ചു രചിച്ചിട്ടുള്ള മിസ്റ്റർ കൃഷ്ണ
പ്പിഷാരോടിയുടെ പരിഭാഷയും കൈരളിക്ക് ആവശ്യമായിട്ടുള്ള
താണ്. ശ്രീമാൻ കൃഷ്ണപ്പിഷാരോടിയുടെ 'കേരളശാകുന്തള'
ത്തിന്ന് അവലംബമായ് നില്ക്കുന്ന കേരളപാഠത്തിന്നും മററുള്ള
പാഠങ്ങൾക്കും തമ്മിൽ പലേടത്തും വ്യത്യാസമുണ്ടെന്നുള്ളതിന്നു
സംശയമില്ല. എന്നാൽ മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ കേരളപാഠ
ത്തിന്നു മററുള്ള പാഠങ്ങളെ അപേക്ഷിച്ച് ഔചിത്യം അധിക
മുണ്ടെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു മുഴുവനും അങ്ങോട്ടു വകവെച്ചുകൊടുക്കു
വാൻ നിവൃത്തിയില്ല. കേരളപാഠത്തിന്നു പല സ്ഥലങ്ങളിലും
സ്വാരസ്യവും സന്ദൎഭശുദ്ധിയും അധികം കാണുന്നുണ്ടെങ്കിൽ
ചില സ്ഥലങ്ങളിൽ അവ രണ്ടും കുറവായും കാണുന്നുണ്ട്. വി
ദൂഷകോക്തിയായി മററുള്ള പാഠങ്ങളിൽ കാണുന്ന x 'അങ്ങുന്ന്
ഈച്ചകളെയൊക്കെയും ഓടിച്ചുകളഞ്ഞു' എന്ന വാക്യത്തിൻെറ

---

* 'വ്യാഖ്യാനഭേദോऽപി പാഠഭേദോऽനേകഭേദം യദി മൂല
മേവ—പ്രസ്ഥാനഭേദാദ്രുചിഭേദതശ്ച ഭേദാവകാശസ്സുതരാം വിവ
ൎത്തേ' എന്ന ശ്ലോകം നോക്കുക.

x 'കൃതം നിൎമ്മക്ഷികം ഭവതാ' എന്നു മൂലം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സ്ഥാനത്തു മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ കേരളപാഠത്തിൽ കാണുന്ന 'ഈച്ചകളെപ്പോലെ ശല്യപ്പെടുത്തുന്ന വർഗ്ഗത്തെയെല്ലാം അവിടുന്ന് ആട്ടിപ്പായിച്ചു' എന്നുള്ള വാക്യത്തിനു, സ്വാരസ്യത്തിന്റെ കാര്യത്തിൽ മുൻതൂക്കമോ പിൻതൂക്കമോ ഉള്ളതെന്നു സഹൃദയന്മാർതന്നെ തീർച്ചപ്പെടുത്തിക്കൊണ്ടാൽ മതി. ആറാമങ്കത്തിൽ,

'കുലചിലയിലണച്ചു ചൂതബാണം
മലർശരനും പ്രഹരിപ്പതിന്നൊരുങ്ങി'

എന്ന രാജാവിന്റെ വാക്കു കേട്ടപ്പോൾ വിദൂഷകൻ, 'സ്വാമി, കുറച്ചു ക്ഷമിക്കണം; ഞാൻ എന്റെ ഈ വടികൊണ്ടു് ഈ കാമബാണങ്ങളെ ഇപ്പോൾ ഉലച്ചേയ്ക്കാം' എന്നു പറയുന്നതായിട്ടാണ് മററുള്ള പാഠങ്ങളിൽ കാണുന്നത്. ശ്രീമാൻ കൃഷ്ണപ്പിഷാരോടിയുടെ പാഠത്തിലാകട്ടെ, ആ സ്ഥാനത്തു, 'നില്ക്കു; ഈ വടികൊണ്ടു കാമവ്യാധിയെ നശിപ്പിച്ചേയ്ക്കാം' എന്നത്രേ വിദൂഷകൻ പറയുന്നത്. 'കാമദേവൻ എന്നെ പ്രഹരിക്കുന്നതിനായി മാംപൂക്കളാകുന്ന അമ്പുകളെ വില്ലിൽ തൊടുത്തുകഴിഞ്ഞു' എന്നുള്ള രാജാവിന്റെ ആവലാതി കേട്ടാൽ, ഹാസ്യമൂർത്തിയായ വിദൂഷകൻ, ഉടനെ മുമ്പിൽക്കണ്ട കാമബാണങ്ങളായ മാംപൂക്കളെ വടികൊണ്ടു തല്ലിക്കൊഴിക്കുവാനോ, അതോ, വടികൊണ്ടു 'കാമവ്യാധി'യെ ഒഴിപ്പിക്കുവാനോ ഒരുമ്പെടുക എന്ന് ഒന്നു ചിന്തിച്ചുനോക്കുക। മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ പാഠത്തിന് ഇവിടെ സന്ദർഭശുദ്ധിയും സ്വാരസ്യവും തീരെയില്ല എന്നുതന്നെ പറയേണ്ടിയിരിക്കുന്നു. ഇനിയും, മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ പാഠത്തിൽ രണ്ടാമങ്കത്തിൽ രാജാവു വിദൂഷകനോടു പറയുന്നതായിക്കാണുന്ന 'അവനവന്നു സൌന്ദര്യമുണ്ടെന്ന്എല്ലാവക്കും തോന്നും' എന്നതിന്റെ മൂലമായ 'സർവ്വഃ കാന്തമാത്മാനം പശ്യതി' എന്നതിനെക്കാൾ, 'എല്ലാവക്കും അവനവന്റേതു നല്ലതെന്നു തോന്നും' എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള 'സർവ്വഃ കാന്തമാത്മീയം പശ്യതി' എന്ന ഇതരപാഠവാക്യമാണ് കൂടുതൽ സന്ദർഭോചിതമായിട്ടുള്ളത്.

ശ്രീമാൻ ആററൂർ കൃഷ്ണപ്പിഷാരോടിയുടെ 'കേരളശാകുന്തളം'കൊണ്ടും കേരളീയക്കു തൃപ്തിപ്പെടുവാനുള്ള നിലയായിട്ടില്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ പരിഭാഷയിൽ, 'പിടിച്ച കടിഞാണ യച്ചുളവു' എന്നിത്യാദികളായി, തർജ്ജിമയിൽ ധാരാളം തഴകിയ ഒരു കൈയ്യിന്റെ മിടുക്കു കാണിക്കുന്ന മികച്ച പല പദ്യങ്ങളും ഉണ്ടെന്നു സന്തോഷസമേതം പറയാം. പക്ഷേ, മൂലത്തിലെ ആശയങ്ങൾ ശരിയായി സ്ഫുരിക്കാതെയുള്ള ക്ലിഷ്ടങ്ങളായ പദ്യങ്ങളും, 'കുളുർമപ്പെട്ടന്നൊരു കവിൾത്തടങ്ങളാൽ,' 'ദർഭാഗ്രമേററ മുറി തീപ്പതിന്,' 'അരികത്താസന്നമായുള്ള,' 'സുതയെബ്ബലമായ്പ്പിടിച്ചതിന്നു,' എന്നീ വിധത്തിൽ പന്തിയല്ലാത്ത ദുസ്സഹപ്രയോഗങ്ങളും അതിൽ പലതുമുണ്ട്. 'രണ്ടു പന്തിരാണ്ടിനു' മുമ്പ് കുറതീർന്നപ്രസ്തുതപരിഭാഷയെ ഇപ്പോൾ കാലഹരണദോഷം ഭയന്നു, 'പൊളിച്ചെഴുതിപ്പതിപ്പിക്കു'വാൻ നിശ്ചയിച്ച മിസ്റ്റർ പിഷാരോടി തന്റെ ആമുഖത്തിൽ പറഞ്ഞു കാണുന്നതുപോലെ പഴക്കംകൊണ്ടുമാത്രം തൃപ്തിപ്പെട്ടു, പരിഷ്കാരമൊന്നും വേണ്ടെന്നുവെച്ചതു പന്തിയായില്ല.

ആപാതമധുരവും ആലോചനാമൃതവുമായ അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം ആരേതുഭാഷയിൽ തർജ്ജിമചെയ്താലും അതിന്റെ സർവ്വാംഗീണമായ സൌന്ദര്യം തർജ്ജിമയിൽ വരുത്തുവാൻ സാധിക്കുന്നതല്ലെന്നുള്ളതു പരമാർത്ഥംതന്നെ. എങ്കിലും സാധിക്കുന്നിടത്തോളം സാഹിത്യഗുണംകൊണ്ടു മൂലത്തോടടുക്കുന്ന ഒരു തർജ്ജിമ ഏതു ഭാഷയ്ക്കും ആശാസ്യമാകയാൽ, അതിലേയ്ക്കുവേണ്ടി അഹന്മാർ ചെയ്യുന്ന ശ്രമം അഭിനന്ദനീയമായേ ഭവിക്കുകയുള്ളു. ഈ നിലയിൽ, മഹാകവി വള്ളത്തോൾ ശാകുന്തളം തർജ്ജിമചെയ്യാൻ പുറപ്പെട്ടതുസംബന്ധിച്ചു വിശേഷവിധിയായിട്ടു വല്ലതും ഒരു സമാധാനം പറയേണ്ട ആവശ്യമുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഇപ്പോൾ മഹാജനങ്ങളുടെ മുമ്പിൽ അവതരിക്കുന്ന വള്ളത്തോളിന്റെ ഈ തർജ്ജിമതന്നേ അതിന്റെ അവതാരൌചിത്യത്തെ വേണ്ടതുപോലെ തെളിയിക്കുന്നതുമാണ്:

വള്ളത്തോളിന്റെ വിശിഷ്ടതൂലികയിൽനിന്നു കൈരളിക്കു കിട്ടിയ ഈ പുതിയ ശാകുന്തളവിവർത്തനത്തിന്നു പ്രഥമദർശനത്തിൽത്തന്നെ പ്രത്യക്ഷപ്പെടുന്ന ഒരു വിശേഷം അതിന്റെ അനവദ്യമായ രചനാസൌന്ദര്യമാണ്: രസഭാവസ്ഫുര

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ണത്തിന്നു തികച്ചും ശക്തിയുള്ള നല്ല ശബ്ദങ്ങളെ വേണ്ടസ്ഥാനത്തു വേണ്ടവിധത്തിൽ വിന്യസിക്കുന്നതുകൊണ്ടുണ്ടാകുന്ന കവിതയുടെ ശില്പഭംഗിയാണ് രചനാസൌന്ദര്യമെന്നു പറയപ്പെടുന്നതു്. അർത്ഥപുഷ്ടിയാൽ അനുഗൃഹീതമാകാത്ത വെറും ശബ്ദസൌഭാഗ്യംകൊണ്ടു് അതു സമ്പാദിക്കുവാൻ സാധിക്കുന്നതല്ല. ശബ്ദാർത്ഥങ്ങൾ രണ്ടിന്റേയും ചാരുതയെ ആശ്രയിച്ചു നില്ക്കുന്ന ഈ രചനാസൌന്ദര്യമാണ് കാളിദാസന്റെ കേളികേട്ട വൈദർഭീരീതിക്കു ജീവനായി നില്ക്കുന്നതു്: കവനമാർഗ്ഗത്തിൽ സർവ്വഥാ കാളിദാസന്റെ കാലടിപ്പാടുകളെ പിന്തുടരുന്ന വള്ളത്തോളിന്റെ കവിതയ്ക്കു കാളിദാസകവിതയുടെ ആ രചനാസൌന്ദര്യം ദുരാസദമല്ലെന്നു് എടുത്തുപറയേണ്ട ആവശ്യമില്ലല്ലോ. വള്ളത്തോളിന്റെ തർജ്ജിമയിലുള്ള

'മതിയാവോളം പുണരാം
മലരമ്പച്ചൂടിയന്ന ഗാത്രത്താൽ
മാലിനിയലനീർത്തുള്ളിയു-
മേടലർമണവും കലന്ന തെന്നലിനെ.'

എന്ന ശ്ലോകത്തെ,

'ശക്യമരവിന്ദസുരഭിഃ
കണവാഹീ മാലിനീതരംഗാണാം
അംഗൈരനംഗതപ്തൈ-
രവിരളമാലിംഗിതും പവനഃ.'

എന്ന മൂലശ്ലോകവുമായി തട്ടിച്ചുനോക്കുന്നവർക്ക്, മൂലത്തിനും തർജ്ജിമയ്ക്കും തമ്മിൽ ഭാഷയിലല്ലാതേ മറ്റൊന്നിലും ഒരു ഭേദം കണ്ടുപിടിക്കുവാൻ കഴിയുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല: ശബ്ദഭംഗി കൊണ്ടും അർത്ഥപുഷ്ടികൊണ്ടും മാത്രമല്ല, വൃത്തപ്പൊരുത്തംകൊണ്ടുകൂടി തർജ്ജിമയ്ക്കു മൂലത്തിന്റെ സജാതീയത സിദ്ധിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

മൂലശ്ലോകങ്ങൾ മിക്കതും വൃത്താനുവൃത്തമായിത്തന്നെ വിവർത്തനം ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു വള്ളത്തോളിന്റെ വിവർത്തനത്തിനുള്ള മറ്റൊരു വിശേഷമാണ്. പദ്യത്തിന്റെ ബഹിരംഗമായ വൃത്തം അന്തരംഗമായ രസത്തിന്നനുഗുണമായിരിക്കണമെന്നുള്ള കവികർമ്മമർമ്മം ശരിക്കറിഞ്ഞുംകൊണ്ടാണ് കാളിദാസൻ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അതാതു ഘട്ടങ്ങളിൽ അതാതു വൃത്തങ്ങൾ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുള്ളത്. സംഗീതത്തിൽ രാഗത്തിനും രസത്തിനും തമ്മിൽ എന്നതുപോലെ, സാഹിത്യത്തിൽ വൃത്തത്തിനും രസത്തിനും തമ്മിലും സൂക്ഷ്മമായ ഒരു ബന്ധമുണ്ട്. രസത്തിന്നനുഗുണമല്ലാത്ത രാഗവും വൃത്തവും, രസത്തെ സ്ഫുരിപ്പിക്കുന്ന വിഷയത്തിൽ ഉദാസീനമായോ പ്രതിബന്ധകമായോ ഭവിക്കുമെന്നുള്ളത് അനുഭവജ്ഞന്മാക്ക് അറിയാവുന്നതാണ്. സൂക്ഷ്മജ്ഞനായ വള്ളത്തോൾ മൂലശ്ലോകങ്ങളെനിവൃത്തിയുള്ളേടത്തോളം വൃത്താനുവൃത്തമായിത്തന്നെ വിവർത്തനം ചെയ്യാൻ ശ്രമിച്ചതിന്റെ കാരണം, അതല്ലാതെ മററൊന്നുമല്ല. മൂലവൃത്തങ്ങൾ സ്വീകരിക്കുവാൻ സാധിക്കാതെ വന്നിട്ടുള്ള സ്ഥലങ്ങളിൽ സന്ദർഭത്തിനു യോജിച്ച സദൃശവൃത്തങ്ങൾ ഉപയോഗിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഗാംഭീര്യസമ്പന്നയായ ഗൈർവ്വാണിക്കും കൃശവിഭവയായ കൈരളിക്കും അർത്ഥത്തെ ഉള്ളടക്കം ചെയ്യുന്ന സംഗതിയിലുള്ള ശക്തിഭേദം അറിയുന്നവരെ, വൃത്താനുവൃത്തമായ് തർജ്ജിമ ചെയ്യുന്നതു, നേർത്ത ഇരിമ്പുകമ്പിയിൽക്കൂടി ചവിട്ടുവണ്ടിയോടിക്കുന്നതുപോലെ ദുഷ്കരമാണെന്നു പറഞ്ഞു മനസ്സിലാക്കേണ്ടതില്ല. അതിദുഷ്കരമായ ആ വൃത്താനുവൃത്തവിവർത്തനത്തിൽ വള്ളത്തോളിനു വിസ്മയകരമായ വിജയമാണ് സിദ്ധിച്ചിട്ടുള്ളത്.

മൂന്നാമങ്കത്തിലുള്ള സുപ്രസിദ്ധമായ

'കിം ശീതളൈഃ ക്ലമവിനോദിഭിരാർദ്രവാതാൻ
സഞ്ചാരയാമി നളിനീദളതാലവൃന്തൈഃ
അങ്കേ നിധായ കരഭോരു യഥാ സുഖം തേ
സംവാഹയാമി ചരണാവുത പത്മതാമ്രൌ.'

എന്ന ശ്ലോകത്തെ

'വീശേണമോ ക്ലമമകം കുളിർകാററു കിട്ടാൻ
നാളീകശീതളദളവ്യജനങ്ങളാൽ ഞാൻ
അങ്കത്തിൽവെച്ചഥ തലോടുക വേണമോ നിൻ
ചെന്താമരക്കഴൽകളെക്കരഭോരു മന്ദം.'

എന്നിങ്ങിനെ വൃത്താനുവൃത്തമായും ശബ്ദാർത്ഥസൌന്ദര്യത്തിനു കോട്ടം കൂടാതെയും തർജ്ജിമചെയ്യാൻ വള്ളത്തോളിനെപ്പോലെ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വളരെപ്പേക്ഷ സാധിക്കമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. സാഹിത്യരസികന്മാക്ക സുപരിചിതമായിട്ടുള്ള

'അംഭോബിന്ദുതുഷാരമന്ദമരുതാ
ദേഹക്ലമച്ഛേദിയാ-
മംഭോജച്ഛദതാലവൃന്തമതുകൊ-
ണ്ടെപ്പോട്ട വീശട്ടയോ?
രംഭോരു പ്രചുരാദരം മടിയിൽ വെ-
ച്ചിഷ്ടാനുരോധേന ഞാ-
നംഭോജാരുണമാം ഭവൽപദയുഗം
ബാലേ തലോടട്ടയോ?'

എന്ന കേരളകാളിദാസന്റെ തജ്ജിമശ്ലോകം വിശേഷപ്പെട്ട ഒന്നാണെന്നുള്ളതിന്നു സംശയമില്ല; പക്ഷെ, വൃത്തഭേദംകൊണ്ടും രീതിഭേദംകൊണ്ടും അതിന്നു മൂലത്തോടുള്ള വ്യക്തമായ വൈജാത്യം വിസ്മരിക്കുവാൻ നിവൃത്തിയില്ല. മൂലത്തിലെ 'നളിനീദള'ത്തിന്ന് 'അംഭോജച്ഛദ'വും, 'ആർദ്രവാത'ത്തിന്ന് 'അംഭോബിന്ദുതുഷാരമന്ദമരുത്തും' പകരം വന്നതുകൊണ്ടു തജ്ജിമയ്ക്കു ബന്ധസൌകുമാര്യം കുറഞ്ഞുപോയി. 'ആവശ്യംപോലെ അനേകം താമരയിലകളംകൊണ്ടു തൃപ്തിയാകുന്നതുവരെ മാറി മാറി വീശാം' എന്ന അഭിപ്രായത്തോടുകൂടിയതും, അതിനാൽ, നായകന്റെ നായികാനുവത്തനപരതയുടെ ആധിക്യം തോന്നിക്കുന്നതുമായ 'നളിനീദളതാലവൃന്തൈഃ' എന്ന മൂലത്തിലെ ബഹുവചനപ്രയോഗം, 'അംഭോജച്ഛദതാലവൃന്തമതുകൊണ്ട്' എന്നിങ്ങിനെ തജ്ജിമയിൽ ഏകവചനാന്തമായിത്തീന്നതും നന്നായില്ല എന്നു ദോഷൈകദൃക്കുകൾക്കു വേണമെങ്കിൽ പറയാം.

കേരളപാണിനിയുടെ മലയാളശാകുന്തളത്തിലുള്ള

'നീർത്തുള്ളിയാന്ന കുളിർകാറ്റെഴുമാലവട്ടം
ചാത്തേണമോ സുഖദമാം നളിനീദളത്താൽ
ചെന്താരിനൊത്ത ചരണം മടിയിൽ കരേററി-
ച്ചിത്തത്തിനൊത്തു കരഭോരു തലോടണോ ഞാൻ.'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എന്ന തർജ്ജിമശ്ലോകത്തിൽ, രാജാവിനേക്കൊണ്ടു, ശകുന്തളയോട് 'ആലവട്ടം ചാർത്തട്ടയോ' എന്ന് ആചാരം പറയിച്ചതും, ശകുന്തളയുടെ 'ചെന്താരിനൊത്ത ചരണ'ത്തെ മടിയിൽ 'കരേററി'ച്ചതും തീരേ പന്തിയായില്ല. ശ്രീമാൻ ആററൂർ കൃഷ്ണപിഷാരോടിയുടെ

'വീയേണമോ ക്ലമമറം കുളിർതെന്നൽ മന്ദം
തോയും തണുത്ത നളിനീദളതാലവൃന്തം
ആയാസമററു സുഖമാംപടി പത്മതാമ്ര-
ശ്രീയാം പദം മടിയിൽ വെച്ചുഴിയേണമെന്നോ.'

എന്ന തർജ്ജിമ ഒരു വിധം ഒപ്പിച്ചു മാറിയതാണെന്നേ പറഞ്ഞുകൂടൂ. ഉഴിയേണമെന്നോ എന്ന ചോദ്യം കേട്ടാൽ, രാജാവിന്ന് അതിൽ അവമാനശങ്ക ഉണ്ടെന്നു തോന്നിപ്പോകും! അതിരിക്കട്ടെ; മൂലത്തിലുള്ള 'കരഭോരു'എന്ന സാഭിപ്രായമായ സംബോധന തർജ്ജിമയിൽ സ്ഥലംകിട്ടാതെ വന്നതും, പ്രാസത്തിനു മാത്രം പററുന്ന 'ആയാസമററു' എന്ന ആവശ്യമില്ലാത്ത പദം കടന്നുകൂടിയതും, ശാകുന്തളത്തിലായതുകൊണ്ടു തുലോം കഷ്ടമായി! 'മടിയിൽവെച്ചുഴിയുന്നതി'നെക്കാൾ 'മടിയിൽവെച്ചു തലോട്ടു'ന്നതു, തന്നെയാണ് ശൃംഗാരത്തിനു യോജിച്ചതും.

രണ്ടാമങ്കത്തിലുള്ള

'ദർഭാങ്കുരേണ ചരണഃ ക്ഷത ഇത്യകാണ്ഡേ
തന്വീ സ്ഥിതാ കതിചിദേവ പദാനി ഗത്വാ
ആസീദ്വിവൃത്തവദനാ ച വിമോചയന്തീ
ശാഖാസു വല്ക്കലമസക്തമപി ദ്രുമാണാം.'

എന്ന മനോഹരമായ പദ്യത്തെ, വള്ളത്തോൾ,

'കാന്താംഗി നാലടി നടന്നഥ നിന്നുകൊണ്ടാൾ,
കാലിൽത്തറഞ്ഞിതു കുശാങ്കുരമെന്നകാണ്ഡേ
ചീരത്തെ വൃക്ഷവിടപത്തിലുടക്കിയില്ലെ-
ന്നാലും വിടുർത്തുവതിനായ് മുഖവും തിരിച്ചാൾ.'

എന്നിങ്ങിനെ വൃത്തം മാററാതെ എത്ര ഭംഗിയായ് തർജ്ജിമചെയ്തിരിക്കുന്നു എന്നു നോക്കുക. ശ്രീമാൻ കൃഷ്ണപ്പിഷാരോടിയും വൃ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ത്താനുവൃത്തമായിട്ടാണ് പ്രസ്തുതശ്ലോകം വിവൎത്തനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്.

'ചിക്കന്നു ദൎഭമുനയേററിതു കാലിലെന്നായ്
മുഗ്ദ്ധാംഗി നിന്നു ചില ചോടു നടന്നകാണ്ഡേ.
വക്ത്രം തിരിച്ചു തരുശാഖകളിൽത്തടഞ്ഞു-
നില്ലാത്ത വല്ക്കവുമഹോ വിടുവിച്ചു മന്ദം.'

എന്നുള്ള മിസ്റ്റർ പിഷാരോടിയുടെ തർജ്ജമയിൽ, 'ചിക്കന്നു', 'അഹോ' 'മന്ദം' എന്നിങ്ങിനെ മൂലത്തിലില്ലാത്ത മൂന്നെണ്ണം കടന്നുകൂടിയിട്ടുണ്ട്. 'വല്ക്കം വിടുവിക്കുന്നതി'നെക്കാൾ പ്രാധാന്യം 'വക്ത്രം തിരിക്കുന്നതി'ന്നാകയാൽ, മൂലത്തിലെപ്പോലെ അതിനെത്തന്നെയാണ് പ്രധാനക്രിയയാക്കി നിൎത്തേണ്ടിയിരിക്കുന്നത്.

വലിയ കോയിത്തമ്പുരാന്റെ വലിയ വൃത്തത്തിലുള്ള

'കല്യാണാംഗീ ചിലയടി നട-
ന്നിട്ടു പിന്നീടകസ്മാൽ
പുല്ലിൻറഗ്രം പദഭുവി തറ-
ച്ചെന്നപോൽ നിന്നുകൊണ്ടാൾ
ചൊല്ലാമല്ലോ തരുതതിയതിൻ
ശാഖയിൽ ക്കൊണ്ടുടക്കീ-
ട്ടല്ലെന്നാലും മരവുരി വിടീ-
ക്കുന്നപോൽ പിന്തിരിഞ്ഞാൾ.'

എന്ന ശ്ലോകവും, രാജരാജവൎമ്മ കോയിത്തമ്പുരാന്റെ

'കൊണ്ടൽവേണിയൊരു രണ്ടുനാലടി നടന്നതി-
ല്ലതിനുമുമ്പുതാൻ
കൊണ്ടുദൎഭമുന കാലിലെന്നു വെറുതേ നടി-
ച്ചു നിലകൊണ്ടുതേ.
കണ്ഠവും ബത തിരിച്ചുനോക്കിയവൾ വല്ക്കലാ-
ഞ്ചലമിലച്ചലിൽ-

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കൊണ്ടുടക്കുമൊരു മട്ടുകാട്ടി വിടുവിച്ചിട്ടു-
ന്ന കപടത്തൊടേ.'

എന്ന നീണ്ട ശ്ലോകവും ഇവിടെ ഉദ്ധരിക്കത്തക്കവയാണ്. ഇവയിൽ 'കല്യാണാംഗീ' എന്ന പദത്തിലെ 'പുല്ലിൻറഗ്രം' മൂലത്തിലുള്ള 'ദർഭാങ്കുര'ത്തിനു യോജിച്ചതായില്ല. 'ചൊല്ലാമല്ലോ' എന്ന നാലക്ഷരം, പ്രാസത്തിനും പാദപൂരണത്തിനും മാത്രമേ ഉപകരിക്കുന്നുള്ളു. 'കൊണ്ടൽവേണി' എന്ന തർജിമശ്ലോകത്തെ മൂലത്തിൻെറ ഒരു വ്യാഖ്യാനമെന്നാണ് പറയേണ്ടതു്. അതിലുള്ള 'വെറുതേ നടിച്ചു', 'നോക്കി', 'ഒരു മട്ടുകാട്ടി', 'കപടത്തൊടെ' എന്നിവ മൂലത്തിൽ ഇല്ലാത്തവയാണ്. 'ദർഭാങ്കുരേണ' എന്നതിൽ പ്പറഞ്ഞ തരത്തിലുള്ള ശകുന്തളയുടെ ചേഷ്ടകൾ തന്നെ, ഉദ്ദേശിച്ചുതന്നേയുള്ളവയെന്നു തികച്ചും തീർച്ചപ്പെടുത്തിയ നിലയിലല്ല ദുഷ്ഷന്തൻ സ്ഥിതി ചെയ്തിരുന്നതെന്ന് 'അഹോ കാമീ സ്വതാം പശ്യതി' എന്ന പൂർവ്വോക്തിയിൽനിന്നു വെളിവാകുന്നുണ്ട്: ആ സ്ഥിതിക്ക്, ഈ തർജിമയിൽ, കാണുന്നതുപ്രകാരം ശകുന്തളയുടെ ചേഷ്ടകൾ തന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചുള്ളവതന്നെയെന്നും മറിച്ചാണെന്നു കാട്ടിക്കൂട്ടിയതു കളവാണെന്നും ദുഷ്ഷന്തൻ ഉറപ്പിച്ചുപറയുന്നതു മൂലഗ്രന്ഥത്തിനു വിരുദ്ധമാണെന്നു സ്പഷ്ടമാണല്ലോ.

സർവ്വാംഗസുന്ദരമായ ശാകുന്തളത്തിൽ നാലാമങ്കവും, നാലാമങ്കത്തിൽ നാലു ശ്ലോകങ്ങളുമാണല്ലോ, സർവ്വോപരി വിശേഷപ്പെട്ടവയെന്നു പറഞ്ഞുവരാറുള്ളത്. വള്ളത്തോളിൻെറ വിവർത്തനത്തിൽനിന്നു നാലാമങ്കത്തിലുള്ള ആ നാലുശ്ലോകങ്ങളിൽ ഒന്നിൻെറ തർജിമയെങ്കിലും ഇവിടെ എടുത്തുകാണിക്കാതെ ഈ പ്രകൃതം വിട്ടു മുന്നോട്ടു നീങ്ങുവാൻ എൻെറ തൂലിക വഴിപ്പെടുന്നില്ല: നാലാമങ്കത്തിലുള്ള

'പാതും ന പ്രഥമം വ്യവസ്യതി ജലം
യുഷ്മാസ്വപീതേഷു യാ
നാദത്തേ പ്രിയമണ്ഡനാപി ഭവതാം
സ്നേഹേന യാ പല്ലവം
ആദ്യേ വഃ കുസുമപ്രസൂതിസമയേ
യസ്യാ ഭവത്യുത്സവഃ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സേയം യാതി ശകുന്തളാ പതിഗൃഹം
സൎവ്വൈരനുജ്ഞായതാം.'

എന്ന ഹൃദയാവൎജ്ജകമായ പദ്യം അറിയാത്ത സഹൃദയന്മാർ ഉണ്ടായിരിക്കയില്ല. ഈ മനോഹരശ്ലോകം വള്ളത്തോൾ എങ്ങിനെ പരിഭാഷപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു എന്നു നോക്കുക:—

'വെള്ളം മുമ്പു കുടിപ്പതിന്നു തുനിയാ
നിങ്ങൾക്കു നല്കാതെയാർ
നുള്ളാറില്ലണിവാൻ കൊതിക്കുകിലുമാ—
രമ്പാൽ ഭവൽപല്ലവം
നല്ലോരുത്സവമാക്കു നിങ്ങടെ കുടി—
ഞ്ഞിൽപ്പൂപ്പിറപ്പേ,കുകി—
ങ്ങെല്ലാരും വിട, യശ്ശകുന്തളയിതാ
പോകുന്നു കാന്താലയേ.'

ഈ തർജിമയുടെ മധുരമായ രചനയും, ഇതിലെ 'കുടിഞ്ഞിൽ പ്പൂപ്പിറപ്പ്' എന്ന സരസമായ പ്രയോഗവും ഏതൊരു സഹൃദയനെയാണ് കോൾമയിർക്കൊള്ളിക്കാതിരിക്കുക! 'കുസുമപ്രസൂതി സമയേ' എന്ന മൂലത്തിലെ 'പ്രസൂതി'ശബ്ദത്തിൻെറ സ്വാരസ്യം വള്ളത്തോളിൻെറ 'കുടിഞ്ഞിൽപ്പൂപ്പിറപ്പി'ന്നു തികച്ചുമുണ്ട്. 'ആദ്യമായ കുസുമോൽഗമേ' എന്നും 'പുതുതായ് പൂത്താൽ' എന്നും മററും പറഞ്ഞാൽ പ്രസൂതിശബ്ദത്തിൻെറ സ്വാരസ്യം വരുന്നതല്ല.

വൃക്ഷങ്ങൾ വെള്ളം കുടിക്കുന്നതിന്നു മുമ്പേ ശകുന്തള സ്വയം വെള്ളം കുടിക്കുന്ന കാൎയ്യമേ ചിന്തിക്കയില്ല എന്ന താല്പൎയ്യത്തിൻപേരിൽ പ്രയോഗിച്ചിട്ടുള്ള മൂലത്തിലെ 'വ്യവസ്യതി' എന്ന പദം മററുള്ളവരുടെ തർജിമകളിലെല്ലാം വിട്ടുപോയിരിക്കുന്നു; വള്ളത്തോളിൻെറ തർജിമയിൽ മാത്രമേ അതു വന്നുകാണുന്നുള്ളു.

'ഇല്ല നിങ്ങളെ നനച്ചിടാതെയൊരുനാളി—
വൾക്കു ജലപാനവും'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എന്ന വലിയ കോയിത്തമ്പുരാന്റെ തർജിമയിൽ കാണുന്നതു പോലെ വൃക്ഷങ്ങളെ നനയ്ക്കാതേ ശകുന്തള വെള്ളമേ കുടിക്കുകയില്ല എന്നു പറഞ്ഞാൽ, വൃക്ഷങ്ങൾ വെള്ളം കുടിക്കുന്നതിനു മുമ്പേ ശകുന്തള വെള്ളം കുടിക്കുകയില്ല എന്നു മൂലത്തിൽപ്പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതിന്റെ സാരാർത്ഥമല്ലാതേ സ്വാരസ്യം സിദ്ധിക്കുന്നതല്ല. മൂലത്തിൽ 'പാതും' എന്നും, 'അപീതേഷു' എന്നും ഇങ്ങിനെ ജലപാനക്രിയയെ ശകുന്തളയിലും വൃക്ഷങ്ങളിലും ഒരുപോലെ സംബന്ധിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതിന്റെ സ്വാരസ്യത്താൽ ശകുന്തളയ്ക്കും വൃക്ഷങ്ങൾക്കും തമ്മിലുള്ള സഹോദരഭാവത്തിന്റെ സൌഭാഗ്യാതിശയം ധ്വനിക്കുന്നുണ്ട്; നിർദ്ദിഷ്ടമായ ഈ ക്രിയൈക്യത്തിൽ കവിക്കു വിവക്ഷയില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ, 'യുഷ്മാസ്വപീതേഷു' എന്നതിനു പകരം 'യുഷ്മാസ്വസിക്തേഷു' എന്നു പറയാമായിരുന്നുവല്ലോ.

ശാകുന്തളത്തിന്റെ വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർക്ക് അവരുടെ പാണ്ഡിത്യവിഭവത്തെ വളരെയധികം എടുത്തുപയോഗിക്കേണ്ടിവന്നിട്ടുള്ള ഒരു ഗംഭീരപദ്യമാണ്,

'രമ്യാണി വീക്ഷ്യ മധുരാംശ്ച നിശമ്യ ശബ്ദാൻ
പര്യുത്സുകോ ഭവതി യത്സുഖിതോപി ജന്തുഃ
തച്ചേതസാ സ്മരതി നൂനമബോധപൂർവ്വം
ഭാവസ്ഥിരാണി ജനനാന്തരസൌഹൃദാനി.'

എന്നത്— പൂവിൽ പരിമളമെന്നപോലേ മനസ്സിൽ സംസ്കാര (വാസനാ)രൂപേണ ലയിച്ചുകിടക്കുന്നതാണ് പ്രേമമെന്നും, അതിന്റെ ഉൽബോധകവസ്തു സൌന്ദര്യമാണെന്നും, പ്രതിപാദിക്കുന്ന ഈ ശ്ലോകത്തിന്റെ അർത്ഥഗാംഭീര്യം അളക്കുവാൻ അന്തഃകരണശാസ്ത്രത്തിനു മാത്രമേ ശരിക്കു സാധിക്കുകയുള്ളൂ. അർത്ഥഗൌരവംകൊണ്ട് 'എടുത്താൽ പൊന്താത്ത' ഈ പദ്യത്തെ ശബ്ദാർത്ഥദാരിദ്ര്യം അശേഷമില്ലാത്ത ഇംഗ്ലീഷിൽ,

In face of sweet presentment
Or harmonies of sound,
Man e'er forgets contentment,
By wistful longings bound.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

There must be recollections,
Of things not seen on earth,
Deep natures predilections,
Loves earlier than birth.
(Arthur Ryder)

എന്നിങ്ങിനെ ശിഥിലബന്ധങ്ങളായ എട്ടു വരികൾകൊണ്ടു് അടിച്ചുപരത്തി നീട്ടിയിട്ടും മൂലത്തിന്റെ നേരിയ ഒരു ഛായ മാത്രമേ വന്നുകാണുന്നുള്ളു. വശ്യവാക്കായ കേരളകാളിദാസന്റെ

'സന്തോഷിച്ചു വസിച്ചിട്ടുന്നാളുവിലും
രമ്യങ്ങളാം ഗോചരൈ-
ർജ്ജന്തോരന്തരുദിച്ചിട്ടും പ്രബലയാ-
മുൽകണ്ഠതൻകാരണം.'

എന്ന നീണ്ട പദ്യത്തിലും മൂലാർത്ഥം വേണ്ടതുപോലെ പ്രതിഫലിച്ചിട്ടില്ല.

'രമ്യങ്ങൾ കാണ്കെ മധുരക്വണിതങ്ങൾ കേൾക്കെ-
യുൽക്കണ്ഠിതത്വമവിയുക്തനുമുത്ഭവിക്കിൽ
ഹൃല്ലീനമായ ജനനാന്തരസൌഹൃദത്തെ-
യസ്പഷ്ടമോർത്തിടുകയാവുമതെന്നുറപ്പാം.'

എന്ന വള്ളത്തോളിന്റെ വൃത്താനുവൃത്തമായ തർജ്ജിമയ്ക്കാകട്ടെ മൂലത്തിന്റെ തനിച്ഛായതന്നെ വന്നിട്ടുണ്ടു്.

അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം നിഷ്കർഷിച്ചു വായിക്കുന്ന സഹൃദയന്മാർ അതിലെ പദ്യങ്ങളോ ഗദ്യങ്ങളോ ഏതാണു് ഏറെ മികച്ചുനില്ക്കുന്നതെന്നു നിർണ്ണയിക്കുവാൻ നന്നെ ഞെരുങ്ങും. അകത്തും പുറത്തും ഒരുപോലെ മാധുര്യം കലന്ന അതിലെ പദ്യങ്ങളോ ഉരുക്കിവാർത്തെടുത്തതുപോലെ വടിവൊത്ത അതിലെ ഗദ്യങ്ങളോ അധികം ഹൃദ്യങ്ങൾ എന്നു് എങ്ങിനെ പറയുവാൻ സാധിക്കും? മൂന്നാമങ്കത്തിലും, അഞ്ചാമങ്കത്തിലുമുള്ള ചേതോഹരങ്ങളായ ചില ചെറുവാചകങ്ങളുടെ ചന്തം ഒന്നു വേറെതന്നെയാണു്.

ശാകുന്തളം തർജ്ജിമചെയ്യുന്നവർ പദ്യങ്ങളുടെ തർജ്ജിമയി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ലെപ്പോലെതന്നേ ഗദ്യങ്ങളുടെ തർജ്ജിമയിലും നല്ലപോലെ നിഷ്കർഷിക്കണമെന്ന് ഇത്രയും പറഞ്ഞതിൽനിന്നു വ്യക്തമാകുന്നുണ്ടല്ലോ. വള്ളത്തോളിൻെറ വിവൎത്തനം വായിച്ചുനോക്കുന്നവൎക്ക് അദ്ദേഹം രണ്ടിലുംവേണ്ടതുപോലെ ശ്രദ്ധയിരുത്തിയിട്ടുണ്ടെന്നു ബോധ്യപ്പെടുന്നതാണ്. വള്ളത്തോളിൻെറ ലളിതകോമളമായ ഗദ്യശൈലിയുടെ വിലാസലാസ്യം ഈ ശാകുന്തളവിവൎത്തനത്തിൽ നീളെ കാണാവുന്നതാണ്: സ്ഥാലീപുലാകന്യായേന, താഴെ കാണിക്കുന്ന ഗദ്യം പരിശോധിച്ചുനോക്കുക:

"സൂതൻ—നിലത്തിൻെറ നിരപ്പില്ലായ്മ കണ്ടിട്ട് അടിയൻ കടിഞ്ഞാൺ അടക്കിപ്പിടിച്ചു, പള്ളിത്തേരിൻെറ പാച്ചിൽ പതുക്കെയാക്കി...അതുകൊണ്ടാണ് ഈ മാൻ അകലത്തായിപ്പോയത്. ഇപ്പോഠം സമഭൂമിയിലായതിനാൽ തിരുമേനിക്കു സമീപിപ്പാൻ പ്രയാസമുണ്ടാകയില്ല."

വായനക്കാൎക്ക് ഒത്തുനോക്കുന്നതിന്നായി ഇതിൻെറ മൂലഗദ്യംകൂടി ഇവിടെ എഴുതിക്കൊള്ളുന്നു.

"സൂതഃ—ഉൽഘാതിനീ ഭൂമിരിതി മയാ രശ്മിസംയമനാദ്രഥസ്യ മന്ദീകൃതോ വേഗഃ. തേന വിപ്രകൃഷ്ടാന്തരസ്സംവൃത്തോയം—സമ്പ്രതി സമദേശവൎത്തിനസ്തേ ന ദുരാസദോ ഭവിഷ്യതി."

ശാകുന്തളത്തെപ്പോലെ ഇത്രയധികം പാഠഭേദങ്ങളുള്ള ഒരു സംസ്കൃതകൃതി വേറേയുണ്ടോ എന്നു സംശയമാണ്. ഗ്രന്ഥാക്ഷരപാഠം, വാണീവിലാസപാഠം, കേരളപാഠം, നിൎണ്ണയസാഗരപാഠം, ബങ്കാളപാഠം, കാശ്മീരപാഠം, കാശീപാഠം എന്നിങ്ങിനെ ദാക്ഷിണാത്യങ്ങളും ഔത്തരാഹങ്ങളുമായ പരശ്ശതം പാഠങ്ങഠം അതിനുണ്ട്. സുദീൎഘമായ കാലത്തിൽക്കൂടെയും, അസംഖ്യം കൈകളിൽക്കൂടെയും കടന്നുപോന്നിട്ടുള്ള ഈ മഹാഗ്രന്ഥത്തിന്നു പരിവൎത്തനംകൊണ്ടും പ്രക്ഷേപംകൊണ്ടും ഇത്ര വളരെ പാഠഭേദങ്ങഠം ഉണ്ടായിട്ടുള്ളതിൽ ഒട്ടുംതന്നെ അത്ഭുതപ്പെടുവാനില്ല; ശാകുന്തളം തർജ്ജിമചെയ്യുന്നവൎക്ക് അതിൻെറ ഈ പാഠഭേദബാഹുല്യം വല്ലാത്ത വിഷമത ഉണ്ടാക്കിത്തീൎക്കുന്നുണ്ട്. ബഹുവിധങ്ങളായ ഈ പാഠങ്ങളുടെ കൂട്ടത്തിൽനിന്നു ശരിയായ പാഠങ്ങളെ തിരഞ്ഞു കണ്ടുപിടിക്കുന്നതിന്നും പ്രക്ഷിപ്തപാഠങ്ങളെ തിരിച്ചറിഞ്ഞു വേർതിരിക്കുന്നതിന്നും, ആദ്യന്തം സമഞ്ജ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സമായ ഒരു പാഠം സംഗ്രഹിക്കുന്നതിനും ഉള്ള പ്രയാസം ചില്ലറയൊന്നുമല്ല. സുശിക്ഷിതമായ സാഹായ്യമതചം, നിപുണമായ നിരൂപണബുദ്ധി, ചിരകാലികമായ ഗ്രന്ഥപരിചയം എന്നിങ്ങിനെ പലതും അതിലേയ്ക്ക ആവശ്യമായിരിക്കുന്നു.

മൂലത്തിൻെറ ശരിയായ ഒരു പാഠം സമ്പാദിക്കുവാൻ വള്ളത്തോറം വളരെയധികം ക്ലേശപ്പെട്ടിട്ടുണ്ടെന്ന് ഇതെഴുതുന്ന ആറംക്ക നേരിട്ടറിയാം. മൂലത്തിൻെറ പല പാഠങ്ങളും പരിശോധിച്ച് എല്ലാററിൽനിന്നും നല്ലതെന്നു തോന്നിയവയെ മാത്രം സചീകരിച്ചുംകൊണ്ടാണ് അദ്ദേഹം തർജ്ജിമചെയ്തിട്ടുള്ളത്. മിക്ക പുസ്തകങ്ങളിലും ഒരുപോലെ കാണുന്നവയും, എന്നാൽ കാളിദാസീയങ്ങളംതന്നെയോ എന്നു സംശയിക്കുവാൻ വഴിയുള്ളവയുമായ ചില ശ്ലോകങ്ങളെ വള്ളത്തോറം തർജ്ജിമ ചെയ്യാതെ തള്ളിക്കളഞ്ഞിട്ടുണ്ട്. മൂന്നാമങ്കത്തിലുള്ള

'തവ കുസുമശരതചം ശീതരശ്മിതചമിന്ദോ-
ർദ്ദ്ചയമിദമയഥാർത്ഥം ദൃശ്യതേ മദചിധേഷു
വിസൃജതി ഹിമഗർഭൈരഗ്നിമിന്ദുർമ്മയൂഖൈ-
സ്ത്ചമപി കുസുമബാണാൻ വജ്രസാരീകരോഷി.'

എന്ന ശ്ലോകം കാളിദാസീയമാണോ എന്നു സംശയിക്കത്തക്കതാണ്. ഇതിൽ കാണുന്നതുപോലെയുള്ള ബാലിശമായ കാമുകപ്രലാപം കാളിദാസകവിതയ്ക്ക പരിചിതമായിട്ടുള്ളതല്ല. ഇതിലുള്ള പ്രത്യക്ഷമായ പ്രക്രമഭംഗദോഷത്തെപ്പററി രാഘവഭട്ടപ്രഭൃതികറം എന്തു പറഞ്ഞാലും ഇതിനെ കാളിദാസകവിതയുടെ കൂട്ടത്തിൽ ചേക്കുന്നതു വളരെ സൂക്ഷിച്ചു വേണ്ടതാണ്. വള്ളത്തോറം ഈ ശ്ലോകം വിട്ടുകളഞ്ഞിരിക്കുന്നു. മൂന്നാമങ്കത്തിൽത്തന്നെ കാണുന്ന

'ഇദമനന്യപരായണമന്യഥാ
ഹൃദയസന്നിഹിതേ ഹൃദയം മമ
യദി സമർത്ഥയസേ മദിരേക്ഷണേ
മദനബാണഹതോപി ഹതഃ പുനഃ.'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എന്ന പദ്യവും വള്ളത്തോറം സ്വീകരിക്കാതെ വിട്ടിട്ടുള്ളതാണ്. ഇതിൽ പറയുന്ന സംഗതി കാളിദാസൻെറ നായകന്നു പറയുവാൻ തക്കവണ്ണം അന്തസ്സുള്ളതാണെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ബാലിശമായ ഇതിലെ ആശയം കാളിദാസൻെറ പ്രതിഭയിൽ പ്രതിഭാസിച്ചതാണ് എന്നു വിചാരിക്കുവാൻ ഞെരുക്കമുണ്ട്: പൂർവ്വാപരസന്ദർഭങ്ങറം നോക്കുമ്പോറം ഈ ശ്ലോകത്തിന്നു വലിയ ആവശ്യം കാണുന്നുമില്ല.

വള്ളത്തോറം വിട്ടിട്ടുള്ള മററൊരു ശ്ലോകം നാലാമങ്കത്തിൻെറ ആദിയിൽ കാണുന്ന

'അന്തർഹിതേ ശശിനി സൈവ കുമുദ്വതീ മേ
ദൃഷ്ടിം ന നന്ദയതി സംസ്മരണീയശോഭാ
ഇഷ്ടപ്രവാസജനിതാന്യബലാജനസ്യ
ദുഃഖാനി നൂനമതിമാത്രസുദുസ്സഹാനി.'

എന്നുള്ളതാണ്. പ്രഭാതമായതുകണ്ടു കണ്വശിഷ്യൻ പറയുന്ന ഈ പദ്യം പ്രക്ഷിപ്തമായിട്ടുള്ളതാണെന്നു സഹൃദയമണ്ഡലത്തിൽ പണ്ടേ അഭിപ്രായമുള്ളതാണ്. 'ദുഃഖാനി നൂനമതിമാത്രസുദുസ്സഹാനി' എന്ന നാലാംപാദത്തിൽ, സഹൃദയന്മാക്കു സുദുസ്സഹമായ വിധത്തിൽ, പദങ്ങളെ ഏച്ചുകൂട്ടി നീളമൊപ്പിച്ചിരിക്കുന്നതു കാണുമ്പോറം, ഈ ശ്ലോകം കാളിദാസൻെറ വകയാണെന്നു വിചാരിക്കുവാൻ എനിക്കു ധൈയ്യമില്ല! ഈ ശ്ലോകത്തിൽ ഉണ്ടെന്നു പറയുന്ന അർത്ഥാന്തരന്യാസത്തിന്നു നില്ക്കള്ളി കിട്ടണമെങ്കിൽ, പൂർവ്വാർദ്ധത്തിലുള്ള വിശേഷത്തെ ഉത്തരാർദ്ധത്തിലുള്ള സാമാന്യത്തോടു യോജിപ്പിക്കുവാൻവേണ്ടി പിടിച്ചു വലിച്ചു രൂപാന്തരപ്പെടുത്തിയേ കഴിയൂ. പറയേണ്ടതു വേണ്ടതുപോലെ പറയാതെയും, അർത്ഥപുഷ്ടിയില്ലാത്ത പദങ്ങറംകൊണ്ടു പാദപൂരണം ചെയ്തും, ഒരുവിധത്തിൽ ഒപ്പിച്ചു വെച്ചിട്ടുള്ള ഈ ശ്ലോകം കതിപയപദപാഥേയനായ ഏതോ ഒരു ചിത്രദീപാന്ധൻെറ സൃഷ്ടിയാണെന്നു വരുവാനാണ് വഴിയുള്ളത്.

ഇപ്പോറംത്തന്നെ വളരെയധികം നീണ്ടുപോയിട്ടുള്ള ഈ അവതാരികയെ ഇനിയും നീട്ടിക്കൊണ്ടുപോകുന്നതു വായനക്കാ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രോട്ടു ചെയ്യുന്ന വലിയ ഒരു അനീതിയായിരിക്കാം. കാളിദാസൻെറ ശാകുന്തളം; വള്ളത്തോളിൻെറ വിവൎത്തനം; എന്നു മാത്രം പറഞ്ഞാൽത്തന്നേ അവതാരികയിൽ പറയാനുള്ളതെല്ലാം പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. എങ്കിലും ചടങ്ങനുസരിച്ചു മാത്രം ചിലതിവിടെ പറഞ്ഞുവെന്നേയുള്ളു. കേരളപാണിനിയുടെ ശാകുന്തളവിവൎത്തനത്തേപ്പററി കേരളകാളിദാസൻ, ശാകുന്തളാൎദ്ധാമൃതപാനത്തിനു കൈരളിക്കു കിട്ടിയ പുതിയ ഒരു പാനപാത്രമാണെന്നു പറഞ്ഞിട്ടുണ്ടു്. അതുതന്നേ അല്പമൊന്നു ഭേദപ്പെടുത്തിയാൽ വള്ളത്തോളിൻെറ ഈ വിവൎത്തനത്തിനും ചേരുന്നതാണു്: വള്ളത്തോളിൻെറ വിവൎത്തനം കൈരളിക്കു ശാകുന്തളരസാമൃതം നിറച്ചുകൊടുത്ത കമനീയമായ ഒരു കനകചഷകമാകുന്നു. സവിശേഷമായ അതിൻെറ ശില്പഭംഗി സഹൃദയദൃഷ്ടിയിൽ എന്നും തിളിത്തു പുത്ത നിലയിൽത്തന്നെയിരിക്കും.

ഈ ശാകുന്തളവിവൎത്തനത്തിൻെറ കൂടെയുള്ള വ്യാഖ്യാനത്തെപ്പററിയും രണ്ടുവാക്കു പറഞ്ഞുകൊള്ളട്ടേ: ശാകുന്തളത്തിനു സംസ്കൃതത്തിൽ പലതരത്തിലുമുള്ള പല വ്യാഖ്യാനങ്ങളുമുള്ളതിനാൽ സംസ്കൃതം അറിയുന്നവൎക്കു്, അതിൻെറ സാരവും രസവും ഗ്രഹിക്കുവാൻ ധാരാളം സൌകൎയ്യമുണ്ടു്; മലയാളത്തിൽ വ്യാഖ്യാനസമ്പ്രദായംതന്നെ നാമമാത്രമായിരിക്കുന്നതിനാൽ, ശാകുന്തളത്തിൻെറ മലയാളവിവൎത്തനം വായിക്കുന്നവൎക്കു വ്യാഖ്യാനസഹായം തീരെ ലഭ്യമല്ല. അതിനാൽ, വള്ളത്തോളിൻെറ ഈ വിവൎത്തനത്തിന്നു്, എൻെറ സബ്രഹ്മചാരിയും സഹൃദയനുമായ ശ്രീമാൻ കുട്ടിക്കൃഷ്ണമാരാർ ഒരു വ്യാഖ്യാനം എഴുതിച്ചേൎത്തതു വളരെ ഉചിതമായിട്ടുണ്ടു്. മിസ്റ്റർ മാരാർ മൂലത്തിൻെറ വ്യാഖ്യാനങ്ങളിൽ പ്രായേണ അനുസ്യൂതമായി അനുഗമിച്ചിട്ടുള്ളതു, കേരളീയമായ 'അഭിരാമവ്യാഖ്യാന'ത്തെയാണു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മർമ്മസ്പർശിയായ അഭിരാമവ്യാഖ്യാനത്തിന്റെ ചുവടു പിടിച്ചും, എന്നാൽ സ്വന്തം പ്രതിഭയുടെ സ്വതന്ത്രഗതിയെ തടയാതെയുമാണ് മിസ്റ്റർ മാരാർ വ്യാഖ്യാനം ചെയ്തിട്ടുള്ളത്. ശ്രീമാൻ കുട്ടികൃഷ്ണമാരാരുടെ 'പ്രിയംവദാ'ഖ്യയായ ഈ വ്യാഖ്യ ഈ ശാകുന്തള പരിഭാഷയ്ക്കു് ഒരു പ്രിയസഖിയായും, വായനക്കാർക്കു പ്രിയംകരിയായും പരിണമിക്കുമെന്നുതന്നേ ഞാൻ പ്രതീക്ഷിക്കുന്നു. ഇത്രയും പ്രസ്താവിച്ചു ഞാൻ, വള്ളത്തോളിന്റെ ശാകുന്തളതർജ്ജിമയുടെ തിരപുറപ്പാടു കാണ്മാൻ അക്ഷമരായ് കാത്തിരിക്കുന്ന മഹാജനങ്ങളുടെ മുമ്പിൽനിന്നു തിരനീക്കി മാറിക്കൊള്ളുന്നു.

മദിരാശി
26—10—36 } വിദ്വാൻ സി. എസ്സ്. നായർ.

വ്യാഖ്യാനത്തിൽ:

59-ാം വശത്തു 'ശ്ലോകം ഫവ്യ' എന്നതിന്നുശേഷം 'നാം:' എന്നു ചേർത്തു വായിയ്ക്കുക.

72-ാംവശത്തു ചുവട്ടിൽനിന്നു മൂന്നാംവരി 'മുൻനിർത്തി' എന്ന പദംവരെ വെട്ടിക്കളഞ്ഞു വായിയ്ക്കുക; അതിൽ ഒരോർമ്മത്തെററു പററിപ്പോയിട്ടുണ്ടു്.

211-ാംവശത്തു ചുവട്ടിൽനിന്നു രണ്ടാംവരിയിൽ 'അയതിന്നു്' എന്നതിലെ 'യ' വെട്ടിക്കളഞ്ഞു വായിയ്ക്കുക.

ക്ഷമാപണപൂർവ്വം വ്യാഖ്യാതാവ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കഥാപാത്രങ്ങൾ

പുരുഷന്മാർ

രാജാവു ദുഷ്ഷന്തൻ — ചന്ദ്രവംശജൻ
വിദൂഷകൻ മാഢവ്യൻ — രാജാവിന്റെ തോഴൻ.
കുലപതി കണ്വൻ — ശകുന്തളയുടെ വളൎത്തച്ഛൻ.
ശാൎങ്ഗരവനും, ശാരദ്വതനും — കുലപതിയുടെ പ്രധാനശിഷ്യന്മാർ.
മാതലി — ഇന്ദ്രന്റെ സാരഥി.
ബാലൻ സൎവ്വദമനൻ — ശകുന്തളാദുഷ്ഷന്തന്മാരുടെ പുത്രൻ.
കശ്യപപ്രജാപതി — സുരാസുരപിതാവു്.

ഋഷിമാരും, ഋഷികുമാരന്മാരും—രാജാവിന്റെ സൂതൻ—നടയിൽത്തവണക്കാരൻ രൈവതകൻ—പടത്തലവൻ ഭദ്രസേനൻ—അന്തഃപുരപരിചാരകൻ കരഭകൻ—ഹരിക്കാരൻ വാതായനൻ—പുരോഹിതൻ സോമരാതൻ—മുതൽപ്പേർ—സിപ്പായിമാർ സൂചകജാനുകന്മാർ—മുക്കുവൻ.

സ്ത്രീകൾ

ശകുന്തള —മേനകാവിശ്വാമിത്രന്മാരുടെ മകൾ.
പ്രിയംവദയും, അനസൂയയും —ശകുന്തളയുടെ തോഴിമാർ.
ഗൌതമി —കണ്വാശ്രമത്തിലെ ഒരു വൃദ്ധതാപസി.
സാനുമതി —ഒരപ്സരസ്ത്രീ.
അദിതി —കശ്യപന്റെ പത്നി.

താപസിമാർ—യവനികൾ—നടയിൽത്തവണക്കാരി വേത്രവതി—ഉദ്യാനപാലികമാർ പരഭൃതികാമധുകരികമാർ—തിരുമുമ്പിൽത്തവണക്കാരി ചതുരിക.

രംഗങ്ങൾ

കാട്, കശ്യപാശ്രമം, ഹസ്തിനപുരം, പ്രമദവനം, ആകാശം, ഹേമകൂടപൎവ്വതം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശ്രീകാളിദാസരുടെ
അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളം

(ഭാഷാവിവൎത്തനം)

സ്ഥാപന

ഏതാദ്യം ബ്രഹ്മസൃഷ്ടം, വിധിഹുതഹവിരാ-
ദായിയേതേതു ഹോതാ-
വേതെങ്ങും ചേർന്നില്പൂ ശ്രുതിചരഗുണമായ്,-
കാലകൢപ്തിപ്രദമേതോ,
ഭൂതങ്ങൾക്കൊക്കെയേതൊന്നൊരു മുരട്ടുലകിൻ
പ്രാണനായിട്ടിരിപ്പോ-
ന്നേതാ—പ്രത്യക്ഷമൂൎത്ത്യഷ്ടകമുടയ പുരാൻ
നിങ്ങളെക്കാത്തിടട്ടേ! ൧

പ്രിയംവദ

എന്ന ടീക

ശ്ലോകം ൧. ആദ്യം ബ്രഹ്മസൃഷ്ടം: ജലം; ജലമാണ് ആദ്യം സൃഷ്ടിക്കപ്പെട്ടതെന്നു സ്മൃതി. വിധിഹുതഹവിരാദായി=വിധിയാംവണ്ണം ഹോമിച്ച ഹവിസ്സിനെ കൈക്കൊള്ളുന്നത്—അഗ്നി; അഗ്നി, തന്നിൽ ഹോമിക്കപ്പെട്ട ഹവ്യാദികളെ പിതൃദേവന്മാൎക്ക് എത്തിച്ചുകൊടുക്കുന്നു എന്നു ശ്രുതി. ഹോതാവ്=യജമാനൻ. ശ്രുതിചരഗുണം=ചെവികൊണ്ടറിയാവുന്ന ധൎമ്മത്തോട്, ശബ്ദത്തോട്, കൂടിയത്; ആകാശം. കാലകൢപ്തിപ്രദം=കാലത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്ന—അതിനെ, രാവ് പകൽ എന്നും മററുമായി വിഭജി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശ്ശാൻ കാരണമായ—ഇണ; സൂയ്യചന്ദ്രന്മാർ. ഭൂതങ്ങൾക്കൊക്കെ ഒരു മൂരട്: ജരായുജാദിസകലപ്രാണിവഗ്ഗങ്ങൾക്കും മൂലപ്രകൃതിയായ ഭൂമി. ഉലകിൻ പ്രാണനായിട്ടിരിപ്പൊന്ന്: വായു. പ്രത്യക്ഷമൂത്ത്യഷ്ടകം=പ്രത്യക്ഷങ്ങളായ, പരക്കെ അനുഭവഗോചരങ്ങളായ, എട്ടു മൂത്തികൾ=രൂപങ്ങൾ. പുരാൻ=തമ്പുരാൻ, നാഥൻ. കാത്തിടട്ടെ: നാട്യരസാസ്വാദനത്തിന്നു വിരോധികളായ വിഘ്നങ്ങളെ അകററിത്തരട്ടെ. പഞ്ചമഹാഭൂതങ്ങൾ, സൂയ്യചന്ദ്രന്മാർ, യജമാനൻ (ലോകസേവകനായ കമ്മയോഗി) എന്നീ എട്ടെണ്ണം കൂടിയതാണ് പരമശിവന്റെ ശരീരം; ആ മൂത്തികളിൽ ഒന്നെങ്കിലും ഇല്ലാതിരുന്നാൽ പ്രപഞ്ചം ഉടഞ്ഞുപോകുമെന്ന്, അവയുടെ വിചിത്രപ്രതിപാദനത്തിൽനിന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ഈ വിധം, പ്രപഞ്ചാത്മാവും പ്രപഞ്ചഭരണകത്താവുമായ നാഥൻ, നിങ്ങളെ നാട്യരസാസ്വാദം സാധിപ്പിക്കുമാററ് അനുഗ്രഹിക്കട്ടെ!

നാന്ദീപദ്യത്തിൽ നാടകത്തിലെ ഇതിവൃത്തം സൂചിപ്പിക്കുക പതിവുണ്ട്; ആ ദൃഷ്ടിയിൽ, ഈ ശ്ലോകത്തിന്ന് ഇങ്ങിനെയൊരു താൽപയ്യം കാണാം:—ആദ്യം ബ്രഹ്മസൃഷ്ടം: ബ്രഹ്മാവിന്റെ അപൂവ്വസൃഷ്ടിയും, വിധിഹുതഹവിരാദായി: 'പാരിൻ നന്മക്കു ദുഷ്ഷന്തതേജസ്സുൾക്കൊണ്ടിരിക്കു'(അങ്കം ൪. ശ്ലോകം ൩.) ന്നവളുമായ ശകുന്തള. ഹോതാവ്: ശകുന്തളയിൽ ഗഭാധാനം ചെയ്ത ദുഷ്ഷന്തൻ. കാലകൃദ്ഭാന്ദ്വം: നായികാനായകന്മാരുടെ സങ്ഗമങ്ങൾക്ക സൌകയ്യമുണ്ടാക്കിയ പ്രിയംവദാനസൂയമാർ. എങ്ങും ചേന്നുനില്പൂ, ശ്രുതിചരഗുണമായ്: വിഖ്യാതഗുണനായി, അഥവാ വേദങ്ങളിൽ ഒത്തൊവധാനനായി, സമാധിദൃഷ്ടികൊണ്ട് എല്ലാം പ്രത്യക്ഷീകരിക്കുന്നവനായ കണ്വൻ. ഭൂതങ്ങൾക്കൊക്കെ മൂരട്: 'ഈരാറായ്മരുവും മഹസ്സിന്നുടെ വിത്ത്' ഇത്യാദി പദ്യത്തിൽ (അങ്കം ൭. ശ്ലോകം ൨൭.)വണ്ണിക്കുംപടി, ദ്വാദശാദിത്യന്മാർ തുടങ്ങിയ ഭുവനപാലകന്മാരുടെയും പിതാവായ കശ്യപപ്രജാപതി. ഉലകിൻ പ്രാണൻ: പിന്നീട്ട ഭരതരാജ്യമെന്നും ഭരതവംശമെന്നും പേർ വരുമാറു, ലോകത്തിന്നു നവജീവൻ നല്കിയ ശകുന്തളാപുത്രൻ. ഈ എട്ടു മുഖ്യകഥാപാത്രങ്ങളോടുകൂടിയ ഈ നാടകം നിങ്ങളെ രസാസ്വാദത്തുപൂരാക്കട്ടെ!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(നാന്ദ്യന്തത്തിൽ)

സൂത്രധാരൻ: (പ്രവേശിച്ച് അണിയറയിലെയ്ക്കു നോക്കിയിട്ട്) ആര്യേ, വേഷംകെട്ടൽ കഴിഞ്ഞു എങ്കിൽ, ഇത്രത്തോളം വരു.

നടി: (പ്രവേശിച്ച്) ആര്യ, ഇതാ, ഞാൻ.

സൂത്രധാരൻ: വിദ്വാന്മാരേറിയ സദസ്സാണിത്; ഇന്നു കാളിദാസവിരചിതമായ പുതിയ നാടകം വേണം നാം അഭിനയിക്കുക. അതിനാൽ ഓരോ വേഷത്തിലും ശ്രദ്ധവെയ്ക്കണം.

നടി: ആര്യന്റെ അഭ്യാസഗുണത്താൽ ഒന്നിനും കോട്ടം വരികയില്ല.

സൂത്രധാരൻ: ഇരിയ്ക്കട്ടെ; നിന്നോടു ഞാൻ വാസ്തവം പറയാം:—

നാന്ദി: സാമാജികന്മാരെയും നടന്മാരെയും ആനന്ദിപ്പിയ്ക്കുന്ന നാട്യാരംഭമങ്ഗളം.

സൂത്രധാരൻ: ഭരതാചാര്യരുടെ നാട്യസൂത്രം (അഭിനയശാസ്ത്രം) പഠിയ്ക്കുകയും പ്രയോഗിച്ചു ശീലിയ്ക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ള ആൾ.

ഇതാ, ഞാൻ: എന്താണ് ചെയ്യേണ്ടത്? എന്നു താൽപര്യം. ഇതിനെത്തുടർന്നു 'ഭവാന്റെ എന്തു നിയോഗത്തെയാണ് ഞാൻ അനുഷ്ഠിയ്ക്കേണ്ടത്?' എന്നൊരു വാക്യംകൂടി കാണുന്നതു, പഴയ പുസ്തകങ്ങളിലില്ലാത്തതും നിഷ്പ്രയോജനവുമാണെന്നു രാഘവഭട്ടൻ. നിഷ്പ്രയോജനത, അതു താൽപര്യസിദ്ധമായിരിയ്ക്കുന്നതുതന്നെ. കാളിദാസൻ മിതഭാഷിയാണെന്നു വിശേഷിച്ചും ഓർമ്മവെയ്ക്കണം.

ആര്യന്റെ അഭ്യാസഗുണത്താൽ: ആര്യൻ സ്വയം നന്നായി അഭ്യസിച്ചതിലും, സഹകാരികളെ അഭ്യസിപ്പിച്ചതിലുമുള്ള മെച്ചം. ഇതു രണ്ടുംകൂടി ചിലർക്കേ ഒത്തുവരു; അത് ആര്യനുണ്ടല്ലോ എന്നു പ്രശംസ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബുധർ നന്ദിയ്ക്കുംവരെയഭി-
മതമായ്ത്തീരാ പ്രയോഗവിജ്ഞാനം;
അതയായപ്പയററിയോക്കും
ഹൃദി തോന്നില്ലാത്മവിശ്വാസം. ൨

നടി: ശരിതന്നെ. ഇനി വേണ്ടത് ആര്യൻ ആജ്ഞാപിച്ചാലും.

സൂത്രധാരൻ: മററെന്താണ്? ഈ സദസ്സിന്നു കണ്ണാനന്ദം വരുത്താൻ, ആരംഭിച്ചിട്ട് ഏറെനാൾ ചെന്നിട്ടില്ലാത്ത ഈ അനുഭവയോഗ്യമായ വേനലിനെക്കുറിച്ചു തന്നെ തെല്ലൊന്നു പാടുക. ഇപ്പോൾ,

പരമസുഖം നീരാടാൻ;
പാടലസുമസുരഭി കാനനത്തെന്നൽ;
പാരമുറങ്ങാം തണലിൽ;-
പ്പകലുകൾ പരിണാമരമ്യങ്ങൾ. ൩

ശ്ലോകം ൨. അഭ്യാസത്തിന്റെ ഫലം വിദ്വൽപരിതോഷമാകയാൽ, അഭ്യാസഗുണത്തെമാത്രം പ്രമാണമാക്കിക്കൂടാ എന്ന്:—ബുധർ=അറിവുള്ളവർ. അഭിമതമായ്ത്തീരാ: എനിയ്ക്കും, എന്നെപ്പോലുള്ളവക്കും ശരിപ്പെട്ടു എന്നു ബോധപ്പെടുകയില്ല. പ്രയോഗവിജ്ഞാനം=വഴിയാംവണ്ണം പഠിച്ചുവെച്ച പ്രയോഗം പോലും; ആഹാര്യം, ആങ്ഗികം, വാചികം, സാത്ത്വികം എന്നു നാലു തരത്തിലുള്ള അഭിനയമത്രേ പ്രയോഗം. ആത്മവിശ്വാസം: സ്വന്തം പ്രയോഗജ്ഞാനത്തിൽ മതിപ്പ്.

ഇനി വേണ്ടത്: ഈ പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞതു, വിളിച്ചതിന്റെ ആവശ്യംമാത്രമാണല്ലോ.

ശ്ലോകം ൩. നീരാടാൻ=ജലക്രീഡയ്ക്കു്. പാടലസുമഗന്ധി=പാതിരിപ്പൂമണമുള്ളത്; പാതിരി വേനല്ക്കത്രേ പൂക്കുക. പരിണാമരമ്യങ്ങൾ=അവസാനത്തിൽ, വൈകുന്നേരം, സുഖകരങ്ങൾ. നാടകത്തിലെ ഇതിവൃത്താരംഭവും വേനല്ക്കാലത്തുതന്നെ. പ്രസ്താവന്യ പലതും ഇതിവൃത്തത്തിലേയ്ക്കു ചായുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നടി: (പാടുന്നു)

മൃദുകേസരാഞ്ചലങ്ങളെ,
മധുകരരല്പാല്പമായ് നുകൎന്നവയെ,
കനിവോടണിവു ചെവിമേൽ–
ക്കമനികൾ നെന്മേനിവാകമലരുകളെ. ൪

സൂത്രധാരൻ: ആൎയ്യേ, പാട്ടു നന്നായി. ഹാ, മനസ്സു രാഗത്തിൽ പതിഞ്ഞതുകൊണ്ട് അരങ്ങു മുഴുവൻ ചിത്രത്തിലെഴുതപ്പെട്ടതുപോലെയായിപ്പോയി! നാം ഇനി എന്തൊന്നഭിനയിച്ചാണ് ഇവരെ സന്തോഷിപ്പിക്കേണ്ടത്?

നടി: ഇവിടുന്നു മുമ്പുതന്നെ ആജ്ഞാപിക്കുകയുണ്ടായല്ലോ, അഭിജ്ഞാനശാകുന്തളമെന്ന നൂതനനാടകം അഭിനയിക്കണമെന്ന്.

സൂത്രധാരൻ: ഉള്ളതുതന്നെ; ഈ ക്ഷണത്തിൽ അതു ഞാൻ മറന്നുപോയി.

ഹൃതനായ്പ്പോയല്ലോ ഞാൻ
മതിഹരമാം നിന്റെ പാട്ടിനാൽ പ്രസഭം:

ശ്ലോകം ൪. മൃദുകേസരാഞ്ചലങ്ങൾ=മൃദുലങ്ങളായ അല്ലിത്തുമ്പുകളോടുകൂടിയവ. മധുകരം=വണ്ട്. അല്പാല്പമായ്: അല്ലികളുടെ അതിമാൎദ്ദവംമൂലം, അവയിൽ സ്വച്ഛന്ദമിരുന്നു തേൻ നുകരുക വയ്യാ. കനിവോട്: ഇതും, പൂവിന്റെ സൌകുമാൎയ്യംമൂലം വാട്ടം തട്ടാതിരിപ്പാനത്രേ. കമനികൾ=സുന്ദരികൾ. ഈ രണ്ടു പദ്യത്തിലും, ഗ്രീഷ്മത്തെ ശൃംഗാരോദ്ദീപകമാംവണ്ണം വൎണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാഗം: വിവിധസ്വരങ്ങളുടെ വിചിത്രസമ്മേളനത്താലുള്ള ആസ്വാദ്യത.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(കേശക്കുന്നതായി നടിച്ചിട്ട്)

കുതികൊണ്ടു മാനിനാലീ
ക്ഷിതിപതി ദുഷ്ഷന്തനെന്നവിധം. ൫

(രണ്ടുപേരും പോയി.

സ്ഥാപന കഴിഞ്ഞു.

ശ്ലോകം ൫. ഹൃതൻ: മനസ്സാകർഷിയ്ക്കപ്പെട്ടവൻ; ഉത്തരാദ്ധത്തിൽ അനുയിയ്ക്കുമ്പോൾ, ദൂരത്തെയ്ക്കു കൊണ്ടുപോകപ്പെട്ടവൻ. മതിഹരം=മനോഹരം. പ്രസഭം=പെട്ടെന്ന്.

ശബ്ദം കേട്ടതായി നടിച്ചതു, സൂത്രധാരൻ എന്ന നിലയ്ക്കല്ല, അന്നു ദുഷ്ഷന്തൻ നായാട്ടമ്പോൾ, അതു കണ്ടും കേട്ടും നില്ക്കുന്ന ഒരാൾ എന്ന നിലയ്ക്കാണ്. ഈവിധം നാടുരങ്ഗത്തെ തഞ്ചത്തിൽ ഇതിവൃത്തരങ്ഗമായി മാററുകയത്രേ, സംസ്കൃതരൂപകങ്ങളിലെ പൂവ്വരങ്ഗം ചെയ്യുന്നത്.

സ്ഥാപന: ഇതിവൃത്തത്തിലെ കാലദേശാദികളെ രങ്ഗത്തിൽ സമപ്പിയ്ക്കൽ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഒന്നാമങ്കം

(അനന്തരം രഥാരൂഢനായി വില്ലേന്തി മാനിനെ പിന്തുടരുന്ന രാജാവും സൂതനും പ്രവേശിക്കുന്നു.

സൂതൻ: (രാജാവിനേയും മാനിനേയും നോക്കിയിട്ട്) തിരുമേനി,

മാനിങ്കലും വില്ലു കുലച്ച നിങ്കലും
താനേ പഴങ്കണ്ണു പതിഞ്ഞിടുംവിധൌ,
എണത്തിനെപ്പിന്തുടരും പിനാകിയെ-
ക്കാണുന്നു നേക്കെന്നിഹ തോന്നിടുന്നു മേ! ൧

രാജാ: സൂത, ഈ മാൻ നമ്മെ ദൂരകലത്തെത്തിച്ചുകൊണ്ടുപോന്നുകളഞ്ഞു. ഇത് ഇപ്പോഴും,

ഏററം ഭംഗ്യാ ചെരിച്ചും ഗളമൊട്ടു,ടനുടൻ
പിന്നിലെത്തുന്ന തേർമേൽ
നോട്ടം നട്ടേ,ററയും പിന്നുടലിഷുഹതിഭീ-
കൊണ്ടു മുന്മെയ്യിലാക്കി,

ശ്ലോകം ൧. പഴങ്കണ്ണ്: അടിയന്റെ കണ്ണ് എന്നർത്ഥമായ ആചാരവാക്ക്. എണം=മാൻ; ദക്ഷയാഗം ധ്വംസിക്കപ്പെട്ടപ്പോൾ യജ്ഞദേവത ഒരു മാൻവടിവു പൂണ്ടു പാഞ്ഞുപോയി എന്നും, ശിവൻ തന്റെ പിനാകമെന്ന വില്ലും കുലച്ച് അതിനെ പിൻതുടൻനുചെന്നു എന്നും ഇതിഹാസം. പ്രഥമപ്രവിഷ്ടനായ നായകന്റെ പ്രഭാവാതിശയം സൂചിപ്പിക്കപ്പെടുന്നു. പിനാകധാരിയായ ശിവൻ എന്നീ വിശേഷണവും വിശേഷ്യവും, പിനാകി എന്ന ഒററപ്പദത്തിൽ ഒതുക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. നേക്ക്=പ്രത്യക്ഷമായി.

ഇപ്പോഴും: ഇത്രദൂരം ഓടി ക്ഷീണിച്ചിട്ടും.

ശ്ലോകം ൨. നോട്ടം നട്ട്: 'തേർ അടുത്തുവോ, അടുത്തുവോ!' എന്നു കണ്ണുറപ്പിച്ചുകൊണ്ട്. പിന്നുടലിഷുഹതിഭീ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വാട്ടത്താൽ വാ പിളന്നധ്വനി പകുതി ചവ-
ച്ചുള്ള ദർഭങ്ങൾ ചിന്നി,-
ച്ചാട്ടത്താൽ,ക്കാങ്ക, വാനിൽപ്പെരുതുമവനിയിൽ-
ച്ചെറുതുമായ് വെച്ചടിപ്പൂ! വ

(അദ്ഭുതത്തോടേ) ഞാൻ പിന്തുടരവേതന്നെ, ഇതിനെ കാണ്മാൻ പ്രയാസം എന്നായതെങ്ങിനെ?

സൂതൻ: നിലത്തിൻെറ നിരപ്പില്ലായ്മ കണ്ടിട്ട് അടിയൻ കടിഞ്ഞാൺ അടക്കിപ്പിടിച്ചു പള്ളിത്തേരിൻെറ പാച്ചിൽ പതുക്കെയാക്കി; അതുകൊണ്ടാണ്, ഈ മാൻ അകലത്തായിപ്പോയത്. ഇപ്പോൾ സമഭൂമിയിലായതിനാൽ തിരുമേനിക്കു സമീപിയ്ക്കാൻ പ്രയാസമുണ്ടാകയില്ല.

രാജാ: എന്നാൽ കടിഞ്ഞാൺ അഴച്ചുവിടുക.

സൂതൻ: എറാൻ. (രഥവേഗം നടിച്ച്) തിരുമേനി തൃക്കണ്ണോത്താലും, തൃക്കണ്ണോത്താലും:

വാരഞ്ചും കടിഞ്ഞാണഴച്ചപൊഴുതേ
മുന്മെയ് തുലോം നീണ്ടു,ന-
ഞ്ഞാതായ്ക്കൂർമ്പിയ കണ്ണമോടചലമാം
വെൺചാമരാഗ്രത്തൊട്ടും,

കൊണ്ടു മുന്മെയ്യിലാക്കി: 'അമ്പ് ഇപ്പോൾ വന്നു തറയ്ക്കും, തറയ്ക്കും!' എന്ന ഭയത്താൽ, ഉടലിൻെറ പിൻപകുതി മുൻപകുതിയിലെയ്ക്ക് ആവുന്നതും ചുളുങ്ങിച്ചേന്ന്. വാട്ടം=തളച്ച്. അധ്വനി=വഴിയിൽ. അവനിയിൽ=ഭൂമിയിൽ. ചാട്ടംകൊണ്ട് ആകാശത്തിലൂടെയാണ് ദൂരം കടക്കുന്നത്; ഓരോ കുതിയുടേയും അവസാനത്തിൽ വീണ്ടും കുതിയ്ക്കാനായി നിലമൊന്നു തൊടുന്നുണ്ടെന്നുമാത്രം. വെച്ചടിപ്പൂ='കൊണ്ടുപിടിച്ചു' പായുന്നു.

ശ്ലോകം ൬. വാരഞ്ചും=നീളമുള്ള. കൂർമ്പിയ=നിവത്തിനിത്തിയ. അചലമാം വെൺചാമരാഗ്രത്തൊട്ടും: തേർക്കുതിരകളുടെ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പാരം തങ്ങളിൽനിന്നുയന്ന പൊടിയാൽ-
 പ്പോലും ദുരാപങ്ങളായ്,
മാനിൻപാച്ചിൽ പൊറാത്തപോലിത, കുതി-
ച്ചോട്ടുന്ന തേർവാജികൾ. ൭

രാജാ: വാസ്തവം; പച്ചക്കുതിരകളെക്കാൾ മീതെ. എന്തെന്നാൽ,

പാരാതേ വലുതായ്പ്പരുന്നു, ചെറുതായ്-
ക്കാണായതെല്ലാം; തൊട്ടു-
ത്താരാനേച്ചതുപോലെ കാണ്മു നടുവേ
വിച്ഛിന്നമായ്നിന്നതും;
നേരായ്ത്തന്നെ വളഞ്ഞതുണ്ടൃജുവുമായ്-
ത്തീരുന്നു; തേർപ്പാച്ചിലാൽ-
ദൂരത്തില്ല,രികത്തുമില്ല മമ യാ-
തൊന്നും ക്ഷണംപോലുമേ. ൮

ചെവികളിൽ ചാമരം അണിയാറുണ്ട്; അവ, പാച്ചിലിൻെറ വേഗംകൊണ്ട് ഇളകാതെ നില്ക്കുന്നു. പാരം.........ദുരാപങ്ങളായ്: അതാതിടത്തു കുളമ്പു തട്ടിപ്പൊന്തുന്ന പൊടികൾക്കുപോലും ചെന്നെത്താൻ വയ്യാത്തവയായി; തേർച്ചക്രം തട്ടിപ്പൊന്തുന്ന പൊടിയ്ക്കാകട്ടേ, തീരെ വയ്യാ.

പച്ചക്കുതിരകൾ: സൂര്യൻെറ കുതിരകൾ; പച്ചനിറത്തിലുള്ള ഏഴു കുതിരകളെപ്പൂട്ടി അരുണൻ തെളിയ്ക്കുന്ന ഒരു തേരിലേറിയിട്ടാണത്രേ, സൂര്യൻ ത്വരിതമായും നിരന്തരമായും ആകാശയാനം ചെയ്യുന്നത്. അഥവാ, ഇന്ദ്രൻെറ കുതിരകൾ; അവയുടേയും നിറം പച്ചയത്രേ.

ശ്ലോകം ൮. അതിവേഗത്തിൽപ്പായുന്ന വാഹനത്തിലിരുന്നു പുറത്തെയ്ക്കു നോക്കിയാലത്തെ കാഴ്ച:—അകലെ ചെറുതായിക്കണ്ടതു, വേഗത്തിൽ അടുത്തു ചെല്ലുന്നതിനാൽ പെട്ടെന്നു വലുതായിക്കാണപ്പെടുന്നു; വിട്ടുനില്ക്കുന്ന (വിച്ഛിന്നം) വസ്തുക്കൾ തമ്മിൽച്ചേൻതുപോലെ കാണപ്പെടുന്നു; വാസ്തവത്തിൽ വള

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സൂത, ഇതിനെ കൊല്ലുന്നതു കണ്ടുകൊൾക. (ശരം തൊടുക്കുന്നു.

(അണിയറയിൽ)

രാജാവേ, ഈ ആശ്രമമൃഗത്തെ കൊന്നുകൂടാ, കൊന്നുകൂടാ!

സൂതൻ: തിരുമേനിയുടേയും ഈ ശരലക്ഷ്യമായ കൃഷ്ണമൃഗത്തിൻേറയും ഇടയിൽ തപസ്വികൾ വന്നുനില്ക്കുന്നു.

രാജാവ്: (സംഭ്രമത്തോടേ) എന്നാൽ കുതിരകളെ നിൎത്തുക.

സൂതൻ: എ്വറാൻ (തേർ നിൎത്തുന്നു.

(രണ്ടു ശിഷ്യരോടുകൂടി ഒരൃഷി പ്രവേശിക്കുന്നു.

ഋഷി: (കയ്യുയൎത്തിയിട്ടു്) രാജാവേ, ഈ ആശ്രമമൃഗത്തെ കൊന്നുകൂടാ, കൊന്നുകൂടാ!

തിരിച്ചെടുത്താൽകൊള്ളാമീ-
ത്തൊടുത്ത വിശിഖം ഭവാൻ:
നിങ്ങൾക്കസ്ത്രം ദീനരക്ഷ-
യ്ക്കു,യ്യാനല്ലനഘേഷ്വതിൽ. ൧൦

ഞ്ഞിരിക്കുന്ന വസ്തുക്കൾ വളവററവയാ(ഋജുവാ)യിത്തോന്നപ്പെടുന്നു. അകലത്തുള്ളതു ക്ഷണേന അടുക്കുന്നു, അടുത്തുള്ളതു് അകലുകയും ചെയ്യുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൦. വിശിഖം=അമ്പ്. അനഘേഷു=കുററംചെയ്യാത്തവൻ. ഇവിടെ ഋഷിയുടേതായി, ബഹുധാ പൌനരുക്ത്യദൂഷിതവും ശിഥിലബന്ധവുമായ ഒരു പദ്യംകൂടി ചിലർ ചൊല്ലുന്നുണ്ട്:—

'ന ഖലു ന ഖലു ബാണസ്സന്നിപാത്യോയമസ്മി-
ന്മൃദുനി മൃഗശരീരേ, പുഷ്പരാശാവിവാഗ്നിഃ;
ക്വ ബത, ഹരിണകാനാം ജീവിതം ചാതിലോലം?
ക്വ ച നിശിതനിപാതാസ്സാരപുംഖാശ്ശരാസ്തേ?'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഇതാ, പിൻവലിച്ചു. (അതിൻവണ്ണം ചെയ്യുന്നു.

ഋഷി: പുരുവംശപ്രഭവനാ-
മങ്ങേയ്ക്കിതുചിതം തുലോം;
പിറക്കകേവം ഗുണനായ്-
സ്സമ്രാട്ടാകുമൊരുണ്ണി തേ! ൫

ശിഷ്യർ: (കയ്യുയർത്തിയിട്ട്) സമ്രാട്ടായ ഉണ്ണി പിറക്കട്ടെ!

രാജാ: (വണക്കത്തോടേ) ആശീർവ്വാദം അങ്ഗീകരിച്ചു.

ഋഷി: രാജാവേ, ചമത കൊണ്ടുവരാനായി പുറപ്പെട്ടിരിയ്ക്കയാണ് ഞങ്ങൾ. ഇതാ, മാലിനീതീരത്തു കുലപതിയായ കണ്വമഹർഷിയുടെ ആശ്രമം കാണുന്നു; മററു കാര്യങ്ങൾക്കു മുടക്കം വരാനില്ലെങ്കിൽ, അവിടെ ച്ചെന്ന് അതിഥിസൽക്കാരം സ്വീകരിച്ചാലും; അത്രമാത്രമല്ല,

തപസ്വിമാർതൻ തടവററ പുണ്യ-
കർമ്മങ്ങൾ കണ്ടിട്ടു ധരിച്ചുവെയ്ക്കാം,

രാജാവിന്നിതു കേൾക്കയും വേണ്ടാ, ശരം പിൻവലിപ്പാൻ.

ശ്ലോകം ൫. പുരുവംശപ്രഭവൻ=പുരുവിൻെറ വംശത്തിൽ ജനിച്ചവൻ. ഇത്: ധർമ്മാത്മകമായ ഒരു നിർദ്ദേശത്തെ തൽക്ഷണം അനുസരിയ്ക്കൽ. ദുഷ്ഷന്തൻെറ ഒരു പ്രപിതാമഹനായ പുരു (പൂരു എന്നും പറയും), പിതാവിൻെറ അപേക്ഷയാൽ അദ്ദേഹത്തിൻെറ ജരാനരകൾ ഏററു വാങ്ങുകയുണ്ടായി. ഏവംഗുണൻ= ഇത്തരം ഗുണങ്ങളുള്ളവൻ സമ്രാട്ട്=ചക്രവർത്തി. തേ=അങ്ങയ്ക്ക്.

കുലപതി: ആയിരമായിരം ഋഷികളെ കൂടെപ്പാർപ്പിച്ചു പുലർത്തിയും പഠിപ്പിച്ചും വരുന്ന മഹർഷി.

ശ്ലോകം ൬. രാജാവിൻെറ രക്ഷകൊണ്ടാണല്ലോ, ഋഷിമാ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

'എത്രയും രക്ഷിച്ചുവരുന്നു, വിൽത്താൺ-
തഴമ്പെഴും മദ്ഭുജ'മെന്നതും തേ. ൧

രാജാ: കുലപതി ഇവിടെയുണ്ടോ?

ഋഷി: ഇപ്പോൾത്തന്നെ, മകൾ ശകുന്തളയെ അതിഥിസൽക്കാരത്തിന്നേല്പ്പിട്ടുത്തിയുംവെച്ച്, അവളുടെ ഗ്രഹപ്പിഴയ്ക്കു ശാന്തി ചെയ്യാൻ സോമതീർത്ഥത്തിലെയ്ക്കു പോയി.

രാജാ: ആകട്ടെ, അവളെ കാണാം; അവൾ എന്റെ ഭക്തിയെ മഹർഷിയോടറിയിക്കുമല്ലോ.

ഋഷി: എന്നാൽ ഞങ്ങൾ നടക്കട്ടെ.

(ശിഷ്യന്മാരോടുകൂടി പോയി.

രാജാ: സൂത, കുതിരകളെ തെളിക്കുക; പുണ്യാശ്രമം ദർശിച്ച് ആത്മശുദ്ധി വരുത്താം.

സൂതൻ: എറാൻ. (വീണ്ടും രഥവേഗം നടിക്കുന്നു.

രാജാ: (ചുററും നോക്കിയിട്ട്) സൂത, പറയാതെതന്നെ അറിയാം, ഇത് ഒരു തപോവനപ്രദേശമാണെന്ന്.

രുടെ പുണ്യകർമ്മങ്ങൾ രാക്ഷസാദിവിഘ്നങ്ങളില്ലാതെ നടന്നുപോരുന്നത്. വിൽത്താൺതഴമ്പെഴും: രക്ഷയിലുള്ള ക്ലേശവും, അത് അതിന്റെ തികഞ്ഞ ഫലം കാണുമ്പോൾ സന്തൃപ്തിയായിമാറും എന്നതും സൂചിപ്പിയ്ക്കപ്പെടുന്നു. 'അവളെക്കാണാം;.........................അറിയിയ്ക്കുമല്ലോ': ഇവിടംമുതൽ രാജാവിന്റെ കാമുകത വെളിപ്പെടുന്നതായി ദ്വിജേന്ദ്രലാൽറായി മുതലായ നിരൂപകന്മാർ വിചാരിയ്ക്കുന്നു. ഇതു നാടകശാലയിലെ പിൻപന്തിയിലിരിയ്ക്കുന്ന സന്ദർശകന്മാർ കണ്ടുപിടിയ്ക്കുന്നതാണ്.

ഗ്രഹപ്പിഴ: ശകുന്തളയുടെ വൈവാഹികജീവിതത്തെസ്സംബന്ധിച്ചതാവണം ഈ ഗ്രഹപ്പിഴ. ശാന്തി ചെയ്യാൻ=അതിന്റെ ഉഗ്രത കുറയ്ക്കുവാൻ; വിധിയെ നിശ്ശേഷം തട്ടിനീക്കുക ഋഷിമാർക്കും ദുഷ്കരമാണല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സൂതൻ: അതെങ്ങിനെ, തിരുമേനി?

രാജാ: താൻ കാണുന്നില്ലേ; ഇവിടെ,

തത്തപ്പൊത്തുവഴിയ്ക്കുതിന്ന വരിനെൽ
കാണ്മൂ മരക്കീഴ്നില-
ത്തോ;-ടൽക്കായ്ക്കളുടച്ചതാം, ചില മെഴു-
ക്കേറുന്ന പാറപ്പുറം;
വിശ്വാസാൽ നില മാറിടാതെയൊലി കേട്ടം-
ഗുന്തു കുരങ്ഗവ്രജം;
വല്ക്കാന്തസ്രുതവാരിരേഖകളുമു-
ണ്ടം,ബ്വാശയാദ്ധ്വാക്കളിൽ. ൫

ശ്ലോകം ൫. തത്തപ്പൊത്തുവഴിയ്ക്കുതിന്ന: ആശ്രമങ്ങളിലെ വരിനെൽകൃഷിസ്ഥലത്തുനിന്ന തത്തകൾ സ്വച്ഛന്ദം കൊത്തിക്കൊണ്ടുപോന്നു മരപ്പൊത്തിലെയ്ക്കു കടത്തുമ്പോൾ ഉതിന്ന വീണവ. മരക്കീഴ്നിലത്ത്=മരങ്ങളുടെ ചുവട്ടിൽ. ഓടൽക്കായ്ക്കളുടച്ചതാം=ഓടൽക്കായ വെച്ചു ചതച്ചതാണ്; തപസ്വികളുടെ അഭ്യങ്ഗവും ദീപവും ഓടലെണ്ണകൊണ്ടത്രേ. കുരങ്ഗവ്രജം=മാൻകൂട്ടം. മാനുകൾ ഒരിയ്ക്കലും ഭയമനുഭവിച്ചിട്ടില്ലായ്കയാൽ, അപരിചിതമായ തേരിൻെറ ശബ്ദം കേട്ടിട്ടും പതറിപ്പോകുന്നില്ല. വല്ക്കാന്ത......ദ്ധ്വാക്കളിൽ=ജലാശയങ്ങളിലെയ്ക്കുള്ള വഴികളിൽ, മരവുരിത്തുമ്പുകളിൽനിന്നു വാന്ന വെള്ളത്തിൻെറ പാടുകളുണ്ട്; മരവുരി പിഴിയാവുന്നതല്ലായ്കയാൽ മുക്കിയ പാടേ കൊണ്ടുപോകുമ്പോൾ വെള്ളം ഇററിററു വീണു വഴികളിൽ സുവ്യക്തമായ രേഖയുണ്ടാവുമല്ലോ. ഈ ശ്ലോകത്തിന്നു ശേഷം,

'കുല്യാംഭോഭിഃ പവനചപലൈഃ ശാഖിനോ ധൌതമൂലാ;
ഭിന്നോ രാഗഃ കിസലയരുചാമാജ്യധൂമോദ്ഗമേന;
ഏതേ ചാർവ്വാഗുപവനഭുവി ച്ഛിന്നദർഭാങ്കുരായാം
നഷ്ടാശങ്കാ ഹരിണശിശവോ മന്ദമന്ദം ചരന്തി.'

എന്നൊരു ശ്ലോകംകൂടി ചിലർ ചൊല്ലുന്നു. പക്ഷേ, അതു മുൻശ്ലോകത്തിൻെറ വില കെടുത്തുന്നതും, താഴേ പ്രതിപാദിയ്ക്കപ്പെട്ട

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സൂതൻ: ഒക്കെ ശരിതന്നെ.

രാജാ: (കുറച്ചു ദൂരം പോയിട്ടു്) സൂത, തപോവന വാസികൾക്കു് ഉപദ്രവമുണ്ടാകരുതു്; അതിനാൽ തേർ ഇവിടെത്തന്നെ നിർത്തുക. ഞാൻ ഇറങ്ങാം.

സൂതൻ: ഇതാ, നിർത്തിയിരിക്കുന്നു; കല്പിച്ചിറങ്ങാം.

രാജാ: (ഇറങ്ങിയിട്ടു്) വിനീതവേഷത്തോടുകൂടി വേണം, തപോവനങ്ങളിൽ ചെല്ലുക; ഇതു വാങ്ങിക്കൊൾക. (എന്നു് ആഭരണങ്ങളും വില്ലും സൂതൻെറ കയ്യിൽക്കൊടുത്തു്) ഞാൻ ആശ്രമവാസികളെ ദശിച്ചു തിരിച്ചുവരുമ്പോഴെയ്ക്കും, കുതിരകളെ നനച്ചുകൊള്ളുക.

സൂതൻ: എറാൻ. (പോയി.

രാജാ: (ചുററിനടന്നിട്ടു്) ഇതാ, ആശ്രമത്തിൻെറ പടി; കടക്കുകതന്നെ. (കടന്നു, നിമിത്തം നടിച്ചു്)

ഇശ്ശാശ്രമം പ്രശാന്തം,
കയ്യോ, വിറകൊൾവിതി,ങ്ങു ഫലമെങ്ങോ?
അല്ലെങ്കിൽദ്ദൈവഗതി–
യ്ക്കില്ല തുറക്കാത്ത വാതിലൊരിടത്തും. ൻ

(അണിയറയിൽ)

ഇങ്ങോട്ടു്, തോഴിമാരേ, ഇങ്ങോട്ടു്.

ന്ന വൃക്ഷസേചനത്തിന്നു വിരുദ്ധവുമാകുന്നു.

തപോവനവാസികൾക്കു്: ആശ്രമത്തിലെ പുല്ലു പുഴു മുതലായവയ്ക്കുപോലും.

ശ്ലോകം ൻ. പ്രശാന്തം=കാമാദിവികാരരഹിതം. കയ്യു്: വലംകൈ. ഫലം: കാമാവാപ്തിയത്രേ, വലംകൈ തുടിക്കുന്നതിൻെറ ഫലം. ഒന്നാമത്തെ കാമാവസ്ഥയായ ചക്ഷുഃപ്രീതിക്കും മുമ്പു, തദനുകൂലമായ ഹൃദയോന്മുഖതയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

അണിയറയിൽ: ആ ദൈവഗതിയുടെ വാതിൽ തുറക്ക

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: (കേട്ടതായി നടിച്ച്) എയ്, മരത്തോപ്പിന്റെ തെക്കവശത്ത് സംസാരിക്കുന്നതായിത്തോന്നുന്നു. അങ്ങോട്ടു പോവാം. (ചുററിനടന്നു നോക്കിയിട്ട്) ഇതാ, താപസകന്യകമാർ അവരവരുടെ ശക്തിക്കൊത്ത നീർക്കുടങ്ങളെടുത്തു വൃക്ഷത്തൈകളെ നനയ്ക്കുവാൻ ഇങ്ങോട്ടു വരുന്നു. (നല്ലവണ്ണം നോക്കിയിട്ട്) ഹാ, മധുരമായ കാഴ്ച!

അരമനയിൽക്കിട്ടാത്തീ
വടിവു വരാമാശ്രമസ്ഥിതക്കെങ്കിൽ,
സ്വഗുണങ്ങളാലകററീ
വനവല്ലികളുപവനസ്ഥവല്ലികളെ! ൧൦

ഈ തണലത്തു നിന്നു നോക്കാം. (നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു.

(പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ശകുന്തളയും രണ്ടു സഖിമാരും പ്രവേശിക്കുന്നു.

ശകുന്തള: ഇങ്ങോട്ട്, തോഴിമാരേ, ഇങ്ങോട്ട്.

ഒരുവൾ: ശകുന്തളേ, നിന്നെക്കാളും പ്രിയപ്പെട്ടവയാണെന്നു തോന്നുന്നു, താതകാശ്യപന്ന് ആശ്രമവൃക്ഷ

പ്പെടുന്നു.

അവരവരുടെ ശക്തിക്കൊത്ത: അഗ്രാമ്യത—അവരുടെ സ്വാഭാവികവിലാസങ്ങൾക്കു കോട്ടമില്ലായ്മ—വ്യഞ്ജിക്കുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൦. അരമനയിൽക്കിട്ടാത്ത: അംഗസംസ്കാരോപകരണങ്ങൾ തികഞ്ഞ രാജാന്തഃപുരസ്ത്രീകളുടെ ഇടയിൽപ്പോലും കണ്ടുകിട്ടാത്ത. വടിവ്=ആകൃതി. ആശ്രമസ്ഥിതർ: അംഗസംസ്കാരോപകരണങ്ങളോ, അതിൽ ശ്രദ്ധയോ ഇല്ലാത്തവർ. ഉപവനസ്ഥവല്ലികൾ (പൂങ്കാവിലെ വള്ളികൾ) എന്നും നിഷ്കർഷിച്ചു വളർത്തപ്പെടുന്നു; വനവല്ലികളോ, വന്നപാടു വളരുന്നു। കൃത്രിമസൌന്ദര്യം കണ്ടു ശീലിച്ച നായകൻ സ്വാഭാവികസൌന്ദര്യം കണ്ട് അദ്ഭുതപ്പെടുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ങ്ങളാം; പിച്ചകപ്പൂപോലെ മൃദുലയായ നിന്നെക്കൂടിയും, ഇവയുടെ തടം നിറപ്പാൻ നിയോഗിച്ചിരിക്കുന്നുവല്ലോ!

ശകുന്തള: പ്രിയംവദേ, അച്ഛൻെറ നിയോഗംകൊണ്ടുമാത്രമല്ല. എനിക്കും ഇവയുടെ പേരിൽ സഹോദരസ്നേഹമുണ്ട്. (വൃക്ഷങ്ങളെ നനയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (നോക്കിയിട്ട്) ഇവളാണോ, ആ കണ്വപുത്രി! ഔചിത്യം നോക്കാത്താളാണ് കാശ്യപൻതിരുവടി; ഇവളെ ആശ്രമധർമ്മത്തിന്നു നിയോഗിച്ചുകളഞ്ഞുവല്ലോ.

അകൃതകരുചി മെയ്യിദം തപസ്സി-
ന്നുതകണമെന്നു നിനയ്ക്കുമാ മുനീന്ദ്രൻ,
കുവലയദളവക്കിനാലെയല്ലോ
ചമത മുറിക്കുവതിന്നൊരുമ്പെടുന്നു! ൧൧

ആകട്ടെ, മരങ്ങളുടെ മറവിൽനിന്നുതന്നെ ഇവളെ സൈ്വരമായി നോക്കിക്കാണാം. (അപ്രകാരം ചെയ്യുന്നു.

ശകുന്തള: അനസൂയേ, പ്രിയംവദ എൻെറ മാർമ്മരവുരി വല്ലാതെ വലിച്ചുമുറുക്കിക്കെട്ടിയിരിക്കുന്നു; ഇതൊന്നഴച്ചുതരു.

താതകാശ്യപന്ന്: കാശ്യപൻ എന്നതു കണ്വൻെറ ഗോത്രപ്പേരാണ്; കശ്യപഗോത്രജൻ എന്നർത്ഥം. ആശ്രമധർമ്മം=തപസ്വികളുടെ ധർമ്മം.

ശ്ലോകം ൧൧. അകൃതകരുചി മെയ്യിദം=അകൃത്രിമസൌന്ദര്യത്തോടുകൂടിയ ഈ ശരീരം. കുവലയദളവക്ക്: കറുത്ത കരിങ്കൂവളപ്പൂവിതളിനെ, സൌകുമാര്യബോധമില്ലാഞ്ഞാൽ, വാളായിട്ടുപയോഗിക്കാമെന്ന് അന്ധാളിച്ചുപോകുമല്ലോ. ചമത മുറിക്കുക: ഇതു പരമ്പരയാ തപസ്സിന്നുതകുന്നതുതന്നെ.

മരങ്ങളുടെ മറവിൽനിന്ന്: മറച്ചുവെയ്ക്കേണ്ടുന്ന ഒരൌത്സുക്യം രാജാവിൻെറ മനസ്സിൽ അങ്കുരിച്ചുകഴിഞ്ഞു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനസൂയ അഴച്ചുകെട്ടുന്നു.

പ്രിയംവദ: ഇതിൽ നിന്റെ കുചങ്ങളെ ക്ഷണം തോറും തഴപ്പിയ്ക്കുന്ന യൌവനത്തെയാണ് ശകാരിയ്ക്കേണ്ടത്.

രാജാ: ഇവളുടെ പ്രായത്തിന്നു ചേർന്നതല്ലതന്നെ മരവുരി; എന്നാൽ അഴകുകേടുണ്ടാകുന്നില്ല! എങ്ങിനെ യെന്നാൽ,

നീർച്ചണ്ടി ചുററുകിലുമില്ലൊരുഭങ്ഗി തണ്ടാ-
ക്കങ്കക്കറുപ്പുമമൃതാംശുവിനാഭ ചേർപ്പൂ,
വാഴ്പ്പിപ്പൂ വല്ക്കലവുമിക്കമനിയ്ക്കു ചന്ത-
മാകമ്രമാം വടിവിനെന്തണിയാകയില്ലാ! ൧൨

ശകുന്തള: (മുന്നോട്ടു നോക്കിയിട്ട്) ഈ ഇലഞ്ഞി

അഴച്ചു തരു: പഴയ കാലത്തു മുലക്കച്ചയുടെ കെട്ടു പിൻപുറത്തായിരുന്നതിനാൽ, സ്വയം കെട്ടുവാനും അഴയ്ക്കുവാനും സൌകര്യമില്ലായിരുന്നു. ശകുന്തളയുടെ ഈ കുടുക്ക, വാസ്തവത്തിൽ മരവുരി മുറുക്കിക്കെട്ടിയതുകൊണ്ടല്ല, യൌവനത്തിൽ കുചങ്ങൾ ക്ഷണംതോറുംതഴച്ചുവരുന്നതുകൊണ്ടുതന്നെയാണെന്നു വ്യാഖ്യാനിയ്ക്കുന്ന അഭിരാമൻ പ്രിയംവദയുടെ ഫലിതം മനസ്സിലാക്കിയിട്ടില്ലെന്നു തോന്നുന്നു.

ആവിധം അദ്ഭുതത്തോടേ നായികയെ ഉററുനോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്ന നായകന്റെ ശ്രദ്ധ, അവളുടെ നവയൌവനത്തിന്റെ വിപുലാഭിവൃദ്ധിയിലെയ്ക്കു സവിശേഷം ആകർഷിയ്ക്കപ്പെട്ടു; അപ്പോൾ അവൾ ധരിച്ച മരവുരിയും അവൾക്കൊരഴകാണെന്നു കാണുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൨. അങ്കക്കറുപ്പ്=(ചന്ദ്രനിലുള്ള) കറുത്ത അടയാളം. അമൃതാംശു=ചന്ദ്രൻ. ആഭ=ശോഭ. വാഴ്പ്പിപ്പൂ=വർദ്ധിപ്പിയ്ക്കുന്നു. വല്ക്കലം=മരവുരി. കമനി=സുന്ദരി. ആകമ്രം=സുന്ദരം. അണി=അലങ്കാരം.

ഇലഞ്ഞിത്തയ്യ്: ഒരിളയ സഹോദരനെന്നപോലെ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ത്തയ്യ് കാററത്തിളകുന്ന തളിരുകളാകുന്ന വിരലുകഠംകൊ ണ്ട് എന്നെ തെരുതെരെ വിളിയ്ക്കുന്നതായിത്തോന്നുന്നു. ഞാൻ അങ്ങോട്ടു ചെല്ലട്ടെ. (എന്നു ചുററിനടക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: ശകുന്തളേ, കുറച്ചുനേരം അവിടെത്തന്നെ നില്ക്കു; നീ അരികത്തു നിന്നാൽ ആ ഇലഞ്ഞിത്തയ്യ് ഒരു വള്ളി ചേൎന്നതുപോലെ ശോഭിയ്ക്കും!

ശകുന്തള: ഇതുകൊണ്ടുതന്നെയാണ്, നീ പ്രിയംവദയായിരിയ്ക്കുന്നത്.

രാജാ: പ്രിയമെങ്കിലും പരമാൎത്ഥമാണ് പ്രിയംവദ പറഞ്ഞത്. ഇവളുടെ

അധരം തളിർപോലരുണം;
മൃദുതരവിടപത്തിനൊക്കുമേ കൈകഠം;
മലർപോലെയവയവങ്ങളിൽ
മുതിരുന്നു മനോജ്ഞമായ താരുണ്യം. ൧൩

അനസൂയ: ശകുന്തളേ, ഇതാ, തേന്മാവിൻതയ്യിൻെറ സ്വയംവരവധുവും നീ വനജ്യോത്സ്ന എന്നു പേരിട്ടിരിയ്ക്കുന്നതുമായ ചെറുപിച്ചകലത; ഇതിനെ നീ മറന്നുപോയോ!

പ്രിയംവദ: 'ഭംഗി പറയുന്നവഠം.'

ശ്ലോകം ൧൩. അങ്ങിനെ നായകൻെറ ദൃഷ്ടി മററവയവങ്ങളുടെ സൌന്ദൎയ്യത്തിലും പതിയുന്നു:—അരുണം=ചുട്ടത്ത്. വിടപം=കൊമ്പ്. മലർ=പൂവ്; ജാത്യേകവചനം, പൂക്കഠം എന്നൎത്ഥം. അവയവങ്ങളിൽ: എല്ലാ അംഗോപാംഗങ്ങളിലും. മുതിരുന്നു: അതാതവയവത്തിനൊത്ത രൂപത്തിൽ, തികവും പുതുമയുമിയന്നു ശോഭിയ്ക്കുന്നു.

തേന്മാവിൻതയ്യിൻെറ സ്വയംവരവധു: അടുത്തു നില്ക്കുന്ന തേന്മാവിന്മേലെയ്ക്കു തനിയേ പടൎന്നു കേറുന്നത്. വനജ്യോ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: എന്നാൽ, ഞാൻ എന്നെയും മറന്നുപോയേയ്ക്കും! (ലതയുടെ അടുക്കൽച്ചെന്നു നോക്കിയിട്ട്) രമണീയമായ സമയത്താണ് ഈ ലതയും വൃക്ഷവുമാകുന്ന സ്ത്രീപുരുഷന്മാരുടെ ചേർച്ച: വനജ്യോത്സ്ന പുതുപൂക്കൾകൊണ്ടു യൌവനവതിയും, തേന്മാവിൻതയ്യ കായ്ച്ചതുകൊണ്ടു അനുഭവയോഗ്യവുമായിരിയ്ക്കുന്നുവല്ലോ. (നോക്കിക്കൊണ്ടു നില്ക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) അനസൂയേ, നിനക്കു മനസ്സിലായോ, ശകുന്തള വനജ്യോത്സ്നയെ ഉററുനോക്കുന്നതെന്താണെന്ന്?

അനസൂയ: മനസ്സിലായില്ല; പറയു.

പ്രിയംവദ: 'വനജ്യോത്സ്ന തനിയ്ക്കൊത്ത ഒരു വൃക്ഷത്തോടു ചേർന്നതുപോലെ, എനിയ്ക്കും സ്വാനുരൂപനായ ഒരു വരനെ കിട്ടുമോ, ആവോ?' എന്നാണ്.

ശകുന്തള: അതു നിൻെറ ഉള്ളിലുള്ള മനോരാജ്യമാണ്. (കുടം ചെരിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: ഇവൾ കുലപതിയ്ക്കു വിജാതീയസ്ത്രീയിൽ ജനിച്ചവളായിരിയ്ക്കുമെങ്കിൽ; അഥവാ,

---

ത്സ്ന=കാട്ടിലെ നിലാവ്; ഇതു പൂത്താൽ കാട്ടിൽ ഒരു നിലാവുദിച്ചതുപോലെയാവും എന്നാശിച്ച് ഇട്ട പേര്.

രമണീയമായ സമയത്താണ് ഇത്യാദി: തപസ്സനുഷ്ഠിയ്ക്കുകയാണെങ്കിലും, അവരുടെ ഹൃദയത്തിൽ ദാമ്പത്യസംബന്ധികളായ ചിന്തകൾ അങ്കുരിയ്ക്കുകയും, അവ അവസരം വരുമ്പോൾ ഒരു നിഗൂഢരൂപത്തിലെങ്കിലും ആവിർഭവിയ്ക്കുകയും ചെയ്തിരുന്നു.

ഇവൾ കുലപതിയ്ക്ക് ഇത്യാദി: ക്രമേണ മുതിർന്നുവന്ന അഭിലാഷം, അവൾ അനൂഢയാണെന്നറിഞ്ഞതോടുകൂടി വിവാഹചിന്തയിലെയ്ക്കു കാൽ വെച്ചപ്പോൾ, ആചാരഭയം ക്ഷണനേര

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കുമാരിയാം ക്ഷത്രപരിഗ്രഹാൎഹതാൻ,
മമാൎയ്യചേതസ്സിഹ വാഞ്ഛകൊാംകയാൽ:
സുമാനുഷക്കാന്തരവൃത്തിയല്ലയോ
പ്രമാണമാകുന്നതു സംശയങ്ങളിൽ. ൧൯

എന്നാലും ഇവളുടെ വാസ്തവം മനസ്സിലാക്കണം.

ശകുന്തള: (സംഭ്രമത്തോടേ) ഇതാ, വെള്ളമൊഴിച്ചപ്പോാം ഇളകിപ്പുറപ്പെട്ട ഒരു വണ്ടു പിച്ചകത്തെ വിട്ട്-എന്റെ മുഖത്തെയ്ക്കു പറക്കുന്നു. (വണ്ടിനെക്കൊണ്ടുള്ള ഉപദ്രവം നടിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (സാഭിലാഷം)

ത്തെയ്ക്കു തടഞ്ഞുനിൎത്തുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൯. ക്ഷത്രപരിഗ്രഹാൎഹ=ക്ഷത്രിയനു വോംകപ്പെടാവുന്നവാം. ആൎയ്യചേതസ്സ്=അധൎമ്മത്തിൽ പ്രവൎത്തിച്ചിട്ടില്ലാത്ത മനസ്സ്. ഇഹ=ഇവളിൽ. വാഞ്ഛ=ആഗ്രഹം. ആന്തരവൃത്തി=മനസ്സാക്ഷി. ഇപ്പറഞ്ഞതിൽ അഭിരാമനും മററും, ആത്മപ്രശംസയുണ്ടോ എന്നു ശങ്കിച്ചു, പറഞ്ഞതു വാസ്തവമാകയാലും ആത്മഗതമാകയാലും ഇല്ലെന്നു സമാധാനിയ്ക്കുന്നു. ചിലർ ശങ്ക തീരാതെ മൂലപദ്യത്തിന്റെ അൎത്ഥംതന്നെ മാററിപ്പറയുന്നുണ്ടത്രേ!

മുഖത്തെക്കു പറക്കുന്നു: പിച്ചകപ്പൂവിനെക്കാാം ശകുന്തളയുടെ മുഖത്തിന്നു സുഗന്ധമുള്ളതുകൊണ്ടാണിതെന്നും, അതിനാൽ അവാം പത്മിനീജാതിയിലുള്ള സ്ത്രീയാണെന്നും, അടുത്ത ശ്ലോകത്തിൽപ്പറയുംപടി, അവളുടെ കണ്ണു മുതലായവ കണ്ടു കരിംകുവളപ്പൂവാണെന്നും മററും തെററിദ്ധരിച്ചിട്ടാണ് വണ്ട് അവളുടെനേക്കു പറന്നുചെന്നതെന്നും മററും വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർ വിസ്തരിയ്ക്കുന്നു. ഈ നിലയിൽ ശകുന്തള ആ ആശ്രമത്തിൽ എങ്ങിനെ കഴിഞ്ഞുകൂടുന്നു? തനിയ്ക്കിരിയ്ക്കപ്പൊരുതി കെട്ടത്തിയ ആളുടെ മേല്ക്കിട്ടു കയറുക വണ്ടുകളുടെ സ്വഭാവമാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ലോലാപാങ്ഗേക്ഷിതൻ നീ പലതവണ തൊട്ടു-
ന്നു വിറക്കൊള്ളുവോളെ:-
ച്ചാലേ ചെന്നാലപിപ്പൂ ചെവിയിൽ മൃദു നിഗൂ-
ഢോക്തി ചൊല്ലുന്നപോലേ;
കൈ രണ്ടുംകൊണ്ടു തട്ടുന്നവളുടെ രതിസ-
ത്തായ ചുണ്ടാസ്വദിപ്പൂ—
നേരന്വേഷിയ്ക്കയാൽ വഞ്ചിതർ മധുകരമേ,
ഞങ്ങൾ; നീതാൻ കൃതാർത്ഥൻ! ൨൩

ശ്ലോകം ൨൩. വണ്ടിന്റെ ആ ഉപദ്രവിയ്ക്കലിൽ ഒരു കാമുകവിലാസത്തെ ആരോപിച്ചു വണ്ടിനോടു പറയുന്നു:-ലോലാപാങ്ഗേക്ഷിതൻ=(ഭയത്താൽ) ഇളകുന്ന കടക്കൺകൊണ്ടു നോക്കപ്പെട്ടവൻ. തൊട്ടുന്നു: ദേഹത്തിൽ അവിടവിടെ ചെന്നു മുട്ടുന്നു. മൃദു ആലപിപ്പൂ=മൃദുശബ്ദത്തിൽ മുരളുന്നു. നിഗൂഢോക്തി=രഹസ്യവാക്ക്. തട്ടുന്നവളുടെ: തട്ടുമ്പോഴുംതന്നെ, അതിനിടയിൽ. ചുണ്ടാസ്വദിപ്പൂ=ചുണ്ടിന്മേൽ ചുംബിയ്ക്കുന്നു. നേരന്വേഷിയ്ക്കയാൽ: ഈ വണ്ടു ചെയ്യേടത്തോളംതന്നെ കടന്നുചെയ്വാൻ അഭിലാഷമുണ്ടെങ്കിലും, 'ഇവളുടെ വാസ്തവം അറിയണം' എന്നു കരുതി മനസ്സടക്കുന്നതിനാൽ. വഞ്ചിതർ=ചതി പററിയവർ. ഞങ്ങൾ: വണ്ടിനെക്കാൾ തനിയ്ക്കുള്ള മേന്മയും അർഹതയും സ്മരിയ്ക്കുന്നു. കൃതാർത്ഥൻ=ഇച്ഛിച്ചതു തികച്ചും സാധിച്ചവൻ. ഈ ഭ്രമരബാധ, ആലംബനവിഭാവത്തെ—ശകുന്തളയെ—കുറേക്കൂടി ആകർഷകമാക്കിയിരിയ്ക്കുന്നു. ഈ ശ്ലോകത്തിന്നു മുമ്പായി, "സാധുബാധനമപി രമണീയമസ്യാഃ—

യതോ യതഃ ഷട്ചരണോഽഭിവർത്തതേ,
തതസ്തതഃ പ്രേരിതലോലലോചനാ
വിവർത്തിതഭ്രൂരിയമദ്യ ശിക്ഷതേ
ഭയാദകാമാപി ഹി ദൃഷ്ടിവിഭ്രമം."

എന്നിത്രയും അധികപാഠം ശ്രീനിവാസൻ എടുത്തിട്ടുണ്ട്. കേരളകാളിദാസൻ അതു കൈവിട്ടിരിയ്ക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: തോഴിമാരേ, ഈ വെറിയൻ മേല്ക്കിട്ടുകയറുന്ന എന്നെ നിങ്ങൾ രക്ഷിയ്ക്കണേ!

അനസൂയയും, പ്രിയംവദയും: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ഞങ്ങളാരാണ് രക്ഷിയ്ക്കാൻ? ദുഷ്ഷന്തനെ വിളിച്ചു നിലവിളിയ്ക്കു: രാജാക്കന്മാരാണല്ലോ, തപോവനങ്ങളെ പാലിയ്ക്കേണ്ടത്.

രാജാ: ഇവരുടെ മുമ്പിൽച്ചെല്ലുവാൻ ഇതുതന്നെ അവസരം. ആരാണിവിടെ—(എന്നു പകുതി പറഞ്ഞ്) രാജത്വം വെളിപ്പെട്ടുപോകുമല്ലോ. ആകട്ടെ, ഇങ്ങിനെ പറയാം.

ശകുന്തള: ഈ ദുഷ്ടൻ ഒഴിഞ്ഞുപോകുന്നില്ല; ഞാൻ മററോരേടത്തെയ്ക്കു പോയ്ക്കളയാം. (മററോരേടത്തു നിന്നിട്ടു ദൃഷ്ടിക്ഷേപത്തോടേ) അല്ലാ, ഇങ്ങോട്ടും എന്നെ പിന്തുടരുന്നു!

രാജാ: (വെമ്പലോടേ അടുത്തു ചെന്ന്)

ആരാണു, തെമ്മാടികളെശ്ശരിയ്ക്കു
ശാസിച്ചിട്ടും പൌരവന്തഴിവാഴ്കേ,
അടക്കമില്ലായ്മ തുടന്നതിങ്ങു
പാവങ്ങളാം താപസകന്യമാരിൽ? എന്നു

ഞങ്ങളാരാണ് രക്ഷിയ്ക്കാൻ ഇത്യാദി: ഒരു വണ്ടു പാറിവന്നപ്പോഴെയ്ക്ക് ഇത്രയൊക്കെ പരിഭ്രമിയ്ക്കുന്ന ശകുന്തളയെ വിനോദശീലകളായ സഖിമാർ കളിയാക്കുന്നു.

ഇതുതന്നെ അവസരം: '......വിളിച്ചു നിലവിളിയ്ക്കു' എന്നു കേട്ട് എന്തോ അപായമുണ്ടെന്നു കരുതിയതായി നടിയ്ക്കാമല്ലോ. രാജത്വം വെളിപ്പെട്ടുപോകുമല്ലോ: അത്, ഒരു ബ്രാഹ്മണനെ ക്ഷണിച്ചുവരുത്തി, അഭിലഷണീയമായ നർമ്മസംഭാഷണത്തിന്നു വിഘ്നം വരുത്തും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(എല്ലാവരും രാജാവിനെക്കണ്ടു തെല്ലൊന്നു സംഭ്രമിയ്ക്കുന്നു.

അനസൂയ: ആര്യ, വലിയ ആപത്തൊന്നുമില്ല; ഞങ്ങളുടെ ഈ അരുമത്തോഴി ഒരു വണ്ടിന്റെ ഉപദ്രവം നിമിത്തം തെല്ലൊന്നു പേടിച്ചുപോയി. (ശകുന്തളയെ ചൂണ്ടിക്കാണിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (ശകുന്തളയുടെ നേരേ നോക്കിയിട്ട്) തപസ്സു വർദ്ധിയ്ക്കുന്നുവോ?

(ശകുന്തള സാധ്വസത്താൽ മിണ്ടാതെ നില്ക്കുന്നു.

അനസൂയ: ഇന്നു നല്ല അതിഥിയെ കിട്ടിയതുകൊണ്ട്. ശകുന്തളേ, പർണ്ണശാലയിൽച്ചെന്നു ഫലസഹിതമായ അർഘ്യം കൊണ്ടുവരൂ. പാദ്യത്തിന്ന് ഈ വെള്ളമെടുക്കാം.

രാജാ: ഇരിയ്ക്കട്ടെ, നിങ്ങളുടെ നല്ല വാക്കുകൊണ്ടുതന്നെ ആതിഥ്യം ചെയ്തുകഴിഞ്ഞു.

പ്രിയംവദ: എന്നാൽ, ആര്യൻ തണൽക്കുളിർമയുള്ള ഈ ഏഴിലംപാലത്തറയിൽ ഇരുന്നു തളർച്ച തീർത്താലും.

ശ്ലോകം ൧൬. പാവങ്ങൾ=ലോകത്തിൽ നെറികേടുണ്ടെന്നുപോലും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്തവർ.

ശകുന്തളയെ ചൂണ്ടിക്കാണിയ്ക്കുന്നു: രാജാവു സഖിമാരെയാണ് അഭിമുഖീകരിച്ചത്; അദ്ദേഹം കഥയൊന്നും അറിഞ്ഞിട്ടില്ലല്ലോ!

തപസ്സു വർദ്ധിയ്ക്കുന്നുവോ: തപസ്സു നിർവ്വിഘ്നമായി നടക്കുന്നില്ലേ എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള കുശലപ്രശ്നം.

സാധ്വസം: ആ അമ്പരന്ന അവസ്ഥയിൽ പെട്ടെന്ന് ഒരു മഹാപുരുഷനെ കണ്ടെത്തിയതിനാലുണ്ടായ നെഞ്ചിടിപ്പ്.

നല്ല അതിഥിയെ കിട്ടിയതുകൊണ്ട്: തപസ്സു വർദ്ധിയ്ക്കുന്നു എന്നു ഭാവം; അതിഥിസൽക്കാരം തപസ്സിന്റെ പ്രധാനാങ്ഗ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: നിങ്ങളും ഈ വേലകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിരിക്കു ന്നുവല്ലോ.

അനസൂയ: ശകുന്തളേ, നാം അതിഥികളെ പരി ചരിക്കേണമല്ലോ. നാമും ഇരിക്കുക.

(എല്ലാവരും ഇരിക്കുന്നു.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) എന്തുകൊണ്ടാണ്, ഇദ്ദേ ഹത്തെ കണ്ടപ്പോൾ തപോവനവിരുദ്ധമായ ഒരു വികാ രം എന്നിൽ കടന്നുകൂടുന്നത്?

രാജാ: (എല്ലാവരേയും നോക്കിയിട്ട്) അഹോ, വ യോരൂപങ്ങളുടെ സാമ്യംകൊണ്ടു രമണീയമായിരിക്കുന്നു നിങ്ങളുടെ സൌഹാർദ്ദം!

പ്രിയംവദ: (നിഗൂഢമായി) അനസൂയേ, ഇതാരാ യിരിക്കാം? സുന്ദരവും ഗംഭീരവുമായ ആകൃതി; മധുര വും പ്രിയവുമായ സംഭാഷണം; പ്രഭുവെങ്കിലും ദാക്ഷി ണ്യം കാട്ടുന്നുണ്ട്!

മാണല്ലോ. അൎഘ്യം=സൽക്കാരോപകരണം. പാദ്യം=കാൽ കഴു കാനുള്ള വെള്ളം.

നിങ്ങളും............ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്നുവല്ലോ: അതിനാൽ നിങ്ങളും ഇരിക്കുക.

പരിചരിക്കുക=ഇഷ്ടമനുസരിച്ചു പ്രവർത്തിക്കുക.

തപോവനവിരുദ്ധം: തപസ്വികളെ ബാധിക്കരുതാത്തതും, തന്നെ ഇതുവരെ ബാധിച്ചിട്ടില്ലാത്തതും.

വയോരൂപങ്ങൾ=പ്രായവും രൂപവും. രൂപം എന്നതിന്ന് ആകൃതി, സൌന്ദര്യം, സ്വഭാവം എന്നീ മൂന്നർത്ഥവുമുണ്ട്.

മധുരവും പ്രിയവുമായ സംഭാഷണം: 'വയോരൂപങ്ങളുടെ' എന്നു തുടങ്ങിയത്. ദാക്ഷിണ്യം കാട്ടുന്നുണ്ട്: 'നിങ്ങളും ഈ വേലകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്നുവല്ലോ' എന്നിരിപ്പാൻ ക്ഷ ണിച്ചത്; അന്യന്റെ ഇഷ്ടം നോക്കുന്ന സ്വഭാവമത്രേ ദാക്ഷി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: എനിയ്ക്കും ആഗ്രഹമുണ്ട്; ഞാനിദ്ദേഹത്തോടു ചോദിയ്ക്കാം. (പ്രകാശം) ആര്യ, മധുരസംഭാഷണത്താലുണ്ടായ വിശ്വാസം എന്നെക്കൊണ്ടു ചോദിപ്പിയ്ക്കുന്നു: ഏതൊരു രാജർഷിവംശമാണ് ആര്യനാൽ അലങ്കരിയ്ക്കപ്പെടുന്നത്? ഏതൊരു നാട്ടിലെ ജനങ്ങളെയാണ്, ആര്യന്റെ വേർപാട് ഉൽക്കണ്ഠപ്പെടുത്തുന്നത്? എന്തുകൊണ്ടാണ്, ഈ സുകുമാരശരീരത്തെ തപോവനസഞ്ചാരഖേദത്തിന്നു പാത്രമാക്കിയിരിയ്ക്കുന്നത്?

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) ഹൃദയമേ, അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടേണ്ട; ഇതാ, നീ വിചാരിച്ചത് അനസൂയ ചോദിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (ആത്മഗതം) എങ്ങിനെയാണിപ്പോൾ ഞാൻ എന്നെ അറിയിയ്ക്കുക? എങ്ങിനെയാണ് മറച്ചുവെയ്ക്കുക? ആകട്ടെ, ഇങ്ങിനെ പറയാം. (പ്രകാശം) മാന്യേ, പൌരവരാജാവിനാൽ ധർമ്മാധികാരത്തിൽ നിയുക്തനാണ് ഞാൻ; അതുകൊണ്ട് ആശ്രമവാസികളുടെ കർമ്മങ്ങൾക്കു മുടക്കമൊന്നുമില്ലല്ലോ എന്നു നോക്കാൻവേണ്ടിയാണ് ഈ തപോവനത്തിൽ വന്നിരിയ്ക്കുന്നത്.

ണ്യം. ആളെ കണ്ടു മനസ്സിലാക്കാനുള്ള മിടുക്കു പ്രിയംവദയ്ക്കു കൂടും.

വിശ്വാസം: സമനിലയിൽ സംസാരിയ്ക്കാമെന്ന ഉറപ്പ്. 'ഏതു വംശത്തിൽജ്ജനിച്ച ആളാണ്? ഏതു ദേശത്തുനിന്നു വരുന്നു? എന്താവശ്യത്തിന്നു വന്നു?' എന്ന് ആചാരമനുസരിച്ച് പ്രശംസാത്രപേണ ചോദിയ്ക്കുന്നു.

ഹൃദയമേ ഇത്യാദി: തനിയ്ക്ക് ആദ്യമേ അറിഞ്ഞാൽക്കൊള്ളാമെന്നുണ്ടായി; ലജ്ജയാൽ താനടങ്ങിയിരിയ്ക്കെ അനസൂയ അതുതന്നെ ചോദിച്ചുവല്ലോ എന്നാശയം.

രാജാവിന്റെ ആത്മഗതം: തന്നെ അറിയിയ്ക്കുന്നതു ഗ്രാമ്യവും, പ്രസ്താവത്തെ വിരസപ്പെടുത്തുന്നതുമാണ്; തന്നെ മറച്ചു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: ഇപ്പോഠം ധമ്മചാരികഠം സനാഥരായി!

(ശകുന്തള ശൃംഗാരലജ്ജ നടിക്കുന്നു.

സഖിമാർ: (ശകുന്തളാദുഷ്യന്തന്മാരുടെ മട്ട കണ്ടിട്ട് നിഗ്രൂഢം) ശകുന്തളേ, അച്ഛൻ ഇപ്പോഠം ഇവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിൽ!

ശകുന്തള: എന്നാലെന്താണ്?

സഖിമാർ: ഈ അതിഥിയെ ജീവിതസവ്വസ്വം കൊണ്ടും കൃതാത്ഥനാക്കുമായിരുന്നു.

ശകുന്തള: പോവിൻ. നിങ്ങഠം എന്തോ ഉള്ളിൽ കരുതി സംസാരിക്കുകയാണ്. എനിക്കു കേഠംക്കേണ്ടാ, നിങ്ങഠം പറയുന്നത്.

രാജാ: നാമും നിങ്ങളുടെ സഖിയെപ്പററി കുറഞ്ഞൊന്നു ചോദിക്കട്ടയോ?

സഖിമാർ: ഒരനുഗ്രഹമാണ് ആയ്യന്റെ ഈ അഭ്യത്ഥന.

പറയലോ, പാപമാണെന്നു സ്മൃതിയുണ്ട്. പ്രകാശം: ദുഷ്ഷന്തന്റെ ധമ്മസചിവനാണെന്നും, സ്വപിതാവിനാൽ രാജ്യാധികാരത്തിൽ അഭിഷിക്തനായ ദുഷ്ഷന്തനാണെന്നും രണ്ടുവിധം അത്ഥമുള്ള മറുപടി.

ശൃംഗാരലജ്ജ: അഹിക്കുന്നവനിൽത്തന്നെയാണ് മനസ്സു ചാഞ്ഞതെന്ന ബോധത്താൽ വളന്ന ആസക്തിമൂലം.

ജീവിതസവ്വസ്വം=ജീവിതത്തിൽ സ്വന്തമായിട്ടുള്ളതാകെ; ശകുന്തളയാണ് കണ്വന്റെ ജീവിതസവ്വസ്വമെന്ന് ആശ്രമത്തിൽ പ്രസിദ്ധമാണ്. നാലാമങ്കത്തിലെ യജ്വശിഷ്യവാക്യം നോക്കുക.

അനുഗ്രഹമാണ്: അതിഥിക്കൊരിഷ്ടമുണ്ടാവുകയും, അതെളുപ്പത്തിൽ സാധിച്ചുകൊടുക്കാവുന്നതാകയും ചെയ്യുന്നത് ആതിഥേയക്ക് ഒരനുഗ്രഹമാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഭഗവാൻ കാശ്യപൻ നിത്യബ്രഹ്മചാരിയാണെന്നു പ്രസിദ്ധമാണല്ലോ; നിങ്ങളുടെ ഈ സഖി അദ്ദേഹത്തിൻെറ മകളും—ഇതെങ്ങിനെ?

അനസൂയ: ആൎയ്യൻ കേട്ടുകൊള്ളുക: കൌശികൻ എന്നു ഗോത്രപ്പേരോടുകൂടി മഹാനുഭാവനായ ഒരു രാജൎഷിയുണ്ട്.

രാജാ: കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

അനസൂയ: അദ്ദേഹത്തിന്നു പിറന്നവളാണ് ഞങ്ങളുടെ അരുമത്തോഴി. അദ്ദേഹം ത്യജിച്ചതിന്നുശേഷം എടുത്തുവളൎത്തുകയും മററും ചെയ്തതിനാലാണ് താത കാശ്യപൻ ഇവളുടെ അച്ഛനായത്.

രാജാ: ത്യജിച്ചു എന്നു കേട്ടതിനാൽ എനിയ്ക്കു കൌതുകം തോന്നുന്നു; ആദ്യംമുതല്ക്കേ കേട്ടാൽക്കൊള്ളാം.

അനസൂയ: ആൎയ്യൻ കേട്ടുകൊള്ളുക: ആ രാജൎഷി പണ്ടു തീവ്രമായ തപസ്സു ചെയ്യുമ്പോഠം പേടിപിടിച്ചു ദേവന്മാർ തപസ്സു മുടക്കാനായി മേനക എന്ന അപ്സരസ്ത്രീയെ പറഞ്ഞയച്ചു.

രാജാ: ശരി, മററുള്ളവരുടെ തപസ്സിൽ ഭയപ്പെടുക ദേവകളുടെ സ്വഭാവമാണല്ലോ.

അനസൂയ: അനന്തരം വസന്താരംഭസമയത്ത് അവളുടെ മോഹനമായ രൂപം കണ്ടിട്ട്—(അദ്ധോക്തിയിൽ ലജ്ജകൊണ്ടു വിരമിയ്ക്കുന്നു.

കൌതുകം തോന്നുന്നു: ഭാവമയമായ ഒരു ചരിത്രമായിരിയ്ക്കുമെന്ന്.

മററുള്ളവരുടെ: എന്തിനുവേണ്ടി തപസ്സു ചെയ്യുന്നു എന്ന നോട്ടമേ ഇല്ല!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: അപ്പുറം മനസ്സിലായി. സൎവ്വഥാ അപ്സരസ്സിന്നു ജനിച്ചവളാണിവഠം?

അനസൂയ: അതേ.

രാജാ: ശരിതന്നെ;

മനുഷ്യമങ്ഗകമാക്കേവ–
മഴകുണ്ടാവതെങ്ങിനെ?
കളി മിന്നുന്ന തൂമിന്നു–
ലുളവാകാ മഹീതലാൽ! ൧൯

(ശകുന്തള ലജ്ജിച്ചു മുഖം ചായ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (ആത്മഗതം) എന്റെ മനോരഥത്തിന്നു് ഇടം കിട്ടി. എന്നാൽ വിവാഹവാഞ്ഛയെപ്പററി സഖി കളിയാക്കിയതു കേഠംക്കുകയാൽ എന്റെ ഹൃദയം ഇരുവശത്തെയ്ക്കും ആടുന്നു.

പ്രിയംവദ: (പുഞ്ചിരിയിട്ടു ശകുന്തളയെ നോക്കി

ശ്ലോകം ൧൯. ഏവം: നിങ്ങളുടെ സഖിയ്ക്കുള്ളതിൻവിധം. മഹീതലാൽ=ഭൂമിയിൽനിന്നു്.

എന്റെ മനോരഥത്തിന്നു് ഇടം കിട്ടി: ഇവഠം ക്ഷത്രപരിഗ്രഹാൎഹയാണല്ലോ എന്നൎത്ഥത്തിലാണു് ഈ ആത്മഗതമെന്നു് അഭിരാമൻ; എന്നാൽ, തന്റെ സൌന്ദൎയ്യപ്രശംസ കേട്ടു് അവഠം ലജ്ജിച്ചതിൽനിന്നു് അവഠംക്കിങ്ങോട്ടും രതിഭാവമുണ്ടായിട്ടുണ്ടല്ലോ എന്നൎത്ഥം പറയുന്നതാണു് അധികം ആസ്വാദ്യം. ഈ വിചാരത്തെ ഇനി, 'അല്ലെങ്കിൽ എന്റെ അഭിലാഷത്തിന്നു് ഇടംകിട്ടിയിരിയ്ക്കുന്നു' എന്നനുവദിയ്ക്കുന്നുമുണ്ടു്. എന്നാൽ...... കളിയാക്കിയതു്: തൈമാവിനേയും വനജ്യോത്സ്നയേയും നോക്കി നില്ക്കുമ്പോഠം പറഞ്ഞതു്. ഇരുവശത്തെയ്ക്കും ആടുന്നു: ഇവഠംക്കു വിവാഹം ഉണ്ടോ ഇല്ലയോ എന്നു സംശയിയ്ക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ പുഞ്ചിരിയിട്ടു്: 'നിന്റെ ഹൃദയം ഞാനറിഞ്ഞു!' എന്നു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നായകൻെറ നേരേ തിരിഞ്ഞ്) എന്താണ് ആര്യൻ വീണ്ടും പറയാൻ തുടങ്ങുന്നത്?

(ശകുന്തള പ്രിയംവദയെ ചൂണ്ടുവിരൽകൊണ്ടു തർജ്ജനം ചെയ്യുന്നു.

രാജാ: ശരിതന്നെ ഭവതിക്കു തോന്നിയത്. നമുക്കു സൽക്കഥ കേൾക്കാനുള്ള ആഗ്രഹംകൊണ്ടു മററൊന്നുകൂടി ചോദിപ്പാനുണ്ട്.

പ്രിയംവദ: മടിക്കേണ്ട; തപസ്വിജനങ്ങളോട് എന്തും ചോദിക്കാമല്ലോ.

രാജാ: നിങ്ങളുടെ സഖിയെക്കുറിച്ച് ഇത്രയുംകൂടി അറിഞ്ഞാൽകൊള്ളാം:

വർത്തിക്കുവേണ്ടതിവൾ വേളിവരെക്കുതാനോ
കന്ദർപ്പചേഷ്ടയെ വിലക്കുമൃഷിവ്രതത്തിൽ?
എന്നെന്നുമത്ര മദിരേക്ഷണമൈത്രി പൂണ്ട
മാന്മങ്കമാരൊടൊരുമിച്ചുമരേണമെന്നോ? ൧൮

തർജ്ജനം ചെയ്യുന്നു: 'ഇവിടെനിന്നു വിട്ടു കിട്ടട്ടെ, കാട്ടിത്തരാം!' എന്ന്.

സൽകഥ: ദിവ്യസമ്പൽമുള്ള ജനങ്ങളുടെ കഥ.

ശ്ലോകം ൧൮. കന്ദർപ്പചേഷ്ട: മനസ്സിനെ കാമസുഖത്തിൽ പ്രവർത്തിപ്പിക്കൽ. മദിരേക്ഷണമൈത്രി പൂണ്ട=സുന്ദരങ്ങളായ കണ്ണുകളുടെ സാദൃശ്യംകൊണ്ടു ചങ്ങാതിത്തമുള്ള. മാന്മങ്ക...... മെന്നോ: ഋഷിവ്രതത്തിൽത്തന്നെ ഇരിക്കേണമോ? മാനുകളോടൊപ്പം കഴിയുക, ഋഷിവ്രതാങ്ഗമത്രേ. ഇവൾക്ക് ഋഷിവ്രതം വേളിവരെക്കു മതിയോ, ആജീവനാന്തം വേണമോ? ഇവളെ രാജാദിനാഗരികജനത്തിന്നോ കൊടുക്കുക, അതോ, തപസ്വിജനത്തിന്നുതന്നെയോ? (തപസ്വിപത്നിയായാൽ എന്നും മാനുകളോടൊപ്പമാണല്ലോ പാർക്കുക) എന്നാണ് ചോദ്യമെന്നു രാഘവഭട്ടൻ. ഇതനുസരിച്ചാണ്, 'അനുരൂപനായ വരന്' എന്ന പ്രിയംവദയുടെ ഉത്തരമെന്നും അദ്ദേഹം പറയുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പ്രിയംവദ: ആര്യ, ധർമ്മാചരണത്തിൽപ്പോലും സ്വാതന്ത്ര്യമില്ലാത്തവരാണ് ഇയ്യുള്ളവർ. എന്നാൽ അച്ഛൻെറ വിചാരം, ഇവളെ അനുരൂപനായ ഒരു വരനു കൊടുക്കണമെന്നാണ്.

രാജാ: (ആത്മഗതം) ദുസ്സാധമല്ല ഈ കാമിതം.

ആശിച്ചുകൊൾകെന്മനമേ;
സാമ്പ്രതം തീർന്നു സംശയം:
തീയെന്നു നീയോർത്തതു, കൈ-
വെയ്ക്കാവുമൊരു രത്നമാം! ൧൯

ശകുന്തള: (കോപം നടിച്ച്) അനസൂയേ, ഞാൻ പോകയാണ്.

അനസൂയ: എന്തിന്?

ശകുന്തള: ഈ പ്രിയംവദ അസംബന്ധം പുലമ്പുന്നതു ഗൌതമിമുത്തശ്ശിയോടു പറയാൻ.

അനസൂയ: തോഴി, ആശ്രമവാസികൾ വിശിഷ്ടനായ അതിഥിയെ സൽക്കരിക്കാതെ വിട്ടുംവെച്ചു തോന്നി

ധർമ്മാചരണത്തിൽപ്പോലും: പിന്നെയല്ലേ, കാമാചരണത്തിൽ!

ദുസ്സാധമല്ല ഈ കാമിതം: എൻെറ അഭിലാഷം സാധിപ്പാൻ ഏറെ പ്രയാസമുണ്ടാകയില്ല. 'ന ദുരവാപേയം പ്രാർത്ഥനാ' എന്ന മൂലത്തിൽ 'ന' വിട്ട്, 'അനുരൂപനായ വരനെ കിട്ടുക എളുപ്പമല്ല' എന്നു സൌന്ദര്യപ്രശംസാപരമായിട്ടാണ് അഭിരാമൻെറ വ്യാഖ്യാനം. ഈ വിചാരം ഒരു കാമുകനുണ്ടാവുകയില്ല; അനന്തരപദ്യം ഇതിന്നെതിരുമാണ്.

ശ്ലോകം ൧൯. തീയെന്ന്: ബ്രാഹ്മണസ്ത്രീയോ നിത്യബ്രഹ്മചാരിണിയോ ആയിരുന്നു എങ്കിൽ, അവളെ തൊട്ടാൽ പൊള്ളിപ്പോകുമല്ലോ!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

യപോലെ പോയ്ക്കളയുന്നതു ശരിയല്ല.

(ശകുന്തള ഒന്നും മിണ്ടാതെ പുറപ്പെടുന്നു.

രാജാ: (ആത്മഗതം) പോയ്ക്കളകയാണോ! (പിടിച്ചു നിൎത്താൻ ഭാവിച്ച് അടങ്ങിയിട്ട്) അഹോ, ചെയ്തതിനൊപ്പമാണ് കാമികളുടെ മനോവ്യാപാരം. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

വരഷികന്യാനുഗതിയ്ക്കു ചിക്കെ-
ന്നൊരുങ്ങവേ ശീലനിവാരിതൻ ഞാൻ
ഇരിപ്പിൽനിന്നൊന്നിളകായ്കിലും പോയ്-
ത്തിരിച്ചുപോന്നീടിനപോലെയായേൻ! ൨൦

പ്രിയംവദ: (ശകുന്തളയെ തടുത്ത്) നീ പോവാൻ പാടില്ലാ.

ശകുന്തള: (പുരികം വളച്ച്) എന്തുകൊണ്ട്?

പ്രിയംവദ: രണ്ടു വൃക്ഷങ്ങളെ നനച്ചതിൽ എനിയ്ക്കു നീ കടപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നു. വരിക, ആ കടം തീൎത്തിട്ടുവേണം പോവാൻ. (ബലാൽക്കാരേണ പിടിച്ചു നിൎത്തുന്നു.

രാജാ: ഭദ്രേ, വൃക്ഷങ്ങളെ നനയ്ക്കയാൽത്തന്നെ അത്ര

പിടിച്ചു നിൎത്താൻ ഭാവിച്ച് അടങ്ങിയിട്ട്: പിടിച്ചു നിൎത്താൻ മനസ്സിൽ വിചാരിയ്ക്കുകയും, ഉടൻ ആചാരമോൎത്തു മനസ്സടക്കുകയും ചെയ്തിട്ട്. അത്രമാത്രംകൊണ്ട് അതു ചെയ്തതായിട്ടുതന്നെ തോന്നിപ്പോയി!

ശ്ലോകം ൨൦. വരഷികന്യാനുഗതിയ്ക്ക്=ശ്രേഷ്ഠയായ ഋഷികന്യകയെ പിൻതുടരുവാൻ. ശീലനിവാരിതൻ=മൎയ്യാദയാൽ തടയപ്പെട്ടവൻ.

രണ്ടു വൃക്ഷങ്ങളെ: അവർ പങ്കിട്ടതിൻപടി, ശകുന്തള നനയ്ക്കേണ്ടുന്നവയെ. ആ കടം തീൎത്തിട്ട്: പ്രിയംവദ നനയ്ക്കേണ്ടുന്ന രണ്ടെണ്ണത്തെ നനച്ചിട്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഭവതി ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്നതായിത്തോന്നുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, ഇവൾക്ക്,

പെട്ടിരിപ്പു ചുമൽ താഴ്ന്ന കൈക്കുതിളുടപ്പു
നീർക്കുടമെടുക്കയാൽ;
വിട്ടതില്ല മുലതൻ കുലുക്കമിതുപോതു,-
മേറിയ കിതപ്പിനാൽ;
മുററിനില്പിതു മുഖത്തു കണ്ണഗശിരീഷ-
മൊട്ടിന വിയപ്പുനീർ;
കെട്ടഴിഞ്ഞൊരു കരത്തിനാൽത്തിരുകിവെച്ച
വാർകുഴലുമാകുലം. ൨൧

അതിനാൽ ഞാൻ വീട്ടാം ഇവളുടെ കടം. (മോതിരം കൊടുപ്പാൻ തുടങ്ങുന്നു.

(സഖിമാരിരുവരും മോതിരത്തിന്മേൽ പേർ കൊത്തിയതു വായിച്ച് അന്യോന്യം നോക്കുന്നു.

രാജാ: മറിച്ചുകരുതേണ്ട; രാജാവിൻെറ സമ്മാനമാണിത്.

പ്രിയംവദ: എന്നാൽ ഈ മോതിരം ആയ്യൻെറ

ശ്ലോകം ൨൧. അതിളുടപ്പ്: അതു സ്വതേ തുടുത്തതാണല്ലോ. കണ്ണഗശിരീഷം=ചെവിമേലണിഞ്ഞ നെന്മേനിവാകപ്പൂവ്. മുററി നില്പിതു: തുള്ളിതുള്ളിയായി നിറന്നുനില്ക്കുന്നു. മുഖത്ത്: കവിളത്ത്, നെററിമേൽ, ചുണ്ടിന്നുമേലേ. ഒരു കരത്തിനാൽ ത്തിരുകിവെച്ച: നനയിലുള്ള ശ്രദ്ധയാൽ കുടം താഴേ വെച്ചു ശരിക്കു കെട്ടാൻ നില്ക്കാതെ, ഒററക്കൈകൊണ്ടൊതുക്കിയ. ആകുലം=വല്ലായ്മ പൂണ്ടിരിക്കുന്നു.

അന്യോന്യം നോക്കുന്നു: "ഇദ്ദേഹം 'ദുഷ്ഷന്തൻ'തന്നെയാണല്ലോ!" എന്ന്.

രാജാവിൻെറ സമ്മാനമാണ്=രാജാവ് എനിക്കു സമ്മാനിച്ചത് എന്നും, രാജാവു നിങ്ങൾക്കു തരുന്ന സമ്മാനം എന്നും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിരലിന്മേൽനിന്നെടുത്തുകൂടാ; അങ്ങയുടെ വാക്കുകൊണ്ടു തന്നെ ഇവളുടെ കടം തീൎന്നിരിക്കുന്നു. (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ശകുന്തളേ, ഈ ദയാശീലനായ ആൎയ്യൻ, അല്ലെങ്കിൽ മഹാരാജാവ്, നിന്റെ കടം തീൎത്തിരിക്കുന്നു. നീ പോയ്ക്കോളുക.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) എനിക്കു ത്രാണിയുണ്ടായിരുന്നുവെങ്കിൽ! (പ്രകാശം) നീയാരാണ്, പറഞ്ഞയയ്ക്കാനും തടുത്തുനിൎത്താനും!

രാജാ: (ശകുന്തളയെ നോക്കി ആത്മഗതം) നമുക്ക് ഇവളെക്കുറിച്ചെന്നപോലെ, ഇവൾക്കു നമ്മെക്കുറിച്ചും തോന്നുന്നുണ്ടായിരിക്കുമോ? അല്ലെങ്കിൽ, എന്റെ അഭിലാഷത്തിന്ന് ഇടം കിട്ടിയിരിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

ഒന്നും മദുക്തിയൊടു ചേൎത്തുരിയാടിടുന്നി-
ല്ലെ,ന്നാലുമെന്മൊഴിയിൽ വെയ്ക്കുവതുണ്ടു കൎണ്ണം;
എന്നാനനാഭിമുഖിയായ് സ്ഥിതിചെയ്തിടുന്നി-
ല്ലെ,ന്നാലിവൾക്കധികമില്ലിതരത്തിൽ നോട്ടം. ൨൨

(ആകാശത്ത്)

അല്ലയോ തപസ്വികളേ, തപോവനത്തിലെ ജന്തുക്കളെ രക്ഷിപ്പാൻ ഒരുങ്ങിനില്ക്കുവിൻ! ദുഷ്ഷന്തരാജാവു വേട്ടയാടിക്കൊണ്ടു സമീപത്തെത്തിയിരിക്കുന്നുപോൽ.

നമുക്ക് ഇവളെക്കുറിച്ചെന്നപോലെ: പിരിയുക വയ്യെന്നുള്ളേടത്തോളം ആസക്തി.

ശ്ലോകം ൨൨. മദുക്തിയൊടു ചേൎത്ത്=ഞാൻ സംസാരിക്കുന്നതിനോടു യോജിച്ച്. ആനനാഭിമുഖിയായ്=മുഖത്തോടു മുഖം നോക്കി. ഇതരത്തിൽ=മറ്റൊന്നിൽ.

ആകാശത്ത്: പാത്രം രംഗത്തിൽ പ്രവേശിക്കാതെ പറയുന്നതും, പ്രവേശിക്കാത്ത പാത്രത്തോടുപറയുന്നതുമത്രേ, 'ആകാശം'.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പെരികെ വിഴുവതുണ്ടു, കൊമ്പിലീറ-
ന്മരവുരി ചേൎന്ന തപോവനദ്രുതോരം,
തുരഗഖുരജമാം പരാഗമീയൽ-
പ്പരിഷകണക്കു ദിനാന്തസൂൎയ്യവൎണ്ണം. ൧൩

അത്രയുമല്ല,

ക്രൂരം കുത്തേറ്റൊടിഞ്ഞീടിന തടിയൊരു കൊ-
മ്പത്തമൎന്നും, പദത്തിൽ-
ക്കേറിച്ചുറ്റിപ്പിണഞ്ഞീടിന ലതികകളാൽ-
ച്ചങ്ങലക്കെട്ടു പൂണ്ടും,
മാങ്കുട്ടത്തെപ്പിരിപ്പിച്ചു,ടലുടയ തപോ-
വിഘ്നമാണെന്നു തോന്നും-
മാറായ്,ത്തേർ കണ്ടു പേടിച്ചൊരു ഗജമിഹ പൂ-
കുന്നുമുണ്ടാശ്രമത്തിൽ. ൧൪

ശ്ലോകം ൧൩. തപോവനദ്രു=ആശ്രമവൃക്ഷം. തുരഗഖുരജമാം പരാഗം=കുതിരക്കുളമ്പു തട്ടി പൊന്തിയ പൊടി. ഈയൽപ്പരിഷ=പാറ്റക്കൂട്ടം. ദിനാന്തസൂൎയ്യവൎണ്ണം=സന്ധ്യാസൂൎയ്യനൊത്ത നിറത്തോടു കൂടിയതു്. ഈറന്മരവുരി: പൊടി പററിയാൽ വെടിപ്പാക്കുവാൻ പണി!

ശ്ലോകം ൧൪. ക്രൂരം: ഊക്കോടുകൂടിയ. തടി: മരത്തടി. ചുററിപ്പിണഞ്ഞ വള്ളികളെ, ചങ്ങലക്കെട്ടായി കല്പിച്ചിരിക്കുന്നു. കൊമ്പത്തു കുടുങ്ങിയ മരത്തടി ഒഴിച്ചുകളയാൻ നില്ക്കുന്നതിന്നു ക്ഷമയില്ല; വള്ളിക്കെട്ടുകൾകൊണ്ടു, വേഗത്തിൽ പായുവാനും വയ്യാ. സൎവ്വഥാ ഭയങ്കരമായ വരവു്। മാൻകൂട്ടത്തെപ്പിരിപ്പിച്ചു്: കൂട്ടമായി നില്ക്കുന്ന മാനുകളെ പേടിച്ചു് അങ്ങുമിങ്ങും പാഞ്ഞു ചിന്നുമാറു്. ഉടലുടയ തപോവിഘ്നമാണെന്നു്: തപസ്സിന്നുള്ള തടസ്സങ്ങളെല്ലാംകൂടി ഒരുടൽപൂണ്ടു വരികയാണോ എന്നു്. ഈ ഗജവൎണ്ണനം, പ്രകൃതത്തിലെ നിരങ്കുശമായ കാമത്തിന്റെ ആവിൎഭാവത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതാണെന്നും, ഇതുപോലെ ഏഴാമങ്കത്തി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(സ്ത്രീകളെല്ലാവരും കേട്ടതായി നടിച്ച് തെല്ലൊന്നു സംഭ്രമി ക്കുന്നു.

രാജാ: (ആത്മഗതം) ഛരി കഷ്ടം! പടജ്ജനങ്ങൾ നമ്മെ അന്വേഷിച്ച് തപോവനത്തിൽ വന്നുകേറുന്നു. ആ കട്ടെ, തിരിയെ പോയ്ക്കളയാം.

സഖിമാർ: ആര്യ, ഈ കാട്ടാനയുടെ വൎത്തമാനം കേട്ടിട്ട് ഞങ്ങൾക്കല്പം പേടിയുണ്ട്. ഞങ്ങൾക്കു പൎണ്ണശാ ലയിലെയ്ക്കു പോകുവാൻ വിടതരിക.

രാജാ: നിങ്ങൾ പോയ്ക്കൊൾവിൻ. നാമും, ആശ്രമ ത്തിന്നുപദ്രവം നേരിടാത്തവിധത്തിൽ ഏൎപ്പാട്ട ചെയ്തു കൊള്ളാം.

(എല്ലാവരും എഴുന്നേല്ക്കുന്നു.

സഖിമാർ: ആര്യനെ ഞങ്ങൾ വേണ്ടുംവണ്ണം സൽ ക്കരിച്ചില്ലല്ലോ; ഇനിയും കാണേണമെന്നറിയിപ്പാൻ ലജ്ജ തോന്നുന്നു.

രാജാ: അങ്ങിനെ പറയരുത്. നിങ്ങളുടെ ദൎശനം ത ന്നെ എനിയ്ക്കു സൽക്കാരമായിരിയ്ക്കുന്നു.

(ശകുന്തള വ്യാജേന താമസിച്ച് സഖിമാരോടുകൂടി പോയി.

രാജാ: എനിയ്ക്കു നഗരത്തിലെയ്ക്കു പോകുവാൻ താൽപൎയ്യം കുറഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നു. കൂടെയുള്ളവരുടെ അട്ട ക്കൽച്ചെന്നു തപോവനത്തിൽനിന്ന് ഏറെ ദൂരത്തല്ലാത്ത

ലെ സിംഹക്കുട്ടി, ദുഃഖാനുഭവത്താൽ ഗൂഢമായ പ്രേമത്തെ സൂ ചിപ്പിയ്ക്കുന്നതാണെന്നും വിമൎശകന്മാർ പറയുന്നു.

വിട=പോകുവാനനുവാദം.

വ്യാജേന താമസിച്ച്: ഇതിനെ അടുത്ത അങ്കത്തിൽ ഫ്രാപാദ്യത്തിൽ നായകൻതന്നെ വ്യാഖ്യാനിയ്ക്കും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഒരിടത്തു നില്ക്കാം. ശകുന്തളയുടെ ചേഷ്ടകളിൽനിന്നു മനസ്സിനെ പിൻവലിക്കുവാൻ ഞാൻ അശക്തനായിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ,

മുന്നോട്ടു പോരുന്നു വപുസ്സുമാത്രം;
പിന്നോട്ടു പായുന്നു മനം വിമൂഢം:
കാററിന്റെ നേക്കാംപടി കൊണ്ടുപോകും
ധ്വജത്തിലെച്ചീനപടംകണക്കേ. ൨൯

(പോയി.

ഒന്നാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ശ്ലോകം ൨൯. വിമൂഢം: പ്രിയാവിരഹത്താൽ വെളിവുകെട്ട. കാററിന്നുനേക്ക്=കാററു വീശുന്നതിന്നെതിരായി. ധ്വജം=കൊടിത്തണ്ട്. ചീനപടം=ചീനരാജ്യത്തുണ്ടാകുന്ന പട്ട്; കൂടുതൽ നേർമ്മയുള്ളത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രണ്ടാമങ്കം

(അനന്തരം വിദൂഷകൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

വിദൂഷകൻ: (നെടുവീർപ്പിട്ട്) ഈ വേട്ടക്കാരൻ രാജാവിന്റെ തോഴരായിത്തീർന്നതിൽ ഞാൻ മടുത്തതാവി! 'ഇതാ ഒരു മാൻ, ഇതാ ഒരു പന്നി, ഇതാ ഒരു പുലി' എന്നിങ്ങിനെ നട്ടുച്ചയ്ക്കും വേനൽകൊണ്ടു തണൽ കുറഞ്ഞ കാടുകളിൽ ചുററിയലയുക; ഇലകഠം വീണു ചീഞ്ഞു ചവപ്പുപിടിച്ചു കാഞ്ഞുകിടക്കുന്ന മലഞ്ചോലവെള്ളം കുടിക്കുക; ഇന്നപ്പോഴെന്നില്ലാതെ എരിയക്കുറം ഇരിമ്പുകോലിന്മേൽച്ചുട്ട മാംസംകൊണ്ട് ആഹാരം കഴിക്കുക! കുതിരയുടെ പിന്നാലെ ഓടി തുട ചുളുചുളെക്കുത്തുകയാൽ, എനിക്കു രാത്രിയിലുമില്ലാ കിടക്കപ്പൊറുതി. എന്നിട്ടോ, പുലരുന്നതിന്നു വളരെ മുമ്പുതന്നെ പുലയാടിമകളും പക്ഷിവേട്ടക്കാർ കാട്ടിൽ സ്ഥലം പിടിക്കുന്ന ലഹളകൊണ്ടു ഞെട്ടിയുണർന്നുംപോകുന്നു!

ഇത്രയുംകൊണ്ടും തീർന്നില്ലാ നട്ടംതിരിച്ചിൽ; കുനിന്മേലൊരു കുരുവും പുറപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു; ഇന്നലെ ഇദ്ദേഹമുള്ളവർ ഒന്നിച്ചില്ലാതിരുന്ന സമയത്ത്, അവിടുന്ന് ഒരു മാനിന്റെ പിറകേ കൂടി ആശ്രമത്തിൽച്ചെന്നുകേറി ശകുന്തള എന്നൊരു താപസപ്പെണ്ണിനെ, എന്റെ വയററിന്റെ ഭാഗ്യക്കേടുകൊണ്ടു കണ്ടെത്തിപോൽ. ഇപ്പോഠം നഗരത്തിലെയ്ക്കു പോകുന്നതിന്റെ സംസാരംപോലുമില്ല!

ഇരിമ്പുകോലിന്മേൽച്ചുട്ട: ഇരിമ്പുകോലിൽക്കുത്തി തീയിൽ ക്കാട്ടി വേവിച്ച. പുലരുന്നതിന്നു വളരെ മുമ്പ്: നേരം പുലന്നാൽ പക്ഷികഠം ഇര തേടിപ്പോകുന്നതാകയാൽ, പക്ഷിവേട്ടക്കാർക്കു നേരത്തേ ഒരുങ്ങണമല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഉന്നും, അതുതന്നെ വിചാരിച്ചു കണ്ണടയ്ക്കാതെ നേരം പുലൎന്നു. എന്തു ശരണം? നിത്യകൎമ്മവും ചമയലും കഴിഞ്ഞ തോഴരെ ചെന്നു കാണുകതന്നെ. (ചുററിനടന്നു നോക്കിയിട്ട്) ഇതാ, തോഴർ, കാട്ടുപൂമാലകളണിഞ്ഞു പള്ളിവില്ലു കയ്യിൽപ്പിടിച്ചു യവനികളാൽ ചുററപ്പെട്ട് ഇങ്ങോട്ടുതന്നെ വരുന്നു. ആകട്ടെ, ദേഹംകൊണ്ടു തീരെ വയ്യായ്ക നടിച്ചുനില്ക്കാം; എന്നാലെങ്കിലും ഒരു വിടുതി കിട്ടിയെങ്കിലോ! (വടിയൂന്നി നില്ക്കുന്നു.

(അനന്തരം മേല്പറഞ്ഞ പരിവാരങ്ങളോടുകൂടി രാജാവു പ്രവേശിക്കുന്നു.

രാജാ: പ്രിയയസുലഭയെന്നിരിക്കിലും, തൽ–
പ്രണയിത കണ്ടു സമാശ്വസിപ്പു ചിത്തം:
മനസിജനകൃതാൎത്ഥനാകിലാട്ടേ,
രതിയുളവാമുഭയാനുരക്തികൊണ്ടേ! ൭

വയററിന്റെ ഭാഗ്യക്കേട്: ഈ കാട്ടുവാഴ്ച ഇനിയും നീണ്ടു മുൻവിവരിച്ചവിധം ആഹാരം കഴിച്ചു പൊറുക്കേണ്ടിവരുന്നതാകയാൽ. കണ്ടെത്തിപ്പോൽ: രാജാവുതന്നെ ഇന്നലെ രാത്രി പറഞ്ഞറിഞ്ഞതത്. പരിജനങ്ങളിൽനിന്നു കേട്ടത് എന്ന അഭിരാമവ്യാഖ്യാനം ചിന്ത്യമാണ്; പരിജനങ്ങളാരും കൂടെയുണ്ടായിരുന്നില്ലല്ലോ. അതുതന്നെ: ഈ നീണ്ടുപോകുന്ന കാട്ടുവാഴ്ചയെപ്പററി. യവനികൾ=രാജാവിന്റെ ആയുധം ചുമക്കുന്ന പരിചാരികമാർ. 'കിരാതീ ചാമരധരാ, യവനീ ശസ്ത്രധാരിണീ' എന്നു ശബ്ദാൎണ്ണവം. ആസന്നപരിചാരികമാർ എന്നൎത്ഥത്തിൽ വേറെയും നിഘണ്ടു കാണുന്നു. എന്നാൽ, ചരിത്രാന്വേഷകന്മാർ, യവനികൾ യവനസ്ത്രീകൾ (റോമക്കാരികൾ അഥവാ പേഴ്സ്യാസ്ത്രീകൾ) ആണെന്നു സിദ്ധാന്തിച്ച്, അതിലൂടെ കവിയുടെ ജീവിതകാലത്തിലെയ്ക്കു നോക്കുന്നുണ്ട്.

ശ്ലോകം ൭. അസുലഭ: അവൾ ഗുരുവിന്നധീനയാകയാലും, അദ്ദേഹം ദേശാന്തരത്തിലാകയാലും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ അഭിപ്രാ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ഇപ്രകാരം പ്രിയജനചിത്തവൃത്തിയെ സ്വാഭിപ്രായത്തിന്നൊത്ത് ഊഹിച്ചുപോരുന്ന കാമിയുടെ മട്ടു നേരംപോക്കുള്ളതുതന്നെ. എങ്ങിനെയെന്നാൽ,

മറെറങ്ങോ മിഴി നീട്ടിട്ടുമ്പൊളവൾ സ-
ന്നേഹം നിരീക്ഷിച്ചതും,
മുറം ശ്രോണിഭരാൽസ്സലീലവടിവായ്
മെല്ലെന്നു പോയ്ക്കൊണ്ടതും,
പോകൊല്ലെന്നു തടുത്തതിന്നരിശമാ-
ന്നോന്നതും തോഴിയോ-
ടെ,ല്ലാമെന്നുടെ നേക്കപോൽ! ബത, നിജ-
ത്തോൽപ്രേക്ഷകൻ കാമുകൻ! ൨

യം വ്യക്തമല്ലായ്കയാലും എളുപ്പത്തിൽ ലഭിയ്ക്കാവതല്ലാത്തവൾ. തൽപ്രണയിത=അവൾക്ക് ഇങ്ങോട്ടുള്ള പ്രണയം. മനസിജനകൃതാർത്ഥനാകിലാട്ടേ=കാമം, പരസ്പരസങ്ഗമം, സാധിച്ചില്ലെങ്കിലും കൊള്ളാം; ഉഭയാനുരക്തികൊണ്ടേ=ഇരുകൂട്ടക്കും അനുരാഗമുണ്ടാകുന്നതുകൊണ്ടുതന്നെ, രതിയുളവാം=സങ്ഗമഫലമായ സുഖം കൈവരും.

ഉടനെ, അവൾക്കും അനുരാഗമുണ്ടായിട്ടുണ്ടെന്ന തൻെറ വിശ്വാസം മിഥ്യയാവാമെന്നു തോന്നി, ആ വിശ്വാസത്തിന്മേൽ ആശ്വാസംകൊണ്ടു തന്നെത്തന്നെ പരിഹസിയ്ക്കുന്നു:—പുഞ്ചിരിയിട്ട് ഇത്യാദി. നേരംപോക്കുള്ളത്=പരിഹാസകാരണം.

ശ്ലോകം ൨. അവളുടെ നോട്ടം സ്വതവേ സ്നേഹദ്യോതകമാണ്; അതു തന്നിൽപ്പതിഞ്ഞതു കേവലം യാദൃച്ഛികം. അവളുടെ നടത്തം നിതംബ(ശ്രോണി)ഭാരംമൂലം മന്ദമാണ്; അതു ശൃങ്ഗാരാനുഭാവമായ വിലാസ(ലീല)ത്തിൻെറ വടിവിലായി എന്നുമാത്രം. സഖിയോട് അപ്പറഞ്ഞത് അരിശംകൊണ്ടുതന്നെ, തന്നെ വിട്ടുപോകാനുള്ള മടികൊണ്ടാവില്ല. എല്ലാമെന്നുടെ നേക്കപോൽ: ഇതൊക്കെയും എന്നിലുള്ള അനുരാഗംമൂലമാണെന്നു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: (അങ്ങിനെതന്നെ നിന്ന്) തോഴരേ, എനിയ്ക്കു കൈകാലുകൾ അനക്കാൻ വയ്യാ. പറകമാത്രം ചെയ്യാം, വിജയിച്ചാലും!

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) എന്തുകൊണ്ടാണ് ദേഹത്തിന്നീത്തകരാറ്?

വിദൂഷകൻ: എന്തുകൊണ്ടെന്നോ! താൻതന്നെ കണ്ണിൽ കുത്തിയേച്ചു, കണ്ണുനീരിൻെറ കാരണം കല്പിച്ചുചോദിയ്ക്കുന്നു!

രാജാ: എനിയ്ക്കു മനസ്സിലായില്ലല്ലോ.

വിദൂഷകൻ: തോഴരേ, ആററുവഞ്ഞി കൂനൻനൃത്തം ചവിട്ടുന്നത്, അതിൻെറ ത്രാണികൊണ്ടോ, ഒഴുക്കിൻെറ ത്രാണികൊണ്ടോ?

രാജാ: പുഴയുടെ ഒഴുക്കാണ് അതിന്നു കാരണം.

വിദൂഷകൻ: എൻേറതിന് ഇവിടുന്നും!

ഞാൻ പാഴിൽ അഭിമാനിയ്ക്കുന്നു. നിജതേപാൽപ്രേക്ഷകൻ കാമുകൻ: കാമിയ്ക്കപ്പെടുന്ന ആൾ സ്വന്തമായിക്കഴിഞ്ഞു എന്നു വിചാരിയ്ക്കുന്നവരാണല്ലോ കാമുകന്മാർ. താൻ വഞ്ചിതനായിപ്പോയി എന്നു വരരുതെന്നുവെച്ചു രാജാവു വിവേകത്തെ ആശ്രയിയ്ക്കുകയാണ്; വാസ്തവത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിന്നു പ്രിയാപ്രണയത്തിൽ ഉറച്ച വിശ്വാസമുണ്ടെന്നു, താഴേ വിദൂഷകനോടു പറയുന്നതിൽ വ്യക്തമാകും.

പറകമാത്രം ചെയ്യാം: വിജയമുദ്രയായി കയ്യുയൎത്തുവാൻ വയ്യാ!

രാജാവു പുഞ്ചിരിയിട്ട്: ഇതയാളുടെ ഒരു നേരംപോക്കിൻെറ തുടക്കമാണെന്നൂഹിച്ചിട്ട്.

കൂനൻനൃത്തം ചവിട്ടുന്നത്: ജലപ്രവാഹസ്ഥമായ ആററുവഞ്ഞിച്ചെടി, പ്രവാഹവീചികളാൽ കൂടെക്കൂടെ കുനിയുകയും നിവരുകയും ചെയ്യുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: അതെങ്ങിനെ?

വിദൂഷകൻ: തോഴക്ക രാജ്യകാൎയ്യങ്ങളും ഉപേക്ഷിച്ച് ഇത്തരം വല്ലാത്ത പ്രദേശങ്ങളിൽ കാട്ടാളനെപ്പോലെ നടക്കണം. എനിയ്ക്കാകട്ടേ, വാസ്തവത്തിൽ, നാൾതോറും ദുഷ്ടജന്തുക്കളെ ഓടിച്ചോടിച്ച ശരീരത്തിലെ സന്ധിബന്ധങ്ങൾ ആകെ ഇളകുകയാൽ തീരെ വയ്യാതായിരിയ്ക്കുന്നു. അതിനാൽ തിരുമനസ്സുണ്ടാകണം: എന്നെ വിട്ടയയ്ക്കുക, ഒരു ദിവസമെങ്കിലും ഇത്തിരി വിശ്രമിപ്പാൻ!

രാജാ: (ആത്മഗതം) ഇയ്യാളും ഇങ്ങിനെ പറയുന്നു. എനിയ്ക്കും, കാശ്യപപുത്രിയെ വിചാരിച്ചിട്ട നായാട്ടിൽ ഉന്മേഷം തോന്നുന്നില്ല. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

ആളല്ല, വില്ലിതു കുലച്ച ശരം തൊടുത്തു
സാരങ്ഗകങ്ങളുടെനേക്ക വലയ്ക്കുവാൻ ഞാൻ;
ഒന്നിച്ചുവാണരുമയാൾക്കിവതന്നെയല്ലോ
നന്നായ്പ്പഠിപ്പരുളി, മുഗ്ദ്ധവിലോകനത്തിൽ. ൩.

വിദൂഷകൻ: (രാജാവിൻെറ മുഖത്തു നോക്കിയിട്ട്) ഇവിടുന്ന് എന്തോ ഉള്ളിൽവെച്ചു പിറുപിറുക്കുകയാണ്. കാട്ടിൽവെച്ചായിപ്പോയി എൻെറ നിലവിളി!

കാശ്യപപുത്രിയെ: ഒരാഭിജാത്യം വ്യഞ്ജിയ്ക്കുന്നു.

ശ്ലോകം ൩. സാരങ്ഗകങ്ങൾ=പാവങ്ങളായ മാനുകൾ. (അനുകമ്പാദ്യോതകമായ കപ്രത്യയം.) വില്ല കുലപ്പാനും, ശരം തൊടുപ്പാനും, വലിപ്പാനും ആളല്ല എന്നന്വയം; ആലസ്യം വ്യഞ്ജിയ്ക്കുന്നു. അരുമയാൾ=പ്രിയ. മാനുകളുടെ മുഗ്ദ്ധവിലോകനങ്ങൾക്ക കാശ്യപപുത്രിയുടേതിനോട്ട സാദൃശ്യമുള്ളതിനാൽ, അവയെ ക്കാണുമ്പോൾ അവളെ വിചാരിച്ച ദുൎബ്ബലനായിപ്പോകും എന്നഭിപ്രായം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) മറെറന്താണ്? ഇഷ്ടവാക്യം തട്ടരുതല്ലോ എന്നോർത്തു നില്ക്കുകയാണ്.

വിദൂഷകൻ: ദീർഘായുസ്സ്! (പോകാൻ ഭാവിക്കുന്നു.

രാജാ: തോഴരേ, നില്ക്കു. കുറച്ചുകൂടിയുണ്ട് പറയാൻ.

വിദൂഷകൻ: അരുളിച്ചെയ്താലും.

രാജാ: ഭവാന്റെ ക്ഷീണം തീർന്നാൽ, പ്രയാസമില്ലാത്ത മറെറാരു കാര്യത്തിൽ എന്നെ സഹായിക്കണം.

വിദൂഷകൻ: ലഡ്ഡു തിന്നുന്നതിലോ?

രാജാ: പറയാം.

വിദൂഷകൻ: ഇതാ, അനങ്ങാതെ നിന്നു.

രാജാ: ആരവിടെ?

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: (പ്രവേശിച്ച്) തിരുമേനി അരുളിച്ചെയ്താലും.

രാജാ: രൈവതക, പടത്തലവനെ വിളിക്കു.

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: എറാൻ. (പോയി, സേനാപതിയോടുകൂടി പ്രവേശിച്ച്) ഇതാ, തമ്പുരാൻ എന്തോ കല്പിപ്പാനായി ഇങ്ങോട്ടു തൃക്കണ്ണോർത്തു നില്ക്കുന്നു. ആര്യൻ അടുത്തു ചെന്നുകൊൾക.

സേനാപതി: (രാജാവിനെ നോക്കിയിട്ട്) ദോഷം കണ്ടിട്ടുള്ളതാണെങ്കിലും നായാട്ടു തമ്പുരാക്കൽ ഗുണത്തി

കാട്ടിൽവെച്ച്..................നിലവിളി: കേട്ട് അനുകമ്പകൊള്ളുവാൻ ഒരാളുമുണ്ടായില്ലാ!

ലഡ്ഡു തിന്നുന്നതിലോ: ഒരു മൃഷ്ടാന്നകാങ്ക്ഷയാണ്, ഇപ്പോഴം തന്റെ മനസ്സു നിറച്ചും!

ദോഷം കണ്ടിട്ടുള്ളതാണെങ്കിലും: നായാട്ടു, രാജാക്കന്മാർക്കു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്നായിത്തന്നെ തീൎന്നിരിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, തിരുമേനിക്കു്

വില്ലിൻഞാണിളവററടിക്കുകവശാൽ–
കൈത്തണ്ട കട്ടിത്തമാ–
ൎന്നുള്ളൊന്നായ്, വെയിലത്തു വാട്ടമിയലി–
ല്ലേ,ശാ വിയൎപ്പേതുമേ,
പൊണ്ണെയ്യോട്ട ചടച്ചിരിക്കിലുമത–
സ്പഷ്ടം ലഘുതോദയാൽ;
ഇമ്മട്ടായ് മലയാനപോലെ വിലസീ–
ട്ടുന്തു ബലപ്രൌഢിയിൽ. ൪

(അടുത്തു ചെന്നു്) തമ്പുരാൻ ജയിച്ചാലും. കാട്ടുവളയൽ കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇനിയും എഴുന്നെള്ളാത്തതെന്താണു്?

ണ്ടാകുന്ന സപ്തവ്യസനങ്ങളിൽ (ഏഴു ദുശ്ശീലങ്ങളിൽ) ഒന്നായിട്ടത്രേ ഗണിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു്. കാമംമൂലമുണ്ടാകുന്ന സ്ത്രീസേവ ചൂതുകളി നായാട്ടു് മദ്യപാനം എന്നിവയും, കോപംമൂലമുണ്ടാകുന്ന വാക്പാരുഷ്യം ദണ്ഡപാരുഷ്യം അൎത്ഥദൂഷണം എന്നിവയുമത്രേ വ്യസനങ്ങൾ.

ശ്ലോകം ൪. ഇളവററ്=ഇടവിടാതെ. കട്ടിത്തം: തഴമ്പു വീണുണ്ടാവുന്നതു്. അതസ്പഷ്ടം ലഘുതോദയാൽ=മെഴുക്കമുണ്ടായതുകൊണ്ടു് ആ ചടപ്പു് ഉള്ളതായിത്തോന്നുന്നില്ല. ബലപ്രൌഢി=തികഞ്ഞ കരുത്തു്. കാട്ടാനയെസ്സംബന്ധിച്ചു 'വില്ലിൻഞാണിളവററടിക്കൽ' (അനവരതധനുൎജ്ജ്യാസ്ഫാലനം) എല്ലായ്പോഴും പ്രിയാളവൃക്ഷത്തിന്മേൽ അടിക്കലാണെന്നു രാഘവഭട്ടൻ ശ്ലേഷത്തെ ആശ്രയിച്ചു് അൎത്ഥം പറയുന്നു; ആനയ്ക്കു കട്ടിത്തം സ്വതസ്സിദ്ധമാകയാൽ, സാധൎമ്മ്യത്തിന്നായി ഇത്ര ക്ലേശിക്കണമെന്നില്ല. താഴേ സ്പഷ്ടമാകുന്നതിൻവണ്ണം നായാട്ടിൽ സ്വയം മടുപ്പുവന്ന സേനാപതി, തമ്പുരാന്നു് ഇതുകൊണ്ടു ഗുണമുണ്ടല്ലോ എന്നാശംസിക്കുകയാണു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: പടത്തലവ, മാഢവ്യൻ നായാട്ടിനെ ദൂഷിച്ച് എനിയ്ക്കുത്സാഹഭംഗം വരുത്തിയിരിയ്ക്കുന്നു.

സേനാപതി: (നിഗൂഢം) സ്നേഹിത, പിടിവിടേണ്ട; ഞാൻ തിരുമനസ്സിനൊത്തു നിന്നുകളയാം. (പ്രകാശം) എന്തെങ്കിലും പുലമ്പട്ടേ ഈ വിഡ്ഢി. തിരുമേനിതന്നെ ദൃഷ്ടാന്തമായിരിയ്ക്കുന്നുവല്ലോ:

മേദസ്സററുദരം മെലിഞ്ഞു, ലഘുവായ്—
 ദ്ദേഹം വിഹാരാർഹമാം;
കാണാം ക്രോധഭയങ്ങളാൽപ്പിടിപെടും
 മാററങ്ങൾ ജന്തുക്കളിൽ;
വില്ലാളിയ്ക്കിളകുന്ന ലാക്കിൽ വിശിഖം
 കൊള്ളിപ്പതും മേന്മയാ—
ണൊ;—ല്ലാ വേട്ടയിതെന്ന ചൊല്ലു വെറുതേ;
 മറെറന്തിൽനിന്നീ രസം? ൫

വിദൂഷകൻ: ഇവിടുന്ന് ഒരുവിധം അടങ്ങിയിരിയ്ക്കയാണ്; താങ്കൾതന്നെ കാട്ടിൽനിന്നു കാട്ടിലേയ്ക്കോടി, മൃഗം കടിച്ചുതിന്നാൻ കൊതിയ്ക്കുന്ന വല്ല മുത്തൻ കരടിയുടേയും വായിൽച്ചെന്നു ചാടിക്കൊൾക.

രാജാ: ഭദ്രസേന, നമ്മൾ ആശ്രമത്തിന്നടുക്കലാണല്ലോ താമസിയ്ക്കുന്നത്. അതിനാൽ ഞാൻ തന്റെ വാ

ദൃഷ്ടാന്തമായിരിയ്ക്കുന്നുവല്ലോ: നായാട്ടു നല്ലതാണെന്നതിലെയ്ക്ക്.

ശ്ലോകം ൫. മേദസ്സ്: ശരീരത്തെ വല്ലാതെ തടിപ്പിയ്ക്കുന്നതും, വ്യായാമംകൊണ്ടു ചുരുക്കേണ്ടതുമായ ഒരു ശരീരധാതു. വിഹാരാർഹമാം: ഓടാനും ചാടാനും മററും പ്രയാസമില്ലാത്തതാകുന്നു. മാററങ്ങൾ: ഭാവപ്പകർച്ചകൾ. ഒല്ലാ=ഉചിതമല്ല; കൊള്ളരുതാത്തതാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ക്കിനെ കൊണ്ടാടുന്നില്ല. ഇന്നു്,

പൂകട്ടേ മഹിഷങ്ങൾ കൊക്കരെണിയിൽ,—
കൊമ്പിട്ടു മേന്മേലടി—
ച്ചേ്;—നം ചേൎന്ന തണൽപ്പുറത്തയവിറ—
ക്കട്ടേ ചിരം മാനുകൾ;
സ്വൈരം ചേററുകുളത്തിൽ മുസ്തകൾ കിള—
ക്കട്ടേ വരാഹവ്രജം;
ഞാണഴിച്ചു വിശ്രമസുഖം
നേടട്ടെയെൻവില്ലിതും. ൩

സേനാപതി: തിരുമനസ്സുപോലെ.

ഭദ്രസേന എന്നെടുത്തു വിളിച്ചതു്, അയാളുടെ അഭിപ്രായമനുസരിയ്ക്കാത്തതിൽ അസുഖം തോന്നാതിരിപ്പാനുള്ള അനുനയമായിട്ടത്രേ.

ശ്ലോകം ൩. മഹിഷങ്ങൾ: പ്രകരണവശാൽ കാട്ടുപോത്തുകൾ. കൊക്കരെണി: കല്ലു വെട്ടിയെടുത്തും മററും അനൈച്ഛികമായുണ്ടാകുന്ന പടുകുഴികൾ. (നിപാനം ഖാതാദിഷു എന്നു വാചസ്പത്യം.) നിപാനപദത്തിനു, കിണററിൻകരയിൽ മൃഗങ്ങൾക്കു വെള്ളം കുടിപ്പാൻ ഉണ്ടാക്കിവെയ്ക്കുന്ന കൽത്തൊട്ടി എന്നുള്ള അൎത്ഥം വെച്ചു, 'രാജാക്കന്മാർ നായാട്ടിന്നു പോകുമ്പോൾ അവരുടെ ഉപയോഗത്തിനുവേണ്ടി' ഉണ്ടാക്കാറുള്ളവ എന്നു വ്യാഖ്യാനിയ്ക്കുന്നതു വളഞ്ഞ വഴിയാണു്. അവയ്ക്കു, പോത്തുകൾക്കു കിടന്നു കൂത്താടത്തക്ക വലിപ്പമുണ്ടാകയില്ല; നായാട്ടു നിൎത്തിയാലും ശുദ്ധജലം ആവശ്യമുള്ളതുകൊണ്ടു, 'അവയിൽ പോത്തുകൾ ഇറങ്ങിക്കൊള്ളട്ടെ' എന്നനുവദിപ്പാനിടയില്ലതാനും. സ്വൈരം=യഥേഷ്ടം. മുസ്തകൾ കിളയ്ക്കട്ടെ=(തിന്മാനായി) മുത്തങ്ങ കുത്തിപ്പറിച്ചുകൊള്ളട്ടെ. വരാഹവ്രജം=പന്നിക്കൂട്ടം. നായാട്ടുമൂലം, കുറേ നാളായി അക്കാട്ടിലെ മൃഗങ്ങളൊന്നും അവയുടെ സ്വച്ഛന്ദവിഹാരങ്ങളിൽ ഏൎപ്പെടാറില്ല; ഇന്നു് അവയതു ചെയ്തുകൊള്ളട്ടെ; നാം നായാട്ടിനിറങ്ങേണ്ട.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: എന്നാൽ മുൻകൂട്ടി കാട്ടുവളയാൻപോയവരെ തിരിച്ചുവിളിയ്ക്കുക. നമ്മുടെ പടജ്ജനങ്ങൾ തപോവനത്തിൻെറ അടുക്കലെങ്ങും ചെല്ലാതിരിയ്ക്കത്തക്കവണ്ണം വിലക്കുകയും വേണം. നോക്കു:

മറഞ്ഞിരിപ്പുണ്ടൊരു ചുട്ടെരിപ്പതാം
മഹസ്സു ശാന്താത്മകരാമൃഷീന്ദ്രരിൽ;
അതന്യതേജോഭിഭവാൽച്ചുരത്തുമേ
തൊടാവുമർക്കോപലകങ്ങൾപോലവർ. ൭

സേനാപതി: അരുളപ്പാടുപോലെ.

വിദൂഷകൻ: വെച്ചേയ്ക്കൂ, താങ്കളുടെ ഒരുമ്പാട്!

(സേനാപതി പോയി.

രാജാ: (പരിജനങ്ങളെ നോക്കിയിട്ട്) നിങ്ങൾ നായാട്ടുവേഷം മാററിക്കൊൾവിൻ. രൈവതക, നീയും വേലയ്ക്കു പോയ്ക്കൊൾക.

പരിജനങ്ങൾ: അരുളപ്പാടുപോലെ. (പോയി.

വിദൂഷകൻ: ഇവിടുന്ന് ഈച്ചകളെയെല്ലാം ആട്ടിക്കളഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. ഇനി ഈ മരത്തണലിൽ ഇടതൂന്ന വള്ളികൾകൊണ്ടു മേലാപ്പു കെട്ടിയിട്ടുള്ളേടത്ത് എഴുന്നെ

ശ്ലോകം ൭. മഹസ്സ്=തേജസ്സ്. അതന്യതേജോഭിഭവാൽ ച്ചുരത്തുമേ: അതിനെ, മറെറാരു തേജസ്സു വന്നേററു മുട്ടിയാൽ ശാപാദിരൂപേണ വെളിപ്പെടുത്തും. അതിനാൽ നമ്മുടെ ക്ഷത്രിയതേജസ്സ് ഋഷികളുടെ നേക്ക്, അവർ ശാന്തരാണെന്നുവെച്ച്, ഏല്പിച്ചുകൂടാ. തൊടാവും: സ്വതേ അനുഷ്ണങ്ങളായ. അർക്കോപലകങ്ങൾ=സൂര്യകാന്തക്കല്ലുകൾ (സ്വാത്ഥത്തിൽ കപ്രത്യയം); അവ സൂര്യപ്രകാശം തട്ടിയാൽ കത്തിജ്വലിയ്ക്കുംപോൽ.

വെച്ചേയ്ക്കു താങ്കളുടെ ഒരുമ്പാട്: 'എന്തെങ്കിലും പുലമ്പട്ടെ ഈ വിഡ്ഢി' എന്നയാൾ പറഞ്ഞതിന്നു പകരം വീട്ടി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ളളിയിരിയ്ക്കുക. ഞാനും ഇത്തിരി കാൽ മടക്കട്ടെ.

രാജാ: മുമ്പേ നടക്കൂ.

വിദൂഷകൻ: എഴുന്നള്ളാം, എഴുന്നള്ളാം.

(രണ്ടുപേരും ചുററിനടന്ന് ഇരിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: മാഢവ്യ, താങ്കൾക്കു നയനസാഫല്യം സിദ്ധിച്ചില്ല; കാണേണ്ടതു കണ്ടില്ലല്ലോ.

വിദൂഷകൻ: ഇവിടുന്ന് എൻെറ മുമ്പിൽ ഇരിയ്ക്കുന്നുണ്ടല്ലോ!

രാജാ: എല്ലാവരുടെ കണ്ണിനും അവനവൻേറത് അഴകൊത്തതായിരിയ്ക്കും. ഞാൻ പറയുന്നത്, ആശ്രമത്തിന്നലങ്കാരഭൂതയായ ആ ശകുന്തളയെക്കുറിച്ചാണ്.

വിദൂഷകൻ: (ആത്മഗതം) ഇരിയ്ക്കട്ടെ, ഇതിന്നു ഞാൻ തക്കം കൊടുക്കില്ല. (പ്രകാശം) ഇപ്പോൾ ഇവിടെയ്ക്ക് ഒരു താപസകന്യകയെക്കിട്ടണമെന്നായി!

ഈച്ചകൾ: തങ്ങളുടെ ജീവിതവൃത്തിയ്ക്കുവേണ്ടി പ്രഭുവിനെ പൊതിഞ്ഞു കൂടിയ നിസ്സാരജീവികൾ.

ഇവിടുന്ന് എൻെറ മുമ്പിൽ ഇരിയ്ക്കുന്നുണ്ടല്ലോ: അതിനാൽ ഞാൻ കാണേണ്ടതിനെ (അഴകൊത്ത അങ്ങയെ) കണ്ടു നയനസാഫല്യം നേടുന്നുണ്ടല്ലോ. ഇവിടെ അഭിരാമൻ മൂലവാക്യത്തിന്ന്, "അങ്ങു കാണേണ്ടവനായ എന്നെക്കണ്ടു നയനസാഫല്യം നേടുകയാണല്ലോ" എന്നു താൽപര്യവും, അതനുസരിച്ച് അനന്തരമായ രാജവാക്യത്തിൽ 'ആത്മീയം' എന്ന പദത്തെ 'ആത്മാനം' എന്നു ചൊല്ലി, "എല്ലാവക്കും അവനവൻ അഴകൊത്തവനാണെന്നു തോന്നും" എന്നർത്ഥവും പറയുന്നു. അതു ബാലിശമാണ്; "തത്രഭവതി ഉർവ്വശിയ്ക്ക് എന്നോളമുണ്ടോ സൌന്ദര്യം, അതോ, അതിലധികമുണ്ടോ?" എന്ന വിക്രമോർവ്വശീയത്തിലെ വിദൂഷകവാക്യമാണ് അഭിരാമനെ അന്ധാളിപ്പിച്ചത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: സ്നേഹിത, അരുതാത്തതിൽച്ചെല്ലുകയില്ല പൌരവന്മാരുടെ മനസ്സ്.

വിദൂഷകൻ: എന്നാലിതെങ്ങിനെ?

രാജാ:

കളഞ്ഞുകിട്ടീടിന കുട്ടിപോൽ മുനി-
യ്ക്കൊ,രുമ്പർമാതിൻെറ തനൂജയാമവൾ:
ഞെട്ടററെരിക്കിൻ മുകളിൽക്കൊഴിഞ്ഞതാം
പൈംപിച്ചകത്തുമലരെന്നപോലവേ. വൃ

വിദൂഷകൻ: (ചിരിച്ച്) ഈത്തപ്പഴം തിന്നതിന്നു മടുത്ത ഒരാൾക്കു പുളിങ്ങയിൽ കൊതി തോന്നുന്നതുപോലെയാണ്, പെണ്മണിമാരിൽ ചെടിപ്പു വന്നിരിയ്ക്കുന്ന ഇവിടെയ്ക്കീത്താൽപര്യം.

രാജാ: അവളെക്കാണാഞ്ഞതുകൊണ്ടാണ് താങ്കളിങ്ങിനെ പറഞ്ഞത്.

വിദൂഷകൻ: ഇവിടെയ്ക്കും ആശ്ചര്യം ജനിപ്പിച്ച ആ വസ്തു രമണീയംതന്നെയായിരിയ്ക്കും.

താപസകന്യകയെ: അഗമ്യയായ ഒരു സ്ത്രീയെ.

ഇവിടെ രാജാവിൻെറ മറുപടിയിൽ, "ഛേ മൂഢാ,
ജനമെല്ലാമുന്മുഖമായനിമേഷകളായ നേത്രപങ്ക്തികളാൽ
മനമതിലെന്തൊരു ഭാവാൽപ്പനിമതിലേഖാം വിലോകതേഭി-
നവാം!"

എന്നിത്രയും അധികപാഠം കേരളകാളിദാസൻ കൈക്കൊണ്ടിരിയ്ക്കുന്നു; എന്നാൽ അതിന്നു സന്ദർഭൌചിത്യം കാണുന്നില്ല. ശകുന്തളയിൽ തനിയ്ക്കാസക്തിയുണ്ടെന്നുതന്നെയാണല്ലോ രാജാവു പറയുന്നത്.

ശ്ലോകം വൃ. ഉമ്പർമാത്=ദേവസ്ത്രീ. പൈംപിച്ചകം=വെറുപിച്ചകം. മുനി തപഃശുഷ്കഗാത്രനാകയാലത്രേ, എരിക്കിനോടു സാദൃശ്യം കല്പിച്ചിരിയ്ക്കുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: തോഴരേ, എന്തിനേറെ?

സല്ലാവണ്യമെട്ടത്തെടുത്തൊരു പടം
ചെമ്മേ വരച്ചിട്ടുയിർ–
ക്കൊള്ളിച്ചോ;–നഥവാ രചിച്ചരുളിനാൻ
ധാതാവു ചേതസ്സിനാൽ:
എല്ലാംകൊണ്ടുമിതിങ്ങു മറെറാരുതരം
സ്ത്രീരത്നനിർമ്മാണമെ–
ന്നല്ലോ നണ്ണുവതീശ്വരൻെറ വിരുതും
തന്മെയ്യുമോർത്തിട്ടു ഞാൻ. ൧൦

വിദൂഷകൻ: എന്നാലവൾ സുന്ദരിമാരെയൊക്കെ ആട്ടിപ്പായിച്ചുകളഞ്ഞുവല്ലോ!

രാജാ: ഇതുകൂടിയുണ്ട് എൻെറ മനസ്സിൽ:

മുകന്നിട്ടില്ലാപ്പൂ,വധ്യുതമൊരു രത്നം, പുതിയതാം
നുകന്നിട്ടില്ലാത്തേന,ന്ഖപരിലൂനം കിസലയം,

രാജാവിനെ പിന്തിരിപ്പിയ്ക്കാൻ നിവൃത്തി കാണാഞ്ഞു വിദൂഷകൻ ഉദാസീനതയോടേ അനുസരിയ്ക്കുന്നു:—ഇവിടെയ്ക്കും ആശ്ചര്യം ഇത്യാദി.

ശ്ലോകം ൧൦. സല്ലാവണ്യം: പ്രപഞ്ചത്തിൽ അങ്ങിങ്ങു ചിതറിക്കിടക്കുന്ന സൌന്ദര്യാംശങ്ങളെ. ഉയിർക്കൊള്ളിച്ചോൻ= ജീവൻ കൊടുത്തു. അഥവാ: എത്ര ശ്രദ്ധിച്ചു വരച്ചാലും വിചാരിച്ചേടത്തോളം സൌന്ദര്യം വരുന്നതല്ലായ്കയാൽ. രചിച്ചരുളിനാൻ ധാതാവു ചേതസ്സിനാൽ: കരസ്പർശംപോലും പൊറുക്കാത്ത അങ്ഗസൌകമാര്യം സൂചിപ്പിയ്ക്കുന്നു. മറെറാരുതരം=സാമാന്യസ്ത്രീകളെ സൃഷ്ടിയ്ക്കുന്നതിൽനിന്നു വ്യത്യസ്തം. സ്ത്രീരത്നം=ശ്രേഷ്ഠസ്ത്രീ. ഈശ്വരൻെറ വിരുത്: വിധാതാവിൻെറ അപ്രമേയമായ സൃഷ്ടിവൈദഗ്ദ്ധ്യം. തന്മെയ്യ്=അവളുടെ ആകൃതി.

രാജാവിൻെറ വർണ്ണന കേട്ടു വിദൂഷകന് ഉത്സാഹം പിടിയ്ക്കുന്നു: എന്നാലവൾ ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അഖണ്ഡം പുണ്യത്തിൻഫലം,മനഘമാ രൂപ;-മറിവീ-
ലെവന്നാമോ കല്പിച്ചരുഠാകനുഭവിപ്പാനിതു വിധി! ൧൦

വിദൂഷകൻ: എന്നാൽ വേഗത്തിൽ അവളെ ഇവി ടുന്നു രക്ഷിയ്ക്കണം; തലയിൽ കാടലെണ്ണയുടെ കട്ടലുള്ള വല്ല കാട്ടുതാപസൻേറയും കയ്യിലകപ്പെട്ടുകൂടാ!

രാജാ: അസ്വതന്ത്രയാണു് തത്രഭവതി; അച്ഛൻ ഇവിടെ ഇല്ലതാനും.

വിദൂഷകൻ: ആകട്ടെ, ഇവിടുത്തെനേരേ എങ്ങിനെയായിരുന്നു അവളുടെ നോട്ടം?

രാജാ: സ്വതേതന്നെ തട്ടിപ്പില്ലാത്തവരാണു് തപസ്വികന്യകമാർ. എങ്കിലും,

നോട്ടം തിരിച്ചാളിവനങ്ങു നോക്കവേ,
കൂട്ടീടിനാൾ പുഞ്ചിരി മററു ഹേതുവാൽ;

ശ്ലോകം ൧൦. അധൃതം: അണിഞ്ഞു മാച്ചിൽ തട്ടിയിട്ടില്ലാത്ത. 'അനാമുകതം' എന്ന മൂലത്തിൻെറ സ്ഥാനത്തു് 'അനാവിദ്ധം' എന്നുള്ള പാഠം അസുന്ദരമാണു്. അനഘപരിലൂനം=നഖംകൊണ്ടു നുള്ളിയതല്ലാത്ത. അഖണ്ഡം=പരിപൂർണ്ണം; ഒട്ടും അനുഭവിച്ചു പോയിട്ടില്ലാത്ത. അനഘം=നിർദ്ദോഷം; ഉപഭോഗക്ഷതിയേല്ക്കാത്ത. എവനാമോ......വിധി: അവൾ ഭാഗ്യൈകലഭ്യയാണു് എന്നു താൽപര്യം. ഈവിധം അക്ഷീണസൌഭാഗ്യപൂർണ്ണയും സർവ്വേന്ദ്രിയാഹ്ലാദിനിയുമായ അവളെ ലഭിയ്ക്കുന്നതു് ഒരു വലിയ ഭാഗ്യമായിരിയ്ക്കുമെന്നുകൂടി എൻെറ മനസ്സിലുണ്ടു്.

രക്ഷിയ്ക്കണം: സ്വന്തമായെടുക്കണമെന്നർത്ഥം.

തട്ടിപ്പു്: അനുരാഗത്തെ സവിലാസം വെളിപ്പെടുത്താനുള്ള സാമർത്ഥ്യം.

ശ്ലോകം ൧൧. നോട്ടം...നോക്കവേ: അതിനാൽ അതുവരെ തന്നെ നോക്കിക്കൊണ്ടിരിയ്ക്കയായിരുന്നു എന്നും, നേരേ നോക്കാൻ ലജ്ജിയ്ക്കുന്നുണ്ടെന്നും വ്യക്തം. കൂട്ടീടിനാൾ......ഹേതു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശ്രേഷ്ഠസ്വഭാവേന തട്ടത്തമക്കയാൽ–
ക്കാട്ടീല കാമത്തെ, മറച്ചുമില്ലവൾ. ൧൫

വിദൂഷകൻ: കണ്ടെത്തിയ മാത്രയിൽത്തന്നെ അവൾ ഇവിടുത്തെ മടിയിൽ വന്നുകേറിയേയ്ക്കുമോ?

രാജാ: തമ്മിൽപ്പിരിഞ്ഞുപോകുമ്പോഴാകട്ടേ, തത്രഭവതി ലജ്ജയോടുകൂടിയാണെങ്കിലും, ഉള്ളു കുറേക്കൂടി വെളിപ്പെടുത്തുകയുണ്ടായി. എങ്ങിനെയെന്നാൽ,

കാന്താംഗി നാലടി നടന്നഥ നിന്നുകൊണ്ടാൾ,
കാലിൽത്തറഞ്ഞിതു കുശാങ്കുരമെന്നകാണ്ഡേ;
ചീരത്തെ—വൃക്ഷവിടപത്തിലുടക്കിയില്ലെ–
ന്നാലും—വിടുത്തുവതിനായ് മുഖവും തിരിച്ചാൾ. ൧൬

വിദൂഷകൻ: എന്നാൽ പൊതിച്ചോറെടുത്തുകൊള്ളുക. ഇവിടുന്നു തപോവനത്തെ ഉപവനമാക്കിയിരിക്കുന്നതായിത്തോന്നുന്നു.

വാൽ: തന്റെ സാന്നിധ്യത്തിലും സംഭാഷണത്തിലുമുണ്ടായ ആഹ്ലാദസ്ഫുരണത്തെ, മററു കാരണംകൊണ്ടുള്ളതാണെന്നു നടിച്ചു. ശ്രേഷ്ഠസ്വഭാവേന=കുലീനതോചിതമായ വിനയംകൊണ്ട്.

കണ്ടെത്തിയമാത്രയിൽ ഇത്യാദി: ഇത്രയുംതന്നെ ധാരാളമല്ലയോ।

ശ്ലോകം ൧൬. കാന്താംഗി=സുന്ദരി. കുശാങ്കുരം=ദൎമ്മമുന. അകാണ്ഡേ=പെട്ടെന്ന്; വാസ്തവത്തിൽ ഭൎയില്ലാത്തേടത്ത്. ചീരം=മരവുരി. ഉടക്കുക=കൊളുത്തുക. പിരിഞ്ഞുപോകാൻ മടിയും, ഒരിക്കൽക്കൂടി തിരിഞ്ഞുനോക്കുവാൻ ഔത്സുക്യവും കാണിച്ചു.

പൊതിച്ചോറെടുത്തുകൊള്ളുക: അവളുടെ അരികിലെയ്ക്കു പോകുവാൻ ഒരുങ്ങിക്കൊള്ളുക; ചെല്ലേണ്ട താമസമേ ഉള്ളു എന്നു താൽപര്യം. ഈ രണ്ടു വാക്യത്തിലും ഓരോ പാഠഭേദം വെച്ച്, അഭിരാമൻ വേറേ മട്ടിൽ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നു: 'വിരുന്നു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഞാൻ ചെന്നതു മഹർഷിമാരിൽച്ചിലർ അറിഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നു. ആലോചിയ്ക്കു, എന്തു നാട്യിച്ചാണ് കരിയ്ക്കൽക്കൂടി നാം ആശ്രമത്തിൽച്ചെല്ലുക?

വിദൂഷകൻ: മററെന്തു നടിക്കാനാണ്? ഇവിടുന്നു രാജാവല്ലേ; 'വനവാസികൾ വരിനെല്ലിന്റെ ആറിലൊന്ന് എന്റെ അടുക്കൽ അടയ്ക്കണം' എന്ന്.

രാജാ: വിഡ്ഢി, മറെറാരു നികുതിയുണ്ട്, ഇവരെ രക്ഷിയ്ക്കുന്നതിനാൽ കിട്ടിവരുന്നു; വളരെ രത്നക്കൂമ്പാരങ്ങൾ കൊടുത്തും വാങ്ങത്തക്കതാണത്. നോക്കൂ:

നില്ലാ, നരാധീശനു നാട്ടുകാരിൽനി-
ന്നെല്ലാം ലഭിയ്ക്കുന്ന ഫലം നശിച്ചുപോം;
തെല്ലും നശിയ്ക്കാത്ത തപഷഡംശമു-
ണ്ടല്ലോ നമക്കേകിവരുന്നു താപസർ! ഫമ

കിട്ടിയില്ലെങ്കിലും, വിശപ്പടക്കാനുള്ള വക കിട്ടിയല്ലോ; അങ്ങു തപോവനത്തെ, ഇനിയവിടെ സ്ഥിരമായിക്കൂടാനിടയുള്ളതുകൊണ്ട്, നിരുപദ്രവമാക്കിത്തീർത്തു.' ബഹുധാ അനുപപന്നവും അസുന്ദരവുമാണ് ഈ വ്യാഖ്യാനം.

ആറിലൊന്ന്: വിളവിൽ ആറിലൊന്നായിരുന്നു പണ്ടത്തെ നികുതി.

ശ്ലോകം ഫമ. നില്ലാ=നിലനില്ക്കില്ല. ഫലം: രക്ഷാഫലം; നികുതി. തപഃഷഡംശം=തപസ്സിന്റെ ആറിലൊന്ന്. ഇപ്പദ്യത്തിലും മററം, കാളിദാസന്റെ കാലത്തുണ്ടായിരുന്നു എന്നു വിചാരിയ്ക്കപ്പെടുന്ന ബ്രാഹ്മണപ്രാബല്യം വ്യഞ്ജിയ്ക്കുന്നതായി ഭജേന്ദ്രലാൽറായി കണ്ടുപിടിയ്ക്കുന്നു. ഇത്തരം നിരൂപണങ്ങൾ, ബ്രാഹ്മണ്യവിരോധം വനിതാഭ്യുദയം മുതലായ നവീനപ്രസ്ഥാനങ്ങളിലുള്ള അത്യാസക്തിയിലുണ്ടാകുന്ന ദുസ്സന്താനങ്ങളാണ്. തപോവൈഭവം, ലോകത്തിൽ എവിടെ, ആക്ക്, എന്ന്, ആരാധ്യമായിരുന്നിട്ടില്ല?

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അണിയറയിൽ)

ഹാ, നമ്മുടെ കാര്യം സാധിച്ചു!

രാജാ: (കേട്ടതായി നടിച്ചു്) എയ്, ധീരശാന്തമായ കച്ചു: ഋഷിമാരായിരിയ്ക്കണം.

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: (പ്രവേശിച്ചു്) തിരുമേനി ജയിച്ചാലും: ഇതാ, രണ്ടു് ഋഷികുമാരന്മാർ പടിയ്ക്കൽ വന്നുനില്ക്കുന്നു.

രാജാ: അവരെ വേഗത്തിൽ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരിക.

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: ഇതാ, കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരാം. (പോയി, ഋഷികുമാരന്മാരോടുകൂടി പ്രവേശിച്ചു്) ഭഗവാന്മാർ ഇതിലേ.

(ഋഷികുമാരന്മാർ ഇരുവരും രാജാവിനെ നോക്കുന്നു.

ഒന്നാമൻ: അഹോ, തേജസ്സേറിയതെങ്കിലും ഈ ആകൃതി വിശ്വാസത്തെ ജനിപ്പിയ്ക്കുന്നു. അല്ലെങ്കിൽ, ഋഷിമാരിൽനിന്നു് ഏറെ വ്യത്യാസമില്ലാത്ത രാജാവിന്നു് ഇതു യുക്തംതന്നെ. എന്തെന്നാൽ,

വർത്തിയ്ക്കുന്നവനാണുറപ്പൊടിവനും
സർവ്വോപഭോഗ്യാശ്രമേ;
മെത്തുന്നുണ്ടു തപസ്സിവന്നുമനിശം
സന്ത്രാണയോഗത്തിനാൽ;

തേജസ്സേറിയതെങ്കിലും......ജനിപ്പിയ്ക്കുന്നു: അധൃഷ്യനെങ്കിലും അഭിഗമ്യനായി കാണപ്പെടുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൫. ഋഷിമാരിൽനിന്നു് ഏറെ വ്യത്യാസമില്ലായ്കയെ വിവരിയ്ക്കുന്നു:—സർവ്വോപഭോഗ്യാശ്രമേ=എല്ലാവർക്കും അനുഭവിയ്ക്കാവുന്ന ആശ്രമത്തിൽ, ഗാർഹസ്ഥ്യത്തിൽ; പ്രാണികളെല്ലാം അമ്മയെ എന്നപോലെ, എല്ലാ വർണ്ണാശ്രമക്കാരും ഗൃഹസ്ഥനെ ആശ്രയിച്ചു ജീവിയ്ക്കുന്നു എന്നു സ്മൃതി. താപസാശ്രമ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എത്തുന്നുണ്ടി,ണയൊത്ത ചാരണർ ത്രിലോകം
കീർത്തിക്കയാൽ വിണ്ടല-
ത്തി,ദ്ദാന്തന്റെയുമാർഷ്യമാമൃഷിപദം,
രാജാനുഗം കേവലം. ൧൪

രണ്ടാമൻ: ഗൌതമ, ഇദ്ദേഹമാണല്ലേ, ഇന്ദ്രസഖനായ ആ ദുഷ്ഷന്തരാജാവ്!

ഒന്നാമൻ: അതേ.

രണ്ടാമൻ: എന്നാൽ,

ഇല്ലാ വിസ്മയ,മേകനായതിരുകാ-
ക്കാഴിക്കവെപ്പാന്ന ഭൂ-
വെല്ലാമീ നഗരാർഗ്ഗളായതഭുജൻ
പാലിച്ചുപോരുന്നതിൽ:

വും സർവ്വപ്രാണികൾക്കും ഉപഭോഗ്യമാണല്ലോ. മെത്തുന്നു=വർദ്ധിക്കുന്നു. തപസ്സ്=ലോകോത്തരമായ ധർമ്മം. 'തപശ്ചാന്ദ്രായണാദൌ സ്യാദ്ധർമ്മേ ലോകോത്തരേപി ച' എന്നു വിശ്വം. സംത്രാണയോഗം=പ്രജാപരിപാലനോദ്യമം. രക്ഷണവും, ഒരുവിധം തപോനുഷ്ഠാനമാണെന്നു യോഗശബ്ദം സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ദാന്തൻ=ജിതേന്ദ്രിയൻ. ആർഷ്യം=പുണ്യം. ഇദ്ദേഹവും സ്വർഗ്ഗത്തിൽ ഋഷി എന്നു കീർത്തിക്കപ്പെടുന്നുണ്ട്; രാജാനുഗം കേവലം: ആ ഋഷിശബ്ദം രാജശബ്ദത്തെ അനുഗമിക്കുന്നതാണെന്നുമാത്രം; 'രാജർഷി' എന്നാണെന്നുമാത്രം. ഇണയൊത്ത ചാരണർ=ചാരണദമ്പതിമാർ. നൃത്തഗീതവാദ്യവിദഗ്ദ്ധരായ ഒരു കൂട്ടരത്രേ ചാരണർ. ഇവിടെ മൂലത്തിൽ 'അസ്യാപി' എന്നതിന്റെ സ്ഥാനത്ത് 'അദ്യാപി' എന്ന പാഠമാണ്, നമ്മുടെ മാന്യവിവർത്തകന്മാർ എടുത്തിരിക്കുന്നത്. 'ഇദ്ദേഹത്തിന്റെയും' എന്ന പ്രകൃതത്തിൽ അത്യാവശ്യമായ പദം വിട്ട് 'ഇപ്പോഴും' എന്നു പറയുന്നതിൽ എന്തു വിശേഷമാണാവോ അവർ കണ്ടിരിക്കുന്നത്!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഉല്ലീഢജ്യമിവന്റെ വില്ല്, അമരർകോൻ–
തൻവജ്രമീ രണ്ടിൽനി–
ന്നല്ലോ, ദൈത്യവിരോധവാഴ്ത്തിൽ വിജയം
തേടുന്നു വിണ്ണവർമാർ! ൧൭

രണ്ടുപേരും: (അടുത്തു ചെന്നു്) രാജാവേ, വിജയിച്ചാലും!

രാജാ: (എഴുന്നേററു്) ഭവാന്മാക്കു വന്ദനം!

രണ്ടുപേരും: അങ്ങേയ്ക്കു സ്വസ്തി! (പഴങ്ങൾ കൊടുക്കുന്നു.

രാജാ: (വണക്കത്തോടേ വാങ്ങിയിട്ടു്) ആജ്ഞാപിച്ചാൽ കൊള്ളാം.

രണ്ടുപേരും: അങ്ങു് ഇവിടെയുണ്ടെന്നറിഞ്ഞതിനാൽ ആശ്രമവാസികൾ അപേക്ഷിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: എന്താണാജ്ഞാപിയ്ക്കുന്നതു്?

രണ്ടുപേരും: തത്രഭവാൻ കണ്വമഹർഷി ഇവിടെയില്ലാത്തതിനാൽ രാക്ഷസന്മാർ ഞങ്ങളുടെ യജ്ഞങ്ങൾക്കു വിഘ്നമുണ്ടാക്കുന്നു. അതിനാൽ ഏതാനും നാൾ അങ്ങു സൂതനോടുകൂടി ആശ്രമത്തിൽ താമസിയ്ക്കുമാറാകണം.

ശ്ലോകം ൧൬. അതിരുകൾക്കാഴിക്കുപ്പാന്ന ഭൂവ്=കരുത്ത സമുദ്രങ്ങളാകുന്ന അതിരുകളോടുകൂടിയ ഭൂമി. നഗരാഗ്ഗളായത ഭുജൻ=കോട്ടവാതിൽത്തഴുതുപോലെ നീണ്ട കൈകളോടു കൂടിയവൻ. ഉല്ലീഢജ്യം=ഞാൺ മുറുക്കിയ. അമരർകോൻ=ഇന്ദ്രൻ. ദൈത്യവിരോധവാഴ്ത്തിൽ: അസുരന്മാർ കയർത്തടുക്കുമ്പോൾ. സ്വഗ്ഗവാസികൾപോലും ഇദ്ദേഹത്തിൽനിന്നു രക്ഷയെ ആശിച്ചുകൊണ്ടാണല്ലോ ഇരിയ്ക്കുന്നതു്. 'സുരസമിതയഃ' എന്നു മൂലപാഠമെടുക്കുന്നവക്കു് 'വിൺനാട്ടുകാർ' എന്നു വായിയ്ക്കാം.

സൂതനോടുകൂടി: യുദ്ധസന്നദ്ധനായിട്ടു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഞാൻ അനുഗൃഹീതനായി!

വിദൂഷകൻ: (നിഗ്രുദ്ധം) നല്ല തഞ്ചത്തിൽക്കൊണ്ടു, ഈ അപേക്ഷ!

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ടു്) രൈവതക, സൂതനോടു പറയുക, വില്ലമ്പുകളോടു കൂടിയ തേർ കരുക്കിനിർത്തുവാൻ.

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: എറാൻ. (പോയി.

രണ്ടുപേരും: ഇതു പൂർവ്വികതുല്യവൃത്തനായ്
സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന ഭവാനു യുക്തമാം:
വിവശാഭയയജ്ഞദീക്ഷ പൂ-
ണ്ടവരല്ലോ പുരുവംശസംഭവർ. ൧൩

രാജാ: നിങ്ങൾ മുമ്പേ നടന്നുകൊള്ളുവിൻ; ഞാനും പിന്നാലെതന്നെ വന്നുകഴിഞ്ഞു.

രണ്ടുപേരും: വിജയിച്ചാലും! (പോയി

രാജാ: മാഢവ്യ, ശകുന്തളയെക്കാണാൻ ആഗ്രഹം തോന്നുന്നുണ്ടോ?

വിദൂഷകൻ: മുമ്പു കവിഞ്ഞൊഴുകിക്കൊണ്ടിരുന്നു; ഇപ്പോൾ രാക്ഷസരുടെ കഥ കേട്ടതിൽ അതിന്റെ ഒരിററുപോലും ശേഷിച്ചിട്ടില്ല!

രാജാ: പേടിക്കേണ്ട; എന്റെ അടുക്കൽ നില്ക്കാമല്ലോ.

ശ്ലോകം ൧൩. ഇതു്: രക്ഷിക്കാനുള്ള പ്രാർത്ഥന വന്നപ്പോഴെക്കും അതിന്നൊരുമ്പെടൽ. പൂർവ്വികതുല്യവൃത്തൻ=പൂർവ്വികന്മാക്കൊത്ത നടപടിയോടു കൂടിയവൻ. യുക്തം=ഉചിതം. വിവശാഭയയജ്ഞദീക്ഷ പൂണ്ടവർ=ആപന്നന്മാക്കു് അഭയം കൊടുക്കുക എന്ന യജ്ഞത്തിൽ ദീക്ഷയെടുത്തിരിക്കുന്നവർ, എന്നും സന്നദ്ധരായിരിക്കുന്നവർ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: (പ്രവേശിച്ച്) തിരുമേനിയുടെ വെററിയെഴുന്നള്ളത്തിന്നു പള്ളിത്തേർ ഒരുക്കിനിർത്തുക കഴിഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നു. എന്നാൽ ഇതാ, അരമനയിൽനിന്നു വലിയ തമ്പുരാട്ടിയുടെ അരുളപ്പാടുംകൊണ്ടു കരഭകൻ വന്നിട്ടുണ്ട്.

രാജാ: (ആദരവോടേ) അമ്മ അയച്ചിട്ടോ?

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: അതേ.

രാജാ: കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരാമല്ലോ.

നടയിൽത്തവണക്കാരൻ: എറാൻ. (പോയി, കരഭകനോടുകൂടി പ്രവേശിച്ച്) ഇതാ, തിരുമേനി; അടുത്തു ചെന്നുകൊൾക.

കരഭകൻ: (അടുത്തു ചെന്ന്) തിരുമേനി ജയിച്ചാലും! വലിയ തമ്പുരാട്ടി അരുളിച്ചെയ്യുന്നു: 'വരുന്ന നാലാംനാൾ എന്റെ നോൽമ്പു കാലംകൂടുകയാണ്; അതിന്ന് ഉണ്ണി തീർച്ചയായും വന്നെത്തണം' എന്ന്.

രാജാ: ഇവിടെ തപസ്വികാര്യം, അവിടെ ഗുരുജനാജ്ഞ; രണ്ടും തട്ടിക്കൂടാ. എന്താണിവിടെ ചെയ്യേണ്ടത്?

വിദൂഷകൻ: ത്രിശങ്കുവിനെപ്പോലെ ഇടയിൽ നിന്നുകൊള്ളുക.

'എന്റെ അടുക്കൽ നില്ക്കാമല്ലോ' എന്ന രാജവാക്യത്തിന്നു ശേഷം, 'ഏസ രക്ഖസാദോ രക്ഖിദോ മി' എന്ന് ഒരു വിദൂഷകവാക്യംകൂടി പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നതു നിരർത്ഥകമാണ്.

വെററിയെഴുന്നള്ളത്ത്=വിജയത്തിന്നായുള്ള യാത്ര.

ത്രിശങ്കുവിനെപ്പോലെ: വിശ്വാമിത്രൻ ചണ്ഡാലരൂപനായ ത്രിശങ്കുവിനെ, തന്റെ തപഃപ്രഭാവത്താൽ ഉടലോടേ സ്വർഗ്ഗത്തിലെയ്ക്കു കയററി; ഇന്ദ്രൻ അദ്ദേഹത്തെ സ്വർഗ്ഗത്തിൽ കടത്താതെ കീഴോട്ടു തള്ളി; ഭൂമിയിലെയ്ക്കുതന്നെ വീഴവാൻ വി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: വാസ്തവമായും ഞാൻ വല്ലായ്മയിൽപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു:

കാര്യങ്ങൾ വെവ്വേറെയിടത്തിലാകയാ-
ലെനിക്കു രണ്ടായ്പ്പിരിയുന്നു മാനസം:
നേരേ പെരുംപാറയിലാഞ്ഞടിച്ചിട്ടും
നേരത്തൊരാററിൻെറയൊഴുക്കുപോലവേ. ൧൭

(ആലോചിച്ച്) സ്നേഹിത, താങ്ങളെ മകനായിട്ടാണല്ലോ അമ്മ കരുതിയിരിക്കുന്നത്. അതിനാൽ താങ്കൾ ഇവിടെനിന്നു തിരിച്ചുപോയി, ഞാൻ തപസ്വികാര്യത്തിൽ ഏർപ്പെട്ടിരിക്കയാണെന്നറിയിച്ച്, അവിടുത്തെ അടുക്കൽ പുത്രകൃത്യം അനുഷ്ഠിക്കുക.

വിദൂഷകൻ: ഞാൻ രാക്ഷസരെപ്പേടിച്ചു പോകയാണെന്നു കല്പിച്ചുവിചാരിക്കില്ലല്ലോ?

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) അതുണ്ടാവുമോ, താങ്ങളെപ്പററി!

വിദൂഷകൻ: എന്നാൽ, രാജാവിൻെറ അനുജൻെറ യാത്രപോലെ വേണം, എൻെറ എഴുന്നള്ളത്ത്!

രാജാ: തപോവനത്തിന്ന് ഉപദ്രവം നേരിടാതിരിപ്പാൻവേണ്ടി, കൂടെയുള്ളവരെയെല്ലാം താങ്കളോടൊന്നിച്ചയച്ചേക്കാം.

ശ്വാമിത്രനും സമ്മതിച്ചില്ല. ത്രിശങ്കു നടുവിൽ—ആകാശത്തു—നില്പായി. വിശ്വാമിത്രൻ അദ്ദേഹത്തിന്ന് അവിടെ ഒരു രണ്ടാം സ്വർഗ്ഗം നിർമ്മിച്ചു കൊടുത്തതത്രേ 'ത്രിശങ്കുസ്വർഗ്ഗം.'

വല്ലായ്മയിൽപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു: ഫലിതം കേൾക്കാനുള്ള സമയമല്ല.

ശ്ലോകം ൧൭. കാര്യങ്ങൾ=കർത്തവ്യങ്ങൾ. രണ്ടായ്പ്പിരിയുന്നു: സംശയത്തിൽപ്പെടുന്നതിൻെറ പരമകോടി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: ഇപ്പോൾ ഞാൻ ഇളംകൂറായിച്ചമഞ്ഞു വല്ലോ!

രാജാ: (ആത്മഗതം) ഒരു വ്യവസ്ഥയില്ലാത്ത വായാടിയാണ് ഈയാൾ. എന്റെ ഈ അഭിലാഷം അന്തഃപുരത്തിൽ പറഞ്ഞുപരത്തി എന്നു വരാം. ആകട്ടെ, ഇങ്ങിനെ പറഞ്ഞു പിടിപ്പിയ്ക്കാം. (വിദൂഷകനെ കൈയ്ക്കു പിടിച്ച്) തോഴരേ, മഹർഷിമാരെ ബഹുമാനിച്ചാണ് ഞാൻ ആശ്രമത്തിലെയ്ക്കു പോകുന്നത്. വാസ്തവമായും, താപസകന്യകയുടെപേരിൽ എനിയ്ക്കഭിലാഷമില്ല. നോക്കു:

ഞാമെങ്ങു? കൊച്ചുഹരിണങ്ങളുമായ് വളൎന്നു
കണ്മെന്റെ പേരുമറിയാത്ത ജനങ്ങളെങ്ങോ?
ഈമട്ടു തോഴ, കളിയായ് ച്ചിലതോതിനേൻ ഞാൻ;
വ്യാമോഹിയായ്ക്ക പരമാൎത്ഥമിതെന്നു താങ്കൾ. ൧൮

(എല്ലാവരും പോയി.

രണ്ടാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ഒരു വ്യവസ്ഥയില്ലാത്ത വായാടിയാണ്: ഈ മേനിയെല്ലാം തട്ടിവിട്ടതിൽനിന്നുതന്നെ അതു വ്യക്തം.

ശ്ലോകം ൧൮. ഞാൻ: കാമതന്ത്രവിദഗ്ദ്ധരും, വിദഗ്ദ്ധകളായ പല നാഗരികയുവതികളുമായി ഇടപെട്ടുനവരുമായ നമ്മൾ. കളിയായ് ച്ചിലത്: കളിയിൽ അസത്യവും പറയാമെന്നത്രേ ആപ്തവാക്യം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മൂന്നാമങ്കം

(അനന്തരം ദർഭപ്പുല്ലുമായി ഒരു യജ്ഞശിഷ്യൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

ശിഷ്യൻ: അഹോ, മഹത്തരംതന്നെ ദുഷ്യന്തരാജാവിന്റെ പ്രഭാവം! അവിടുന്നു് ആശ്രമത്തിൽ കാൽ വെച്ചപ്പോഴെയ്ക്കും ഞങ്ങളുടെ കർമ്മങ്ങൾ നിർവ്വിഘ്നങ്ങളായി കഴിഞ്ഞു!

എന്തൊന്നു ചൊല്ലാവു ശരം തൊടുത്താൽ;
അവൻ മുടക്കങ്ങളെയാകമാനം
വില്ലിന്റെ ഹുംകാരമിതെന്നു തോന്നും
ഞാണൊച്ചയാൽത്തന്നെയകററിയല്ലോ!

വേദിമേൽ വിരിപ്പാനുള്ള ഈ ദർഭപ്പുല്ലുകൾ ഋത്വിക്കുകൾക്കു കൊണ്ടുകൊടുക്കുകതന്നെ. (ചുററിനടന്നു് ആകാശത്തു ലക്ഷ്യംവെച്ചു്) പ്രിയംവദേ, എന്തിനാണു് ഈ രാമച്ചമരച്ചതും താമരവളയങ്ങളും താമരയിലകളും കൊണ്ടുപോകുന്നതു്? (കേട്ടതായി നടിച്ചു്) 'ശകുന്തള വെയിൽ കൊള്ളുകയാൽ തുലോം അസ്വസ്ഥയായിരിക്കുന്നു; അവളുടെ ശരീരതാപം ശമിപ്പിക്കാൻ' എന്നോ! എന്നാൽ എത്രയും വേഗത്തിൽച്ചെല്ലുക; കുലപതിയുടെ പ്രാണ

യജ്ഞശിഷ്യൻ: ഹോമം കഴിക്കുന്ന യജമാനനു പരികർമ്മം ചെയ്യാൻ നില്ക്കുന്ന ശിഷ്യൻ.

ശ്ലോകം ൧. മുടക്കങ്ങളെ: മുടക്കമുണ്ടാക്കുന്ന രാക്ഷസരെ. ഞാണൊച്ച: വില്ലു കുലയേററി ഞാൺ മുറുക്കം നോക്കാൻ വലിച്ചു വിടുമ്പോഴുണ്ടാകുന്ന ശബ്ദം. ഹുംകാരം: കണ്വനെപ്പോലെ തപശ്ശക്തിയുള്ളവർ 'ഹും!' എന്ന ശബ്ദത്താൽ രാക്ഷസരെ അകററുന്നതുപോലെ എന്നർത്ഥം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നാണല്ലോ അവറ്. ഞാനും, അവറ്കൾ യാഗത്തിന്റെ ശാന്ത്യുദകം ഗൌതമിയുടെ കയ്യിൽ കൊടുത്തയയ്ക്കാം.
(പോയി.

വിഷ്കംഭം

(അനന്തരം കാമാവസ്ഥപൂണ്ട രാജാവു പ്രവേശിക്കുന്നു.)

രാജാ: അറിയാം തപോബലത്തെ,
പരവതിയല്ലൊ ചൊല്ലുമല്ലൊ യെന്നാലുമേ:
എങ്കിലുമിവനാളല്ലി-
യെങ്കരള്ളിനിയവളിൽനിന്നു പിന്മാററാൻ. വ

വേദി: യജ്ഞശാലയുടെ മദ്ധ്യത്തിലുള്ള തിണ്ണ. ഋത്വിക്കുകൾ=യജമാനന്മാർ. ശാന്ത്യുദകം: ദുഃഖശാന്തിക്കുള്ള ജലം.)
ശ്ലോകം-അറിയാം തപോബലം: മേ: പകരം പരനാരിഷ്ട മായി പ്രവൃത്തിച്ചാൽ വരാവുന്ന ആപത്തറിയാം. പരവ്വത്തിന്നു സ്വാതന്ത്ര്യ: അവൾ സ്വേച്ഛയാ നടക്കുകയില്ലെന്നും അറിയാം. അവളിൽനിന്നു പിന്മാററാൻ: തപസ്വിയും ശകുന്തളയുടെ ഗുരുജനങ്ങളുമായ കണ്വൻ തിരിച്ചുവരുന്നതുവരെ അടക്കി നില്ക്കുവാൻ. ഇതിന്നുശേഷം, ഒരു ചെറുഗദ്യവും ഒരു മാലിനീപദ്യവുംകൂടി പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നുണ്ട്:—
"(കാമപീഡ നടിച്ച്) ഭഗവൻ കുസുമായുധ, ഭവാനും ചന്ദ്രനും വിശ്വസനീയന്മാരായിരുന്നുകൊണ്ടു കാമിവർഗ്ഗത്തെ വഞ്ചിയ്ക്കുന്നു. എങ്ങിനെയെന്നാൽ,

തവ ശരമായ്‍ തീർന്നിതിങ്കാം ശീതാംശു—രണ്ടും
നേരായല്ലാ കാണ്മതെന്മട്ടുകാരിൽ:
തീ വർഷിപ്പൂ തിങ്കൾ തൻ തണുത്തു നിലാവാൽ,
പൂവമ്പുകൾ വജ്രമാക്കുന്നു നീയും!"

സർവ്വഥാ ബാലിശങ്ങളും, നാട്ടുച്ചയ്ക്കു ചന്ദ്രനെ കൊണ്ടുവന്നതു കൊണ്ട് സന്ദർഭാനുചിതങ്ങളും കൂടിയായ ഈ വാക്യങ്ങൾ കാളി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(ചുററിനടന്നിട്ട്) യജ്ഞകർമ്മം അവസാനിച്ചതിനാൽ സദസ്യർ വിട്ടതന്നു; ഞാൻ എവിടെ വിശ്രമിക്കേണ്ടൂ? (നെടുവീർപ്പിട്ട്) പ്രിയാദർശനമൊഴിച്ചു മറെറന്തുള്ളൂ എനിക്കു ശരണം? അവളെ അന്വേഷിക്കാം. (സൂര്യനെ നോക്കി) ഈ കൊടുവെയിലുള്ള സമയത്ത് പ്രായേണ ശകുന്തള സഖിമാരോടുകൂടി വള്ളിക്കുടിലുകളുള്ള മാലിനീതീരങ്ങളിലാണ് കഴിച്ചുകൂട്ടമാറുള്ളത്. അങ്ങോട്ടുതന്നെ പോകാം. (ചുററിനടന്നു സ്പർശസുഖം നടിച്ച്) അഹോ, നല്ല കാററുണ്ടിവിടെ.

മതിയാവോളം പുണരാം
മലരമ്പച്ചൂടിയന്ന ഗാത്രത്താൽ
മാലിനിയലനീർത്തുള്ളിയു-
മേടലർമണവും കലന്ന തെന്നലിനെ. ൫

(ചുററിനടന്നു നോക്കിയിട്ട്) ഈ ആററുവഞ്ഞികളാൽ ചുററപ്പെട്ട ലതാമണ്ഡപത്തിലുണ്ടായിരിക്കും ശകുന്തള. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ, (ചുവട്ടിൽ നോക്കിയിട്ട്)

ദാസൻ കൈക്കൊള്ളുന്നവയല്ല. ശ്രീനിവാസനാകട്ടെ, വീണ്ടും മൂന്നു ശ്ലോകങ്ങളും അവയ്ക്കിടയിൽ കുറേശ്ശെ ഗദ്യവുംകൂടി വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ട്. ശൃംഗാരശ്ലോകങ്ങളെയെല്ലാം കാളിദാസന്റെ പേരിൽ ചാർത്തിവെയ്ക്കുക ഒരു പഴയ നടപ്പായിരുന്നുവല്ലോ.

സദസ്യർ: യജ്ഞശാലാസന്നിഹിതരായ ഋഷിമാർ.

ശ്ലോകം ൫. ഗാത്രത്താൽ=അവയവങ്ങളാൽ (ജാത്യേകവചനം.) ഏടലർ=താമര. പുണരാം: കെട്ടിപ്പിടിയ്ക്കത്തക്കവണ്ണം അത്രമേൽ ഒരു മൂർത്തപദാർത്ഥമായി അനുഭവപ്പെടുന്നു.

'കാറിന്റെയുള്ളിൽനിന്നുണ്ടായ്,കല്ഹാരസുഖശീതമായ്,
കൈതപ്പൂമണമോലും കാററൊക്കും കോരിക്കുടിക്കുവാൻ.'

എന്ന് ആദികവി. (കിഷ്കിന്ധാകാണ്ഡത്തിൽ വർഷാവർണ്ണനം.)

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മുന്നിൽപ്പൊക്കമിയന്നും,
പിന്നിൽ ശ്രോണീഭരത്തിനാൽത്താഴ്ന്നും,
കാണാകുന്നുണ്ടൊരു പുതു–
കാലടിവരിയിപ്പടിയ്ക്കൽ വെണ്മണലിൽ. ൭

മരക്കൊമ്പുകളുടെ ഇടയിലൂടെ നോക്കാം. (ചുററിനടന്ന് അങ്ങിനെ ചെയ്തിട്ട്) ഹാ, കണ്ണുകൾക്കു പരമാനന്ദം ലഭിച്ചു. ഇതാ, എന്റെ മനോരഥപ്രിയതമ ഒരു പാറപ്പുറത്തു പൂവിരിപ്പിൽ കിടക്കുന്നു; സഖിമാരും അടുക്കൽ ഇരിയ്ക്കുന്നുണ്ട്. ആകട്ടെ, ഇവരുടെ സൈ്വരസംഭാഷണങ്ങൾ കേൾക്കാം. (നോക്കിനില്ക്കുന്നു.

(പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ശകുന്തളയും സഖിമാരും പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു

സഖിമാർ: (വീശിയിട്ട്) ശകുന്തളേ, താമരയിലയുടെ കാററുകൊണ്ടു നിനക്കു സുഖം തോന്നുന്നുണ്ടോ?

ശകുന്തള: തോഴിമാർ എന്നെ വീശുന്നുണ്ടോ?

(സഖിമാർ ദുഃഖം നടിച്ച് അന്യോന്യം നോക്കുന്നു.

രാജാ: അയ്യോ, ശകുന്തള വല്ലാതെ അസ്വസ്ഥയായിക്കാണപ്പെടുന്നു. ഈ സുഖക്കേടു വെയിൽനിമിത്തമോ, കാമൻനിമിത്തമോ? രണ്ടു പ്രകാരത്തിലും തോന്നുന്നുണ്ടെനിയ്ക്ക്. (അഭിലാഷത്തോടുകൂടി നോക്കിയിട്ട്) അല്ലെങ്കിൽ സംശയിയ്ക്കാനില്ല:

ശ്ലോകം ൭. പൊക്കമിയന്നും: പൊക്കം, പിന്നിലുള്ള താഴ്ച്ചയെ അപേക്ഷിച്ചത്രേ. ശ്രോണീഭരത്തിനാൽത്താഴ്ന്നും: താഴ്ച്ചയ്ക്കു കാരണമായി നിതംബഭാരം ഊഹിയ്ക്കപ്പെടുന്നു; അതുവഴി ശകുന്തളാസാന്നിധ്യവും. പുതു: കാൽവെപ്പിൽ അകന്ന മണൽത്തരികാം കാററുകൊണ്ട് ഒട്ടും നികന്നിട്ടില്ലാത്ത.

ദുഃഖം നടിച്ച്: വീശുന്നുണ്ടെന്നറിയുകപോലും ചെയ്യാത്ത താപത്തിലാണല്ലോ ഇവളെന്നോർത്ത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഊരിപ്പോരും മൃണാളീവളയൊടു മുലമേൽ—
　　ത്തേച്ച രാമച്ചവും പൂ—
ണ്ടാരോമൽത്തയ്യലിൻ മെയ്യിതൊരഴൽപെടുവൊ—
　　ന്നെങ്കിലും, മഞ്ജുളം താൻ;
മാരഗ്രീഷ്മങ്ങൾകൊണ്ടുള്ളെരിപൊരികളൊരേ
　　രീതിയിൽത്തന്നെയെന്നാൽ—
ച്ചേരില്ലാ വേനലിൻമുഷ്ടിനു സുഭഗതയി—
　　ത്രയ്ക്കു തന്വംഗിമാരിൽ. ൮

പ്രിയംവദ: (നിഗൂഢം) അനസൂയേ, ആ രാജർഷിയെ ആദ്യം കണ്ടതുമുതല്ക്കേ, ശകുന്തള ഔത്സുക്യത്തിൽപ്പെട്ടപോലെയായിരിക്കുന്നു. അതുനിമിത്തംതന്നെയായിരിക്കുമോ, ഇവൾക്കീസ്സുഖക്കേടു്?

അനസൂയ: (നിഗൂഢം) തോഴീ, എനിക്കുമുണ്ടു് ഇങ്ങിനെയൊരു സംശയം. ആകട്ടെ, ഞാൻ ഇവളോടു ചോദിക്കാം. (പ്രകാശം) തോഴീ, നിന്നോടൊന്നു ചോദിക്കാനുണ്ടു്. കുറേ കനത്തിരിക്കുന്നുവല്ലോ നിനക്കു സന്താപം.

ശകുന്തള: (പൂമെത്തമേൽനിന്നു പകുതിയെഴുന്നേററു്) എന്താണു് നീ പറവാൻ ഭാവിക്കുന്നതു്?

സംശയിക്കാനില്ല: കാമൻനിമിത്തംതന്നെ.

ശ്ലോകം ൮. ഊരിപ്പോരും: ഉടലിലെ ചൂടുമൂലം, കെട്ടിച്ചുകൂടുമ്പോൾ ചുങ്ങി അഴഞ്ഞുപോകുന്നതുകൊണ്ടു്. ആരോമൽത്തയ്യൽ=പ്രിയതമ. അഴൽ=അസ്വാസ്ഥ്യം. മഞ്ജുളം=മനോഹരം. ഈ മനോഹരത, വേനൽനിമിത്തമുള്ള വാട്ടത്തിൽ ഉണ്ടാകയില്ല. മാരഗ്രീഷ്മങ്ങൾകൊണ്ടു്=കാമനെക്കൊണ്ടും, വേനൽകൊണ്ടും.

പ്രിയംവദ നിഗൂഢം: ശകുന്തളയുടെ ഈ എരിപൊരിക്കൊള്ളൽ ശീതോപചാരംകൊണ്ടു തീക്കാവുന്നതല്ലെന്നു കണ്ടു സംശയിക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: ശകുന്തളേ, നമുക്കു മന്മഥനെപ്പററി ഒ ന്നും അറിഞ്ഞുകൂടല്ലോ. എന്നാൽ ഇതിഹാസപ്രബന്ധ ങ്ങളിൽ കാമികളുടെ അവസ്ഥ കേട്ടിട്ടുള്ളതെപ്രകാരമോ, അപ്രകാരമുള്ളതു നിങ്കൽ കാണുന്നുണ്ടു്. പറയൂ, എന്തു കാരണത്താലാണു് നിനക്കീ ക്ലേശം? രോഗം ശരിയ്ക്കറി യാതെ, ചികിത്സിയ്ക്കുക വയ്യല്ലോ.

രാജാ: അനസൂയയ്ക്കും ഉണ്ടായല്ലോ എന്റെ ഊഹം.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) കനത്തതുതന്നെ എന്റെ അഭിനിവേശം; എന്നാൽ ഇവരേയും പെട്ടെന്നറിയി പ്പാൻ ഞാനാളാകുന്നില്ല.

പ്രിയംവദ: തോഴി, ശരിയാണു് ഇവൾ പറയുന്ന തു്. നിന്റെ സുഖക്കേടിനെ വകവെയ്ക്കാത്തതെന്താണു്? നിന്റെ അവയവങ്ങൾ നാൾതോറും മെലിഞ്ഞുവരുന്നു; സൌന്ദര്യശോഭമാത്രം നിന്നെ വിട്ടുപോയിട്ടില്ല.

രാജാ: പരമാൎത്ഥമാണു് പ്രിയംവദ പറഞ്ഞതു്:

കട്ടിപ്പോയു് കവിളേററവും, മുലകളിൽ–
    ത്തേഞ്ഞു കടുപ്പം, ക്ലമം
പെട്ടു പേൎത്തുമരയ്ക്കു, തോളുകൾ തുലോം
    താന്നു, വിളൎപ്പായു് നിറം;

നമുക്കു്......അറിഞ്ഞുകൂടല്ലോ: അതിനാൽ, ഞാനിച്ചോ ദിയ്ക്കാൻപോകുന്നതു നിന്നിൽ ഒരു മിഥ്യാരോപമാണെന്നു വരാം.

അനസൂയയ്ക്കും......ഊഹം: അതിനാൽ ഞാൻ എന്റെ അഭിലാഷത്തിന്നൊത്തു വിചാരിച്ചതല്ല. ചില പുസ്തകങ്ങളിൽ 'നഹി മേ സ്വാഭിപ്രായേണ ദൎശനം' എന്നു് അധികപാഠംത ന്നെയുണ്ടു്.

ഇവരേയും: സ്നേഹവിശ്വാസപാത്രങ്ങളായ ഈ സഖിക ളേയും. പെട്ടെന്നറിയിപ്പാൻ: ഉടൻ തുറന്നു പറവാൻ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇത്ഥം ശോച്യയു,മീക്ഷണപ്രിയയുമായ്—
ശ്ശോഭിപ്പു കാമാർത്തിയാൽ:
പത്രൌഘത്തെയുണക്കിടും പവനനാൽ—
ത്തുമല്ലപോലിന്നിവൾ. ൬

ശകുന്തള: തോഴി, മററാരോടു ഞാൻ പറയും? എന്നാൽ ഞാന്മൂലം നിങ്ങൾക്കു ബുദ്ധിമുട്ടു നേരിടുമല്ലോ!

രണ്ടുപേരും: അതുകൊണ്ടുതന്നെയാണ് നിർബ്ബന്ധിക്കുന്നത്: സുഹൃജ്ജനങ്ങളിൽ വീതിക്കപ്പെട്ടാൽ, ദുഃഖപീഡയ്ക്ക് കട്ടു പൊറുതി കിട്ടുമല്ലോ.

രാജാ:

സൌഖ്യാസൌഖ്യങ്ങളിൽപ്പങ്കുടയവരുപലാ—
ളിച്ചു ചോദിയ്ക്കയാലേ
നേക്കോതീടാതിരിയ്ക്കാ, കരളിലെയഴലിൻ
ഹേതുവിത്തെവധൂടി;
സോൽകണ്ഠം പിന്തിരിഞ്ഞന്നിവൾ പലവുരവും
നോക്കിയോനെങ്കിലും ഞാൻ,
കേൾക്കാൻപോകുന്നതെന്തെന്നൊരു തരളതയാൾ—
ക്കൊണ്ടിടുന്നേനിദാനീം. ൭

ശ്ലോകം ൬. സ്വഭാവേനതന്നെ അര (കൃശത്വത്താൽ) വാട്ടം പൂണ്ടതും, തോടം താന്നതുമാകയാലത്രേ, 'പേത്തും, തുലോം' എന്നു ചേത്തു പറഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നത്. ഇത്ഥം=ഇപ്രകാരം. ശോച്യ: ചടപ്പു, നിറംമാററം എന്നിവയാൽ അനുകമ്പാഹ. ഈക്ഷണപ്രിയ: സൌന്ദയ്യശോഭ പോയിട്ടില്ലായ്കയാൽ കണ്ണിന്നിമ്പം നല്കുന്നവൾ. പത്രൌഘം=ഇലക്കൂട്ടം. ശിശിരത്തിലെ കാററത്രേ, ഇലകളെ ഉണക്കുക. പടിഞ്ഞാറൻകാററെന്നു രാഘവഭട്ടൻ; മലയമാരുതനെന്നു ശ്രീനിവാസൻ.

ശ്ലോകം ൭. സൌഖ്യാ......ഉടയവർ=സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ പങ്കുകൊള്ളുന്ന സഖിമാർ. ഉപലാളിച്ച്=സ്നേഹത്തോടുകൂടി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: തോഴി, എന്നാണോ ആ രാജൎഷിയെ ഞാൻ കണ്ടെത്തിയത്, അന്നുമുതല്ക്ക് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പേരിൽ അഭിലാഷം തോന്നിയതിനാലാണ് ഞാൻ ഈ നിലയിലായിത്തീൎന്നത്.

രാജാ: (സഹൎഷം) കേൾക്കേണ്ടതു കേട്ടു.

എരിപൊരിയുളവാക്കി മന്മഥൻതാ-
ന:-തിനുപശാന്തിയുമേകിനാനവൻതാൻ;
ശുചിയറുതിയിലംബുദക്കരപ്പാ-
ന്നൊരു പകൽ ജന്തുഗണത്തിനെന്നപോലേ. വ്യ

ശകുന്തള: അതിനാൽ നിങ്ങൾക്കു സമ്മതമാണെങ്കിൽ, ആ രാജൎഷിയ്ക്ക് എങ്കൽ കരുണ തോന്നുവാൻ വേണ്ടതു ചെയ്യുവിൻ; മറിച്ചാണെങ്കിൽ, എനിയ്ക്കുദകക്രിയ ചെയ്യേയ്ക്കുവിൻ.

രാജാ: അറുത്തു മുറിച്ച വാക്ക്!

നേക്ക്=സത്യമായി. തൈവധൂടി=കൊച്ചുയുവതി. സോൽകണ്ഠം ....നോക്കിയോനെങ്കിലും: അതിനാൽ എന്നിലുള്ള അനുരാഗമാണ് ഈ താപത്തിന്നു കാരണമെന്നറിയ്ക്കുകയും, തന്മൂലം അതാവും അവളിപ്പോൾ പറയുക എന്നാശിയ്ക്കുകയും ചെയ്യാമെങ്കിലും. തരളത=ഇടയിളക്കം.

ശ്ലോകം വ്യ. അതിനുപശാന്തിയുമേകിനാൻ: ശകുന്തളയ്ക്കും അനുരാഗമുണ്ടാക്കിയതിനാൽ. 'രതിയുളവാമുഭയാനുരക്തികൊണ്ടേ' എന്നു മുൻപറഞ്ഞതോൎക്കുക. ശുചിയറുതിയിലംബുദക്കരപ്പാൻ=ഗ്രീഷ്മാവസാനത്തിൽ കാർ വന്നു മൂടി ഇരുണ്ടതായ. അത്, ആ മൂടൽകൊണ്ട് എരിപൊരിയുണ്ടാക്കുകയും, ഉടൻ മഴ പെയ്തു ചൂടിനെ അകററുകയും ചെയ്യുമല്ലോ.

അറുത്തു മുറിച്ച വാക്ക്: അനുരാഗത്തെസ്സംബന്ധിച്ച എല്ലാസ്സംശയവും തീൎക്കുന്നത്. 'ഇതു സമ്മതിയ്ക്കാമോ?' എന്ന സഖികളുടെ സംശയം തീൎക്കുന്നതെന്ന അഭിരാമവ്യാഖ്യാനം ചി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പ്രിയംവദ: (നിഗൂഢം) അങ്ങെത്തിയിരിക്കുന്നു ഇവളുടെ കാമം; അതിനാൽ വൈകിച്ചുകൂടാ. ഇവളുടെ മനസ്സു പതിഞ്ഞിരിക്കുന്നതു പൌരവന്മാൎക്ക് അലങ്കാരഭൂതനായ ആളിലാണല്ലോ. അതിനാൽ അഭിനന്ദിക്കാവുന്നതാണ് ഇവളുടെ അഭിലാഷം.

അനസൂയ: (നിഗൂഢം) നീ പറയുന്നതു ശരിതന്നെ. (പ്രകാശം) തോഴി, ഭാഗ്യം, നിന്റെ അഭിനിവേശം അനുരൂപംതന്നെ. അഥവാ, മഹാനദി സമുദ്രത്തിലല്ലാതെ മററെവിടെ ചെന്നുചേരും?

പ്രിയംവദ: തേന്മാവൊഴിച്ചേതിനു കിട്ടും, തളിൎത്ത കുരുക്കത്തിമുല്ലയെ?

രാജാ: വിശാഖകൾ ചന്ദ്രലേഖയെ അനുവൎത്തിക്കുന്നതിൽ എന്താണദ്ഭുതം?

അനസൂയ: എന്നാൽ എന്താണുപായം, വൈകാതെയും ആരുമറിയാതെയും ഇവളുടെ അഭീഷ്ടം സാധിപ്പിപ്പാൻ?

പ്രിയംവദ: ആരുമറിയാതെ എന്നതേ ആലോചിക്കാനുള്ളു; വേഗത്തിലെന്നത് എളുപ്പമാണ്.

അനസൂയ: എന്തുകൊണ്ട്?

പ്രിയംവദ: ആ രാജൎഷി ഇവളെ സസ്നേഹം നോക്കി അഭിലാഷത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതും, ഇക്കഴിഞ്ഞ ദി

ന്യമാണ്: അവൾക്കു സംശയമുണ്ടായിട്ടില്ല; നായകന്ന് അത് ഒരു മുഖ്യചിന്താവിഷയവുമല്ല.

വിശാഖകൾ: വിശാഖനാളിന്റെ നക്ഷത്രം രണ്ടെണ്ണം കൂടിയതാണ്. അനുവൎത്തിക്കുക=അനുസരിക്കുക; ഒപ്പം സഞ്ചരിക്കുക എന്നും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വസങ്ങളിലെല്ലാം ഉറക്കമില്ലായ്കയാൽ മെലിഞ്ഞുവരുന്ന ത്തും കാണുന്നുണ്ടല്ലോ.

രാജാ: വാസ്തവം, ഇപ്രകാരംതന്നെ എൻെറ അവസ്ഥ:—

രാതോറം ഭുജലഗ്നവാൽമിഴിയിൽനി—
ന്നോലും വ്യഥാതപ്തമാം
കണ്ണീരാലൊളികെട്ട കല്ലുകളൊടൊ—
ത്തിപ്പൊന്നണിക്കങ്കണം,
വിൽഞാൺപാടിലുരമ്മിടാതിടയിട—
യ്ക്കൂർന്നൂൎന്നു പോരുന്നത—
പ്പപ്പോൾകൈക്കുഴയിങ്കൽനിന്നു തിരിയേ
കേററീടുവോനായി ഞാൻ! ൯

പ്രിയംവദ: (ആലോചിച്ച്) അദ്ദേഹത്തിന്ന് ഒരു കാമലേഖം എഴുതട്ടെ. ഞാൻ അതു പൂക്കൾക്കൊണ്ടു മറച്ചു, ദേവൻെറ പ്രസാദമാണെന്ന വ്യാജേന ആ രാജൎഷിയുടെ കയ്യിലെത്തിയ്ക്കാം.

അനസൂയ: കൊള്ളാം, ഈ പ്രയോഗം നന്ന്.

ആ രാജൎഷി......കാണുന്നുണ്ടല്ലോ: അതിനാൽ അദ്ദേഹവും സങ്ഗമോത്സുകനാകയാൽ എളുപ്പമുണ്ട്.

ശ്ലോകം ൯. രാതോറം......കങ്കണം: രാത്രിയിൽ തലയണയായി മടക്കിവെച്ച കൈത്തണ്ടമേൽ അമൎന്ന കണ്ണീൻകടയ്ക്കലൂടേ ഒഴുകുന്നതും കാമതാപത്താൽ ചുടുള്ളതുമായ കണ്ണീർ വീണുവീണു, പതിച്ച രത്നങ്ങളുടെ നിറംകെട്ടുപോയ പൊൻവള. (രാജചിഹ്നമായി ഇടംകയ്യിൻെറ നടുവിൽ ഒരു പൊൻവള ധരിച്ചേ കഴിയൂ എന്നുണ്ട്.) വിൽഞാൺപാടിലുരമ്മിടാതെ: കൈ വല്ലാതെ ചടച്ചുപോയതുകൊണ്ട്. കൈക്കുഴ=മണിക്കണ്ടം. കേററീടുവോനായി ഞാൻ=കേററുകയായി എൻെറ ജോലി. ഉറക്കമില്ലായ്കയും മെലിച്ചിലും വിവരിച്ചു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള എന്തു പറയുന്നു?

ശകുന്തള: നിങ്ങൾ പറഞ്ഞാലുണ്ടോ, എനിക്കു സംശയം!

പ്രിയംവദ: എന്നാൽ, തൻ്റെ സ്ഥിതി കാണിച്ച് ഒരു ലളിതപദ്യം ഉണ്ടാക്കു.

ശകുന്തള: ഞാനുണ്ടാക്കാം; എന്നാൽ തള്ളിക്കളഞ്ഞാലോ എന്നു പേടിച്ച് എൻ്റെ ഹൃദയം വിറക്കൊള്ളുന്നു.

രാജാ: ശങ്കിപ്പു നീയവഗണനമേ-
തൊളിൽനിന്നിങ്ങധീരേ,
നികൽച്ചേരാൻ കൊതിയൊടുമിതാ,
കാത്തുനില്ക്കുന്നിതായാൾ;
ശ്രീയെക്കാമിച്ചവരവൾ വശ-
ത്താർപ്പരാ,മില്ലയെന്നാം;
ശ്രീയാലുണ്ടോ, തദഭിലഷിതൻ
ലബ്ധനാകാതിരിപ്പു! ൫൦

സഖിമാർ: തൻ്റെ ഗുണങ്ങളെ വകവെയ്ക്കാത്തവളേ, ശരീരത്തെ കുളിപ്പിയ്ക്കുന്ന ശരച്ചന്ദ്രികയെയുണ്ടോ,

---

ശ്ലോകം ൫൦. അവഗണനം=തള്ളിക്കളയൽ. കാത്തുനില്ക്കുന്നു: താൻ അവഗണിയ്ക്കപ്പെട്ടാലോ എന്നു ശങ്കിച്ചിട്ടെന്നാശയം. അവരാം=ശ്രീ. ശ്രീയാലുണ്ടോ......തിരിപ്പു=ശ്രീയ്ക്കു, താനിച്ഛിച്ച ആളെ പ്രാപിയ്ക്കാൻ കഴിഞ്ഞില്ലെന്നു വരുമോ! ഇവിടെ രാഘവഭട്ടൻ,

'ലക്ഷ്മീ-സരസ്വതീ-ധീ-ത്രിവർഗ്ഗസമ്പദ്-വിഭൂതി-ശോഭാസു
ഉപകരണ-വേഷരചനാ-ഗുണേഷു സരളദ്രവേ ച കഥിതാ ശ്രീഃ'

എന്ന വ്യാഡികോശമവലംബിച്ച ശ്രീശബ്ദം സകലൈശ്വര്യത്തിൻ്റെയും സാമാന്യവാചകമാണെന്നു വ്യാഖ്യാനിയ്ക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ആരെങ്കിലും വസ്ത്രത്തുമ്പുകൊണ്ടു തടുക്കുന്നു?

ശകുന്തള: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) നിങ്ങൾ പറഞ്ഞതു ഞാൻ ചെയ്യാം. (ഇരുന്ന് ആലോചിക്കുന്നു.

രാജാ: ഞാൻ പ്രിയതമയെ കണ്ണിമയ്ക്കാതെ നോക്കുന്നതു യുക്തംതന്നെ:

പദചിന്ത ചെയ്യുമിവൾതൻ-
നൊരു ചില്ലിക്കൊടിയുയന്നതാം വദനം
വെളിവാക്കുന്നുണ്ടു,കൽ
പ്രണയത്തെക്കോൾമയിർപ്പെട്ടും കവിളാൽ. ൧൧

ശകുന്തള: ഞാനൊരു പദ്യം ആലോചിച്ചുവെച്ചിരിക്കുന്നു. എന്നാൽ എഴുതാനുള്ള ഉപകരണമൊന്നുമില്ലല്ലോ.

പ്രിയംവദ: പച്ചക്കിളിയുടെ വയറുപോലെ കോമളമായ ഈ താമരയിലയിൽ നഖംകൊണ്ടെഴുതിക്കൊള്ളുക.

ശകുന്തള: (അതു നടിച്ചിട്ട്) കേൾക്കുവിൻ, ഇതു ശരിയായോ, ഇല്ലയോ എന്ന്.

സഖിമാർ: ഞങ്ങൾ മനസ്സിരുത്തുന്നുണ്ട്.

ശകുന്തള: (വായിക്കുന്നു.)

തന്റെ ഗുണങ്ങളെ വകവെയ്ക്കാത്തവളേ: നിന്റെ ഗുണങ്ങൾക്ക് ആർ അടിമയാവുകയില്ല എന്നഭിപ്രായം.

ശ്ലോകം ൧൧. പദചിന്ത: പദ്യത്തിൽ പദങ്ങളെ ഘടിപ്പിക്കേണ്ടതിനെപ്പററി ആലോചിക്കുക. കോൾമയിർപ്പെട്ടും=രോമാഞ്ചം കൊള്ളുന്ന. തന്നിലുള്ള സ്നേഹത്തെ ഇത്ര അകൈതവമായിക്കാണിക്കുന്ന ഇത്തരം കാഴ്ചതന്നെയാണ്, കണ്ണിമയ്ക്കാതെ കാണേണ്ടുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നിന്നുള്ളറിയുന്നില്ലിവ–
ളെ;–ന്നാൽക്കാമൻ നികാമമിരവുപകൽ
നിർദ്ദയ, ചുട്ടവിഷ്ടന്നു
നിന്നെത്തേടും മദങ്ഗമോരോന്നും! ൧൨

ശ്ലോകം ൧൨. നിന്നുള്ളറിയുന്നില്ലിവളം: തള്ളിക്കളഞ്ഞാലേർ എന്നാലോചനയില്ലാതെയല്ല ഇതെഴുതുന്നത്. ഉള്ളറിവാൻ ശ്രമിയ്ക്കായ്കയുമില്ല; എന്നാൽ അങ്ങയുടെ ഗാംഭീര്യത്താലോ എന്റെ മൗഢ്യതയാലോ അറിയുന്നില്ല. നികാമം=ഏററവും; കാമനെക്കൊണ്ടാവുന്നേടത്തോളം. ഇരവുപകൽ: ഒരു നിമിഷവും വിട്ടുവീഴ്ചയില്ലാതെ. നിർദ്ദയ: നേരേമറിച്ച്, ഇത്രയും നാംകൊണ്ട് എന്റെ സ്ഥിതി അങ്ങയ്ക്കറിയാമായിരുന്നു; എന്നിൽ ദയ കാട്ടുകയും ആവാമായിരുന്നു! (പ്രണയകലഹസ്വരത്തിലുള്ള ഈ സംബുദ്ധി, നിന്നുള്ളറിയുന്നില്ലെങ്കിലും അങ്ങയ്ക്കു പ്രണയമുണ്ടെന്ന് എനിയ്ക്കു വിശ്വാസമുണ്ടെന്നു സൂചിപ്പിയ്ക്കുന്നു.) നിന്നെത്തേടും=അങ്ങയുടെ സ്പർശാദികളെ അഭിലഷിയ്ക്കുന്ന. മദങ്ഗമോരോന്നും: എന്റെ ഓരോ അവയവത്തേയും; ഹൃദയംമാത്രമല്ല, ദേഹമാകെ വലയുന്നു. അതിനാൽ തള്ളിക്കളയുകയാണെങ്കിൽ എനിയ്ക്കു ദേഹനാശം നിശ്ചിതമാണ്. അതുകൊണ്ട് എന്നിൽ തെല്ല ദയ, ദയമാത്രം, കാട്ടുമാറാകണം! ഇപ്പദ്യത്തിന്റെ മട്ടു നോക്കിയാൽ നാനാവികാരവ്യാകുലയായ ശകുന്തളയ്ക്കു തന്റെ വിചാരങ്ങളെല്ലാം ആവിഷ്കരിപ്പാൻ കഴിഞ്ഞിട്ടില്ലെന്നു തോന്നും. ഇവിടെ മൂലത്തിൽ രാഘവഭട്ടൻ ഭിന്നഭിന്നാശയത്തിലുള്ള ആറേഴുവിധം അർത്ഥം വ്യാഖ്യാനിയ്ക്കുന്നുണ്ട്; ശ്രീനിവാസൻ ൩൩. വ്യഭിചാരിഭാവങ്ങളം, ൮. സാത്വികഭാവങ്ങളം, ൨. സ്ഥായിഭാവങ്ങളം എന്നിങ്ങിനെ നാല്പത്തൊമ്പതു ഭാവങ്ങളം വ്യഞ്ജിയ്ക്കുന്നതായിപ്പറയുന്നു. സഹൃദയത്വത്തിലും കവിജ്ഞത പാണ്ഡിത്യം!

ഈ പ്രണയാർത്ഥന 'വെറും ഭിക്ഷയായിപ്പോയി!' (എന്ന്, അഭിമാനിനികളായ ചില പാശ്ചാത്യകഥാനായികമാരെ മുൻനിർത്തി,) ദ്വിജേന്ദ്രലാൽ പുരികം ചുളിയ്ക്കുന്നു. അതു, ലോകതന്ത്രാനഭിജ്ഞയായ ശകുന്തളയുടെ ഹൃദയസാരള്യത്തിന്ന് അലങ്കാര

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: (പെട്ടെന്ന് അടുത്തു ചെന്ന്)

നിന്നെക്കൃശാങ്ഗി, ചുട്ടുതപിയ്ക്കുകയാണു കാമ-
നെ,ന്നെസ്സദായൊഴമെരിയ്ക്കുകതന്നെ ചെയ്വൂ;
ചന്ദ്രന്നു പററുവതുപോലെ, കുമുദ്വതിയ്ക്കു
വന്നെത്തിടാ പകലിനാലൊരു വാട്ടമല്ലോ. ൧൬

സഖിമാർ: (സഹർഷം) താമസം വരാഞ്ഞ മനോരഥത്തിന്നു സ്വാഗതം!

(ശകുന്തള എഴുന്നേല്പാൻ ഭാവിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: അരുതേ, ബുദ്ധിമുട്ടരുതേ:

കനത്ത ചൂടാൻ ജവേന വാടിടും
മൃണാളികത്തുണ്ടുകളാൽസ്സുഗന്ധിയായ്
വിരിച്ച പൂവൊട്ടിയതായ നിൻെറയീ
വപുസ്സിനില്ലിന്നുപചാരപാടവം. ൧൭

മായിരിയ്ക്കട്ടെ!

ശ്ലോകം ൧൬. കൃശാങ്ഗി: കാമന്നു നിന്നിൽ ഇത്തിരിയൊരു ദയയുണ്ടായിരിയ്ക്കാം; കുമുദ്വതി=ആമ്പൽപ്പൊയ്ക. പകൽ ചന്ദ്രൻ വല്ലാതെ നിറംകെട്ടുപോകുന്നു; ആമ്പൽപ്പൊയ്ക കൂമ്പുക മാത്രമേ ചെയ്യൂ.

താമസം വരാഞ്ഞ മനോരഥത്തിന്ന്: സഖിമാരുടെ ആഹ്ലാദം തികച്ചും വെളിപ്പെടുത്തി; മനോരഥലബ്ധിയ്ക്കുള്ള ഉപായം ചിന്തിച്ചപ്പോഴെയ്ക്കുതന്നെ അതു കൈവന്നുവല്ലോ.

ശ്ലോകം ൧൭. പൂർവ്വാർദ്ധം: ചൂടു പോക്കുവാനായി താമരവളയത്തുണ്ടുകൾ വളയും മാലയുമായണിയുകയും, അണിഞ്ഞ ഉടനെ അവ വാടിപ്പോകയും, വീണ്ടും ഇതാവർത്തിച്ചുപോരികയും ചെയ്കയാൽ അവയുടെ സുഗന്ധം പകന്നതായി. വിരിച്ച പൂവൊട്ടിയതായ: കിടപ്പു പൂവിരിപ്പിലായിരുന്നതിനാൽ, ആ പൂക്കൾ വാടി മുദ്രതംമൂലം പററിപ്പിടിച്ചതായ. ഇതിന്നു കാരണമായി, അവൾ വിയർത്തിരുന്നു എന്നു സൂചിപ്പിയ്ക്കണമെന്നില്ല; അവൾ വിയർത്തിരുന്നു എന്ന് ഒരേടത്തും വിവക്ഷിച്ചിട്ടുമില്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: സ്നേഹിതൻ ഈ പാറപ്പുറത്തിൻെറ ഒരു ഭാഗത്തിരുന്നാലും.

(രാജാവിരിക്കുന്നു; ശകുന്തള ലജ്ജിച്ചു നില്ക്കുന്നു.)

പ്രിയംവദ: നിങ്ങളിരുവരുടേയും പരസ്പരാനുരാഗം സ്പഷ്ടമായിരിക്കുന്നു. എങ്കിലും തോഴിയെക്കുറിച്ചുള്ള സ്നേഹം എന്നെക്കൊണ്ടു വീണ്ടും പറയിക്കുന്നു.

രാജാ: ഭദ്രേ, അതു വേണ്ടെന്നു വെച്ചുകൂടാ. പറയാനുള്ളതു പറയാതിരുന്നാൽ പശ്ചാത്താപം പററിക്കുമാകുമല്ലോ.

പ്രിയംവദ: ആപത്തിലകപ്പെട്ട നാട്ടുകാരുടെ സങ്കടം രാജാവു തീക്കണമെന്നുള്ളതു നിങ്ങളുടെ ധമ്മമാണല്ലോ.

രാജാ: ഇതിലുംമീതേ മറെറാന്നില്ല.

പ്രിയംവദ: എന്നാൽ ഞങ്ങളുടെ ഈ തോഴി ഭവാൻനിമിത്തം കാമദേവനാൽ ഈയൊരവസ്ഥയിലാക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ ദയചെയ്തു് ഇവളുടെ പ്രാണനെ നിലനിത്തുമാറാകണം.

രാജാ: ഭദ്രേ, ഇതുതന്നെയാണ് എൻെറയും അപേക്ഷ. ഞാൻ സവ്വഥാ അനുഗൃഹീതനായി.

ശകുന്തള: (പ്രിയംവദയെ നോക്കി) അന്തഃപുരവിരഹത്താൽ ഉൽകണ്ഠിതനായിരിക്കുന്ന രാജഷിയെ തടഞ്ഞുനിത്തേണ്ടാ,

---

ഉപചാരപാടവം: അഭ്യുത്ഥാനം മുതലായവ ചെയ്യാനുള്ള ശേഷി.

സ്നേഹിതൻ: സഖിയുടെ ഭത്തൃത്വം കൈക്കൊണ്ടതിനെ അഭിനന്ദിക്കുന്നു.

ശകുന്തള രാജാവിൻെറ പ്രേമൈകാഗ്രതയെ പരീക്ഷിക്കുന്നു:—അന്തഃപുരവിരഹത്താൽ ഇത്യാദി. ഈ ശകുന്തളാവാക്യ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: സ്നേഹിത, രാജാക്കന്മാൎക്കു വളരെ ഭാൎയ്യമാരുണ്ടായിരിയ്ക്കും എന്നാണ് കേൾവി. എന്നാൽ ഞങ്ങളുടെ ഈ അരുമത്തോഴിയെ, ബന്ധുക്കൾക്കു വ്യസനിപ്പാനിടവരാത്ത നിലയിൽ വെയ്ക്കുമാറാകണം.

രാജാ. ഭദ്രേ, എന്തിനേറെ:—

വളരെയുണ്ടു പരിഗ്രഹമെങ്കിലും,
മമ കുലത്തിനു താങ്ങിരുപേർകൾതാൻ:
ഉദധിയാമരഞ്ഞാണെഴുമൂഴിയും,
ഭവതിമാരുടെയീ പ്രിയതോഴിയും. ൧൯

ത്തെത്തുടൎന്നു രാജാവിന്റേതായി ഒരു പദ്യം എല്ലാ പുസ്തകങ്ങളിലുമുണ്ട്:

"അന്യസക്തി പരിവൎജ്ജിതമാമീ
മന്മനസ്സിനെ മനസ്ഥിതയാം നീ
അന്യഥൈവ മദിരാക്ഷി, ഗണിയ്ക്കിൽ—
പ്പിന്നെയും ഹതനനംഗഹതൻ ഞാൻ!"

പക്ഷേ, അതിലെ അൎത്ഥകല്പന അപ്രൌഢമാണ്. അനസൂയയുടെ അപേക്ഷയ്ക്കുള്ള മറുപടിയായ 'ഭദ്രേ, എന്തിനേറെ: വളരെയുണ്ട്...' ഇത്യാദിയിൽത്തന്നെ ശകുന്തളയ്ക്കുള്ള മറുപടിയും അന്തൎഭവിച്ചിട്ടുണ്ട്താനും.

അനസൂയ ശകുന്തളാവാക്യത്താൽ ഭാവിയായ ഒരനിഷ്ടമോൎത്തു കാൎയ്യം പറയുന്നു:—സ്നേഹിത ഇത്യാദി. ബന്ധുക്കൾക്കു വ്യസനിപ്പാനിടവരാത്ത നിലയിൽ: ഇക്കാണിച്ച അനുരാഗം ലേശവും കുറയാത്തവിധം; അതിൽക്കവിഞ്ഞ് ആവശ്യപ്പെടുന്നതു ലോഭമായിപ്പോകുമല്ലോ.

ശ്ലോകം ൧൯. പരിഗ്രഹം=ഭാൎയ്യ. ഉദധി=സമുദ്രം; സമുദ്രം ഭൂമിയെ ചുററിക്കിടക്കുന്നതുകൊണ്ട് അരഞ്ഞാണായി കല്പിയ്ക്കപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നു. കുലക്രമാഗതമായ സാമ്രാജ്യത്തിന്റെ നേൎക്കുള്ളേടത്തോളം ബഹുമാനം ഇവളിലുണ്ടെന്നും, ഇവളിലുണ്ടാകുന്ന സന്തതിയായിരിയ്ക്കും വംശകരനെന്നും ശപഥം ചെയ്യുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സഖിമാർ: ഞങ്ങൾക്കു സമാധാനമായി.

പ്രിയംവദ: (കണ്ണെറിഞ്ഞ്) അനസൂയേ, ഈ മാൻകുട്ടി ഉഴറോടേ അങ്ങുമിങ്ങും നോക്കി തള്ളയെ അന്വേഷിയ്ക്കയാണ്; വരൂ, ഇതിനെ കൊണ്ടാക്കാം.

(രണ്ടുപേരും പുറപ്പെടുന്നു.

ശകുന്തള: എനിയ്ക്കാരും തുണയില്ലല്ലോ; ഒരാൾ പോയാൽ മതി.

സഖിമാർ: ഭൂമിയ്ക്കൊക്കെ തുണയായിട്ടുള്ള ആളുണ്ട് നിന്റെ അടുക്കൽ. (രണ്ടുപേരും പോയി.

ശകുന്തള: അല്ലാ, രണ്ടാളും പോയ്ക്കളഞ്ഞു!

രാജാ: പരിഭ്രമിയ്ക്കേണ്ടാ, പരിഭ്രമിയ്ക്കേണ്ടാ: ശുശ്രൂഷിപ്പാൻ ആൾ നിന്റെ അരികത്തുണ്ടല്ലോ.

വീശേണമോ, ക്ലമമറും കുളിർകാററു കിട്ടാൻ
നാളീകശീതളദളവ്യജനങ്ങളാൽ ഞാൻ?
അങ്കത്തിൽവെച്ചഥ തലോടുകവേണമോ നിൻ-
ചെന്താമരക്കഴൽകളെക്കരഭോരു, മന്ദം? ൮൬

ശകുന്തള: ഞാൻ മാന്യന്മാരിൽ അപരാധിനിയാകയില്ല. (പോകാൻ ഭാവിക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ കണ്ണെറിഞ്ഞ്: ഇങ്ങിനെ വിവാഹമങ്ഗളം നടത്തി ബന്ധുക്കാം ഒരു വിരുതിൽ ഒഴിഞ്ഞുമാറുന്നു.

ശുശ്രൂഷിപ്പാൻ: സഖിമാർ ചെയ്തിരുന്നതിൻവണ്ണം.

ശ്ലോകം ൮൬. ക്ലമമറും=തളച്ച തീക്കുന്ന. നാളീകശീതളദളവ്യജനങ്ങൾ=കുളിർത്ത താമരയിലകളാകുന്ന വിശറികൾ. അഥ=അഥവാ. കരഭോരു=കൈപ്പടത്തിൽ ചെറുവിരലിൻകീഴെയുള്ള പാർശ്വമാണ് കരഭം; അതുപോലുള്ള തുടകളോടു കൂടിയവളേ! മന്ദം=പതുക്കെ; സുഖമാകുംവണ്ണം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: സുന്ദരി, വെയിലാറിക്കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല; ഇതാ ണ്താനും ഭവതിയുടെ സ്ഥിതി!

പൂമെത്ത കൈവെടിഞ്ഞി-
ത്താമരയിലയാൽ മറച്ച കൊങ്കയുമായ്
വെയിലത്തെങ്ങിനെ പോകും,
തുയിരാലുടലാകെ വാടിയ നീ? ൧൭

(പിടിച്ച പിന്മാറ്റുന്നു.

ശകുന്തള: പൌരവ, അടക്കം വിടരുത്. ഞാൻ കാമൻെറ കയ്യിൽപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു എങ്കിലും, സ്വതന്ത്ര യല്ല.

രാജാ: ഭയശീലേ, ഗുരുജനത്തെ പേടിക്കാനില്ല." ധൎമ്മജ്ഞനായ തത്രഭവാൻ കുലപതി അറിഞ്ഞാൽ, ഇ തിൽ ഭവതിക്കു കുററം കരുതുകയില്ല. നോക്കൂ:

കേൾക്കപ്പെടുന്നുണ്ടുലകത്തിലന്ന-
നേകരാജൎഷികുമാരിമാരെ
ഗാന്ധൎവ്വമായ് വേളികഴിച്ചതായും,
പിതാക്കൾ കൊണ്ടാടിയിരുന്നതായും. ൧൮

മാന്യന്മാരിൽ അപരാധിനിയാകയില്ല: മാനിക്കേണ്ടുന്ന വരെക്കൊണ്ടു പരിചരണം ചെയ്യിക്കുക എന്ന കുററം ചെയ്യ കയില്ല.

ശ്ലോകം ൧൭. തുയിർ=പീഡ. ചുട്ടനീറലകററുന്ന പൂമെത്ത വിട്ടു, ചുട്ടനീററുന്ന വെയിലത്തു പോകയോ! അതിൽ ഒരു രക്ഷ യുള്ളതു, ക്ഷണാൽ വാടുന്ന ഈ താമരയിലയോ!

ഇതിൽ: നീ ഈ സ്വാതന്ത്ര്യമെടുക്കുന്നതിൽ.

ശ്ലോകം ൧൮. ഗാന്ധൎവ്വമായ വേളി: പരസ്പരാനുരാഗമുള്ള വധൂവരന്മാർ, വൈവാഹികച്ചടങ്ങൊന്നുമില്ലാതെ സ്വയം ചെ യ്യുന്ന വിവാഹം; ക്ഷത്രിയൎക്കിതു വിശേഷിച്ചും ഉചിതമെന്ന ത്രേ ധൎമ്മശാസ്ത്രം. പിതാക്കൾ=അച്ഛനമ്മമാർ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: ഒന്നു വിട്ടു. ഞാൻ ഒരിയ്ക്കൽക്കൂടി തോഴിമാരോട് അനുമതി വാങ്ങട്ടെ.

രാജാ: ആകട്ടെ, വിടാം.

ശകുന്തള: എപ്പോഠം?

രാജാ:

അപരിക്ഷതമായ് മൃദുംപെടുന്നീ–
ത്തവ ചുണ്ടിൻ നറുതേൻ, പിപാസുവാം ഞാൻ
പുതുപൂവിനുടേതു വണ്ടുപോലേ,
കനിവോടൊന്നു നുകർന്നിടട്ടെ കാന്തേ! ൧൯

(അവളുടെ മുഖം പൊങ്ങിയ്ക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു; ശകുന്തള മുഖം തിരിയ്ക്കുന്നു.

(അണിയറയിൽ)

അല്ലയോ ചക്രവാകി, കൂട്ടുകാരനോടു വിടചോദിച്ചുകൊള്ളുക; രാത്രി സമീപിച്ചുകഴിഞ്ഞു.

ശകുന്തള: (കേട്ടു സംഭ്രമത്തോടേ) പൌരവ, തീർച്ചയായും എൻെറ ദേഹസ്ഥിതിയറിയാൻ ഗൌതമിമുത്തശ്ശി ഇങ്ങോട്ടു വരുന്നുണ്ട്. അതിനാൽ ഭവാൻ മരക്കൊമ്പുകഠം കൊണ്ടു മറഞ്ഞുനിന്നാലും.

ശ്ലോകം ൧൯. അപരിക്ഷതം=പരിക്ഷ പററിയിട്ടില്ലാത്ത. പിപാസു=തൃഷ്ണയോടു കൂടിയവൻ. നുകർന്നിടട്ടേ: അതു കഴിഞ്ഞിട്ടു വിടാമെന്നു താൽപര്യം. കാന്തേ=സുന്ദരി.

അണിയറയിൽ: മാറിപ്പോയി നിന്നിരുന്ന സഖിമാർ, വിഷ്കംഭത്തിലെ ആ യജ്ഞശിഷ്യനാൽ ശാന്ത്യുദകം കൊടുത്തയയ്ക്കപ്പെട്ടുവരുന്ന ഗൌതമിയെക്കണ്ടു ശകുന്തളയ്ക്കു സൂചന കൊടുക്കുന്നു, രാജാവിനെ വിട്ടയയ്ക്കാൻ:—ചക്രവാകപ്പക്ഷികഠം പകൽമാത്രം ഇണചേർന്നുനടക്കുന്നവയും, രാത്രിയായാൽ അവശ്യം പിരിഞ്ഞിരിയ്ക്കേണ്ടുന്നവയുമാണ്പോൽ.

തീർച്ചയായും: വിട്ടുകിട്ടുവാനുള്ള ഉപായം പറകയല്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(രാജാവ് അപ്രകാരം ചെയ്യുന്നു. അനന്തരം കയ്യിൽ പാത്രവുമായി ഗൌതമിയും അനസൂയാപ്രിയംവദമാരും പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

സഖിമാർ: ഗൌതമിമുത്തശ്ശി ഇതിലേ, ഇതിലേ.

ഗൌതമി: (ശകുന്തളയുടെ അടുക്കൽച്ചെന്നിട്ട്) കുഞ്ഞേ, നിൻെറ പനിയ്ക്കു കുറവുണ്ടോ?

ശകുന്തള: കുറേ ഭേദമുണ്ട്.

ഗൌതമി: ഈ തീർത്ഥജലംകൊണ്ടു നിനക്കു തീർച്ചയും സുഖം കിട്ടും. (ശകുന്തളയുടെ തലയിൽ തളിച്ച്) കുഞ്ഞേ, വൈകുന്നേരമായി. വരിക, പർണ്ണശാലയിലേയ്ക്കു പോവാം. (പുറപ്പെടുന്നു.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) ഹൃദയമേ, മനോരഥം അനായാസേന വന്നുചേൎന്നപ്പോൾ നീ ഇടയിളക്കം വിട്ടില്ല; ഇപ്പോൾ പശ്ചാത്താപം പൊറുക്കാതായപ്പോളെങ്ങിനെ? (കുറച്ചടി നടന്നു, നിന്നിട്ടു പ്രകാശം) ചൂടു തീൎത്തുതന്ന വള്ളിക്കുടിലേ, ഞാൻ വിടചോദിയ്ക്കുന്നു. വീണ്ടും വരാം നിങ്കൽ സുഖിയ്ക്കുവാൻ.

(ദുഃഖത്തോടുകൂടി ശകുന്തളയും, മററു സ്ത്രീകളും പോയി.

രാജാ: (മുൻസ്ഥാനത്തു ചെന്നു നെടുവീൎപ്പിട്ട്) ആഹോ, അഭീഷ്ടസിദ്ധിയ്ക്കുള്ള വിഘ്നങ്ങൾ! ഞാൻ,

മേന്മേലിടർക്കൊണ്ടു'രുതെ'ന്നു കൊഞ്ചിയും,
ബിംബാധരം കൈവിരൽകൊണ്ടു പൊത്തിയും,

പൊറുക്കാതായപ്പോഴെങ്ങിനെ: ആ ഇടയിളക്കം തീൎന്നുവോ? ചൂടു തീൎത്തുതന്ന വള്ളിക്കുടിലേ ഇത്യാദി: അവിടെ മരക്കൊമ്പുകൾക്കിടയിൽ മറഞ്ഞുനില്ക്കുന്ന രാജാവു കേൾക്കാൻ വേണ്ടി പറഞ്ഞതു്.

ശ്ലോകം ൨൦. മേന്മേൽ: കൊഞ്ചിയും, പൊത്തിയും, തിരിയ്ക്കേ എന്നീ മൂന്നു ക്രിയാപദത്തിലും അന്വയിയ്ക്കണം. ഇടർ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

തോളിൽത്തിരിയ്ക്കെപ്പൂണിപെട്ടയർത്തിനേ–
നെ,ന്നാൽ മുകർന്നീല മൃഗാക്ഷിതൻമുഖം! ൨൦

ഇനി ഞാൻ എങ്ങോട്ടു പോകേണ്ടു? അല്ലെങ്കിൽ ആരോമലാൾ അനുഭവിച്ചുവെടിഞ്ഞ ഈ വള്ളിക്കുടിലിൽത്തന്നെ കുറേനേരം ഇരിയ്ക്കാം. (എല്ലായിടത്തും നോക്കിയിട്ട്)

തന്മെയ് തട്ടിയമർന്ന പൂവിരിയിതാ,
പാറയ്ക്കുമേൽ; ക്ലാന്തമാ–
മല്ലിത്താർദളകാമലേഖനമിതാ,
തൽപാണിജോൽപാദിതം;
കൈ വിട്ടുന്ന മൃണാളകങ്കണമിതാ,—
എന്നാക്ഷി നീങ്ങായ്ക്കയാൽ
നീർവഞ്ചിക്കുടിൽ ശൂന്യമാകിലു,മുടൻ–
തന്നേ വിടാൻ വയ്യ മേ! ൨൧

(ആകാശത്ത്)

രാജാവേ,

കൊണ്ട്=(ശബ്ദം) ഇടറിക്കൊണ്ട്. ബിംബാധരം=തൊണ്ടിപ്പഴത്തിനൊത്ത കീഴ്ച്ചുണ്ട്. മൃഗാക്ഷി=മാനിന്റേതുപോലുള്ള കണ്ണുകളോടു കൂടിയവൾ. ഈ വിവർത്തനത്തിന്നു പാഠാന്തരം:—

'വിരലാൽച്ചൊടി പൊത്തി 'വേണ്ട, വേണ്ട'–
ന്നിടർതേൻചൊല്ലൊടു തോളിൽത്തിരിയ്ക്കെ,
ഒരുമട്ടിലുയർത്തിനേൻ മൃഗാക്ഷീ–
മുഖ,മെന്നാൽ നുകരാൻ കഴിഞ്ഞതില്ലാ!'

ശ്ലോകം ൨൧. തന്മെയ്=അവളുടെ ദേഹം. ക്ലാന്തമാമല്ലിത്താർദളം=വാടിയ താമരയില. തൽപാണിജോൽപാദിതം=അവളുടെ നഖംകൊണ്ടെഴുതിയത്. എന്നാക്ഷിനീങ്ങായ്കയാൽ: എന്നിങ്ങിനെ ഓർമ്മിച്ചു, കണ്ണ് ഓരോന്നിലും പററിനില്ക്കുന്നതിനാൽ. ശൂന്യമാകിലും: പ്രിയതമയില്ലെങ്കിലും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സന്ധ്യാകാലവിധേയമായ സവനം
　　ചെമ്മേ തുടങ്ങുമ്പൊഴെ-
ച്ചുണ്ടല്ലോ പെരുമാറിടുന്നു പെരികെ-
　　ത്തീവേദിതൻ ചുററുമേ,
അന്തിക്കാറകൾപോലെ ചെംകരിനിറം
　　തേടിപ്പലേമാതിരി-
ച്ചന്തഭീതികരങ്ങളാം രുധിരപ-
　　ന്മാർതൻ നിഴൽപ്പാടുകൾ! ൨൨

രാജാ: ഇതാ, ഇതാ, ഞാൻ വരുന്നു. (പോയി.

മൂന്നാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ശ്ലോകം ൨൨. സന്ധ്യാകാലവിധേയമായ സവനം=സന്ധ്യക്കു് അനുഷ്ഠിക്കേണ്ടുന്ന ഹോമം. തീവേദി=യജ്ഞാഗ്നി ജ്വലിക്കുന്ന വേദി; അസ്തോന്മുഖനായ അരുണനോടു കൂടിയ ആകാശത്തോടു സാദൃശ്യം സൂചിക്കുന്നു. ചെംകരിനിറം=ചുകപ്പും കറുപ്പും ചേൎന്ന നിറം. പലേ മാതിരിക്കു്=പല ആകൃതിയിലും വലിപ്പത്തിലും. രുധിരപന്മാർ= ചോര കുടിക്കുന്നവർ, രാക്ഷസർ; അവർ രക്തമാംസാദികൾ വൎഷിച്ചു യജ്ഞശാല തീണ്ടുമെന്നു സൂചിക്കുന്നു എന്നു വ്യാഖ്യാതാക്കന്മാർ. നിഴൽപ്പാടുകൾ: പടിഞ്ഞാറുനിന്നു് ആകാശമാൎഗ്ഗേണ കൂട്ടമായി വന്നുതുടങ്ങിയ പട്ടുകുററൻരാക്ഷസന്മാരുടെ അന്തിവെയിലിലുണ്ടായ നീളമേറിയ നിഴലുകൾ. അവക്കു ചുകപ്പുണ്ടായതു, തീവേദിക്കുടുക്കലുള്ള ശോണപ്രഭകൊണ്ടാവാം. അഥവാ, രാക്ഷസന്മാർ മായകൊണ്ടു മറഞ്ഞു യജ്ഞാഗ്നിക്കു ചുററും പെരുമാറുകയാൽ, അവരുടെ നിഴലുകൾമാത്രം കാണപ്പെടുന്നു എന്നൎത്ഥം. (നൈഷധീയചരിതത്തിൽ തിരസ്കരണികൊണ്ടു മറഞ്ഞ നളന്റെ നിഴൽ കാണപ്പെട്ടതായി വൎണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ടു്.) ആ നിഴലുകൾക്കു ഇരുട്ടുണ്ടായതു, സൂൎയ്യാസ്തമയത്തിനുശേഷവും ദിക്കുകളിൽ വ്യാപിച്ചു നില്ക്കുന്ന അരുണപ്രഭകൊണ്ടാവാം. അഥവാ, 'സന്ധ്യാപയോദകപിശാഃ'

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

എന്ന മൂലത്തിന്നു സന്ധ്യാപയോദങ്ങളുടെ ശോഭ പ്രതിബിംബിയ്ക്കയാൽ കപിശവൎണ്ണങ്ങളായവ എന്നൎത്ഥം; വിവൎത്തനത്തിൽ 'അന്തിക്കാറുകൾതൻകരിംതുടുനിറം തേടി' എന്നു പാഠം.

ഈ അങ്കത്തിന്റെ അന്ത്യഭാഗത്തു, ശകുന്തള വീണ്ടും വള്ളിക്കുടിലിലെയ്ക്കു, രാജാവിന്റെ അടുക്കലെയ്ക്കു, തനിയേ തിരിച്ചുവന്നതായും, എന്തൊക്കയോ ചാപല്യങ്ങൾ പറകയും പ്രവൎത്തിയ്ക്കയും ചെയ്തതായും വൎണ്ണിയ്ക്കുന്ന കുറെയേറെ ഗദ്യപദ്യങ്ങൾ പ്രക്ഷിപ്തമായിക്കാണുന്നുണ്ട്; അവയെ വെച്ചുകൊണ്ടു, ദ്വിജേന്ദ്രലാൽ ശകുന്തളയെ ശകാരിച്ചുവിടുന്നുമുണ്ട്. ആ ഭാഗമെല്ലാം പ്രക്ഷിപ്തമാണെന്ന സഹൃദയാഭിപ്രായം അദ്ദേഹം കേൾക്കാതിരുന്നിട്ടില്ല; പക്ഷേ, അതു തികച്ചും വിശ്വസിപ്പാൻ അദ്ദേഹം ഒരുക്കമില്ലാ!

നാലാമങ്കം

(അനന്തരം പൂവറുത്തുകൊണ്ട് അനസൂയയും പ്രിയംവദയും പ്രവേശിക്കുന്നു.

അനസൂയ: പ്രിയംവദേ, ശകുന്തള ഗാന്ധർവ്വവിധിയനുസരിച്ചു വേളികഴിക്കപ്പെട്ട് അനുരൂപനായ ഭർത്താവിനോടു ചേർന്നതിൽ എനിക്കാശ്വാസം ലഭിച്ചു; എങ്കിലും ഇതൊന്നാലോചിക്കേണ്ടതുണ്ട്.

പ്രിയംവദ: എന്താണത്?

അനസൂയ: ഇന്നു യജ്ഞമവസാനിച്ചതിനാൽ ഋഷിമാരാൽ വിടനല്കപ്പെട്ട ആ രാജർഷി തന്റെ രാജധാനിയിൽച്ചെന്ന് അന്തഃപുരങ്ങളോടു ചേർന്നാൽപ്പിന്നെ, ഇവിടെവെച്ചു നടന്നത് കാർമ്മിക്കുമോ, ഇല്ലയോ എന്ന്.

പ്രിയംവദ: നീ സംശയിക്കേണ്ട; അത്തരം വിശിഷ്ടാകൃതികൾ നന്മക്കെതിരാവുകയില്ല. എന്നാൽ അച്ഛൻ ഈ കഥ കേട്ടാൽ എന്തു വിചാരിക്കുമെന്നാണെനിക്ക്.

അനസൂയ: അദ്ദേഹത്തിന്നു സമ്മതമാകുമെന്നാണ് എന്റെ വിശ്വാസം.

രാജാവ് ആശ്രമത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്നേടത്തോളം ദിവസം, പ്രിയംവദാനസൂയമാർ ശകുന്തളയ്ക്കു ശുഭോദർക്കംതന്നെ കണ്ടുകൊണ്ടിരുന്നു; ഇന്നദ്ദേഹം സ്വനഗരത്തിലെയ്ക്കു പോയപ്പോൾ മുതൽ, അവരുടെ മനസ്സിൽ ഭാവിയുടെ അവിശ്വാസ്യത കരിനിഴൽ വീശിത്തുടങ്ങി.

അത്തരം......എതിരാവുകയില്ല: 'ആകൃതിയുള്ളേടത്തു ഗുണങ്ങൾ കുടികൊള്ളുന്നു' എന്നത്രേ ആപ്തവാക്യം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പ്രിയംവദ: എന്തുകൊണ്ട്?

അനസൂയ: കന്യകയെ ഒരു ഗുണവാന്നു കൊടുക്കണമെന്നാണല്ലോ അച്ഛന്നു മുമ്പുതന്നെ വിചാരം. അതു ദൈവംതന്നെ നടത്തിയതിനാൽ അച്ഛന്ന് എളുപ്പത്തിൽ കാൎയ്യം സാധിച്ചുവല്ലോ.

പ്രിയംവദ: അതു ശരിതന്നെ. (പൂക്കുട നോക്കിയിട്ട്) തോഴി, തേവാരത്തിന്നു വേണ്ടുന്ന പൂക്കൾ അറുത്തുകഴിഞ്ഞു.

അനസൂയ: ശകുന്തളയ്ക്കു സൌഭാഗ്യദേവതയെ പൂജിക്കേണമല്ലോ.

പ്രിയംവദ: ഓ.

(രണ്ടുപേരും വീണ്ടും പൂവറുക്കുന്നു.

(അണിയറയിൽ)

ഹേ, ഇതാ, ഞാൻ.

അനസൂയ: (കേട്ടിട്ട്) അതിഥികൾ അറിയിക്കുന്നതുപോലെയിരിക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: ശകുന്തളയുണ്ടല്ലോ പൎണ്ണശാലയിൽ.

അനസൂയ: പക്ഷേ, ഇപ്പോൾ മനസ്സുകൊണ്ടുണ്ടായിരിക്കില്ല.

പ്രിയംവദ പ്രാപഞ്ചികോൽകൎഷത്തെ വിശ്വസിക്കുമ്പോൾ, അനസൂയ തപസ്വിവിവേകത്തെ വിശ്വസിക്കുന്നു. അങ്ങിനെ അവർ ഭഗ്നാശ്വരഥന്യായേന ആശ്വസിക്കുന്നു.

സൌഭാഗ്യദേവത: ഭൎത്താവിന്നു പ്രീതിയുണ്ടാകുവാൻ ആരാധിക്കപ്പെടേണ്ടുന്ന ദേവത; ഇന്ദ്രാണിയാണ്പോൽ സൌഭാഗ്യദേവത.

ശകുന്തളയുണ്ടല്ലോ പൎണ്ണശാലയിൽ: ആരുമില്ലെങ്കിലല്ലേ ഈ വിളിച്ചുപറയൽ വേണ്ടു, എന്നാശങ്ക.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പ്രിയംവദ: ആകട്ടെ, ഇത്ര മതി പൂവ്.

(ഇരുപേരും പുറപ്പെടുന്നു.

(അണിയറയിൽ)

എടി അതിഥികളെ ആദരിയ്ക്കാത്തവളേ,
ഏകാഗ്രചിത്തതയൊടാരെ നിനയ്ക്കയാൽ നീ
കാണ്മീല വന്തപമെഴും മമ സന്നിധാനം,
ഓക്കാതെപോട്ടെയറിയിയ്ക്കിലു,മപ്പുമാനൊ,-
രുന്മാദി മുൻകഥയെയെന്നകണക്കു നിന്നെ. ൧

മറാസ്സുകൊണ്ടുണ്ടായിരിയ്ക്കില്ല: മനസ്സുകൊണ്ടു ഭർത്താവിന്റെ അടുക്കലായിരിയ്ക്കും!

ശ്ലോകം ൧. ഏകാഗ്രചിത്തതയൊട്: മനസ്സു മറ്റൊന്നിലെയ്ക്കും തിരിയാതെ. മമ സന്നിധാനം=ഞാൻ വന്നുനില്ക്കുന്നത്. മുൻകഥ=ആദ്യം പറഞ്ഞത്. ഉന്മാദമുള്ളവർ പരസ്പരബന്ധമില്ലാതെ സംസാരിയ്ക്കുന്നത്, ആദ്യമാദ്യം പറഞ്ഞത് ഉടനുടൻ മറന്നുപോകുന്നതുകൊണ്ടാണല്ലോ. മുൻചെയ്തത് എന്ന വ്യാഖ്യാനം, ഉപമയുടെ ചമൽക്കാരം കെടുത്തിക്കളയും.

പതിധ്യാനപരായണയായ ഒരു പതിവ്രതയിൽ അനുകമ്പ തോന്നേണ്ടതിന്നു പകരം, ഇങ്ങിനെ ശാപം പ്രയോഗിപ്പിച്ചതിൽ കവി മഹർഷി ദുർവ്വാസാവിനെ കൊന്നുകളഞ്ഞു എന്നു ദ്വിജേന്ദ്രലാൽ കിണഞ്ഞു വാദിയ്ക്കുന്നു. എന്നാൽ അതോടുകൂടിത്തന്നെ, അദ്ദേഹം, ഏതോ ചില പാശ്ചാത്യകവികളുടെ പകൽക്കിനാവായ സ്വച്ഛന്ദീയാനുരാഗത്തെ മുമ്പിൽ നിർത്തിക്കൊണ്ടു, ശകുന്തളയുടെ പ്രണയത്തെ വിഷയലാലസയെന്നും, അവളുടെ ധാർമ്മികമായ ഗാന്ധർവ്വവിവാഹത്തെ ഗർഹ്യമായ ഗുരുനിന്ദയെന്നും മററും തീക്ഷ്ണവാക്കുകൾകൊണ്ട് അധിക്ഷേപിയ്ക്കുന്നുമുണ്ട്. ആ വിഷയലാലസയ്ക്കും ഗുരുനിന്ദയ്ക്കുമുള്ള ശിക്ഷയായിട്ടായിരിയ്ക്കുമോ, വിധിയെ വിശ്വസിയ്ക്കുന്ന കവി ഈ ശാപം ഘടിപ്പിച്ചിരിയ്ക്കുന്നതെന്ന് അദ്ദേഹം എന്തുകൊണ്ട് ആലോചിച്ചുനോക്കിയില്ല?

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: ഛരീ കഷ്ടം, ഛരീ കഷ്ടം! അതുതന്നെ പിണഞ്ഞു! ഏതോ പൂജനീയങ്കൽ അപരാധിനിയായിപ്പോയി, ശൂന്യഹൃദയയായ ശകുന്തള! (മുമ്പിലെയ്ക്കു നോക്കിയിട്ട്) ഏതോ കരുവങ്കലല്ലല്ലോ! ഇതാ, അവശ്ശുണ്ഠിക്കാരനായ ദുർവ്വാസസ്സുമഹർഷി അപ്രകാരം ശപിച്ചുംകളഞ്ഞ് ഉറഞ്ഞും ഞെളിഞ്ഞും തട്ടുത്തുകൂടാത്ത മട്ടിൽ മടങ്ങിപ്പോകുന്നു.

പ്രിയംവദ: അഗ്നിയല്ലാതെ മററാരുള്ളു പൊള്ളിയ്ക്കുവാൻ!

അനസൂയ. ചെല്ലു, കാല്ക്കൽ വീണ് അദ്ദേഹത്തെ തിരിച്ചുകൊണ്ടുവരു; അപ്പോഴെയ്ക്കു ഞാൻ അർഘ്യോദകമെടുത്തു വന്നെത്തിക്കൊള്ളാം.

പ്രിയംവദ: അങ്ങിനെതന്നെ. (പോയി.

അനസൂയ: (തെല്ലടി നടന്നു കാലിടച്ച് നടിച്ചിട്ട്) അയ്യോ, വെമ്പൽമൂലം എന്റെ കാലിടറിയതിനാൽ പൂക്കുട കയ്യിൽനിന്നു വീണുപോയല്ലോ. (പൂ പെറുക്കിയെടുക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: (പ്രവേശിച്ച്) തോഴീ, ആ കുടിലസ്വഭാവനുണ്ടോ, ആരുടെയെങ്കിലും സാന്ത്വനം കൈക്കൊള്ളു

അതുതന്നെ: നാം ശങ്കിച്ചതുതന്നെ; ശകുന്തള മനസ്സുകൊണ്ട് ഇവിടെയില്ലെന്നും, അതിനാൽ ,അതിഥിയെ അനാദരിച്ചു എന്നു വരുമെന്നും.

അനസൂയയുടെ ശ്രദ്ധ ആദ്യമായി, അതിഥിയെ അനാദരിച്ച ധർമ്മലോപത്തിലായിരിയ്ക്കെ, പ്രിയംവദ ശകുന്തളയ്ക്കു ശാപം പിണഞ്ഞതിൽ വ്യസനിയ്ക്കുന്നു.

വെമ്പൽമൂലം: 'ഇനി ആ അവശ്ശുണ്ഠിക്കാരനെ എങ്ങിനെ പ്രസാദിപ്പിയ്ക്കും?' എന്ന പരിഭ്രമത്താൽ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്നു! എങ്കിലും ഞാൻ തെല്ലൊരു കനിവുണ്ടാക്കിത്തീർത്തു.

അനസൂയ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ഇതുതന്നെയും വളരെയായി, അദ്ദേഹത്തെസ്സംബന്ധിച്ചേടത്തോളം. പറയൂ, പറയൂ.

പ്രിയംവദ: സാന്ത്വനംകൊണ്ടു തിരിച്ചുപോരാൻ കൂട്ടാക്കാഞ്ഞപ്പോൾ ഞാനറിയിച്ചു, 'ഭഗവൻ, വാസ്തവമറിഞ്ഞിട്ടില്ലാത്ത മകളുടെ ഈയൊരപരാധം ഒന്നാമത്തതാണെന്നോർത്ത് തിരുവടി ക്ഷമിയ്ക്കുമാറാകണം' എന്ന്.

അനസൂയ: അപ്പോഴോ?

പ്രിയംവദ: അപ്പോൾ, 'എന്റെ വാക്കു മറിച്ചാവുകയില്ല; എന്നാൽ അടയാളം കാണിച്ചാൽ ശാപം കഴിഞ്ഞുകൊള്ളും' എന്നു പിറുപിറുത്തുംകൊണ്ടു പോയി മറഞ്ഞു.

അനസൂയ: എന്നാൽ ആശ്വസിയ്ക്കാം; ആ രാജർഷി പോകാൻ തുടങ്ങുമ്പോൾ, തന്റെ പേർ കൊത്തിയിട്ടുള്ള മോതിരം ഓർമ്മയ്ക്കാണെന്നു പറഞ്ഞ് ഇടുവിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലോ. അതിനാൽ ഉപായം ശകുന്തളയുടെ പക്കൽത്തന്നെയുണ്ട്.

പ്രിയംവദ: വരൂ, നമുക്കു തേവാരം കഴിയ്ക്കാം.

(രണ്ടുപേരും ചുററിനടക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: (നോക്കിയിട്ട്) അനസൂയേ, നോക്കൂ:

വളരെയായി: ഞാൻ അത്രയും പ്രതീക്ഷിച്ചിരുന്നില്ല.
മകളുടെ: മകളെപ്പോലെ വിചാരിയ്ക്കപ്പെടുന്നവളുടെ.
പിറുപിറുത്തുംകൊണ്ട്: തികച്ചും കനിവു തോന്നിയിട്ടില്ല; എനിയ്ക്കു രണ്ടാമതൊന്നു പറവാനായി ഒന്നു തിരിഞ്ഞു നോക്കിയതുകൂടിയില്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇതാ, ശകുന്തള ഇടംകയ്യിൽ മുഖവും വെച്ച് ചിത്രത്തിലെഴുതപ്പെട്ടവൾപോലിരിയ്ക്കുന്നു. ഭർത്താവിനെക്കുറിച്ചുള്ള വിചാരത്താൽ ഇവൾ ഇവളെത്തന്നെയും അറിയുന്നില്ല; പിന്നെയാണോ വന്ന ആളെ!

അനസൂയ: പ്രിയംവദേ, ഈ കഥ നാമിരുവരുടെ മുഖത്തുതന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളട്ടെ; നിസർഗ്ഗകോമളയായ അരുമത്തോഴിയെ രക്ഷിയ്ക്കണമല്ലോ.

പ്രിയംവദ: ചെറുപിച്ചകത്തെ ആരെങ്കിലും ചുട്ട വെള്ളംകൊണ്ടു നനയ്ക്കുമോ?

(രണ്ടുപേരും പോയി.

പ്രവേശകം

ഇതാ, ശകുന്തള ഇത്യാദി: രാജാവു നഗരത്തിലെയ്ക്കു യാത്രയായപ്പോൾ ഇരുന്ന ഇരിപ്പാണിത് എന്നു തോന്നുന്നു; ആ നവമായ വിരഹചിന്തകൊണ്ടത്രേ, ദുർവ്വാസസ്സിൻെറ കോപവാക്യത്തിൽ ഒരക്ഷരവും അവൾ കേൾക്കാതിരുന്നത്.

മുഖത്തുതന്നെ ഇരുന്നുകൊള്ളട്ടെ: ശകുന്തളയോടു പറയേണ്ട. 'പറയുക' എന്നതിനെ നോക്കിയത്രേ, 'മുഖത്തിരിയ്ക്കട്ടെ' എന്ന പ്രയോഗം. രക്ഷിയ്ക്കണമല്ലോ: അവളിതു കേട്ടുവെങ്കിൽ, ചെട്ടെന്നു അപായപ്പെട്ടുപോയേയ്ക്കും!

സഖിമാരുടെ അതിസ്നേഹമൂലമായ ഈ ലഘുനിശ്ചയമത്രേ, ശകുന്തളയുടെ ജീവിതത്തിൽ അത്രമേൽ വിപ്ലവങ്ങളുണ്ടാക്കിയത്!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം ഉറങ്ങിയെഴുന്നേററ കണ്വശിഷ്യൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

ശിഷ്യൻ: മറുനാട്ടിൽനിന്നു തിരിച്ചുവന്ന കാശ്യപൻതിരുവടി നേരം നോക്കാൻ എന്നെ നിയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനാൽ പുറത്തു ചെന്നു, പുലരാൻ ഇനി എത്രയുണ്ടെന്നു നോക്കാം. (ചുററിനടന്നു നോക്കിയിട്ട്) ഓ, പുലർകാലമായി!

പൂകുന്നു ചരമാദ്രിശൃംഗമൊരിട-
　　ത്തീയോഷധീനായകൻ,
നേക്കന്യത്ര പുരോഗനാമരുണനെ
　　പ്രാദുഷ്കരിപ്പൂ രവി;
ഒപ്പം രണ്ടു മഹസ്സിനാപതിതമാ-
　　മിത്താഴ്ചയും മേന്മയും,
ലോകത്തിന്നരുളുന്നിതോ സ്ഥിരതയെ-
　　ത്തൻകാലഭേദങ്ങളിൽ! ൨

നേരം നോക്കാൻ നിയോഗിച്ചിരിക്കുന്നു: 'ഞാൻ യാത്രാക്ഷീണംമൂലം നേരത്തേ ഉണൎന്നില്ലെന്നു വന്നേക്കാം; സമയമായാൽ ഉണൎത്തണം' എന്നോ മറേറാ.

ശ്ലോകം ൨. ചരമാദ്രിശൃംഗം=അസ്തമയപൎവ്വതത്തിന്റെ കൊടുമുടി. ഓഷധീനായകൻ: മരണം മുതലായ മഹാവിപത്തുകളെ അകററുന്ന ഓഷധികളുടെ നാഥൻ, ചന്ദ്രൻ; ഓഷധികൾക്കു രസം ലഭിക്കുന്നതു ചന്ദ്രകിരണങ്ങളിൽനിന്നാകുന്നു. അന്യത്ര=മറെറാരേടത്ത്. പുരോഗൻ=(തേർ തെളിച്ചുംകൊണ്ടു) മുമ്പിലിരിക്കുന്നവൻ. പ്രാദുഷ്കരിപ്പൂ=ഉദിപ്പിക്കുന്നു; ഭൃത്യൎക്കുകൂടി അഭ്യുദയം നല്കുന്നു. ആപതിതം=വന്നുപെട്ടത്. തൻകാലഭേദങ്ങളിൽ: ലോകത്തിന്നു കാലഭേദത്താൽ വന്നുപെടുന്ന സുഖദുഃഖങ്ങളിൽ. അരുളുന്നിതോ സ്ഥിരതയെ: "പ്രപഞ്ചം നടത്തുന്ന ഈ തേജോമയന്മാൎക്കുകൂടിയുണ്ട്, കാലഭേദത്താലുള്ള അധഃപതനവും അഭ്യുദയവും! അതിനാൽ സുഖത്തിലാകട്ടേ, ദുഃഖത്തിലാകട്ടേ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: (തിര നീക്കി പ്രവേശിച്ച്) ഇങ്ങിനെയു മാവാമോ? ഇതു വിഷയവിമുഖരായിട്ടുള്ളവക്കും അറി യാം: ആ നിലയിലായിരുന്ന രാജാവു ശകുന്തളയിൽ പ്ര വർത്തിച്ചത് അന്യായംതന്നെയാണ്.

ശിഷ്യൻ: ഹോമത്തിന്നു സമയമായി എന്നു ഗുരു വിനെ അറിയിക്കാം. (പോയി.

അനസൂയ: ഞാൻ ഉണൎന്നെഴുന്നേററു എങ്കിലും എ ന്തു ചെയ്യും? എന്റെ കൈകാലുകൾ പതിവുജോലിക ളിൽ വ്യാപരിക്കുന്നില്ല. കാമൻ ഇപ്പോൾ പൂൎണ്ണകാമ നായിക്കൊള്ളട്ടെ; നേരുകെട്ട ഒരുവങ്കൽ കൊണ്ടാക്കിക്കള ഞ്ഞുവല്ലോ തോഴിയുടെ ഹൃദയത്തെ! അല്ലെങ്കിൽ ദുർവ്വാ-

മനസ്സിന്റെ അടക്കം വിടാതിരിക്കുക!'' എന്നുപദേശിക്കുന്നു വോ എന്നു തോന്നും. നാലാം പാദത്തിന്ന്, 'ലോകത്തിന്നു മനഃ സ്സുറപ്പരുളംവിതോ തൻകാലഭേദങ്ങളിൽ!' എന്നു പാഠഭേദം. ഇ പ്പദ്യത്തിന്നുശേഷം, ഈ ശിഷ്യന്റേതായി ഒരു പദ്യംകൂടി പു സ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നു:—

'തിങ്കൾ പോയി മറഞ്ഞവേളയിലക്ഷമുദ്വതിതന്നെ മേ
മുങ്കണക്കൊരു നേത്രദൃഷ്ടി തരാതെയായൊളിമങ്ങലാൽ:
മങ്കമാൎക്ക മണാളരോടു പിരിഞ്ഞിരിക്കുമവസ്ഥയിൽ-
ദ്ദുസ്സഹമിങ്ങലടിക്കുമനല്പസങ്കടമെത്രയെത്ര സുദുസ്സഹം!'

പക്ഷേ, ഈ ഋഷികുമാരൻ അതു കണ്ടിട്ടില്ല; കണ്ടിട്ടാവശ്യവു മില്ല.

തിര നീക്കി: മുമ്പേ സൂചിപ്പിക്കപ്പെട്ടിട്ടു വേണം കഥാപാ ത്രം പ്രവേശിക്കുവാൻ എന്നാണ് സാമാന്യനിയമം; ആവിധം സൂചിപ്പിക്കപ്പെടാതേകണ്ടുള്ളതാണ്, 'തിരനീക്കി പ്രവേശി ക്കൽ.' ഇതു സംഭ്രമത്തെ കാണിക്കുന്നു. അനസൂയയുടെ ഈ ആ രംഭവാക്യങ്ങളെ, ഋഷികുമാരന്റേതായ ആ പ്രക്ഷിപ്തശ്ലോക ത്തോടു സംബന്ധിപ്പിച്ചാണ് പലരും വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നത്. വാസ്തവത്തിൽ ഇവർ തമ്മിൽ കാണുകയോ കേൾക്കുകയോ ചെ യ്തിട്ടില്ലെന്നാണ് കവിയുടെ അഭിപ്രായം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സസ്സിൻെറ കോപത്താലാണ് ഈ മാററം. അല്ലാത്ത പക്ഷം, ആ രാജഷി അപ്രകാരമൊക്കെ പറഞ്ഞിട്ട് ഇത്രയും ദിവസങ്ങൾക്കിടയിൽ ഒരെഴുത്തുപോലും അയയ്ക്കാതിരിക്കുമോ! അതിനാൽ ഓമ്മവരുന്നതിന്നു മോതിരം അദ്ദേഹത്തിന്ന് അയച്ചുകൊടുക്കുകതന്നെ. മുഷിപ്പന്മാരായ തപസ്വികളിൽ ആരോടപേക്ഷിക്കും! കുററം ശകുന്തളയ്ക്കല്ല എന്നുറപ്പുണ്ടെങ്കിലും, മറുനാട്ടിൽനിന്നു തിരിച്ചെത്തിയ താതകാശ്യപൻെറ അടുക്കൽ, ശകുന്തള ദുഷ്ഷന്തനാൽ വേൾക്കപ്പെട്ടു ഗർഭിണിയായിരിക്കുന്നതറിയിപ്പാൻ എനിക്കു ധൈര്യമില്ല. ഇങ്ങിനെയിരിക്കെ, ഇയ്യുള്ളവർ എന്തു ചെയ്യേണ്ടു?

പ്രിയംവദ: (പ്രവേശിച്ചു സഹഷം) തോഴീ, വേഗം വരൂ, വേഗം വരൂ, ശകുന്തളയ്ക്കു യാത്രാമങ്ഗളം അനുഷ്ഠിപ്പാൻ.

അനസൂയ: ഇതെങ്ങിനെ തോഴി?

പ്രിയംവദ: കേട്ടുകൊള്ളുക: ഇപ്പോൾ ഞാൻ 'ഉറക്കം സുഖമായോ?' എന്നു ചോദിപ്പാൻ ശകുന്തളയുടെ അടുക്കൽ പോയിരുന്നു. അപ്പോൾ, താതകാശ്യപൻ,

---

ശകുന്തളയിൽ പ്രവത്തിച്ചത്: പോകുമ്പോൾ പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ഇതുവരെ പ്രവത്തിയ്ക്കാഞ്ഞതു്. പൂണ്ണകാമനായിക്കൊള്ളട്ടെ: കാമികളെ വലയ്ക്കുകയാണല്ലോ കാമന്നു രസം; അതു ശകുന്തളയിൽ തികച്ചും സാധിയ്ക്കുന്നുണ്ട്. മുഷിപ്പന്മാർ: തപോനിഷ്ഠമൂലം അന്യൻെറ കോമളവികാരങ്ങളിൽ സഹാനുഭൂതിയില്ലാത്തവർ. കുററം ശകുന്തളയ്ക്കല്ല: അർഹനായ ഒരാളെ, ന്യായ്യമായ ഉടമ്പടിയിന്മേലാണല്ലോ അവൾ കൈക്കൊണ്ടതു്.

യാത്രാമങ്ഗളം=ഒരു മങ്ഗളയാത്രയ്ക്കു വേണ്ടുന്ന ഒരുക്കങ്ങൾ; ഹസ്തിനപുരയാത്രയ്ക്കെന്നു സ്പഷ്ടം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ലജ്ജകൊണ്ടു മുഖം ചായ്ച്ച ശകുന്തളയെ കെട്ടിപ്പുണൎന്നു കൊണ്ടാടുകയായിരുന്നു: "ഭാഗ്യം, പുകകൊണ്ടു കണ്ണു കാണാതിരുന്ന ഹോതാവിൻെറ ആഹുതി അഗ്നിയിൽത്തന്നെ വീണു; കുഞ്ഞേ, നല്ല ശിഷ്യന്നു നല്കപ്പെട്ട വിദ്യയെക്കുറിച്ചെന്നപോലെ, നിന്നെക്കുറിച്ചു ഞാൻ വ്യസനിക്കേണ്ടതില്ല. ഇന്നുതന്നെ ഞാൻ നിന്നെ ഋഷിമാരോടൊരുമിച്ചു ഭൎത്താവിൻെറ അടുക്കലെയ്ക്കയയ്ക്കാം" എന്ന്.

അനസൂയ: ആരാണ് ഇക്കഥ താതകാശ്യപനോടു പറഞ്ഞത്?

പ്രിയംവദ: അഗ്നിശാലയിൽച്ചെന്നപ്പോൾ, ശ്ലോകരൂപമായ ഒരശരീരിവാക്കു കേൾക്കപ്പെട്ടു.

അനസൂയ: (ആശ്ചൎയ്യത്തോടുകൂടി) ചൊല്ലു, ചൊല്ലു.

പ്രിയംവദ: 'പാരിൻനന്മയ്ക്കു ദുഷ്ഷന്ത-
തേജസ്സുൾക്കൊണ്ടിരിക്കയാൽ,
തീയുൾച്ചേൎന്ന ശമിയ്ക്കൊത്തോ-
ളത്രേ ബ്രഹ്മൻ, കുമാരിയാൾ.' ൯

പുകകൊണ്ടു കണ്ണുകാണാതിരുന്ന ഹോതാവിൻെറ: ശകുന്തളയുടെ ദശാവശാലുള്ള ഗ്രഹപ്പിഴയോൎത്ത് അവളുടെ വൈവാഹികകാൎയ്യത്തിൽ കൎത്തവ്യമൂഢനായിരുന്നുവല്ലോ കണ്വൻ. അഗ്നിയിൽത്തന്നെ: അൎഹനായ വരങ്കൽത്തന്നെ.

അഗ്നിശാല: നിത്യകൎമ്മമായ അഗ്നിഹോത്രം നടത്താനുള്ള ഗൃഹം.

കണ്വൻ അശരീരിവാക്കു കേട്ട കഥയാകട്ടേ, പ്രിയംവദ അപ്പോൾ അഗ്നിശാലയിലുണ്ടായിരുന്ന ശിഷ്യരിൽനിന്ന് അന്വേഷിച്ചറിഞ്ഞതായിരിക്കും.

ശ്ലോകം ൯. പാരിൻനന്മയ്ക്ക്: ഇത്രയും ഗൌരവമുള്ള സംഗതിയാകയാലാണ്, ഇത് അശരീരിവാക്കിന്നു വിഷയമായ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അനസൂയ: (പ്രിയംവദയെ കെട്ടിപ്പിടിച്ച്) തോഴി, എനിക്കു സന്തോഷമായി. എന്നാൽ ഇന്നുതന്നെ ശകുന്തളയെ കൊണ്ടുപോകുമല്ലോ എന്ന ഒരുൽകണ്ഠ കലന്ന സന്തോഷമാണ് ഞാനിപ്പോഠം അനുഭവിക്കുന്നത്.

പ്രിയംവദ: തോഴി, നമുക്കു വല്ലമട്ടിലും ഉൽകണ്ഠ പോക്കാം; ആ പാവത്തിനു സുഖം ലഭിച്ചുകൊള്ളട്ടെ.

അനസൂയ: എന്നാൽ മാവിൻെറ കൊമ്പത്തു തൂക്കിയിട്ടുള്ള ഈ ചിരട്ടക്കുട്ടക്കയിൽ വളരെ നാളെയ്ക്കു വാട്ടം തട്ടാത്ത ഒരിലഞ്ഞിപ്പൂമാല ഇതിന്നുവേണ്ടിത്തന്നെ ഞാൻ സൂക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്; നീ അതെടുത്തു കയ്യിൽ വെച്ചുകൊഠംക. ഞാൻ അവഠംക്കു ഗോരോചനവും തീൎത്ഥമണ്ണും കറുകക്കുമ്പും ചേൎത്തു കുറിക്കൂട്ടുണ്ടാക്കട്ടെ.

പ്രിയംവദ: ഉണ്ടാക്കിക്കൊഠംക.

(അനസൂയ പോയി. പ്രിയംവദ മാലയെടുക്കുന്നു.

(അണിയറയിൽ)

എവിടെ ശാൎങ്ഗരവനും, മററും?

ത്; മകാരം സ്വാതന്ത്ര്യമെടുത്തതിൽ അന്യഥാ കരുതരുതെന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നു. ദുഷ്ഷന്തതേജസ്സ്: സന്തതിബീജത്തിന്നും തേജസ്സെന്നു പറയും. ശമി=വഞ്ഞി; ഉള്ളിൽ തീ ലയിച്ചുകിടപ്പുള്ള ഒരു വൃക്ഷം. ഇതിൻെറ തടി കടഞ്ഞെടുക്കുന്ന തീ വേണം യജ്ഞാദികൎമ്മങ്ങഠംക്കെന്നത്രേ വിധി.

വളരെ നാളെയ്ക്കു വാട്ടം തട്ടാത്ത: ഇവിടെനിന്നണിഞ്ഞുപോയാൽ ഹസ്തിനപുരത്തിലെത്തുന്നതുവരെ മണം പോകാതെയും വാടാതെയും ഇരിക്കുന്ന. ഇതിന്നുവേണ്ടി: ശകുന്തളയ്ക്കു ഭൎത്തൃഗൃഹത്തിൽപ്പോകുമ്പോഠം അണിയാൻവേണ്ടി. സൂക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്: ദുഷ്ഷന്തൻെറ ആഠം ഉടൻ വരുമെന്നു കരുതി, ആയിടെത്തന്നെ ഒരുക്കിവെച്ചിട്ടുണ്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പ്രിയംവദ: (കേട്ടിട്ട്) അനസൂയേ, വേഗം വരു. ഇതാ, ഹസ്തിനപുരത്തേക്കു പോകാനുള്ള ഋഷിമാരെ വിളിക്കുന്നു.

അനസൂയ: (കയ്യിൽ കുറിക്കൂട്ടുമായി പ്രവേശിച്ച്) എന്നാൽ വരു.

(രണ്ടുപേരും ചുററിനടക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: (നോക്കിയിട്ട്) ഇതാ, സൂര്യോദയത്തിൽത്തന്നെ എണ്ണ തേച്ചു കുളിച്ച ശകുന്തള, വരിനെല്ലു കൈക്കൊണ്ട താപസിമാരാൽ സ്വസ്തിചൊല്ലി കൊണ്ടാടപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരിക്കുന്നു. നാം അടുത്തു ചെല്ലുക.

(ഇരുവരും അടുത്തു ചെല്ലുന്നു.

(പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ആസനസ്ഥയായ ശകുന്തള പ്രവേശിക്കുന്നു.

ഒരു താപസി: (ശകുന്തളയോട്) മകളേ, നിനക്കു ഭർത്താവിൻെറ ബഹുമാനത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നതായ മഹാറാണി എന്ന പേർ സിദ്ധിക്കട്ടെ!

മററൊരുവൾ: കുഞ്ഞേ, നിനക്കു വീരനായ പുത്രൻ പിറക്കട്ടെ!

വേറൊരുവൾ: മകളേ, നീ ഭർത്താവിനാൽ ബഹുമാനിക്കപ്പെടട്ടെ!

(ആശീർവ്വദിച്ച് ഗൌതമിയൊഴികെ എല്ലാവരും പോയി.

സഖിമാർ: (അടുത്തു ചെന്ന്) തോഴി നിൻെറ സ്നാനം സുഖമായല്ലോ?

ശകുന്തള: എൻെറ തോഴിമാക്കു സ്വാഗതം! ഇവിടെ ഇരിക്കുവിൻ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇരുവരും: (മംഗളപാത്രവും കയ്യിൽ വെച്ച് ഇരുന്ന്) ശകുന്തളേ, ഒരുങ്ങുക. ഞങ്ങൾ നിന്നെ മങ്ഗല്യക്കുറികളിട്ടുവിയ്ക്കട്ടെ.

ശകുന്തള: പതിവുള്ളതാണെങ്കിലും, ഇന്നിതിന്നു ഗൌരവം കൂടും; ഇനിമേലിൽ എനിയ്ക്കു തോഴിമാരുടെ ചമയിയ്ക്കൽ അനുഭവിപ്പാൻ എളുപ്പമില്ലല്ലോ. (കണ്ണീർ വാർക്കുന്നു.

ഇരുവരും: തോഴി, നീ മങ്ഗളസമയത്തു കരയുന്നതു ശരിയല്ല. (കണ്ണീർ തുടച്ചു ചമയിയ്ക്കുന്നു.

പ്രിയംവദ: ആഭരണങ്ങളണിയേണ്ടുന്ന രൂപത്തെ ആശ്രമത്തിലെ ചമയൽസ്സാധനങ്ങൾകൊണ്ടു വികൃതമാക്കുകയാണ് ചെയ്യുന്നത്.

രണ്ടൃഷികുമാരന്മാർ: (കയ്യിൽ കാഴ്ചദ്രവ്യങ്ങളുമായി പ്രവേശിച്ച്) ഇതാ, ആഭരണങ്ങൾ; അത്രഭവതിയെ അണിയിച്ചുകൊൾവിൻ.

(എല്ലാവരും നോക്കി അദ്ഭുതപ്പെടുന്നു.

ഗൌതമി: ഉണ്ണി നാരദ, ഇതൊക്കെ എങ്ങിനെ കിട്ടി?

ഒന്നാമൻ: താതകാശ്യപന്റെ പ്രഭാവത്താൽ.

ഗൌതമി: മനസ്സുകൊണ്ടു സൃഷ്ടിച്ചതാണോ?

രണ്ടാമൻ: അല്ല. കേട്ടുകൊള്ളുക: അവിടുന്നു ഞങ്ങളെ, 'ശകുന്തളയ്ക്കുവേണ്ടി വൃക്ഷങ്ങളിൽനിന്നു പൂക്കൾ കൊണ്ടുവരുവിൻ' എന്നു നിയോഗിച്ചയച്ചിരിയ്ക്കയായിരുന്നു. ഉടനെ,

---

ആഭരണങ്ങൾ: പൊൻരത്നപ്പണ്ടങ്ങൾ.
ഉടനെ: ഞങ്ങൾ പൂവറുപ്പാൻ ചെന്നപ്പോൾ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കാണിച്ചാനൊരു ശാഖി തിങ്കൾനിറമാം
കല്യാണവെണ്പട്ടിനെ;—
ത്തുകി മറെറാരു ശാഖി കാലിലണിയും
ലാക്ഷാരസത്തെ സ്വയം;
മെയ്യുണ്ടങ്ങളെ നല്കി, മററു ചിലതി—
ന്മേൽനിന്നു കീഴേപ്പൂതൊ—
ട്ടാലക്ഷ്യങ്ങളരണ്യദേവതകൾതൻ
തൽപ്പൈംതളിർപ്പാണികൾ. ൪

പ്രിയംവദ: (ശകുന്തളയെ നോക്കിയിട്ട്) ഈയൊര നുഗ്രഹംകൊണ്ടറിയാം, നിനക്കു ഭർത്തൃഗൃഹത്തിൽ അനു ഭവിക്കാവുന്ന രാജലക്ഷ്മി.

(ശകുന്തള ലജ്ജിക്കുന്നു.

ഒന്നാമൻ: ഗൌതമ, വരു, വരു. വൃക്ഷങ്ങളുടെ ഭ ക്തി, കുളിച്ചുകയറിയ താതകാശ്യപനെ അറിയിക്കാം.

രണ്ടാമൻ: അങ്ങിനെതന്നെ.

(രണ്ടുപേരും പോയി.

സഖിമാർ: ആഭരണങ്ങളിൽ പെരുമാറിയിട്ടില്ലാ ത്തവരാണ് ഈയുള്ളവർ; എങ്കിലും ചിത്രമെഴുത്തിലെ പ രിചയംമൂലം ഞങ്ങൾ നിൻെറ അവയവങ്ങളിൽ ആഭര ണമണിയിക്കാം.

ശ്ലോകം ൪. ശാഖി=മരം. കല്യാണവെൺപട്ട്: മംഗള സമയത്തുടുപ്പാനുള്ള വെള്ളപ്പട്ട്. ലാക്ഷാരസം=ചെമ്പഞ്ഞിച്ചാറ്. മററു ചിലതിന്മേൽനിന്ന്: വേറേ ചില വൃക്ഷങ്ങളിന്മേൽ നിന്ന്. കീഴേപ്പൂതൊട്ടാലക്ഷ്യങ്ങൾ=മണിക്കണ്ടംമുതല്ക്കു മാത്രം വെളിയിലു കാണുമാറായവ. തൽപ്പൈംതളിർപ്പാണികൾ=ആ മര ങ്ങളുടെ തളിരുകളാണെന്നു തോന്നുമാറുള്ള കൈപ്പടങ്ങൾ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: എനിയ്ക്കറിയാമല്ലോ, നിങ്ങളുടെ നൈപുണ്യം.

(സഖിമാർ ആഭരണമണിയിയ്ക്കുന്നു.

(അനന്തരം കുളികഴിഞ്ഞ കണ്വൻ പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

കണ്വൻ:

ഇപ്പോഴിപ്പോവുകയായ് ശകുന്തളയിതോ-
ർത്തിണ്ടൽപ്പെട്ടുന്നു മനം;
കണ്ഠം ബാഷ്പനിയന്ത്രണാൽക്കലുഷിതം;
മങ്ങുന്നു കൺ ചിന്തയാൽ—
സ്നേഹാലിത്രയുമാകുലൻ ഹഹ, വനേ
മേവുന്ന ഞാൻപോലുമേ;
ഗേഹസ്ഥർക്കഴലെത്രയെത്ര, പുതുതാം
പുത്രീവിയോഗാൽപ്പെടാം! ൫

(ചുററിനടക്കുന്നു.

സഖിമാർ: ശകുന്തളേ, ആഭരണമണിയൽ കഴിഞ്ഞു. ഇനി നീ വെള്ളപ്പുടവയുടുക്കുക.

(ശകുന്തള എഴുന്നേററ് ഉടുക്കുന്നു.

ഗൌതമി: മകളേ, ഇതാ, നിന്റെ അച്ഛൻ ആനന്ദം വഴിയുന്ന കണ്ണുകൊണ്ട് ആശ്ലേഷിച്ചുംകൊണ്ടെന്നപോലെ അടുത്തു വന്നിരിയ്ക്കുന്നു. ചെന്നു വന്ദിയ്ക്കുക.

ശ്ലോകം ൫. കണ്ഠം ബാഷ്പനിയന്ത്രണാൽക്കലുഷിതം=കണ്ണീർ അടക്കിയതുകൊണ്ടു തൊണ്ട കലങ്ങിയിരിയ്ക്കുന്നു. കൺ മങ്ങുന്നു: നോക്കുന്നതൊന്നും ശരിയ്ക്കു കാണുന്നില്ല. ആകുലൻ=വിവശനായിരിയ്ക്കുന്നു. വനേ മേവുന്ന: ലൌകികബന്ധങ്ങളൊന്നുമില്ലാതെ കാട്ടിൽ തപസ്സു ചെയ്യുന്ന. ഗേഹസ്ഥർക്ക്: ലൌകികബന്ധങ്ങളിൽത്തന്നെ മുഴുകിജ്ജീവിയ്ക്കുന്ന ഗൃഹസ്ഥന്മാർക്ക്. പുതുതാം പുത്രീവിയോഗാൽ: സ്വന്തം മകളെ ആദ്യമായി ഭർത്തൃഗൃഹത്തിലെയ്ക്കയയ്ക്കുന്ന സമയത്ത്. പെടാം=ഉണ്ടാവും!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: (ലജ്ജയോടേ) അച്ഛ, ഞാൻ വന്ദിക്കുന്നു.

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ,

യയാതി ശർമ്മിഷ്ഠയെയെന്നപോലേ
മാനിക്ക നിന്നെക്കണവൻ നികാമം!
സാമ്രാജ്യമാളുന്ന സുതൻ നിനക്കും
പിറക്കവ,വാക്കപ്പുരുവെന്നപോലേ! ൭

ഗൌതമി: ഭഗവൻ, ഇതൊരു വരംതന്നെ; ആശീർവ്വാദമല്ല!

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, ഇവിടെ ഇപ്പോൾത്തന്നെ ഹോമിക്കപ്പെട്ട അഗ്നികളെ വലത്തുവെക്കുക.

(എല്ലാവരും ചുററി നടക്കുന്നു.

കണ്വൻ: (ഋക്ഛന്ദസ്സുകൊണ്ട് ആശീർവ്വദിക്കുന്നു.)

ഇതാ, വേദിച്ചുഴലെക്കണ്ഡമദ്ധ്യേ
സമിത്താൻും ദർഭ ചാരേ വിരിച്ചും

ശ്ലോകം ൭. യയാതി എന്ന ചന്ദ്രവംശരാജാവു, പട്ടമഹിഷിയായ ദേവയാനിയിലെന്നപോലെ ഗാന്ധർവ്വമായി വേട്ട ശർമ്മിഷ്ഠയിലും അനുരക്തനായിരുന്നു. അവരിരുവരിലുംകൂടി അഞ്ചു പുത്രന്മാരുണ്ടായിരുന്നതിൽ പൂരു എന്ന ഇളയ ശർമ്മിഷ്ഠാപുത്രനാണ്, പിതൃഭക്തിമൂലം രാജ്യാഭിഷിക്തനായത്. വലിയ ധർമ്മിഷ്ഠനായിരുന്ന ആ പൂരുവിനു ശേഷം, തദ്വംശ്യന്മാർക്ക 'പൌരവൻ' എന്നത് ഒരു ബിരുദപ്പേരുപോലെയായി.

ഇതൊരു വരംതന്നെ, ആശീർവ്വാദമല്ല: ഇഷ്ടത്തെ ആശംസിക്കൽമാത്രമാണ് ആശിസ്സ്; വരമോ, അതിനെ വിധിക്കുകതന്നെയാണ്. ഇതു സംഭവിക്കുകതന്നെ ചെയ്യുമെന്നഭിപ്രായം.

ഋക്ഛന്ദസ്സ്: ഋഗ്വേദാദി ആർഷഗ്രന്ഥങ്ങളിൽമാത്രം കാണാവുന്ന ഒരുതരം ശ്ലോകവൃത്തം.

ശ്ലോകം ൮. വേദിച്ചുഴലെ=വേദിക്കു ചുററും. സമിത്ത്=ച

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഹവിഗ്ഗന്ധാൽദ്ദുരിതം പോക്കിയാളും
യജ്ഞീയച്ചൈതീകാഗ്നികൾ തേ ചേക്ക ശുദ്ധി! ൫

ഇനി പുറപ്പെട്ടുകൊൾക. (ദൃഷ്ടിക്ഷേപത്തോടേ) എവി ടെ ശാർങ്ഗരവനും മററും?

ശിഷ്യർ: (പ്രവേശിച്ച്) ഭഗവൻ, ഇതാ, ഞങ്ങൾ.

കണ്വൻ: ശാർങ്ഗരവ, നിൻെറ സഹോദരിയ്ക്കു വഴി കാട്ടിക്കൊടുക്കുക.

ശാർങ്ഗരവൻ: ഭവതി ഇതിലേ, ഇതിലേ.

(എല്ലാവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

കണ്വൻ: ദേവതാസാന്നിദ്ധ്യമുള്ള തപോവനവൃക്ഷങ്ങളേ,

വെള്ളം മുമ്പു കുടിപ്പതിന്നു തുനിയാ
നിങ്ങൾക്കു നല്കാതെയാർ,
നുള്ളാറില്ലണിവാൻ കൊതിയ്ക്കുകിലുമാ-
രമ്പാൽബ്ഭവൽപല്ലവം,
നല്ലോരുത്സവമാക്കു നിങ്ങടെ കടി-
ഞ്ഞിൽപ്പൂപ്പിറപ്പേ,കുകി-
ഞ്ഞെല്ലാരും വിട്,യശ്ശകുന്തളയിതാ,
പോകുന്നു കാന്താലയേ. വൃ

മത. ഹവിഗ്ഗന്ധാൽ=ഹവിസ്സിൻെറ ഗന്ധത്താൽ. ദുരിതം=പാപം. യജ്ഞീയച്ചൈതീകാഗ്നികൾ=യാഗാഗ്നികൾ; ദക്ഷിണം, ഗാർഹപത്യം, ആഹവനീയം എന്നു മൂന്നുവിധമത്രേ യജ്ഞാഗ്നികൾ.

ദേവതാസാന്നിദ്ധ്യമുള്ള=ഓരോ ദേവതമാർ കുടികൊള്ളുന്ന.

ശ്ലോകം വൃ. നിങ്ങൾക്കു നല്കാതെ: നിങ്ങളെയെല്ലാം നനച്ചുകഴിയാതെ. അമ്പ്=സ്നേഹം. ഭവൽപ്പല്ലവം=നിങ്ങളുടെ തളിർ. കടിഞ്ഞിൽപ്പൂപ്പിറപ്പ്=ആദ്യമായി പുഷ്പിയ്ക്കൽ; ആദ്യ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(കുയിലൊച്ച കേൾക്കുന്നതായി നടിച്ച്) ആ,

വിടയരുളി ശകുന്തളയ്ക്കിദാനീം
വിടപികൾ കാനനവാസബാന്ധവന്മാർ:
ഇവ മറുപടിയേവമോതിയല്ലോ
കളതരമാം കളകണ്ഠനിസ്വനത്താൽ.

(ആകാശത്ത്)

ഇടയിലിടയിൽപ്പദ്മപ്പച്ചപ്പിയന്ന സരോവരം,
ചുടുവെയിലടുക്കാതുള്ളൊന്നാം തണൽത്തരുമണ്ഡലം,
പരിമൃദുലമാം പൊയ്ത്താർധൂളീരജസ്സ്,നുകൂലനാം
ചെറുപവനനി—മ്മട്ടായ് മങ്ഗല്യമാകിവൾതൻ-
വഴി! ൧൦

(എല്ലാവരും ആശ്ചര്യത്തോടേ കേൾക്കുന്നു.

ഗൌതമി: മകളേ, ബന്ധുസ്നേഹമുള്ള വനദേവതമാർ നിനക്കു വിടതന്നു. ഭഗവതിമാരെ നമസ്കരിയ്ക്കുക.

ശകുന്തള: (നമസ്കരിച്ചു ചുററിനടന്നു നിഗ്രഹം) പ്രിയംവദേ, ആര്യപുത്രനെക്കാണാൻ ഔത്സുക്യമുണ്ടെങ്കിലും, ആശ്രമം വിട്ടുപോകുന്ന എൻെറ കാലുകൾ തുലോം

ത്തെ പ്രസവം എന്നു വ്യങ്ഗ്യം. അശ്ശകുന്തള: നിങ്ങളിൽ അത്യന്തം വാത്സല്യശാലിനിയായ ശകുന്തള.

ശ്ലോകം ൯. കളതരം=ഏററവും അവ്യക്തമധുരം. കളകണ്ഠം=കുയിൽ.

ശ്ലോകം ൧൦. പദ്മപ്പച്ചപ്പിയന്ന സരോവരം=താമരയിലകൾ നിരന്നു പച്ചനിറമായ—തന്മൂലം കളിർമയും അഴകുമേറിയ—നല്ല പൊയ്ക. തണൽത്തരുമണ്ഡലം=തണലുള്ള മരത്തോപ്പ്. പൊയ്ത്താർധൂളീരജസ്സ്=താമരപ്പൂംപൊടിയെന്നുള്ള മണ്ണൊടി. അനുകൂലനാം ചെറുപവനൻ: ഏതു ദിക്കിലെയ്ക്കു പോകുന്നുവോ, അദ്ദിക്കിലെയ്ക്കുതന്നെ മന്ദമായി വീശുന്ന കാററ്. ഇമ്മട്ടായ്: ഇച്ചൊന്നവയോടുകൂടി. മങ്ഗല്യം=സുഖവും ശുഭവും നല്കുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പണിപ്പെട്ടാണ് മുന്നോട്ട നീങ്ങുന്നത്.

പ്രിയംവദ: തോഴിയ്ക്കുമാത്രമല്ല, തപോവനത്തോട്ട വേർപിരിയുന്നതിൽ സങ്കടം; നിന്നോട്ട വേർപെടാൻ തുടങ്ങുന്ന തപോവനത്തിൻെറയും സ്ഥിതി ഇങ്ങനെയായിരിയ്ക്കുന്നു:

വീഴുന്നു വായകളിൽനിന്നു ചവച്ച ദർഭ
മാൻപേടകൾക്കു; മയിലിൻ നടനം നിലച്ചു;
വർണ്ണം വിളർത്തു കൊഴിയുന്നിലയാൽപ്പൊഴിപ്പൂ
കണ്ണീർക്കണത്തെ വനവല്ലികളെന്നു തോന്നും. ൧൧

ശകുന്തള: (ഓർമ്മിച്ച്) അച്ഛ, ഞാൻ ലതാസോദരിയോട്—വനജ്യോത്സ്നയോട്—വിടചോദിയ്ക്കട്ടെ.

കണ്വൻ: എനിയ്ക്കറിയാം, നിനക്ക് അതിനെക്കുറിച്ചുള്ള സോദരീസ്നേഹം. അതിതാ, വലത്തുവശത്ത്.

ശകുന്തള: (ലതയുടെ അടുക്കൽച്ചെന്ന്) വനജ്യോത്സ്നേ, നീ മാവിനോട്ട ചേർന്നിരിയ്ക്കുന്നുവെങ്കിലും, ഇങ്ങോട്ട നീണ്ട കൊമ്പുകളാകുന്ന കൈകൾകൊണ്ട് എന്നെ ആലിങ്ഗനംചെയ്താലും. ഇന്നു മുതല്ക്കു ഞാൻ ദൂരസ്ഥയായിപ്പോകുമല്ലോ.

ആര്യപുത്രൻ=നാടകാദികളിൽ, സ്ത്രീകൾ ഭർത്താവിനെ വിളിയ്ക്കുന്ന പേര്.

ശ്ലോകം ൧൧. വീഴുന്നു: ദുഃഖാവേശത്താൽ വാ തുറന്നേ നോക്കിനില്ക്കുന്നതുകൊണ്ട്. നടനം: സന്തോഷനൃത്തം. വനവല്ലികൾ: ബന്ധുസ്ത്രീകളെന്നപോലെ.

എനിയ്ക്കറിയാം: ശകുന്തളയുടെ ഏതു താൽപര്യവും അറിയുമാറ്, കുലപതി അവളിൽ അത്രയും ശ്രദ്ധാലുവാണ്.

വനജ്യോത്സ്നേ ഇത്യാദി: തിര്യക്കുകളെയും സ്ഥാവരങ്ങളെക്കൂടിയും, അവ തിര്യക്കുകളും സ്ഥാവരങ്ങളുമാണെന്നുപോലും വിസ്മരിയ്ക്കുമാറ്, അത്രയും അടുപ്പത്തോടേ സ്നേഹിയ്ക്കുക എന്ന

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കണ്വൻ:

ഞാൻ മുന്നമോർത്തപടിതന്നെ തനിക്കു തക്ക
ഭർത്താവുമായ് ബ്ഭവതി ചേർന്നുകഴിഞ്ഞു ഭാഗ്യാൽ;
ഇമ്മാലതീലതിക ചേർന്നിതു മാവിനോടും:
നിന്നാലുമില്ലിനിയെനിക്കിതിനാലുമിണ്ടൽ. ൧൨

ഇനി നീ വഴിയിലെയ്ക്കു ചേരുക.

ശകുന്തള: (സഖിമാരോട്) ഇതിനെ ഞാൻ നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരുടേയും കയ്യിൽ ഏല്പിച്ചിരിക്കുന്നു.

സഖിമാർ: ഇക്കുള്ളവരെ ആരുടെ കയ്യിലാണ് ഏല്പിക്കുന്നത്? (കണ്ണീർ വാർക്കുന്നു.

കണ്വൻ: അനസൂയേ, കരയാതിരിക്കുവിൻ. നിങ്ങൾ വേണമല്ലോ ശകുന്തളയെ ധൈര്യപ്പെടുത്തുവാൻ.

(എല്ലാവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

ശകുന്തള: അച്ഛ, ഗർഭനിമിത്തം പർണ്ണശാലയുടെ സമീപത്തു പതുക്കെപ്പതുക്കെ നടക്കുന്ന ഈ മാൻപേട സുഖമായി പ്രസവിച്ചാലപ്പോൾ, ആ സന്തോഷവർത്തമാനം എന്നെ അറിയിക്കുന്നതിന്ന് ഒരാളെ അയക്കണേ!

തായിരുന്നു ഋഷ്യാശ്രമങ്ങളിലെ നിത്യപാഠം; അതു സരളഹൃദയയായ ശകുന്തളയിൽ എത്രത്തോളം ഫലിച്ചിരിക്കുന്നു എന്ന് ഇതിൽ വ്യക്തമാകുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൨. ഭാഗ്യാൽ: ആരുടെയും യാതൊരു ശ്രമവുമില്ലാതെതന്നെ. ഇണ്ടൽ=മനോവിചാരം.

ഗർഭനിമിത്തം......നടക്കുന്ന: ആസന്നപ്രസവയാകയാൽ ആശ്രമോപാന്തം വിട്ടു ദൂരെപ്പോകാറില്ലാത്ത. ഒരാളെ അയക്കണേ: പാവം, ഒരു ചക്രവർത്തിയുടെ പട്ടമഹിഷി എന്ന സ്ഥാനത്തിൻെറ ഗൌരവവും, ഒരു മഹാത്മാവായ കുലപതിയുടെ ചുമ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കണ്വൻ: ഇതു ഞങ്ങൾ മറക്കാതെ വെച്ചുകൊള്ളാം.

ശകുന്തള: (നടത്തത്തിന്നു തടവു നടിച്ച്) എന്തൊന്നാണ്, മരക്കൊമ്പിൻതലപോലെ എന്റെ വസ്ത്രത്തിൽ തടയുന്നത്?

കണ്വൻ:

എതിന്റെ ദർഭമുന തട്ടി മുറിഞ്ഞ ചുണ്ടി-
ന്മേലോടലെണ്ണ പെരുമാറിയുണക്കിയോ നീ,
നിൻകൈകൾ ചാമയരി നല്കി വളർത്ത പുത്ര-
നാ മാനിതാ, പിറകിൽനിന്നൊഴിയുന്നതില്ലാ. ൧൩

ശകുന്തള: കുഞ്ഞേ, എന്തിനാണ് നീ സഹവാസം വെടിയുന്ന എന്റെ പിന്നാലെ പോരുന്നത്? പെററ ഉടനെ തള്ള വിട്ടുപോയി എങ്കിലും, നീ വളർത്തപ്പെട്ടവ

തലകളുമെല്ലാം അവൾക്ക്, ഒരു മാമ്പേടയുടെ സുഖപ്രസവത്തിന്നുമുമ്പിൽ ഒന്നുമില്ല!

ശ്ലോകം ൧൩. ഈ മാങ്കുട്ടിയുടെ കഥ ആ ആശ്രമത്തിലെ ഋഷികൾക്കു കൌതുകകരമായ ഒരു സല്ലാപവിഷയമാണ്:— അതിനെ പെററ ഉടനെ തള്ള മരിച്ചുപോയി. ആർദ്രഹൃദയയായ ശകുന്തള അതിനെ, 'ഇതിനി എന്റെ മകനാണ്' എന്നെടുത്തു പോററി: ദീർഘാപാംഗൻ എന്നു പേരുമിട്ടു. അവൾതന്നെ അവന്നു ചാമയരി വാരിക്കൊടുത്തും മററും കൂടെ കൊണ്ടുനടന്നു. തെല്ലിട പിരിഞ്ഞിരുന്നാൽ അവൻ അവളെ തേടിച്ചെല്ലുമെന്നായി: അങ്ങിനെയൊരിക്കൽച്ചെന്ന കഥ അഞ്ചാമങ്കത്തിൽ വിവരിക്കുന്നുണ്ട്; ഇപ്പോഴും അങ്ങിനെ വന്നതാണവൻ. ഒരിക്കൽ, മുലപ്പാലില്ലായ്കയാൽ കാലമാകുന്നതിന്നു മുമ്പുതന്നെ, അവൻ ദർഭപ്പുല്ലു കടിച്ചുകാരുമ്പോൾ മൂർച്ചയേറിയ ദർഭമുന തട്ടി ആ ഇളംചുണ്ടുകൾ മുറിഞ്ഞുപോയി; ശകുന്തളയ്ക്കു വലിയ പരിഭ്രമവും വ്യസനവുമായി. പിന്നീട് ആ മുറിവുണങ്ങുന്നതുവരെ, കൂടെക്കൂടെ അതിന്മേൽ ഓടലെണ്ണ പുരട്ടുകയായിരുന്നു അവളുടെ ഒരേ ഒരു ജോലി!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ല്ലോ; ഇനി ഞാൻ വേർപെട്ടാലും നിന്നെ അച്ഛൻ നോക്കിക്കൊള്ളും. തിരിച്ചുപോയ്ക്കൊൾക. (കരഞ്ഞുകൊണ്ടു നടക്കുന്നു.

കണ്വൻ:

ഉൽപക്ഷ്മമാം മിഴിയിൽ വന്നു തടഞ്ഞുനില്ക്കും
കണ്ണീരുതന്നുറവടക്കുക ധീരയായ് നീ:
നിമ്നോന്നതസ്ഥലികൾ കണ്ടറിയായ്കയാലീ
മാർഗ്ഗത്തിൽ നിൻെറ കഴൽവെപ്പിടർതേടുമല്ലോ. ൧൯

ശാർങ്ഗരവൻ: ഭഗവൻ, ജലാശയംവരെ മതി, സ്നേഹമുള്ളവരെ അനുയാത്രചെയ്യുക എന്നാണല്ലോ ശ്രുതി. എന്നാലിതാ, സരസ്സിൻെറ തീരം; ഇവിടെവെച്ചു ഞങ്ങൾക്കു സന്ദേശം നല്കി ഇവിടുന്നു മടങ്ങിക്കൊള്ളുക.

കണ്വൻ: എന്നാൽ നമുക്കു് ഈ പേരാലിൻെറ തണലത്തു നില്ക്കുക.

(എല്ലാവരും ചുററിനടന്നു നില്ക്കുന്നു.

കണ്വൻ: (ആത്മഗതം) എന്തൊന്നാണു്, തത്രഭവാൻ ദുഷ്ഷന്തന്നു് ഉചിതമാംവണ്ണം ഞാൻ സന്ദേശിക്കേണ്ടതു്? (ആലോചിക്കുന്നു.

സഹവാസം......പോരുന്നതു്: നിന്നിൽ സ്നേഹമില്ലാതെ കടന്നുപോകുന്ന എന്നെ എന്തിനു സ്നേഹിക്കുന്നു? പെററ ഉടനെ ഇത്യാദി: 'ഇന്ന ആളില്ലെങ്കിൽ ഇന്ന ആൾക്കു രക്ഷയുണ്ടാകുമായിരുന്നില്ല' എന്ന ധാരണ ആസ്തികദൃഷ്ടിയിൽ അബദ്ധമാണെന്ന തത്ത്വജ്ഞാനം ഹൃദയത്തിൽ വെച്ചുകൊണ്ടത്രെ ശകുന്തളയുടെ ഈ വാക്കു്.

ശ്ലോകം ൧൯. ഉൽപക്ഷ്മം=ഉയന്ന ഇമരോമങ്ങളോടുകൂടിയതു്; കണ്ണീർ വീഴാതെ നില്പാൻ കാരണം. തടഞ്ഞു്: കാഴ്ച മറച്ചു്. നിമ്നോന്നതസ്ഥലികൾ=താഴ്ന്നും ഉയന്നുമുള്ള പ്രദേശങ്ങൾ. ഇടർതേടും=ഇടറിപ്പോകും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: (നിശ്രദ്ധം) തോഴി, നോക്കു: താമരയിലകൊണ്ടുമാത്രം മറഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്ന കൂട്ടുകാരനെ കാണായ്കയാൽ, ഒരു ചക്രവാകപ്പിട സങ്കടപ്പെട്ടു നിലവിളിയ്ക്കുന്നു. ദുഷ്കരമായിട്ടുള്ളതുതന്നെയാണ് ഞാൻ ചെയ്യുന്നത്!

അനസൂയ: തോഴി, ഇങ്ങിനെ പറയരുത്:

ഇവളും പ്രിയനൊടു വേർപെ-
ട്ടഴലാൽ നെടുതായ രാത്രി പോക്കുന്നു;
കനമേറിയ വേദനയെയു-
മാശാബന്ധം പൊറുപ്പിയ്ക്കും. ൧൫

കണ്വൻ: ശാർങ്ഗരവ, നീ ശകുന്തളയെ മുമ്പിൽ നിൎത്തി ആ രാജാവിനോടു ഞാൻ ഇപ്രകാരം പറഞ്ഞതായി പ്പറയണം.

ശാർങ്ഗരവൻ: ഇവിടുന്ന് ആജ്ഞാപിച്ചാലും.

കണ്വൻ:

ധന്യം തൻകുലമെന്നതും, ശമധന-
ന്മാർ ഞങ്ങളെന്നുള്ളതും,
നിന്നിൽ സ്നേഹമിവൾക്കു ബന്ധുകൃതമ-
ല്ലെന്മട്ടുമെന്നുള്ളതും

തോഴി, നോക്കു: അടുത്തുള്ള സരസ്സിലെയ്ക്ക്. താമരയില ......രിയ്ക്കുന്ന=താമരയിലകൊണ്ട് ഒരു മറവുണ്ടാവുകമാത്രം ചെയ്തിരിയ്ക്കുന്ന. ദുഷ്കരം=ചെയ്യാൻ പ്രയാസമുള്ളത്. ഞാൻ ചെയ്യുന്നത്: കൂട്ടുകാരൻ (ഭർത്താവ്) ഇതു അകലപ്പെട്ടതുപോലും സഹിച്ചുകൊണ്ടിരിയ്ക്കുന്നത്.

ശ്ലോകം ൧൫. അഴലാൽ നെടുതായ=വിരഹദുഃഖത്താൽ നീളം കൂടിയതായിത്തോന്നുന്ന. ആശാബന്ധം: മേലിൽ സുഖം വരുമല്ലോ എന്ന ആശയുണ്ടായിരിയ്ക്കൽ.

ശാർങ്ഗരവ: ഈ ഋഷിയാണ് മററുള്ളവരെക്കാരം ലൌകികജ്ഞാനമുള്ളാളെന്നു മേലിൽ കാണാം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നന്നായോർത്തു ഭവാൻ ഗ്രഹിയ്ക്കുകിവളെ-
സ്സാമാന്യപത്നീജനേ;
പിന്നെബ്ഭാഗ്യവിധേയമപ്പുറം;-മതെ-
ന്തോതേണ്ടു പെൺകൂററുകാർ? ൧൯

ശ്ലോകം ൧൯. രാജപരിഗ്രഹീതയായ കന്യകയെ അദ്ദേഹം വന്നു കൊണ്ടുപോകുന്നതിന്നുമുമ്പ് അങ്ങോട്ടയച്ചു കൊടുക്കുകയാണെങ്കിൽ, അതു രാജോചിതങ്ങളായ ആഡംബരങ്ങളോടും മററും കൂടി വേണം; അങ്ങിനെയല്ലാതെ, ഈവിധം അയയ്ക്കുന്നതിൽ പരിഭവം തോന്നാതിരിപ്പാനുള്ള ഒരു അനുനയത്തെ സൂചിപ്പിച്ചുകൊണ്ടുള്ളതാകുന്നു ഈ സന്ദേശം:—ഞങ്ങൾക്കു ശമം (തപസ്സ്) ഒന്നുമാത്രമേ ധനമായിട്ടുള്ളു; അങ്ങോ, സ്ത്രീധനാദിലഘുവിഷയങ്ങളിൽ ശ്രദ്ധിയ്ക്കരുതാത്ത ഒരുയർന്ന വംശത്തിൽ ജനിച്ചാളുമാണ്. അതിന്നും മേലേ, ഭവാങ്കൽ ഇവൾക്കുണ്ടായ സ്നേഹം ഒരുവിധത്തിലും ബന്ധുകൃതമല്ലായ്കയാൽ—ബന്ധുക്കൾ പറകയോ അറികയോ ചെയ്യാതെ സ്വയം ഉണ്ടായതാകയാൽ—ആ അകൃത്രിമസ്നേഹം ഒന്നു മതിയല്ലോ, ഭവാന്ന് ഇവളെ സർവ്വാത്മനാ ആദരിയ്ക്കുവാൻ. നന്നായോർത്ത്: ഈ വസ്തുസ്ഥിതികളെപ്പററിയെല്ലാം വഴിപോലെ ആലോചിച്ച്. ഗ്രഹിയ്ക്കുകിവളെസ്സാമാന്യപത്നീജനേ: ഇവളെ മററു പത്നിമാരുടെ നിലയിലുള്ള ഒരുവളായി കൈക്കൊള്ളുമാറാകണം. അപ്പുറം: അവരെക്കാൾ ഉയർന്ന നിലയിൽ കൈക്കൊള്ളുക മുതലായത്. ഭാഗ്യവിധേയം=ഭാഗ്യത്തിന്നധീനമാണ്. അതിനെപ്പററി പെൺകൂററുകാർ (പെണ്ണിന്റെ ബന്ധുക്കൾ) പറയുന്നതായാൽ, അതു പക്ഷപാതവും തന്മൂലം അശ്രദ്ധേയവുമായേ വരൂ.

ഓർക്കലിന്റെ വിശേഷണമായ 'നന്നായ്' എന്ന പദം, ഈ സന്ദേശത്തിന്റെ താൽപര്യാർത്ഥത്തെ ഇനിയും നീട്ടിക്കൊണ്ടു പോകുന്നു; ദുഷ്ഷന്തൻ നിശ്ചയപ്രകാരം ഇവളെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടു പോകുവാൻ ആളെ അയയ്ക്കാഞ്ഞതിനാലും, ശകുന്തളയുടെ ഗ്രഹപ്പിഴ അറിവുള്ളതിനാലും, കണ്വൻ അശുഭോദർക്കശങ്കമൂലം രാജാവിന്ന് ഒരു താക്കീതുകൂടി 'നന്നായോർത്ത്' എന്നതിൽ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശാർങ്ഗരവൻ: സന്ദേശം മനസ്സിലായി.

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, ഇനി നിന്നോട് കുന്നപദേശി ട്ടാനുണ്ട്. നോക്കു, വാസം കാട്ടിലാണെങ്കിലും ഞ ങ്ങൾക്കു ലോകപരിചയമുണ്ട്.

ശാർങ്ഗരവൻ: ബുദ്ധിമാന്മാക്ക് അഗോചരമായിട്ടൊ ന്നുമില്ലല്ലോ.

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, അങ്ങിനെ നീ ഇവിടെനിന്നു

ഉൾപ്പെടുത്തിയിട്ടുണ്ടെന്നു തോന്നുന്നു:—ഞങ്ങൾ വേണ്ടുവോളം തപശ്ശക്തിയുള്ളവരാണ്; ഞങ്ങളിൽനിന്നുണ്ടാകുന്ന നിഗ്രഹമോ അനുഗ്രഹമോ, രണ്ടായാലും, അങ്ങയ്ക്കുമാത്രമല്ല, ധന്യമായ ഒരു വംശത്തിന്നു മുഴുവനുമാണ്! അങ്ങോ, സ്വയം വന്നു ബന്ധുക്കളു ടെ ഇഷ്ടാനിഷ്ടം അന്വേഷിയ്ക്കുകയേ ചെയ്യാതെയാണ് ഇവ ളുടെ സ്നേഹം സമ്പാദിച്ചത്; അതിനാൽ അങ്ങയ്ക്കിതിൽ യാ തൊരൊഴികഴിവുമില്ല! എന്നാൽ ഇതൊക്കെവെച്ച്, ഞങ്ങൾ കടന്നൊന്നും ആവശ്യപ്പെടുന്നില്ല; ഇവളെ മററു പത്നിമാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഒരുവളായിഗ്ഗണിച്ചാൽ മതി—ഇത്യാദി. ഇവിടെ മൂല പദ്യത്തിൽ, 'സാമാന്യപ്രതിപത്തി' എന്ന പദത്തെ സാ+മാന്യ പ്രതിപത്തി എന്നും, സാ+മാ+അന്യപ്രതിപത്തി എന്നും, 'തച യാ ഭാഗ്യായത്തം' എന്ന പദങ്ങളെ തദയാ+അഭാഗ്യായത്തം എന്നും ഛേദിച്ച് അന്തസ്സു ചുരുങ്ങിയ അർത്ഥങ്ങളെ വ്യാഖ്യാനി ച്ചുണ്ടാക്കുന്ന പാണ്ഡിത്യം, ഗംഭീരാശയമായ ഒരു മഹാകവിപ ദ്യത്തിന്നു പരിക്കേല്പിയ്ക്കുകയാണ്.

സന്ദേശം: സന്ദേശത്തിന്റെ താൽപര്യം; അതുമാത്രമാണ ല്ലോ, ശാർങ്ഗരവൻ ഇനി രാജാവിനോടു പറയുന്നത്.

വാസം കാട്ടിലാണെങ്കിലും: നാട്ടാചാരങ്ങളുമായി ഇടപെ ടുന്നില്ലെങ്കിലും; അതിനാൽ ഞാനിപ്പറയുന്നത് അശ്രദ്ധേയമാ യിക്കരുതരുത്. ആ കുലപതിയുടെ ഒരു ഫലിതത്തിലുള്ള മേനി പറയലുംകൂടിയാണിത്.

അഗോചരം=അറിയാവതല്ലാത്തത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഭർതൃഗൃഹത്തിൽച്ചെന്നുചേന്നാൽ,

ശുശ്രൂഷിയ്ക്ക ഗുരുക്കളെ;—സ്സുസഖിയായ്—
ച്ചേത്തു സപത്നീജനേ;
ഭർത്താവിന്നെതിർ ചെയ്യപോകരുത,വൻ
നിന്ദിയ്ക്കിലും ശുണ്ഠിയാൽ;
കൊൾകാവോളമിണക്കവും പരിജനേ,
ഭാഗ്യങ്ങളിൽഗ്ഗർവ്വിയാ—
തേ;—വം ഗേഹിനിമാർ വധൂടികൾ; മറി—
ച്ചായാൽക്കുലവ്യാധികൾ! ൧൯

എന്താണ് ഗൌതമിയുടെ അഭിപ്രായം?

ഗൌതമി: ഇത്രയേ വധൂജനത്തോട് ഉപദേശിയ്ക്കാനുള്ളൂ. മകളേ, നീ ഇതൊക്കെ ധരിച്ചുവെച്ചുകൊൾക.

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, എന്നെയും സഖിമാരെയും കെട്ടിപ്പുണരുക.

അങ്ങിനെ: ഇപ്പോൾ പ്രവേശിയ്ക്കുവാൻ പോകുന്ന നിലയിൽനിന്നു തീരെ വ്യത്യസ്തമായ ഒരു നിലയിൽത്തന്നെ വളൎന്നു വന്നതിന്നുശേഷം.

ശ്ലോകം ൧൯. ഗുരുക്കളെ: ഭർത്താവിൻെറ ഗുരുഭൂതന്മാരായവരെ. സുസഖി: സ്നേഹബഹുമാനവിശ്വാസപാത്രമായ സഖി. (സപത്നിമാർ തമ്മിൽ മത്സരമാണ് പതിവ്.) പരിജനേ: പരിചാരകന്മാരിൽ. ഭാഗ്യങ്ങളിൽ: ഭാഗ്യലബ്ധമായ വിഭവസമൃദ്ധിയിൽ. ഏവം ഗേഹിനിമാർ വധൂടികൾ=ഇങ്ങിനെയായാലേ, യുവതികൾ ഒരു ഗൃഹിണി എന്ന നിലയിലെത്തൂ. ഈവിധം ചെയ്താൽ നിനക്കു പട്ടമഹിഷീപദത്തിൽ സ്ഥിരപ്രതിഷ്ഠ കിട്ടാം; മറിച്ചായാലോ, നീ കുലത്തെത്തന്നെ കെടുത്തി എന്നു വന്നേയ്ക്കും എന്നുപദേശം.

വധൂപദേശത്തിൽ ആശ്രമവൃദ്ധയായ ഗൌതമിയെ പങ്കുകൊള്ളിച്ച് ആദരിയ്ക്കുന്നു:—എന്താണ് ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: അച്ഛ, പ്രിയംവദയും അനസൂയയും ഇ വിടെനിന്നുതന്നെ മടങ്ങിപ്പോകയാണോ?

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, ഇവരേയും കൊടുക്കണമല്ലോ. ഇവർ അങ്ങോട്ടു പോരുന്നതുചിതമല്ല. ഗൌതമി പോരും നിന്നോടൊന്നിച്ച്.

ശകുന്തള: (അച്ഛനെ പുണൎന്നിട്ട്) എങ്ങിനെയാണ് ഞാൻ ഇപ്പോഠം അച്ഛൻെറ മടിയിൽനിന്നകന്നു, മലയച്ചെരുവിൽനിന്നു പറിച്ചെടുക്കപ്പെട്ട ചന്ദനലത പോലെ, മറുനാട്ടിൽ ജീവിച്ചിരിക്കുക?

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, നീ എന്താണിങ്ങിനെ അധൈര്യപ്പെടുന്നത്?

വരകുലജനാം ഭൎത്താവിൻ നൽ-
പ്പുരന്ധ്രിപദത്തിൽ വാ-
ണു,രുവിഭവമാം തൽകൃത്യത്തിൽ
ക്ഷണംപ്രതി സക്തയായ്,
ഒരു സുതനെയും വൈകാതിന്നാ-
ശയക്കനെയെന്നപോ-
ലുദിതരുചി പെറ്റെ,ന്നാതാമെൻ-
വിയോഗഭവാൎത്തി നീ. ൧൮

സന്ദൎഭവശാൽ താൻ തെല്ലിടക്കവലംബിച്ച ഈ സഗൌരവനിലയിൽനിന്നു കണ്വൻ പിതൃവാത്സല്യത്തിലെക്കു പാഞ്ഞിറങ്ങുന്നു:—കുഞ്ഞേ ഇത്യാദി.

കൊടുക്കണമല്ലോ: വേളികഴിച്ചു കൊടുക്കണമല്ലോ.

ശ്ലോകം ൧൮. വരകുലജൻ=ഉൽകൃഷ്ടവംശത്തിൽ ജനിച്ചവൻ. നൽപ്പുരന്ധ്രിപദം=പ്രശസ്തമായ ഗൃഹിണീസ്ഥാനം. ഉരുവിഭവം=വിഭവസമൃദ്ധിയോടുകൂടിയത്. തൽകൃത്യത്തിൽ= അദ്ദേഹത്തോടൊന്നിച്ചു ചെയ്യേണ്ടുന്ന പ്രവൃത്തികളിൽ. ക്ഷണംപ്രതി: അവ ക്ഷണംതോറും മേല്ക്കുമേൽ ഏറിയേറിക്കൊണ്ടേ ഇരി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(ശകുന്തള അച്ഛന്റെ കാല്ക്കൽ വീഴുന്നു.

കണ്വൻ: ഞാനാശിക്കുന്നതൊക്കെ നിനക്കുണ്ടായി വരട്ടെ!

ശകുന്തള: (സഖിമാരുടെ അടുക്കൽച്ചെന്ന്) രണ്ടു പേരും കൂട്ടം എന്നെ കെട്ടിപ്പുണരുവിൻ.

സഖിമാർ: (അപ്രകാരം ചെയ്തിട്ട്) തോഴി, ആ രാജാവിന്ന് ഉടൻതന്നെ ഓർമ്മയുണ്ടായില്ല എങ്കിൽ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പേർ കൊത്തിയിട്ടുള്ള ഈ മോതിരം കാണിച്ചുകൊള്ളുക.

ശകുന്തള: നിങ്ങളുടെ ഈ സംശയം എന്നെ നടുങ്ങിക്കുന്നു.

സഖിമാർ: ഭയപ്പെടേണ്ട; ആപച്ഛങ്കിയാണല്ലോ അതിസ്നേഹം.

ക്കുമല്ലോ. ഇന്ദ്രാശ=കിഴക്കുദിക്ക്. അർക്കൻ=സൂര്യൻ. ഉദിതരുചി= വളന്ന ശോഭയോടുകൂടുംവണ്ണം. ഉപമകൊണ്ട്, അശരീരിവാക്കിലുള്ള വിശ്വാസംമൂലം, ആ പുത്രൻ ഭുവനഭരണസമത്ഥനാകുമെന്നും, എന്നും അതിൽ ഉദ്യുക്തനായിരിക്കുമെന്നും സൂചിപ്പിക്കുന്നു. എണ്ണാതാമെൻ വിയോഗഭവാത്തി നീ: ഞാനുമായിപ്പിരിഞ്ഞതിലുള്ള ദുഃഖത്തെ വകവെയ്ക്കാതെയാവും. ഒരു മഹാപുരുഷന്റെ മാന്യപത്നിയായിരിക്കുക, തത്സംബന്ധികളായ കത്തവ്യങ്ങളാൽ ക്ഷണനേരവും ഒഴിവു കിട്ടാതിരിക്കുക, ഓമനയായൊരുണ്ണി പിറക്കുക, അവനെ വേണ്ടുംപടി വളത്തിക്കൊണ്ടുവരിക — ഈ ആഹ്ലാദങ്ങളുടേയും ചുമതലകളുടേയും തിരക്കിൽ നീ എന്റെ വിരഹത്തെപ്പററി ഓക്കുകയേ ഇല്ല. പിന്നോട്ടു നോക്കാതെ, മുന്നോട്ടു നോക്കി ധൈര്യം കൊള്ളുക എന്നു താൽപര്യം.

ഞാനാശിക്കുന്നതൊക്കെ: ഇപ്പോഴത്തന്നെ, അവൾക്കു വരാനിരിക്കുന്ന ശ്രേയസ്സുകളെ ഓത്തതിനാൽ ആശംസ എടുത്തുപറയാവുന്നതിലും കവിഞ്ഞുപോയി!

ആപച്ഛങ്കി: ആപത്തു വന്നാലോ എന്നു ഭയപ്പെടുന്ന

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശാർങ്ഗരവൻ: സൂര്യൻ ഒരു നകപ്പാട് പൊങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു. ഭവതി വേഗം പുറപ്പെടണം.

ശകുന്തള: (ആശ്രമാഭിമുഖമായി നിന്ന്) അച്ഛാ, എന്നാണ് ഞാൻ തപോവനം വീണ്ടും ദർശിക്കുക?

കണ്വൻ: കേട്ടുകൊള്ളുക:

നീണാളിൽ നാലതിർമഹിക്കു സപത്നിയായി,—
ദ്യൗഷ്യന്തിയപ്രതിരഥൻ സുതനെപ്പുലർത്തി,
ഭൃത്താരമായവനിൽ വെച്ചു മണാളനൊത്തി—
ശ്ശാന്താശ്രമത്തിലണയാം ഭവതിക്കു വീണ്ടും. ൧൯

ഗൌതമി: മകളേ; യാത്രാമുഹൂർത്തം അവസാനിക്കുകയായി. അച്ഛനെ തിരിച്ചയയ്ക്കൂ. അല്ലെങ്കിൽ, ഇവൾ വീണ്ടും എത്രനേരമെങ്കിലും ഇങ്ങിനെ സംസാരിച്ചു നില്ക്കും; ഭവാൻ മടങ്ങിക്കൊള്ളുക.

കണ്വൻ: കുഞ്ഞേ, എന്റെ തപോനുഷ്ഠാനത്തിന്നു തടസ്സം നേരിടുന്നു.

ശകുന്തള: (വീണ്ടും അച്ഛനെ ആലിംഗനംചെയ്ത്)

ത്; അല്ലാതെ, ഭയപ്പെടാൻ കാരണമൊന്നുമില്ലെന്നു സൂചന.

ശ്ലോകം ൧൯. നാലതിർമഹി=നാലു സമുദ്രങ്ങളാകുന്ന അതിരുകളോടുകൂടിയ ഭൂമി; ചക്രവർത്തിയുടെ പത്നിയായിരുന്നിട്ടെന്നർത്ഥം. ദൌഷ്ഷന്തി=ദുഷ്ഷന്തന്റെ സന്താനം. അപ്രതിരഥൻ=എതിർത്തേരാളി (ശത്രു) ഇല്ലാത്തവൻ. പുലർത്തി: സാമ്രാജ്യോചിതനാകുമാറു വളർത്തിയിട്ട്. 'പ്രസൂയ' (പെറ്റിട്ട്) എന്ന പാഠം സാധുവല്ല; അതു താമസിയാതെ സംഭവിക്കുന്നതാണല്ലോ. പണ്ടത്തെ പ്രശസ്തരാജാക്കന്മാർ വാർദ്ധക്യത്തിൽ പുത്രനെ രാജ്യാഭിഷിക്തനാക്കി പത്നിയൊത്തു വാനപ്രസ്ഥം കൈക്കൊള്ളുകയായിരുന്നു പതിവ്.

തടസ്സം നേരിടുന്നു: സമയം തെറ്റുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

തപോനുഷ്ഠാനംകൊണ്ടു ക്ഷീണിച്ചിരിക്കുന്നു അച്ഛൻെറ ശരീരം. അതിനാൽ എന്നെക്കുറിച്ച് അച്ഛൻ അധികം ഉൽക്കണ്ഠപ്പെടരുതേ!

കണ്വൻ: (നെടുവീർപ്പോടേ)

എങ്ങിനെയടങ്ങുമെന്നഴൽ,
കുഞ്ഞേ, മുല്പാടു നീ ബലിക്രിയയിൽ
വിതറിയ വരിനെല്ലുടജ–
ദ്വാരത്തിൽ മുളച്ചുവന്നതീക്ഷിക്കേ? ൨൦

പോക്കോട്ടെ. നിനക്കു മാർഗ്ഗം മംഗളമായിബ്ഭവിക്കട്ടെ!

(ശകുന്തളയും സഹയാത്രികളും പോയി.

സഖിമാർ: (ശകുന്തളയെ നോക്കിയിട്ട്) അയ്യോ, ശകുന്തള കാട്ടിൻെറ മറവിലായിപ്പോയി.

കണ്വൻ: (നെടുവീർപ്പിട്ട്) അനസൂയേ, നിങ്ങളുടെ കൂട്ടുകാരി പോയിക്കഴിഞ്ഞു. വ്യസനമടക്കി എൻെറ കൂടെപ്പോരുവിൻ.

സഖിമാർ: അച്ഛ, ഞങ്ങൾ എങ്ങിനെയാണ് ശകുന്തള വേർപെട്ടതിനാൽ ശൂന്യംപോലിരിക്കുന്ന തപോവനത്തിൽ ചെല്ലുക?

കണ്വൻ: സ്നേഹംമൂലം ഇങ്ങിനെതന്നെ തോന്നും. (ആലോചനയോടുകൂടി ചുററിനടന്ന്) ആവൂ, ശകുന്തള

ശ്ലോകം ൨൦. മുല്പാട്=മുമ്പ്. ബലിക്രിയയിൽ: ഗൃഹദേവതമാക്കായി ഗൃഹോപാന്തങ്ങളിൽ ബലി തൂകുമ്പോൾ. ഉടജദ്വാരം=പർണ്ണശാലയുടെ പടി. പർണ്ണശാലയിൽ പെരുമാറുമ്പോഴെല്ലാം അതു കാഴ്ചയിൽപ്പെടുന്നതാകയാൽ, നിൻെറ വിനീതമായ ആശ്രമചര്യകളെല്ലാം ഓർത്തോർത്തു ദുഃഖം തുടൻുകൊണ്ടേ ഇരിക്കും!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

യെ ഭർത്തൃഗൃഹത്തിലെയ്ക്കയച്ചുകഴിഞ്ഞതിനാൽ, എനിയ്ക്കി പ്പോഠം സ്വാസ്ഥ്യം കൈവന്നു.

പെൺകുട്ടിയന്യനുടെ കൈമുതൽതന്നെയല്ലോ;
കൈക്കൊണ്ടവന്നതിനെയിപ്പൊളയയ്ക്കയാലേ
ആവോളവും തെളിവു പൂണ്ടിതു മാനസം മേ,
ന്യാസത്തിനെത്തിരിയെ നല്കുകിലെന്നപോലേ. ൨൨

(എല്ലാവരും പോയി.

നാലാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ശ്ലോകം ൨൨. പെൺകുട്ടി: സ്വന്തം മകളായാലും, താനെ ടുത്തു വളത്തിയവളായാലും വേണ്ടില്ല. കൈമുതൽ: കൈവശം കൊടുക്കേണ്ടുന്ന ഒരു സ്വത്ത്. ന്യാസം=സൂക്ഷിയ്ക്കാനേല്പിയ്ക്ക പ്പെട്ട സ്വത്ത്. തിരിയെ: ഏല്പിച്ച ആംക്കതന്നെ. ശകുന്തളമൂ ലം തനിയ്ക്കുണ്ടായിരുന്ന ലൌകികബന്ധം, അത് അവളെ വേ ണ്ടുംപടി വളത്തി തക്ക വരനു നല്ക്കേണ്ടതാണെന്ന വിചാര ത്താൽമാത്രമുണ്ടായതാണെങ്കിലും, ഇപ്പോഠം അവസാനിച്ചതിൽ ഈ തപോനിഷ്ഠൻ നിർവൃതിക്കൊള്ളുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അഞ്ചാമങ്കം

(അനന്തരം ആസനസ്ഥനായി രാജാവും വിദൂഷകനും പ്രവേശിക്കുന്നു.

വിദൂഷകൻ: (ചെവി കൊടുത്ത്) തോഴരേ, സംഗീതശാലയുടെ അകത്തേയ്ക്കു ശ്രദ്ധ വെയ്ക്കുക; ഇനിപ്പും വെടുപ്പുമുള്ള ഒരു പാട്ടു കേൾക്കുന്നുണ്ട്. മനസ്സിലായി, തത്രഭവതി ഹംസപദിക വർണ്ണമഭ്യസിക്കയാണ്.

രാജാ: മിണ്ടാതിരിക്കൂ; ഞാൻ കേൾക്കട്ടെ.

(ആകാശത്തു ഗാനം)

പുതിയ മധു കൊതിച്ചു മാവലർ-
ക്കുലയെയതിൻവിധമാസ്വദിച്ച നീ
നളിനവസതിമാത്രതൃപ്തനാ-
യിതിനെ മിളിന്ദ, മറന്നതെങ്ങിനെ? ൧

രാജാ: അഹോ, രാഗം വഴിഞ്ഞൊഴുകുന്ന പാട്ട്!

ഇനിപ്പ്=മാധുര്യം. വെടുപ്പ്: അപശ്രുതിയും മറ്റുമില്ലായ്മ. വർണ്ണം: ഷഡ്ജാദിസ്വരങ്ങളുടെ ആരോഹാവരോഹാദികം.

ശ്ലോകം ൧. അതിൻവിധം: അവർണ്ണനീയങ്ങളായ അന്നേത്തെ പ്രേമപ്രകാശനങ്ങളെ അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്നു. നളിനവസതിമാത്രതൃപ്തൻ=ഇപ്പോൾ താമരപ്പൂവിൽമാത്രം ഇരുന്നു തൃപ്തി കൊള്ളുന്നവൻ. ഇതിനെ: മാവിൻപൂങ്കുലയെ. മിളിന്ദ=വണ്ടേ! രാജവല്ലഭമാരിൽ ഒരുവളായ ഹംസപദിക രാജാവിന്റെ നേക്ക് അന്യാപദേശരീത്യാ, 'നവയുവതിയായ എന്നെ അന്ന് ആവിധം കൈക്കൊണ്ടനുഭവിച്ചിട്ട്, ഇപ്പോൾ പ്രധാനമഹിഷിയിൽത്തന്നെ ആസക്തനായിക്കഴിയുന്നതുചിതമാണോ?' എന്ന് ആവലാതി ബോധിപ്പിക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: ആകട്ടെ, പാട്ടിൻെറ അർത്ഥം ഇവിടെ ക്കു മനസ്സിലായോ?

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ഞാൻ കരിക്കൽ ഇവളോട് ഇടപെട്ടിട്ടുണ്ട്; അതുനിമിത്തം ഇവൾ, വസുമതിയെ ഉദ്ദേശിച്ച്, എന്നെ ശകാരിക്കുകയാണെന്നു മനസ്സിലായി. മാഢവ്യ, ഹംസപദികയോടു ഞാൻ പറഞ്ഞതായിപ്പറയുക, 'ശകാരം കേമമായി' എന്ന്.

വിദൂഷകൻ: ഉത്തരവുപോലെ. (എഴുന്നേററ്) തോഴരേ, എന്നെ അവൾ പരിജനഹസ്തങ്ങൾകൊണ്ട്, ഒരു വിരക്തനെ അപ്സരസ്ത്രീ എന്നപോലെ കുട്ടമ്മത്തുമ്പത്തു പിടികൂടിയാൽപ്പിന്നെ എനിക്കു മുക്തിയില്ല!

രാജാ: ചെല്ലൂ, തട്ടിപ്പിൽ അറിയിക്കു.

വസുമതി: ദുഷ്ഷന്തൻെറ പ്രധാനമഹിഷി. എന്നു മനസ്സിലായി: വാസ്തവത്തിൽ, അവളുടെ ഉദ്ദേശം തികച്ചും മനസ്സിലായിട്ടില്ല; രാജാവിന്നുള്ള ഒരു ക്ഷണനമാണല്ലോ ആ പാട്ട്.

തോഴരേ ഇത്യാദി: വിരക്തൻ=സന്ന്യാസി. മുക്തി=വിടുതി; മോക്ഷം എന്നും. രാജാവു ചെല്ലണമെന്നുദ്ദേശിച്ചു പാടിയതിന്നു താൻ മറുപടി പറയാൻ ചെന്നാൽ, അവൾ, പരിജനങ്ങളെക്കൊണ്ടു തന്നെ പിടിച്ചുനിർത്തിക്കും എന്നു ഭയപ്പെടുന്നു. പിന്നെ വിട്ടുകിട്ടണമെങ്കിൽ രാജാവു ചെല്ലേണ്ടിവരും; ചെല്ലാൻ ഭാവമുണ്ടെങ്കിലോ, അതിപ്പോൾത്തന്നെ ആവാമല്ലോ. ഇവിടെ, 'പരിജനഹസ്തങ്ങൾകൊണ്ട്' എന്നതിന്നു പകരം 'പരകാര്യത്തിനുവേണ്ടി' (അങ്ങയെ കയ്യിൽക്കിട്ടാൻ എന്നും, ദേവന്മാർക്കു വേണ്ടി എന്നും) എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള ഒരു പാഠമാണ് അഭിരാമനും മററും എടുത്തിരിക്കുന്നത്. അതു ഫലിതം കെടുത്തുന്ന കൃത്രിമരചനയാണ്.

തട്ടിപ്പിൽ: ലോകർ, 'കേമമായി!' എന്നർത്ഥത്തിൽ ചൂണ്ടുവിരൽമാത്രം നിവർത്തിയ കൈപ്പടം കീഴ്പോട്ടെറിഞ്ഞ് ഒരാളും കാണിക്കാറുള്ളതുപോലെ ഒരു ഹസ്തമുദ്ര കാട്ടിയിട്ട് എന്നു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: എന്തു നിവൃത്തി! (പോയി.

രാജാ: (ആത്മഗതം) എന്താണ് എനിക്ക് ഈ പാട്ടു കേട്ടിട്ടു പ്രിയജനവിരഹമില്ലെങ്കിലും, ഒരു പ്രബലമായ ഉൽകണ്ഠ തോന്നുന്നത്? അല്ലെങ്കിൽ,

രമ്യങ്ങൾ കാൺകെ, മധുരക്വണിതങ്ങൾ കേൾക്കെ-
യുൽകണ്ഠിതത്വമവിയുക്തനുമുദ്ഭവിക്കിൽ,
ഹൃല്ലീനമായ ജനനാന്തരസൗഹൃദത്തെ-
യസ്പഷ്ടമോർത്തിടുകയാവുമതെന്നുറയ്ക്കാം. ൨

(അസ്വസ്ഥനായിരിക്കുന്നു.

രാഘവഭട്ടൻ; അതു 'ത്രിപതാകം' (മോതിരവിരൽ മാത്രം മടക്കിയത്) ആണെന്നു മാത്രം.

എന്തു നിവൃത്തി: രാജാജ്ഞ അലങ്ഘ്യമാണല്ലോ.

രാജാവിന്റെ ആത്മഗതം: ദുർവ്വാസശ്ശാപത്താൽ മൂടിയടയ്ക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ശകുന്തളാസ്മരണ, ഈ തുല്യാർത്ഥമായ ഗീതത്താൽ ആകൃഷ്ടമായി അന്തർമ്മനസ്സിൽക്കിടന്നു പിടയ്ക്കുന്നു.

ശ്ലോകം ൨. ക്വണിതം=ശബ്ദം. അവിയുക്തൻ: പ്രിയജനങ്ങളോടു പിരിഞ്ഞിരിക്കുകയല്ലാത്ത ആൾ; ഉൽകണ്ഠിതത്വത്തിന്നു (ഉൽകണ്ഠയ്ക്ക്) കാരണമില്ലാതെ സുഖമായിരിക്കുന്നവൻ എന്നർത്ഥം. ഹൃല്ലീനം=ഹൃദയത്തിൽ ലയിച്ചുകിടക്കുന്നത്. സൗഹൃദം=സ്നേഹബന്ധം. രമ്യവസ്തുക്കളെ കാണുകയോ മധുരശബ്ദങ്ങൾ കേൾക്കുകയോ ചെയ്യുമ്പോൾ സുഖമായിരിക്കുന്നവനും ഉൽകണ്ഠ തോന്നിപ്പോകുന്നതു, മുൻജന്മത്തിലെ വല്ല ചേഷ്ടയുടെയും ഫലമായി മനസ്സിൽപ്പററിക്കിടക്കുന്ന വാസന, ഇന്നതെന്ന് ഇപ്പോൾ തിരിച്ചറിയാനാകാത്തവണ്ണം അവ്യക്തമായി, സ്ഫുരിക്കുകയാവണം; ആ രമണീയതകൾ, ഏതോ സവിശേഷബന്ധത്താൽ ആ വാസനകളെ പതുക്കെ ഒന്നിളക്കിവിടുകയാവണം. രാജാവിന്നു ശകുന്തളാസ്മരണ ഒരു പൂർവ്വജന്മവാസനപോലെ, അജ്ഞാതമായത്രേ ഇരിക്കുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം ഒരു ഹരിക്കാരൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

ഹരിക്കാരൻ: (നെടുവീർപ്പിട്ട്) അയ്യോ, ഞാൻ ഈ നിലയിലായല്ലോ!

പെണ്ണുങ്ങൾക്കുള്ള വാസസ്ഥലത്തിലെ ജോലിക്കുള്ള മുദ്രയായ് ഞാൻ
ശ്രദ്ധിച്ചേന്തിപ്പോന്നതാം ചൂരൽതന്നേ,
നീണാൾ ചെന്നപ്പോഴിതാ, മേ നടപ്പാൻ
കാൽക്കെല്പില്ലാഞ്ഞൂന്നുകമ്പായ്ച്ചമഞ്ഞു! ൩

തിരുമേനിക്കു ധർമ്മകാര്യം നിർത്തിവെക്കാവുന്നതല്ലതന്നെ; എങ്കിലും ഇതാ, ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽനിന്നു കല്പിച്ചെഴുന്നേററ ഉടൻതന്നെ, കണ്വശിഷ്യന്മാർ വന്നിട്ടുള്ളതുണർത്തിച്ചു വീണ്ടും ബുദ്ധിമുട്ടിക്കാൻ എനിക്കു മനസ്സു വരുന്നില്ല. അല്ലെങ്കിൽ വിശ്രമമില്ലാത്തതാണല്ലോ, ലോകഭരണമെന്ന ജോലി.

സൂര്യന്നഴിച്ചുവിടലില്ല തുരങ്ഗമത്തെ;
വീശുന്നു രാപ്പകൽ വിടാതിഹ ഗന്ധവാഹൻ;

ശ്ലോകം ൩. ഹരിക്കാരൻ തന്റെ വൃദ്ധാവസ്ഥയിൽ നിർവ്വേദം കൊള്ളുന്നു:—പെണ്ണുങ്ങൾക്കുള്ള വാസസ്ഥലത്തിൽ=രാജാന്തഃപുരം. മുദ്ര: അതാതു ജോലിക്കാർക്കുള്ള സവിശേഷചിഹ്നം. ശ്രദ്ധിച്ച്: മുദ്ര ധരിക്കുന്നതിൽ വേറെ ഒരു പ്രയോജനവുമില്ലായ്കയാൽ മാറ്റി പറ്റാതിരിപ്പാൻ. നീണാൾ ചെന്നപ്പോൾ: ഇന്ന് ഈ വാർദ്ധക്യദശയിൽ. കാൽക്കെല്പ്=കാലിന്റെ ബലം. ഊന്നുകമ്പ്=ഊന്നുവടി. മുറയെന്നുവെച്ചു ശ്രദ്ധയോടേ ചെയ്യുന്ന കർമ്മം, കാലത്താൽ പ്രയോജനകരമായിച്ചമയും എന്നൊരു ജീവിതതത്ത്വം അയാൾ ഇതിൽനിന്ന് ഊററിയെടുക്കുന്നുണ്ടാവാം! തത്ത്വചിന്തയാണല്ലോ, വൃദ്ധന്മാരുടെ ജോലി.

ധർമ്മകാര്യം=ധർമ്മത്തെസ്സംബന്ധിച്ചുള്ള കർത്തവ്യം. ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിലിരുന്ന് ഇതുവരെയും ധർമ്മകാര്യം നോക്കുകതന്നെയായിരുന്നു; ഉടനിതാ, തപസ്വികൾ, അവർക്കു വേണ്ടുന്ന ധർമ്മ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശേഷൻ സദാപി ധരണീഭരമുദ്വഹിപ്പോൻ;
ആറൊന്നിനാൽപ്പുലരുവോനുമിതാണു ധമ്മം. ൪

ഷ്യ)ന്റെ വേല നടത്തുകതന്നെ. (ചുററിനടന്നു നോക്കിയിട്ട്) ഇതാ, തിരുമേനി,

നാട്ടാരെ നന്ദനരെയെന്നവിധം പ്രവത്തി-
പ്പിച്ചിട്ടടങ്ങിയരുളുന്നു രഹസ്ഥലത്തിൽ:
ദന്തീശ്വരൻ പകൽ ഗണത്തെ നടത്തിയിട്ടു
വെയിലേല്ക്കയാൽ,കുളിർപെടുന്നൊരിടത്തുപോലെ. ൫

കാര്യത്തിന്നു വന്നുനില്ക്കുന്നു!

ശ്ലോകം ൪. മററു ലോകഭരണകർത്താക്കൾക്കുമില്ലാ വിശ്രമമെന്നു പറയുന്നു:—സൂര്യന്ന്......തുരങ്ഗമത്തെ: എല്ലാ സമയത്തും തേരിൽസ്സഞ്ചരിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതന്നെയാണ്. ഗന്ധവാഹൻ=കാററ്. ശേഷൻ......മുദ്വഹിപ്പോൻ: അനന്തൻ എന്നും ഭൂഭാരം ചുമന്നുകൊണ്ടേ നില്ക്കുന്നു; ആയിരം പടമുള്ള അനന്തനെന്ന സപ്പരാജാവിന്റെ ശിരസ്സിലാണ്പോൽ ഭൂമി ഇരിക്കുന്നത്. ആറൊന്നിനാൽപ്പുലരുവോൻ=ആറിലൊന്നുകൊണ്ടു(നികുതികൊണ്ടു)പജീവിക്കുന്ന രാജാവ്. ഇതാണ്: സാവ്വകാലികമായ പരിശ്രമംതന്നെ.

ശ്ലോകം ൫. നന്ദനർ=മക്കൾ. പ്രവത്തിപ്പിച്ച്: തങ്ങൾ തങ്ങളുടെ കമ്മങ്ങളിൽ ഏപ്പെടുത്തിയിട്ട്. അടങ്ങി: മനസ്വാസ്ഥ്യത്തോടേ. രഹസ്ഥലം=വിജനം. ദന്തീശ്വരൻ=ആനത്തലവൻ. ഗണത്തെ: തന്റെ കീഴിലുള്ള ആനകളെയെല്ലാം. മുഴുവൻ രാഷ്ട്രത്തിന്റെയും ധമ്മകാര്യം നോക്കിയതിന്നുശേഷമുള്ളതാകയാൽ, ഈ വിശ്രമത്തിൽ, അയാൾ ഒരാരാധ്യത കാണുന്നു. ഇവിടെ രാഘവഭട്ടൻ, 'വെയിലേല്ക്കയാൽ' എന്ന ഉപമാനധമ്മത്തോടു പൊരുത്തം വരുത്താനായി, മൂലത്തിൽ 'അശാന്തമനാഃ' (ഹൃദയാസ്വാസ്ഥ്യത്തോടേ) എന്നു പാഠച്ഛേദം ചെയ്യുന്നു. കവി, 'ശാന്തമനാഃ' എന്ന ഉപമേയധമ്മത്തെ ഉപമാനത്തിലും, 'രവിപ്രതപ്തഃ' എന്ന ഉപമാനധമ്മത്തെ ഉപമേയത്തിലും അനചയിപ്പാനാണുദ്ദേശിച്ചിരിക്കുന്നതെന്നു തോന്നുന്നു; ഉപമേയപക്ഷത്തിൽ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അടുത്തു ചെന്നു) തിരുമേനി, ജയിച്ചാലും. ഇതാ, ഹിമാലയപൎവ്വതത്തിന്റെ അടിവാരത്തുള്ള കാട്ടിൽത്താമസിക്കുന്ന ചില തപസ്വികൾ സ്ത്രീകളോടൊന്നിച്ചു കാശ്യപന്റെ സന്ദേശവുംകൊണ്ടു വന്നെത്തിയിരിക്കുന്നു. ഇനി വേണ്ടതു് അരുളപ്പാടുപോലെ.

രാജാ: (ആദരവോടേ) കാശ്യപന്റെ സന്ദേശവും കൊണ്ടോ?

ഹരിക്കാരൻ: അതേ.

രാജാ: എന്നാൽ ഞാൻ പറഞ്ഞതായി പുരോഹിതൻ സോമരാതനോടു പറയുക: ഈ ആശ്രമവാസികളെ വൈദികവിധിപ്രകാരം പൂജിച്ചു താൻതന്നെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരണമെന്നു്. ഞാനും അവരെ തപസ്വിസന്ദൎശനത്തിന്നു തക്ക സ്ഥലത്തു കാത്തിരിക്കാം.

ഹരിക്കാരൻ: അരുളപ്പാടുപോലെ. (പോയി.

രാജാ: (എഴുന്നേററു്) വേത്രവതി, അഗ്നിശാലയിലെയ്ക്കു വഴി കാണിക്കു.

നടയിൽത്തവണക്കാരി: തിരുമേനി ഇതിലേ, ഇതിലേ.

രാജാ: (ചുററിനടക്കുന്നു; ജോലികൊണ്ടുള്ള തളച്ച നടിച്ചു്) എല്ലാ പ്രാണികൾക്കും അഭീഷ്ടം സിദ്ധിച്ചാൽ

'രവിപ്രതപ്തഃ' എന്നതിന്നു ലക്ഷണയാ കാൎയ്യചിന്താക്ലിഷ്ടൻ എന്നൎത്ഥം. മദ്ധ്യാഹ്നത്തിൽ ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽനിന്നു പോന്നു സ്നാനാദികൎമ്മങ്ങളെല്ലാം കഴിഞ്ഞു വിശ്രമിക്കുന്ന ഈ സമയം, ശകുന്തളാദൎശനാദികൾക്കു തികഞ്ഞ സൌകൎയ്യം നല്കുന്നു.

തപസ്വിസന്ദൎശനത്തിന്നു തക്ക സ്ഥലത്തു്: അഗ്നിശാലയിൽ; തപസ്വികളെയും മററും, പുരോഹിതാചാൎയ്യന്മാരോടുകൂടി അഗ്നിശാലയിൽവെച്ചു വേണം കാണുക എന്നത്രേ സ്മൃതി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സുഖമായി: രാജാക്കന്മാൎക്കാകട്ടേ, കൃതാൎത്ഥത ദുഃഖത്തോടുകൂടിയേ ഉള്ളു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

ഉൽകണ്ഠമാത്രമൊഴിയുന്നിതു വാഴ്ചകൊണ്ടു,
ലബ്ധാവനത്തൊഴിലിവണ്ണമഴൽപ്പെടുത്തും;
വിശ്രാന്തി ചെററുതകിട്ടും ശ്രമവും വരുത്തും:
സ്വപാപാത്തദണ്ഡമൊരു കൈക്കുടപോലെ രാജ്യം. ൬

(അണിയറയിൽ)

രണ്ടു വൈതാളികന്മാർ: തിരുമേനി ജയിച്ചാലും!

ഒന്നാമൻ:

തിരുവടിയഴലേല്പൂ പാരിനായ്ത്തൻസുഖം വി-
ട്ടനുദിനം;—മഥവാ നിൻകൃത്യമിമ്മട്ടതന്നേ:

കൃതാൎത്ഥത: അഭീഷ്ടമായ രാജ്യാധികാരം ലഭിച്ചാലത്തെ സന്തൃപ്തി.

ശ്ലോകം ൬. വാഴ്ച (സ്ഥാനാരോഹണം) കൊണ്ടു്, അതിലുണ്ടായിരുന്ന ഇച്ഛാതിശയം തീരുകമാത്രമേ ചെയ്യുന്നുള്ളു; ലബ്ധാവനത്തൊഴിൽ (കൈവന്ന രാജ്യത്തിന്റെ ഭരണമാകുന്ന തൊഴിൽ) ആകട്ടേ, ഈവിധം വിശ്രമഭംഗം വരുത്തിക്കൊണ്ടേ ഇരിയ്ക്കും. വിശ്രാന്തി ചെററുതകിട്ടും=തെല്ല വിശ്രമം നല്കും; ഉൽകണ്ഠയോടുകൂടിയിരുന്ന കാലത്തു പ്രതീക്ഷിച്ചേടത്തോളമൊന്നുമില്ല. സ്വപാപാത്തദണ്ഡം=താൻതന്നെ കാൽ (കുടക്കാൽ) പിടിച്ചു; താൻതന്നെ ദണ്ഡം (ഭരണം) നടത്തുന്നതായ എന്നു രാജ്യത്തിന്റെയും വിശേഷണം. കൈക്കുട=കയ്യിൽപ്പിടിയ്ക്കുന്ന കുട. താൻതന്നെ പിടിച്ച കുട, വെയിൽ തടഞ്ഞു സ്വല്പം സുഖം തരുന്നതോടുകൂടി, അതിന്റെ കനം ശ്രമമുണ്ടാക്കുകയും ചെയ്യുമല്ലോ. സ്വായത്തസിദ്ധിയായ രാജാവിന്റെ അനുഭവമാണിതു്. സചിവായത്തസിദ്ധികൾക്കു് ഈ ക്ലേശമില്ല.

വൈതാളികന്മാർ=സ്തുതിപാഠകന്മാർ. കാൎയ്യഭാരംമൂലം രാജാക്കന്മാൎക്കു നിരുന്മേഷതയോ നിരാശതയോ നേരിടുമ്പോൾ, അവരെ സ്തുതിച്ചു പാടുവാനായി—പ്രശംസ പ്രോത്സാഹകമാണ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

തരു കൊട്ടവെയിൽ കൊൾവൂ മൌലിയാ,ലാശ്രിതക്കു-
ള്ളെരിപൊരി തണലാലേ തീക്കയും ചെയ്യിതല്ലോ. ൭

രണ്ടാമൻ:
അപഥഗരെയടക്കീടുന്നു നീ ദണ്ഡനത്താൽ;-
കലഹഗതി ശമിപ്പിക്കുന്നു; രക്ഷിച്ചിടുന്നു;
വിഭവമികവിലുൾപ്പെട്ടോരട്ടെ കൂട്ടാളർ; നാട്ടാ-
ക്കയി, തിരുവടിയാൽത്താൻ തീൻപോയ് ബന്ധു-
കൃത്യം. ൮

രാജാ: ഇതാ, മന്ദം വാടിയിരുന്ന നാം വീണ്ടും പു
തുക്കപ്പെട്ടു. (ചുററിനടക്കുന്നു.

ല്ലോ—ഏല്പ്പെടുത്തപ്പെട്ടവർ.

ശ്ലോകം ൭. തിരുവടി......വിട്ടു്: മററാരും അന്യരുടെ അഴൽ നോക്കാതെ തൻസുഖം ഏല്ക്കുകയാണല്ലോ. പാരിനായ്=ലോകക്കുവേണ്ടി. അനുദിനം=നാൾതോറും. നിൻകൃത്യം: അവിടുത്തെപ്പോലെ പരാത്ഥപരരായവർ ചെയ്യേണ്ടതു്. മൌലി=ശിരസ്സു്; ഇലപ്പടപ്പെന്നു താൽപര്യം. ആശ്രിതക്കു്: ചുവട്ടിൽ വന്നിരിക്കുന്നവക്കു്.

ശ്ലോകം ൮. അപഥഗർ=വഴി പിഴച്ചവർ, ദുർമ്മാർഗ്ഗചാരികൾ. കലഹഗതി: ധനം ഭൂമി മുതലായവയെസ്സംബന്ധിച്ചുള്ള വ്യവഹാരങ്ങൾ. കൂട്ടാളർ=ബന്ധുക്കൾ. വിഭവമികവിൽ: ധനധാന്യാദികളിൽ ഒരിനമായി. അയി=ഹേ. അവിടുന്നുതന്നെ പ്രജകൾക്കു ബന്ധുക്കൾ ചെയ്യേണ്ടുന്ന രക്ഷാദികൾ ചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതിനാൽ, അതിൽ നിരുപയോഗരായ ബന്ധുക്കൾ, പ്രജകളുടെ ധനധാന്യക്ഷേത്രഗൃഹാദിസമ്പത്തിൽ ഒരു വകുപ്പുമാത്രമായിച്ചമഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അടിരാമൻ ഇങ്ങിനെ വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടും, കേരളകാളിദാസനും മററും ഇപ്പദ്യത്തിൻെറ മൂന്നാം പാദത്തിന്നു, 'സ്വത്തുണ്ടെങ്കിൽ അതനുഭവിച്ചു തീക്കാൻമാത്രമേ ബന്ധുക്കളുള്ളൂ' എന്ന പരുഷമായ അത്ഥം മതി എന്നുവെച്ചതെന്തുകൊണ്ടോ!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നടയിൽത്തവണക്കാരി: ഇതാ, ഇപ്പോൾത്തന്നെ അടിച്ചുതളിച്ചതിനാൽ ശുചിത്വംപൂണ്ടതും, അരികേ ഹോമധേനു നില്ക്കുന്നതുമായ അഗ്നിശാലയുടെ തിണ്ണ. കല്പിച്ചുകേറാം.

രാജാ: (പരിജനത്തിൻെറ ചുമലിൽ കൈ വെച്ചു കയറിനിന്നിട്ട്) വേത്രവതി, എന്തിനായിരിക്കാം, കാശ്യപൻതിരുവടി എൻെറ അടുക്കലെയ്ക്കു ഋഷിമാരെ അയച്ചിരിക്കുന്നത്?

തിന്മപ്പെട്ടോ തപസ്വിവ്രതികളുടെ തപ-
 ശ്ചര്യ വിഘ്നങ്ങൾമൂലം?
ധർമ്മാരണ്യസ്ഥജന്തുക്കളിലപനയമാ-
 രെങ്കിലും ചെയ്തുപോയോ?
ചെമ്മേ പൂകായ്പിറപ്പെൻകെടുനടപടിയാൽ
 നിന്നിതോ വല്ലികൾക്ക-
ങ്ങി?—മ്മട്ടാശങ്ക വായ്ച്ചെൻ മനമതിവിവശം,
 തീർപ്പു കിട്ടായ്കയാലേ. ൯

പുതുക്കപ്പെട്ടു: സ്വധർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിൽ ഉന്മേഷമുള്ളവനാക്കപ്പെട്ടു.

ഹോമധേനു: ഹോമത്തിന്നു വേണ്ടുന്ന പാൽ കറന്നെടുപ്പാനുള്ള പശു.

ശ്ലോകം ൯. തപസ്വിവ്രതികൾ=തപസ്സു ചെയ്യുന്ന മുനിമാർ. ചര്യ=അനുഷ്ഠാനം. ധർമ്മാരണ്യസ്ഥർ=ആശ്രമത്തിൽ ജീവിക്കുന്നവ. അപനയം=ചെയ്യരുതാത്തത്; പേടിപ്പെടുത്തുക കൊല്ലുക മുതലായത്. ചെമ്മേ പൂകായ്പിറപ്പ്=വഴിപോലെ (കാലോചിതമായും സമൃദ്ധമായും) പൂക്കലും കായ്ക്കലും. നിന്നിതോ=നിലച്ചുവോ, ഇല്ലാതെയായോ? അങ്ങ്: ആശ്രമത്തിൽ. രാജാവിൻെറ നടപടിക്കേടുമൂലം, സസ്യാദിസമൃദ്ധി കുറയുകയും മററും ചെയ്യുമെന്നത്രേ വിശ്വാസം. അതിവിവശം=ഏററവും അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടുന്നു. ആധിദൈവികങ്ങളോ മാനുഷികങ്ങളോ രാജകീയ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നടയിൽത്തവണക്കാരി: സച്ചരിതം കൊണ്ടാടി തിരുമേനിയെ ബഹുമാനിയ്ക്കാനായിരിയ്ക്കും, ഋഷിമാർ വന്നിരിയ്ക്കുന്നത്.

(അനന്തരം ഗൌതമിയോടു കൂടിയ ശകുന്തളയെ മുൻനാടത്തി മുനിമാരും, അവരുടെ മുമ്പിലായി പുരോഹിതനും ഹരിക്കാരനും പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

ഹരിക്കാരൻ: ഭവാന്മാർ ഇതിലേ, ഇതിലേ.

ശാർങ്ഗരവൻ: ശാരദ്വത,

മഹാഭാഗൻതാനീയതിരു വിടലില്ലാത്ത പെരുമാ- ...
ള്,മാർഗ്ഗേ കാൽവെപ്പീലവരകുലജൻപോലുമൊരുവൻ;
അതെന്തായാലും, മേ ജനനിബിഡമിഗ്ഗേഹമെരിതീ
ച്ചുഴന്നൊന്നായ്ത്തോന്നുന്നിതു വിജനസംശീലന-
വശാൽ. ൧൦

ങ്ങാംതന്നെയോ ആയ ആപത്തുകാം നേരിട്ടിട്ടായിരിയ്ക്കുമോ, ഇവർ വന്നിരിയ്ക്കുന്നത്, വെറുതെയല്ല, രാജ്യാധികാരം ദുഃഖോത്തരമാണെന്നു പറഞ്ഞത്; എപ്പോഴും പ്രജകാംക്ഷ വല്ല കഷ്ടപ്പാടുമുണ്ടോ എന്ന ആശങ്കയാണല്ലോ രാജാവിന്നു മുന്നിട്ടു വരിക.

സച്ചരിതം ഇത്യാദി: കെട്ടനടപടിയില്ലെന്നുമാത്രമല്ല, അവിടുത്തെ നല്ല നടപടികൊണ്ടു മറ്റു തരത്തിലുള്ള ആപത്തുകളും ഇല്ലെന്നറിയിച്ചാദരിപ്പാനാവും അവരുടെ വരവ്.

മുൻനടത്തി: യാത്രയിൽ സ്ത്രീകളെ മുമ്പിൽ നടത്തണമെന്നത്രേ ആചാരം.

ശ്ലോകം ൧൦. മഹാഭാഗൻ: മഹാത്മാവ്. അതിര്: ധർമ്മമയ്യാദ. പെരുമാൾ=രാജാവ്. അമാർഗ്ഗേ=ദുർമ്മാർഗ്ഗത്തിൽ. അവരകുലജൻ=ഹീനവംശത്തിൽ ജനിച്ചവൻ. ജനനിബിഡം=ആൾ തിങ്ങിയത്. വിജനസംശീലനവശാൽ=വിജനത്തിൽത്തന്നെ പെരുമാറിശ്ശീലിച്ചതുനിമിത്തം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശാരദ്വതൻ: രാജധാനിയിൽ വന്നപ്പോഠം ഭവാൻ ഈ നിലയിലായതു യുക്തംതന്നെ. ഞാനും,

അഭ്യക്തരെ സ്നാതനു,മാപ്തനിദ്രരെ
പ്രബുദ്ധനും, യന്ത്രിതരെ സ്വതന്ത്രനും,
അശുദ്ധരെശ്ശുദ്ധനുമെന്നപോലെയാ-
ണിക്ഷിപ്പതിങ്ങുള്ള സുഖാനുഷക്തരെ. ൧൧

ശകുന്തള: (നിമിത്തം നടിച്ച്) അയ്യോ, എന്താണ് എന്റെ വലത്തേക്കണ്ണു വിറയ്ക്കുന്നത്?

ഗൌതമി: അമംഗളം നീങ്ങട്ടെ; നിനക്കു ഭർത്തൃകുലദേവതമാർ സുഖം തന്നരുളട്ടെ!

പുരോഹിതൻ: (രാജാവിനെ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ച്) ഹേ താപസരേ, ഇതാ, വർണ്ണാശ്രമരക്ഷകനായ അവിടുന്നു മുൻകൂട്ടി എഴുന്നേററു നിങ്ങളെ കാത്തുനില്ക്കുന്നു; മുഖം

ശ്ലോകം ൧൧. കുളി കഴിഞ്ഞവൻ എണ്ണതേച്ചു നില്ക്കുന്നവനെ, ഉണർന്നേററവൻ ഉറങ്ങിക്കിടക്കുന്നവനെ, യഥേഷ്ടം സഞ്ചരിക്കുന്നവൻ കെട്ടിൽപ്പെട്ടവനെ, വെടുപ്പുള്ളവൻ വൃത്തികെട്ടവനെ—എന്ന മട്ടിലാണ്, ഞാൻ സുഖത്തിൽ മുഴുകിയ നഗരവാസികളെ കാണുന്നത്. തപസ്വിയായ താൻ, നല്ല വാസനകളോടു (മാനസികപ്രേരണകളോടു) കൂടിയവനും തത്ത്വജ്ഞാനം ലഭിച്ചവനും, വിഷയബന്ധമുക്തനും, സാത്ത്വികനുമാണ്; നാഗരികരോ, നേരെ മറിച്ചുള്ളവരും! ഈ രണ്ടൃഷിമാരുടെയും സ്വഭാവങ്ങളും, ഈ രണ്ടു പദ്യങ്ങളിലെ ഉപമകളിൽ വേർതിരിഞ്ഞു കാണാം: ആർത്തിക്കുള്ള കൊട്ടാരം അപരിചയംമൂലം തീ പടർന്നുപിടിച്ച ഒരു ഗൃഹമായിത്തോന്നിയ ശാർങ്ഗരവൻ പ്രാപഞ്ചികരെക്കണ്ടു സംഭ്രമിക്കുകയേ ചെയ്യുന്നുള്ളു; ശാരദ്വതനോ, സംസാരികളിൽ അവജ്ഞയും അറപ്പും വന്നുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു!

അയ്യോ ഇത്യാദി: സ്ത്രീകഠംക്കു വലംകണ്ണു വിറയ്ക്കുക അനിഷ്ടസൂചകമാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കാണിച്ചുകൊള്ളുവിൻ.

ശാർങ്ഗരവൻ: മഹാബ്രാഹ്മണ, ഇതു തികച്ചും അഭിനന്ദനീയംതന്നെ; എന്നാലും ഇതിൽ ശ്രദ്ധവെയ്ക്കേണ്ടവരല്ല ഞങ്ങൾ.

നടയിൽത്തവണക്കാരി: തിരുമേനി, മഹർഷിമാരുടെ മുഖം പ്രസന്നമായിട്ടാണ് കാണപ്പെടുന്നത്. അതിനാൽ ഇവർക്ക് ഉപദ്രവമൊന്നുമില്ലെന്ന് അടിയത്തിന്നു തോന്നുന്നു.

രാജാ: (ശകുന്തളയെ കണ്ടിട്ട്) അപ്പോൾ ഈ മാന്യസ്ത്രീ,

വർണ്ണാശ്രമ ഇത്യാദി: അത്ര വലിയ ആളായിട്ടും, ഞങ്ങളുടെ തമ്പുരാൻെറ ഈ വിനയം എത്ര അഭിനന്ദനീയം എന്നഭിപ്രായം. മുഖം കാണിച്ചുകൊള്ളുവിൻ: രാജാവിൻെറ മുമ്പിലെഴുന്നെള്ളി ചെല്ലാം എന്നർത്ഥത്തിലുള്ള ആചാരവാക്ക്.

മഹാബ്രാഹ്മണ: ഈ സംബുദ്ധി ഉത്താനഹൃദയത്വത്തെ സൂചിപ്പിയ്ക്കുന്നു എന്നഭിരാമൻ; വർണ്ണശ്രേഷ്ഠതയല്ലാതെ, വർണ്ണധർമ്മമായ തത്ത്വചിന്തയില്ലെന്നുകൂടി ഉള്ളിൽക്കരുതിയിട്ടുണ്ടാവാം. ഇതിൽ ശ്രദ്ധിയ്ക്കേണ്ടവരല്ല ഞങ്ങൾ: രാജാവ് ആർഷമായ മഹത്വത്തെ ആദരിയ്ക്കുന്നു; അതിൽ വിദ്യാർത്ഥികളായ ഞങ്ങൾ അതിനെ അഭിനന്ദിച്ചാൽ, അതു ഞങ്ങളെത്തന്നെ അഭിനന്ദിയ്ക്കലാകുമല്ലോ. ഇവിടെ ഈ ആശയഗൌരവം വിട്ടു, 'വയമത്ര മധ്യസ്ഥാഃ' എന്ന മൂലത്തിന്ന് 'ഞങ്ങൾ ഇതിലത്ര വിസ്മയപ്പെടുന്നില്ല' എന്നർത്ഥം പറയേണ്ടിവരുമാറു, തുടർന്നൊരു പദ്യംകൂടി പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണപ്പെടുന്നു:

'കായിൻതഴപ്പാൽക്കുനിയുന്നു മാമരം;
ചായുന്നു പാരം മുകിലംബുസഞ്ചയാൽ;
സമ്പദ്ഭരത്താൽ ഞെളിയില്ല സൽപുമാൻ
ഇമ്മട്ടുകാർതന്നെ പരോപകാരികൾ.'

എന്നാൽ ആ ശ്ലോകം ഭർത്തൃഹരിയുടേതാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ആരാവാം, മൂടുപടം
പൂണ്ടൊരൊ വെളിപ്പെടാത്തൊരഴകുള്ളോൾ;
വിളറിയ പത്രങ്ങളിലൊരു
തളിർപോലെ തപോധനക്കിടയിൽ? ഫവ.

നടയിൽത്തവണക്കാരി: കൌതുകത്തിലകപ്പെട്ടുപോയതിനാൽ അടിയത്തിൻെറ ആലോചന നടക്കുന്നില്ല. എന്നാൽ ഇവളുടെ ആകൃതി കാണേണ്ടതുതന്നെയാണ്.

രാജാ: പോകട്ടെ, പരസ്ത്രീയെ നോക്കേണ്ടാ.

ശകുന്തള: (കൈ മാറത്തു വെച്ച് ആത്മഗതം) ഹൃദയമേ, നീയെന്തിനാണ് ഇങ്ങിനെ മിടിയ്ക്കുന്നത്? ആര്യപുത്രൻെറ സ്നേഹമോർത്തു ധൈര്യപ്പെട്ടുകൊള്ളുക.

പുരോഹിതൻ: (മുമ്പിൽച്ചെന്ന്) തിരുമേനി, ഇതാ, വിധിപോലെ പൂജിയ്ക്കപ്പെട്ട തപസ്വികൾ. ഇവർ ഗുരുവിൻെറ ഒരു സന്ദേശം കൊണ്ടുവന്നിരിയ്ക്കയാണ്. അതു കല്പിച്ചുകേൾക്കമാറാകണം.

രാജാ: ഞാൻ സശ്രദ്ധനായിരിയ്ക്കുന്നു.

ഋഷിമാർ: (കയ്യുയർത്തിയിട്ട്) രാജാവേ, വിജയിച്ചാലും!

അപ്പോൾ: ഹരിക്കാരൻ 'സ്ത്രീകളോടുകൂടി' എന്നു പറഞ്ഞിരുന്നുവെങ്കിലും, ചില വൃദ്ധതാപസസ്ത്രീകളെയല്ലാതെ, ഇത്ര സുന്ദരിയും അലങ്കൃതയുമായ ഒരു യുവതിയെ പ്രതീക്ഷിച്ചിട്ടില്ലായ്കയാൽ രാജാവ് അൽഭുതപ്പെടുന്നു. 'ഈ മാനുഷസ്ത്രീ ആരാവാം' എന്നു ശ്ലോകത്തോടന്വയം.

ശ്ലോകം ഫവ. മൂടുപടം പൂണ്ട്: മൂടുപടമിട്ടുകൊണ്ട്. വിളറിയ പത്രങ്ങൾ=ഉണങ്ങി വിളർത്ത ഇലകൾ.

കൈ മാറത്തുവെച്ച്: ഭർത്താവ് തന്നെക്കണ്ടിട്ടും, അത്രയും ഉദാസീനതയോടേ മുഖം തിരിച്ചുകളഞ്ഞതിൽ അവളുടെ ഹൃദ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: നിങ്ങളെല്ലാവരേയും ഞാൻ അഭിവാദ്യം ചെയ്യുന്നു.

ഋഷിമാർ: അങ്ങയ്ക്കു സ്വസ്തി!

രാജാ: ഋഷിമാർക്കു തപോവിഘ്നമൊന്നുമില്ലല്ലോ?

ഋഷിമാർ: സൽക്കർമ്മവിഘ്നമെങ്ങാര്യ–
ക്കങ്ങു സംരക്ഷ ചെയ്യവേ?
ഇരുളുണ്ടായിവരുമോ,
കതിരോനുജ്ജ്വലിയ്ക്കവേ? ൧൩

രാജാ: എൻെറ രാജാവെന്ന പേർ അർത്ഥവത്തായി. ഭഗവാൻ കാശ്യപൻ ലോകാനുഗ്രഹത്തിന്നായി കുശലിയല്ലയോ?

ശാർങ്ഗരവൻ: സിദ്ധിമാന്മാർക്കു കുശലം സ്വാധീനമാണല്ലോ. അവിടുന്നു ഭവാനോട് അനാമയം ചോദിച്ചതിന്നുശേഷം ഇതരുളിച്ചെയ്യുന്നു.

രാജാ: എന്താണ് തന്തിരുവടി ആജ്ഞാപിയ്ക്കുന്നത്?

ശാർങ്ഗരവൻ: 'എൻെറ ഈ മകളെ ഭവാൻ പരസ്പരനിശ്ചയത്താൽ വിവാഹം ചെയ്തു, നിങ്ങൾ രണ്ടുപേ

യം പതഞ്ഞുപോയി!

ശ്ലോകം ൧൩. ആര്യർക്ക്=സജ്ജനങ്ങൾക്ക്. കതിരോൻ=സൂര്യൻ.

അർത്ഥവത്തായി: ഞാനൊരു ധർമ്മരക്ഷകൻതന്നെ എന്നെനിയ്ക്കഭിമാനിയ്ക്കാം.

സിദ്ധിമാന്മാർ=തപസ്സിദ്ധിവന്നവർ. ക്ഷത്രിയൻ ബ്രാഹ്മണനോടു കുശലവും, ബ്രാഹ്മണൻ ക്ഷത്രിയനോട് അനാമയവും (സുഖക്കേടൊന്നുമില്ലല്ലോ എന്ന്) ചോദിയ്ക്കണമെന്നത്രേ വിധി.

പരസ്പരനിശ്ചയത്താൽ: തമ്മിൽച്ചെയ്ത കരാറിൻപടി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രിലും പ്രീതിയോടുകൂടി ഞാൻ സമ്മതിച്ചിരിക്കുന്നു. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

ഭവാൻ പ്രഥമപൂജ്യനാമൊരുവനെഞങ്ങൾതൻ ദൃഷ്ടിയിൽ;
ശകുന്തള സദേഹയായൊരു സപര്യപോലുള്ളവൾ;
പൊരുത്തമിയലും വധൂവരരെയീവിധം ചേർക്കയാൽ
വിരിഞ്ചനു പെടാതെയായപയശസ്സു നീണ്ടാൾക്കം—
കം. ൫൪

അതിനാൽ ഗർഭിണിയായ ഇവളെ ഇനി സഹധർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിന്നായി സ്വീകരിച്ചുകൊള്ളുക' എന്ന്.

ഗൌതമി: ആര്യ, എനിക്കും ഒന്നു പറഞ്ഞാൽ കൊള്ളാമെന്നുണ്ട്. എന്നാൽ പറയാൻ ഇടമില്ല:

ശ്ലോകം ൫൪: പ്രഥമപൂജ്യൻ=പൂജിക്കപ്പെടേണ്ടവരിൽവെച്ചൊന്നാമൻ. എങ്ങൾതൻ ദൃഷ്ടിയിൽ: ഞങ്ങളുടെ അഭിപ്രായത്തിൽ. സദേഹയാം സപര്യ=ഒരുടലെടുത്ത പൂജ. അതിനാൽ പൂജ്യനായ അങ്ങു ഞങ്ങളുടെ ഒരു പൂജ കൈക്കൊണ്ടാലത്തെ പ്രീതിയാണ്, ഇതിൽ ഞങ്ങൾക്കുള്ളത്. ഈ ശകുന്തളാപ്രേഷണം, അങ്ങയ്ക്കു തപസ്വികൾ ചെയ്യുന്ന ഒരു സൽക്കാരമാണ്; അതിൽ ലൌകികൌചിത്യങ്ങൾ നോക്കരുത് എന്നിങ്ങിനെ 'ശമധനന്മാർ ഞങ്ങളെന്നുള്ളതും.........നന്നായോർത്ത്" എന്ന ഗുരുസന്ദേശത്തിലെ അനുനയാർത്ഥം സൂചിതമായി. വിരിഞ്ചൻ=ബ്രഹ്മാവ്. അപയശസ്സ്: ബ്രഹ്മാവ് പൊരുത്തം (അന്യോന്യാനുരൂപത) നോക്കാതെയാണ് വധൂവരരെച്ചേർക്കുക എന്ന അപകീർത്തി; ഇതദ്ദേഹത്തിന്ന് ഏറെക്കാലമായി നിലനില്ക്കുന്ന ഒരു ദുഷ്പേരാണ്.

സഹധർമ്മാനുഷ്ഠാനം: ഗൃഹസ്ഥൻ പത്നിയോടുകൂടി വേണം പല ധർമ്മങ്ങളും അനുഷ്ഠിപ്പാനെന്നുണ്ട്. പരസ്പരനിശ്ചയമിരിക്കെ, സഹധർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിന്ന് എന്നുമാത്രം പറഞ്ഞതിനാൽ, 'പിന്നെബ്ഭാഗ്യവിധേയമപ്പുറം' ഇത്യാദിയിലെ ആശയവും സൂചിതമായി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നണ്ണീലിവൾ ഗുരുവരരെ,–
ച്ചോദിച്ചീലച്ഛനോടു താങ്കളുമേ;
ഇരുവരുമൊപ്പം ചെയ്തതി–
ലൊരുകക്ഷി പിടിച്ചൊരാളൊടെന്തോതും? ൧൭

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) എന്താണാവോ ആര്യപുത്രൻ പറയുക!

രാജാ: എന്താണീപ്പറഞ്ഞുകൊണ്ടുവന്നത്?

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) തീയാണിപ്പറഞ്ഞുവെച്ചത്!

ശാർങ്ഗരവൻ: എന്താണെന്നോ? നിങ്ങൾക്കുതന്നെ തികച്ചും അറിയാമല്ലോ നാട്ടുനടപ്പ്:

മണാട്ടി ബന്ധുക്കളിലേ വസിക്കിലോ,
വിശങ്കപ്രയാക്കും സതിതന്നെയാകിലും;

ശ്ലോകം ൧൭. പറയാൻ ഇടം (സന്ദർഭം) ഇല്ലെങ്കിലും ഗൌതമി തനിക്കു പറവാനുള്ളത് ഒരുവിധം പറഞ്ഞൊപ്പിക്കുന്നുണ്ട്; ഇവളുടെ ഗുരുസ്ഥാനത്തുള്ള താൻ അവിടെ ഉണ്ടായിരുന്നിട്ടും, തന്നോടൊരു വാക്കു ചോദിക്കാതെ തന്റെ കണ്ണിൽപ്പൊടിയിട്ടുകളഞ്ഞില്ലേ എന്നാണ് ഗൌതമിയുടെ ആവലാതി:— നണ്ണീല: അങ്ങിനെ ചിലരുണ്ടെന്നു വിചാരിച്ചതേ ഇല്ലാ! ഒരു കക്ഷി......എന്തോതും: ശകുന്തളയുടെ ഭാഗം പിടിച്ച് അങ്ങയോട് എങ്ങിനെ പറയും? എന്റെ ഉപദേശം നിങ്ങൾക്കു ചേതപ്പെട്ടുപോയി!

'ഞാൻ ആളെ അയയ്ക്കാമെന്നു വെച്ചിരിക്കെ, അതിന്നുമുമ്പ് ഇങ്ങോട്ടു കൊണ്ടുപോരാനെന്തേ?' എന്ന അഭിപ്രായത്തിലാണ് രാജാവിന്റെ ചോദ്യമെന്നു കരുതി, ശാർങ്ഗരവൻ അതിന്നു മറുപടി പറയുന്നു:—എന്താണെന്നോ ഇത്യാദി.

ശ്ലോകം ൧൮. മണാട്ടി=വേൾക്കപ്പെട്ട സ്ത്രീ; മണാളൻ എന്നതിന്റെ സ്ത്രീലിംഗം. ബന്ധുക്കളിലേ=ബന്ധുക്കളുടെ അടു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇതോർത്തയപ്പു കണവന്നടുക്കലൈ—
ശ്ശു,വൻ ത്യജിച്ചോളെയുമാത്മബാന്ധവർ. ൧൭

രാജാ: ഈ മാന്യസ്ത്രീയെ ഞാൻ മുമ്പു വേട്ടിരിക്കുന്നു എന്നോ?

ശകുന്തള: (വിഷാദത്തോടേ ആത്മഗതം) ഹൃദയമേ, നിന്റെ ശങ്ക ഇപ്പോഠം ശരിയായി!

ശാർങ്ഗരവൻ: ചെയ്തതിൽ വന്ന വെറുപ്പോ?
ധർമ്മാരതിയോ? ദരിദ്രധിക്കൃതിയോ?

രാജാ: എന്തിനാണ് ഇല്ലാത്തതിനെപ്പിടിച്ചീച്ചോദ്യം?

ശാർങ്ഗരവൻ: പ്രായേണ പെരുകിനിന്നിടു—
മൈശ്വര്യോദ്ധതരിലീ വികാരങ്ങഠം! ൧൭

രാജാ: കടന്ന ശകാരം!

ക്കൽത്തന്നെ. വിശങ്കയായാല്ലോം: അസതിയായിരിക്കാം എന്നു ജനങ്ങഠംക്കു സംശയം ജനിപ്പിച്ചേക്കും. ആത്മബാന്ധവർ: അവളുടെ ബന്ധുക്കഠം.

ശ്ലോകം ൧൭. പൂർവ്വാർദ്ധം. വെറുപ്പ്: 'ഹൈ, ഒരു കാട്ടുപെണ്ണിനെ കൈക്കൊള്ളേണ്ടിയിരുന്നില്ല!' എന്നു്. ധർമ്മാരതി: 'എന്തിനാണിത്രയൊക്കെ ധർമ്മനിഷ്ഠ?' എന്ന അനാസ്ഥ. ദരിദ്രധിക്കൃതി: ഒരു സ്വത്തുമില്ലാത്ത ഈ തപസ്വികളെ രാജബന്ധുക്കളായെടുക്കുകയോ!' എന്ന നിന്ദ. ഇവയിൽ ഏതു വിചാരംകൊണ്ടാണ് അങ്ങീ വിവാഹം നിഷേധിക്കുന്നത്?

ഇല്ലാത്തതിനെപ്പിടിച്ച ചോദ്യം: ഞാൻ ഇവളെ വിവാഹം ചെയ്തിട്ടില്ലാതിരിക്കെ, അതുണ്ടെന്നു വെച്ചുകൊണ്ടുള്ള ചോദ്യം.

ശ്ലോകം ൧൭. ഉത്തരാർദ്ധം. ഐശ്വര്യോദ്ധതർ=സമ്പത്തുകൊണ്ടും പ്രഭുത്വംകൊണ്ടും ഞെളിയുന്നവർ. ഈ വികാരങ്ങഠം: 'ചെയ്തതിൽ വെറുപ്പവരിക' മുതലായവയൊക്കെയും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഗൌതമി: മകളേ, ഇത്തിരി നേരം നാണിയ്ക്കാതിരിയ്ക്കുക. ഞാൻ നിന്റെ മൂടുപടം നീക്കാം; എന്നാൽ ഭൎത്താവു നിന്നെ കണ്ടറിയും. (പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ചെയ്യുന്നു.

രാജാ: (ശകുന്തളയെ നോക്കി ആത്മഗതം)

താനേ ചാരത്തു വന്നെത്തിയ നവസുഷമാ-
രമ്യമിമ്മെയ്യു കൈക്കൊ-
ണ്ടേനോ മുമ്പി,ല്ലയോ എന്നതിലൊരുവിധവും
തീൎച്ച തോന്നായ്കമൂലം,
ഞാനാളാകുന്നതില്ലിങ്ങു,ഷസി തുഹിനമുൾ-
ച്ചേൎന്നതാം കുന്ദവല്ലീ-
സൂനത്തെഷ്ഷട്പദംപോലിതിനെയനുഭവി-
പ്പാനു,പേക്ഷിയ്ക്കുവാനും! ൧൮

(വിചാരത്തോടേ നില്ക്കുന്നു.

നടയിൽത്തവണക്കാരി: (ആത്മഗതം) അഹോ, തമ്പുരാന്റെ ധൎമ്മനിഷ്ഠ! അനായാസേന വന്നുചേൎന്ന ഇത്തരം വടിവു കണ്ടാൽ മററാരെങ്കിലും ആലോചിച്ചുനില്ക്കുമോ?

ശാൎങ്ഗരവൻ: രാജാവേ, എന്താണിങ്ങിനെ മിണ്ടാതെ നില്ക്കുന്നത്?

രാജാ: അല്ലയോ തപോധന, ഞാൻ ആലോചിച്ചു

ശ്ലോകം ൧൮. നവസുഷമാരമ്യം=പുതിയ, അക്ഷീണമായ, ലാവണ്യംകൊണ്ടു രമണീയം. ഉഷസി=പ്രഭാതത്തിൽ. തുഹിനം=മഞ്ഞ്. കുന്ദവല്ലീസൂനം=കുരുക്കത്തിമുല്ലപ്പൂവ്. ഷട്പദം=വണ്ട്. മഞ്ഞുതുള്ളി കുടിച്ചുപോയാൽ വണ്ടു ചത്തുപോകും; മുമ്പു കൈക്കൊള്ളാത്ത, പരസ്ത്രീയായ, ഇവളെ സ്വീകരിച്ചാൽ ധൎമ്മശീലനായ തനിയ്ക്കു ധൎമ്മനാശം പററും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നോക്കിയിട്ടും ഈ മാന്യസ്ത്രീയെ പരിഗ്രഹിച്ചതായി ഓ ക്കുന്നില്ല. പിന്നെയെങ്ങിനെയാണ്, ഗർഭലക്ഷണം കാ ണപ്പെടുന്ന ഇവളെ, ക്ഷേത്രിത്വം പററുമെന്നു ശങ്കിയ്ക്കുന്ന ഞാൻ കൈക്കൊള്ളുക?

ശകുന്തള: (വിഷാദത്തോടേ ആത്മഗതം) വിവാ ഹത്തിൽത്തന്നെ സംശയം. ഇനിയെന്തിനാണ് എനി യ്ക്ക് അങ്ങെത്തിയ ആശ?

ശാർങ്ഗരവൻ: വേണ്ട.

നീ പുത്രിയെസ്സപദി തീണ്ടിയതാദരിച്ചു-
പോരുന്ന മാമുനി ശരിയ്ക്കവമാന്യനായോയ്:
കാണായ തൊണ്ടിമുതൽ കള്ളനുതന്നെ നല്കും-
പോലാണു ചെയ്തതവിടുന്നു ഭവാകലല്ലോ. ൧൯

ശാരദ്വതൻ: ശാർങ്ഗരവ, താനിനി നിർത്തുക. ശ കുന്തളേ, ഞങ്ങൾ പറയേണ്ടതു പറഞ്ഞുകഴിഞ്ഞു. എ ന്നാൽ ഇദ്ദേഹം ഇങ്ങിനെയാണ് പറയുന്നത്. മറുപടി പറഞ്ഞു വിശ്വാസം വരുത്തിക്കൊള്ളുക.

ക്ഷേത്രിത്വം: അന്യനാൽ ഗർഭിണിയായ സ്ത്രീയുടെ ഭർത്തൃ സ്ഥാനം.

അങ്ങെത്തിയ ആശ: പട്ടമഹിഷീപദത്തെക്കുറിച്ചുള്ള മ നോരാജ്യങ്ങൾ.

ശ്ലോകം ൧൯. സപദി തീണ്ടിയത്: ബലാൽക്കാരേണ അശുദ്ധയാക്കിയത്; അശുദ്ധി, അവൾ കന്യകയല്ലാതായതി നാൽ അന്യന് അപരിഗ്രാഹ്യയായതുതന്നെ. ശരിയ്ക്ക്=സ്വാ ഭാവികമായി. അവമാന്യൻ = അവമാനിയ്ക്കപ്പെടേണ്ടുന്നവൻ. സ്വാഭാവികത്വത്തെ ഉത്തരാർദ്ധം ഉദാഹരിയ്ക്കുന്നു:—കാണായ തൊണ്ടിമുതൽ=(അന്വേഷണത്തിൽ) കണ്ടുകിട്ടിയ കളവുമുതൽ. അവിടുന്ന്: മാമുനി.

താനിനി നിർത്തുക ഇത്യാദി: ഋഷിജനങ്ങൾ പ്രാപഞ്ചി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) അപ്രകാരമിരുന്ന അനുരാഗം ഈവയൊരു നിലയിലായിത്തീന്നിരിയ്ക്കെ, ഓമ്മപ്പെടുത്തുകകൊണ്ടെന്തുള്ളു? എങ്കിലും എന്റെ നിർദ്ദോഷതയെ വെളിപ്പെടുത്തിനോക്കാം. (പ്രകാശം) ആര്യപുത്ര (എന്ന് അർദ്ധോക്തിയിൽ) സന്ദിഗ്ദ്ധാവസ്ഥയിൽ ഇതു മയ്യാദയല്ലല്ലോ. പൌരവ, അന്ന് ആശ്രമത്തിൽവെച്ചു സ്വഭാവേ ഉൾക്കരുതലില്ലാത്ത ഇയ്യുള്ളവളെ പ്രതിജ്ഞചെയ്തു വഞ്ചിച്ചിട്ട്, ഇപ്പോൾ ഇങ്ങിനെയൊക്കെപ്പറഞ്ഞു തള്ളിക്കളയുന്നത് അങ്ങയ്ക്കുചിതമായിരിയ്ക്കാം!

രാജാ: ശാന്തം, പാപം!

ത്തനിയുന്നതെന്തിനു കുലം
കലുഷിതമാക്കാനുമെന്നെ വീഴ്ത്താനും,
തെളിനീർ തടതരുവിവയെ-
ക്കരകളിലുരസുന്ന തടിനിപോലിഹ നീ? ൨൦

കരോട് ഇങ്ങിനെ ഏറ്റെസ്സംസാരിയ്ക്കുന്നതുതന്നെ ചോരായ്മയാണെന്നായിരിയ്ക്കാം അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഭാവം!

നിർദ്ദോഷതയെ വെളിപ്പെടുത്തിനോക്കാം: അവിടെ കേട്ടുനില്ക്കുന്നവക്ക ബോധപ്പെടുവാൻ. സ്വീകരണത്തിൽ അവൾക്കാശ കെട്ടുകഴിഞ്ഞു! മൂലത്തിൽ 'ശോധനീയ' എന്നതിന്നു പകരം, 'ശോചനീയ' എന്ന പദമാണ് പലരും എടുത്തിരിയ്ക്കുന്നത്. എന്നാൽ കേരളകാളിദാസൻ എടുത്ത ഈ പാഠത്തിന്നാണ് അത്ഥഗൌരവം. സന്ദിഗ്ദ്ധാവസ്ഥയിൽ: വിവാഹം സംശയത്തിലായിരിയ്ക്കെ. ഉൾക്കരുതലില്ലാത്ത: തൻകായ്യം നോക്കാൻ തക്ക തന്റേടവും ഉൾപ്പോരുമയുമില്ലാത്ത.

ശ്ലോകം ൨൦. കുലം=തന്റെ വംശം. കലുഷിതം=കലങ്ങിയത്; പാപദൂഷിതം എന്നും. വീഴ്ത്താൻ: പാപത്തിൽ പിടിച്ചിടുവാൻ. ഉത്തരാദ്ധം:—തള്ളിയൊഴുകുന്ന പുഴ കരയിടിച്ചു വീഴ്ത്തി തങ്കലെ തെളിവെള്ളം കലക്കുകമാത്രമല്ല, കരയിൽ നില്ക്കുന്ന വൃക്ഷത്തെ വീഴ്ത്തുകയും ചെയ്യുന്നു, അതുപോലെ. ഋഷിമാരോടു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: ആകട്ടെ, വാസ്തവത്തിൽ പരകളത്രമെന്ന ശങ്കകൊണ്ടാണ് ഭവാൻ ഇങ്ങിനെ പറയാൻ തുടങ്ങിയതെങ്കിൽ, ഞാൻ ഈ അടയാളംകൊണ്ട് അങ്ങയുടെ സംശയം തീൎത്തുതരാം.

രാജാ: ഉത്തമപക്ഷം.

ശകുന്തള: (മോതിരമിട്ടിരുന്ന വിരൽ തൊട്ടുനോക്കിയിട്ട്) അയ്യോ, മോതിരമില്ലല്ലോ എന്റെ വിരലിന്മേൽ!

(വിഷാദത്തോടേ ഗൌതമിയെ നോക്കുന്നു.

ഗൌതമി: നീ ശക്രാവതാരത്തിൽ ശചീതീൎത്ഥത്തെ വന്ദിക്കുമ്പോൾ വെള്ളത്തിൽ വീണുപോയിരിക്കണം മോതിരം.

രാജാ: (പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ട്) ഇതാണ്, സ്ത്രീകൾക്ക വേണ്ടപ്പോൾ വേണ്ടതു തോന്നും എന്നു പറയുന്നത്.

ശകുന്തള: ഇതു ദൈവം തന്റെ പ്രാഭവം കാണിച്ചതാണ്. ഞാൻ മറ്റൊന്നു പറയാം.

രാജാ: ഇപ്പോൾ കേൾക്കുക എന്നായി!

ശകുന്തള: ഒരു ദിവസം ചെറപിച്ചകക്കുടിലിലിരിക്കുമ്പോൾ, താമരയിലക്കുമ്പിളിൽ വെച്ചിരുന്ന വെള്ളം

നില വിടാതെ സംസാരിച്ചിരുന്ന രാജാവ്, ശകുന്തളയോടായപ്പോൾ അവജ്ഞയോടേ തട്ടിക്കയറുന്നു!

ശക്രാവതാരം: ഹസ്തിനപുരിക്കടുത്തുള്ള ഒരു ഗംഗാഘട്ടം.

വേണ്ടത്: രാജാവു തന്ന ഒരു മോതിരം അടുത്ത സമയംവരെ കയ്യിലുണ്ടായിരുന്നു; അതു പോയ്പോയി എന്നു നടിക്കുക.

ദൈവം=വിധി. തന്റെ പ്രാഭവം: പൌരുഷത്തെ ഇച്ഛമാക്കിത്തള്ളുവാൻ തനിക്ക് ഒരു പ്രയാസവുമില്ലെന്ന്.

ഇപ്പോൾ കേൾക്കുക എന്നായി: ആദ്യം, 'ഇതാ, കണ്ടോളു!' എന്നായിരുന്നു!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അഞ്ജു കയ്യിലെടുക്കുകയുണ്ടായല്ലോ.

രാജാ: ഞാൻ കേൾക്കുന്നുണ്ട്.

ശകുന്തള: അതേ സമയത്ത് എന്റെ ആ വളർത്തു പുത്രൻ . ദീഘാപാങ്ഗനെന്ന മാങ്കുട്ടി അടുക്കൽ വന്നു. അഞ്ചാകട്ടേ, മുമ്പേ ഇവൻ കുടിച്ചുകൊള്ളട്ടെ എന്ന് അനുകമ്പയാൽ വെള്ളം കാണിച്ചുകൊടുത്തു. എന്നാൽ അവൻ പരിചയമില്ലായ്കയാൽ അഞ്ജയുടെ കൈയ്ക്കലെയ്ക്കു വന്നില്ല. പിന്നീട് ആ വെള്ളംതന്നെ ഞാൻ വാങ്ങിയപ്പോൾ അവൻ എന്റെ അടുക്കൽ വന്നു. അപ്പോൾ അഞ്ജു പരിഹസിച്ചു, 'എല്ലാവക്കും കൂട്ടുകാരിലേ വിശ്വാസമുണ്ടാകൂ; ഇവിടെ രണ്ടുപേരും കാടരാണല്ലോ!' എന്ന്.

രാജാ: തങ്കാര്യം നേടുന്ന സ്ത്രീകളുടെ ഇങ്ങിനെയെല്ലാമുള്ള വ്യാജോക്തിത്തേന്മഴയാൽ വിഷയലമ്പടന്മാർ ആകർഷിയ്ക്കപ്പെട്ടുപോകുന്നു.

ഗൌതമി: മഹാഭാഗ, ഇങ്ങിനെ പറയരുത്; കള്ളമറിഞ്ഞുകൂടാത്തവരാണ് തപോവനത്തിൽ വളൎന്ന ഇയ്യുള്ളവർ.

ആ പൂൎവ്വകഥകളെ ഓൎത്തു പറഞ്ഞുതുടങ്ങിയപ്പോഠം, ആ സരളഹൃദയ, എല്ലാം അടിയോടേ നിഷേധിയ്ക്കുന്ന ഒരാളോടാണ് താനിതു പറയുന്നതെന്ന് ഏതാണ്ടു മറന്നുപോയി; അതിനാൽ, '......എടുക്കുകയുണ്ടായല്ലോ' (അതുയും അഞ്ജു സമ്മതിയ്ക്കുമല്ലോ) എന്നു നിൎത്തി, സമ്മതം മൂളുവാനായി രാജാവിന്ന് ഒരിട കൊടുക്കുന്നു. ഇതാലോചിയ്ക്കാതെയാണ്, ശ്രീനിവാസൻ മൂലത്തിലെ 'ണം' (നനു) എന്ന പദം സംബോധനദ്യോതകമാണെന്നു തള്ളിയിരിയ്ക്കുന്നത്.

ദീൎഘാപാങ്ഗൻ: നാലാമങ്കത്തിൽ വരികയുണ്ടായി.

തങ്കാര്യം നേടുന്ന ഇത്യാദി: ഞാൻ വിഷയലമ്പടനല്ലായ്കയാൽ, നിന്റെ ഈ കള്ളക്കഥ എത്രതന്നെ മധുരമായാലും എ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: വൃദ്ധതാപസി,

തിര്യഗ്ജാതികളിലും പഠിയാപ്പടുതപം
കാണുന്നു; ബോധവതിമാർകളിലെന്തു പിന്നെ?
തങ്കുഞ്ഞിനെപ്പരപതത്രികളാലെയല്ലോ
പോററിപ്പു പെൺകുയിൽ, പറന്നുനടക്കുവോളം.

ശകുന്തള: (കോപത്തോടേ) ദുഷ്ട, തൻെറ മനോഗതിയെ അനുസരിച്ചാണ് അങ്ങു മററെല്ലാവരേയും കാണുന്നത്. മററാരാണ്, ഇങ്ങിനെ ധർമ്മക്കുപ്പായമിട്ടു പുല്ലു മൂടിയ കിണറുപോലിരിക്കുന്ന അങ്ങയെപ്പോലെ പ്രവർത്തിക്കുക?

രാജാ: (ആത്മഗതം) എനിക്കു സംശയം തോന്നുമാറു, നിർവ്യാജമെന്നപോലിരിക്കുന്നു ഇവളുടെ കോപം. ഇവൾ,

---

ന്നെ ആകർഷിക്കുകയില്ല.

വൃദ്ധതാപസി: ഭവതിക്കെന്തറിയാം എന്നാശയം.

ശ്ലോകം ൧൧. തിര്യഗ്ജാതികൾ = പക്ഷിമൃഗാദിസ്ത്രീകൾ. പഠിയാപ്പടുതപം=പഠിച്ചുണ്ടാക്കാത്ത, നൈസർഗ്ഗികമായ, സാമർത്ഥ്യം; തങ്കാര്യം നേടാനുള്ള വഞ്ചനാസാമർത്ഥ്യം. ബോധവതിമാർ=വിശേഷബുദ്ധിയുള്ള മനുഷ്യസ്ത്രീകൾ. പരപതത്രികൾ=ഇതരപക്ഷികൾ. പറന്നുനടക്കുവോളം: കുഞ്ഞിന്നു പറക്കാൻ ത്രാണിയുണ്ടാകുന്നതുവരെ. പെൺകുയിൽ മുട്ടയിട്ടാൽ അതിനെ ഉപായത്തിൽ കാക്കക്കൂട്ടിൽ കൊണ്ടുചെന്നു വെയ്ക്കും; വിഡ്ഢിയായ കാക്ക, അതും തൻെറ മുട്ടയാണെന്നു കരുതി പോററി വളർത്തും—ഇങ്ങിനെയാണത്രേ പ്രകൃതി.

തൻെറ മനസ്ഥിതി......കാണുന്നത്: 'ഞാനൊരു വഞ്ചകനാണ്; അതുപോലെയായിരിക്കണമല്ലോ എല്ലാവരും' എന്ന്. ധർമ്മക്കുപ്പായമിട്ട്: പുറത്തേയ്ക്കു ധർമ്മിഷ്ഠനാണെന്നു നടിച്ച്.

സംശയം തോന്നുമാറ്: വാസ്തവത്തിൽ ഞാൻ ഇവളെ വേട്ടിട്ടു മറന്നുപോയതായിരിക്കുമോ എന്ന്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഞാനീവിധം മറവികൊണ്ടു മനം കടുത്തി—
ട്ടേകാന്തവേഴ്ചയതു സമ്മതിയാക്കമൂലം,
പാരം ചൊടിച്ചു മിഴി ചെങ്ങിയൊടിച്ചുവിട്ടോ
മാരന്റെ വില്ല്, പുരികങ്ങൾ വളച്ചയാലേ! ൨൨.

(പ്രകാശം) ഭദ്രേ, പരക്കെയറിയാം ദുഷ്ഷന്തന്റെ നടപടി; എന്നാലും ഇതു കേട്ടിട്ടില്ല.

ശകുന്തള: ഞാൻ തോന്നിയതു കാട്ടുന്നവളാക്കപ്പെട്ടതു നന്നായി; പൂരുവംശക്കാരനെന്ന വിശ്വാസംമൂലം, ഞാൻ വായിൽ തേനും മനസ്സിൽ നഞ്ഞും പൂണ്ട ഇയ്യാളുടെ കയ്യിൽ അകപ്പെട്ടുപോയല്ലോ!

(വസ്ത്രത്തുമ്പുകൊണ്ടു മുഖം മറച്ചു കരയുന്നു.)

ശാർങ്ഗരവൻ: ഇങ്ങിനെയാണ്, താൻ ചെയ്ത ചാപല്യം തിരിച്ചടിച്ചു ചുട്ടെരിയ്ക്കുന്നത്.

ശ്ലോകം ൨൨. നിർവ്യാജക്രോധചിഹ്നമായി, കൺ ചുട്ടത്തതിനെയും പുരികം വളഞ്ഞതിനെയും വർണ്ണിയ്ക്കുന്നു:—മനം കടുത്തിട്ട്: നിർദ്ദയമനസ്സായിട്ട്. ഏകാന്തവേഴ്ച: മററാരുമറിയാതെ നടന്ന ബന്ധം; ഒരു സാക്ഷിയെപ്പറയാനുമില്ലാ! ചൊടിച്ച്=കോപിച്ച്. ഈ വേഴ്ചയ്ക്കു കാരണമായ കാമന്റെനേർക്കുള്ളതത്രെ കോപം. 'മയ്യേവമസ്മരണ' എന്ന പാഠമാണ് എടുത്തിരിയ്ക്കുന്നത്.

ഇത്: ധർമ്മക്കപ്പായമിട്ട ധൂഷ്ടനാണ് ദുഷ്ഷന്തൻ എന്നൊരു പേര്. 'ഇത്' ശകുന്തളാവിവാഹമാണെന്ന ചിലരുടെ വ്യാഖ്യാനം അനുചിതമാണ്: അതൊരു മറുപടിയല്ല; 'ഏകാന്തവേഴ്ച'യാണല്ലോ ഇവിടെ വാദവിഷയം.

ശാരദ്വതൻ പറഞ്ഞതുകൊണ്ടല്ല, ശകുന്തളയ്ക്ക് ഒരവസരം കൊടുത്ത് എല്ലാം കേട്ടു സഹിച്ചുനിന്നിരുന്ന ശാർങ്ഗരവൻ, രാജാവിന്റെ 'അഭേദ്യമായ കപടതന്ത്രം' കണ്ട്, 'ആ പരമവഞ്ചകനോടു സംസാരിയ്ക്കുന്നതുപോലും നിന്ദ്യം!' എന്ന നിലയിൽ ശകുന്തളയെ അധിക്ഷേപിയ്ക്കുന്നു:—ഇങ്ങിനെയാണ് ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അതിനാലോർത്തുചെയ്യേണം
വിശേഷാൽഗ്ഗൂഢവേഴ്ചയെ:
അജ്ഞാതചിത്തരിൽ സ്നേഹം
വൈരമായ്ത്തീരുമിങ്ങിനെ. ൨൩

രാജാ: എന്തിനാണ്, നിങ്ങൾ ഈ സ്ത്രീയെമാത്രം വിശ്വസിച്ചു നമ്മുടെനേരേ ഒളിയമ്പെയ്യുന്നത്?

ശാർങ്ഗരവൻ: (സഹിയ്ക്കായ്ക നടിച്ച്) കേട്ടില്ലേ, നിങ്ങൾ കീഴ്മേൽമറിച്ചിൽ!

പിറപ്പുതൊട്ടേ ചതി ശീലിയാത്തോർ
പറഞ്ഞതേതും വകവെച്ചുകൂടാ;
വഞ്ചിയ്ക്കുകെന്നുള്ളതു ശാസ്ത്രമാക്കി-
പ്പഠിയ്ക്കുവോർ ചൊന്നതു നേരുമത്രേ! ൨൪

ശ്ലോകം ൨൩. വിശേഷാൽ: ഏതു വേഴ്ചയേയും ആലോചിച്ചേ ചെയ്യാവൂ, വിശേഷിച്ചും ഗൂഢമായതിനെ. അജ്ഞാതചിത്തരിൽ: ഹൃദയമറിയപ്പെടാത്തവരെസ്സംബന്ധിച്ച്.

ഒളിയമ്പെയ്യുന്നത്: ശകുന്തളയെ ഈ അധിക്ഷേപിച്ചതിന്റെ താൽപര്യം, രാജാവിൽ വഞ്ചകത്വം ആരോപിയ്ക്കുകയാണല്ലോ.

നിങ്ങൾ: അവിടെയുള്ള എല്ലാവരോടുമായിപ്പറയുന്നത്; രാജാവൊരാളോടുമാത്രമായി പറയാവുന്നേടത്തോളമല്ല, അദ്ദേഹത്തിന്നു ക്ഷോഭമുള്ളു!

ശ്ലോകം ൨൪. പിറപ്പ്=ജന്മം. വഞ്ചിയ്ക്കു.....പഠിയ്ക്കുവോർ: പരന്മാരെ ചതിച്ചുതോല്പിയ്ക്കാനുള്ള പല ഉപായങ്ങളും മുഖ്യമായി പ്രതിപാദിയ്ക്കുന്ന ഗ്രന്ഥങ്ങളെ, അവയ്ക്കു 'ശാസ്ത്രം' (നീതിശാസ്ത്രം) എന്നു പേരിട്ടു പഠിയ്ക്കുന്നവർ; രാജാക്കന്മാർ. രാജാവു ഗൗതമിയേയും ശകുന്തളയേയും—സ്ത്രീകളെ—മുട്ടിയ്ക്കുവാൻ പറഞ്ഞ 'തിര്യഗപ്യുടികളിലും' ഇത്യാദി പദ്യം കേട്ടപ്പോൾത്തന്നെ ശാർങ്ഗരവൻ പറയാൻ കരുതിയതാണിത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഹേ സത്യവാദിൻ, ശരി, ഞാൻ സമ്മതിച്ചു; എന്നാൽ ഈ സ്ത്രീയെ വഞ്ചിച്ചാൽ എന്തു കിട്ടും?

ശാർങ്ഗരവൻ: അധഃപതനം!

രാജാ: അധഃപതനം തേടുന്നു പൌരവന്മാർ എന്നുള്ളതു വിശ്വാസയോഗ്യംതന്നെ!

ശാരദ്വതൻ: ശാർങ്ഗരവ, എന്തിനാണ് മേല്ക്കുമേൽ സംസാരിക്കുന്നത്? ഗുരുസന്ദേശം അനുഷ്ഠിച്ചുകഴിഞ്ഞു. നമുക്കു മടങ്ങിപ്പോവാം. രാജാവേ,

എന്നാൽ നിൻപ്രിയയിവളാം; നീ
തള്ളുകയോ ചെയ്തുകൊൾക കൊള്ളുകയോ!
സമ്മതമല്ലോ, സർവ്വ-
സ്വാതന്ത്ര്യം പതിമാരുടെമേൽ. ൨൫

ഗൌതമി, മുമ്പേ നടക്കു.

(എന്ന് അവർ പുറപ്പെടുന്നു.

ശകുന്തള: അയ്യോ, ഞാൻ ഈ ധൂർത്തനാൽ വഞ്ചി

സത്യവാദിൻ=നേരേ പറയു എന്നുള്ളോവേ! സോപഹാസമായ സംബുദ്ധി.

അസഹനതമൂലം ശാർങ്ഗരവൻ യുക്തിയിൽനിന്നു തെററി അധിക്ഷേപിക്കുന്നു:—അധഃപതനം!

വിശ്വാസയോഗ്യംതന്നെ: നാലാൾ കേട്ടാൽ വിശ്വസിച്ചേയ്ക്കാവുന്നതല്ലേ, എന്തായാലും പറയാവൂ?

രാജാവിന്റെ 'വഞ്ചകത്വ'ത്തിൽ, പ്രാപഞ്ചികന്മാർ ഇങ്ങിനെതന്നെയാണ് എന്നു തെല്ലൊരു ക്ഷോഭമില്ലാതെ, ശകുന്തളയോടോ ശാർങ്ഗരവനോടോ ഒരു സഹാനുഭൂതിയുമില്ലാതെ, തിരിച്ചുപോകാൻ വെമ്പുന്ന ശാരദ്വതൻ, ഗുരു പറഞ്ഞേല്പിച്ച സന്ദേശത്തെ ഉപസംഹരിക്കുന്നു:—രാജാവേ ഇത്യാദി.

ശ്ലോകം ൨൫. 'സമ്മതമല്ലോ സർവ്വസ്വാതന്ത്ര്യം പതിമാരുടെമേൽ!'—ഇതദ്ദേഹം സ്മൃതിഗ്രന്ഥങ്ങളിൽ പഠിച്ചിട്ടുണ്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

യ്ക്കപ്പെട്ടുപോയി; നിങ്ങളും എന്നെ ഉപേക്ഷിയ്ക്കുകയാണോ? (പിന്നാലെ പുറപ്പെടുന്നു.

ഗൌതമി: (നിന്നിട്ട്) ഉണ്ണി ശാർങ്ഗരവ, ഇതാ, ശകുന്തള വല്ലാതെ കരഞ്ഞുംകൊണ്ടു നമ്മുടെ പിന്നാലെ പോരുന്നു. ഭർത്താവു നിർദ്ദയം തള്ളിക്കളഞ്ഞിരിയ്ക്കെ, എന്റെ അരുമക്കുഞ്ഞ് എന്തു ചെയ്യും?

ശാർങ്ഗരവൻ: (കോപത്തോടേ പിൻതിരിഞ്ഞ്) അസത്തേ, തോന്നിയതു കാണിയ്ക്കുകയോ!

(ശകുന്തള പേടിച്ചു വിറയ്ക്കുന്നു.

ശാർങ്ഗരവൻ: ശകുന്തളേ,

ഭൂപൻ ചൊല്ലും മട്ടിലാണെന്നിരുന്നാ-
ലച്ഛന്നെന്തിന്നപ്പുറഞ്ചാടിയാം നീ?
അല്ലാ, നീ സദ്വൃത്തതാനെങ്കിലോ, തേ
കൊള്ളാമല്ലോ ദാസ്യവും ഭർത്തൃഗേഹേ! ൨൩

അതിനാൽ നില്ക്കുക. ഞങ്ങൾ പോകുന്നു.

രാജാ: ഹേ താപസ, എന്തിനാണ് ഭവാൻ ഈ സ്ത്രീയെ വല്ലതും പറഞ്ഞുപിടിപ്പിയ്ക്കുന്നത്?

എല്ലാംകൂടി വല്ലാതെ ക്ഷോഭിച്ചിരിയ്ക്കുന്ന ശാർങ്ഗരവൻ പെട്ടെന്നു ശകുന്തളയുടെനേക്കും കയർത്തുപോയി എങ്കിലും, അവളുടെ നില കണ്ടു ദയ തോന്നി ആശ്വസിപ്പിയ്ക്കുന്നു:— ശകുന്തളേ എന്ന്.

ശ്ലോകം ൨൩. അപ്പുറഞ്ചാടി: കുലഭ്രഷ്ട. സദ്വൃത്ത=സാധ്വി. കൊള്ളാം=അനുചിതമാകയില്ല.

ശാർങ്ഗരവൻ ഇപ്പറഞ്ഞത്, ഇവളിവിടെത്തന്നെ കൂടിയാൽ പതുക്കെക്കൊണ്ടു താനിവളിൽ ആസക്തനായിക്കൊള്ളുമെന്നുദ്ദേശിച്ചിട്ടാണെന്നു കരുതി രാജാവു പറയുന്നു:—ഹേ താപസ ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിരിയിപ്പൂ സരോരുഹത്തെമാത്രം
ഹരിദശ്വൻ, ശശി കൈരവത്തെമാത്രം;
പരദാരസമാഗമത്തിലുണ്ടോ
കരമം വെയ്ക്കുന്നു വശീകൃതേന്ദ്രിയന്മാർ? ൨൭

ശാർങ്ഗരവൻ: മുമ്പു നടന്നത് അന്യസ്ത്രീസക്തിയാൽ അങ്ങു മറന്നുകളഞ്ഞ സ്ഥിതിക്ക് അധർമ്മത്തെ പേടിക്കാനുണ്ടോ?

രാജാ: ഞാൻ അങ്ങയോടുതന്നെ ഇതിൽ ഗുരുലാഘവം ചോദിക്കട്ടെ:—

മറന്നതാമോ ഹൃദി ഞാന,വാസ്തവം
പറഞ്ഞതാമോ ഇവളെന്ന ശങ്കയിൽ
വരം, കളത്രത്തെ വെടിഞ്ഞിടുന്നതോ?
പരാങ്ഗനാസ്പർശനപങ്കമേല്പതോ? ൨൮

പുരോഹിതൻ: (ആലോചിച്ച്) എന്നാലിങ്ങിനെ ചെയ്യാം.

രാജാ: ഉപദേശിച്ചതന്നാലും.

ശ്ലോകം ൨൭. ഹരിദശ്വൻ=സൂര്യൻ. കൈരവം=ആമ്പൽ. പരദാരസമാഗമം=പരസ്ത്രീയോടു ചേരുക. വശീകൃതേന്ദ്രിയന്മാർ: ഇന്ദ്രിയങ്ങളെ, അനർഹവിഷയങ്ങളിൽ പ്രവർത്തിക്കാതിരിക്കുമാറ്, അടക്കി നിർത്തിയവർ. താമര സൂര്യൻെറയും, ആമ്പൽ ചന്ദ്രൻെറയും പത്നിമാരാണെന്നു കവിസങ്കേതം.

ശാർങ്ഗരവൻ രാജാവിൻെറ 'ധർമ്മശ്രദ്ധാനാട്യ'ത്തെ പുച്ഛിക്കുന്നു:—മുമ്പു നടന്നത് ഇത്യാദി.

ഗുരുലാഘവം: രണ്ടുവിധമായാലും വരാവുന്ന പാപത്തിൽ ഏതിന്നാണ് ഗൌരവം, ഏതിന്നാണ് ലാഘവം എന്ന്.

ശ്ലോകം ൨൮. ഹൃദി=മനസ്സിൽ. വരം: തരക്കേടില്ല എന്നുള്ളത്. പരാങ്ഗനാസ്പർശനപങ്കം=പരസ്ത്രീസങ്ഗമത്താലുള്ള പാപം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പുരോഹിതൻ: ഈ മാന്യസ്ത്രീ പ്രസവംവരെ നമ്മുടെ മഠത്തിൽ താമസിയ്ക്കട്ടെ. എന്തുകൊണ്ടാണിതു പറയുന്നതെന്നുവെച്ചാൽ: പണ്ഡിതന്മാർ അങ്ങയോടു ഫലം പറകയുണ്ടായിട്ടുണ്ടല്ലോ, അങ്ങയ്ക്കു ചക്രവർത്തിയായ പുത്രനാണ് ആദ്യം പിറക്കുക എന്ന്. അതിൻവണ്ണം, മുനി ദൌഹിത്രങ്കൽ ആ ലക്ഷണങ്ങൾ കാണപ്പെടുന്നപക്ഷം, ഇവളെ അഭിനന്ദിച്ച് അന്തഃപുരത്തിലെയ്ക്കു കൊണ്ടുപോരാം; മറിച്ചാണെങ്കിൽ, അച്ഛൻെറ അടുക്കലെയ്ക്കുതന്നെ അയയ്ക്കുക എന്നതു തീർച്ചപ്പെട്ടതുമാണല്ലോ.

രാജാ: ഗുരുപാദരുടെ അഭിപ്രായംപോലെ.

പുരോഹിതൻ: കുഞ്ഞേ, എൻെറ കൂടെ വരിക.

ശകുന്തള: ഭൂമിദേവി, എനിയ്ക്കൊരു വിടവു തന്നരുളണേ!

(കരഞ്ഞുകൊണ്ടു പുരോഹിതനോടും തപസ്വികളോടുംകൂടി പോയി. രാജാവു ശാപംമൂലം ഓർമ്മവരാതെ ശകുന്തളയെക്കുറിച്ചുതന്നെ വിചാരിയ്ക്കുന്നു.

രാജാവിൻെറ ധർമ്മസങ്കടം കണ്ടു പുരോഹിതൻ ഒരു പോംവഴി ഉപദേശിയ്ക്കുന്നു: പരപ്പനും മുഷിപ്പനുമായ ഒരു ഭാഷയാണ് പുരോഹിതൻേറതെന്നു കാണുക. ഇതിൽപ്പറഞ്ഞ പണ്ഡിതന്മാർ, ഒന്നാമങ്കത്തിൽ രാജാവിനെ അനുഗ്രഹിച്ച ഋഷിമാരാണെന്ന വ്യാഖ്യാനം ചിന്ത്യമാണ്: പുരോഹിതൻ അതു കേട്ടിട്ടില്ല; ജ്യോതിഷാദികൾകൊണ്ടു ലക്ഷണം പറയുന്ന പണ്ഡിതന്മാർ കൊട്ടാരത്തിൽ ചുരുക്കമായിരിയ്ക്കയുമില്ല.

ഈവിധം പിതൃകുലത്തിലും ഭർത്തൃകുലത്തിലും സ്ഥാനമില്ലാതായതോർത്തു വിവശയായ ശകുന്തള വിലപിയ്ക്കുന്നു:—വിടവു തന്നരുളണേ: ഞാൻ ഉള്ളിലെയ്ക്കാണ്ടു നശിയ്ക്കുമാറ്, ഇവിടെത്തന്നെ ഒരു വൻപിളർപ്പുണ്ടാക്കണേ!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അണിയറയിൽ)

ആശ്ചര്യം, ആശ്ചര്യം.

രാജാ: (കേട്ടിട്ട്) എന്തായിരിയ്ക്കാം?

പുരോഹിതൻ: (പ്രവേശിച്ച് വിസ്മയത്തോടേ) തിരുമേനി, കരഭുതമുണ്ടായി!

രാജാ: എന്തുണ്ടായി?

പുരോഹിതൻ: കണ്വശിഷ്യന്മാർ തിരിച്ചുപോയി ക്കഴിഞ്ഞപ്പോൾ,

അപ്പെൺതയ്യാൾ തന്നുടെ വിധിയെ-
പ്പറ്റി നിന്ദിച്ചുകൊണ്ടേ
കയ്യും പൊങ്ങിച്ചശരണതയാ-
ലാർത്തുകേഴ്വാൻ തുടങ്ങീ;

രാജാ: വേറെയെന്തുണ്ടായി?

പുരോഹിതൻ:

എന്നപ്പോഴെയ്ക്കവളെ നലമോ-
ടേന്തിയെങ്ങോ മറഞ്ഞു
നാരീരൂപാന്വിതമൊരു മഹ-
സ്സപ്സരസ്തീർത്ഥപാർശ്വാൽ! ൩൧

(എല്ലാവരും വിസ്മയം നടിയ്ക്കുന്നു)

രാജാ: നാം മുമ്പുതന്നെ തള്ളിക്കളഞ്ഞതാണല്ലോ

ശ്ലോകം ൩൧. പൂർവ്വാർദ്ധം. പെൺതയ്യാൾ=ചെറുപ്പക്കാരി. വേറെയെന്തുണ്ടായി: ഇപ്പറഞ്ഞത് ഒരാശ്ചര്യമല്ലല്ലോ.

ശ്ലോകം ൩൧. ഉത്തരാർദ്ധം. നാരീരൂപാന്വിതം=സ്ത്രീയുടെ ആകൃതിയിലുള്ള. അപ്സരസ്തീർത്ഥപാർശ്വാൽ=അപ്സരസ്തീർത്ഥത്തിന്നടുക്കൽനിന്ന്. ഹസ്തിനപുരത്തിന്നടുക്കൽ, പുണ്യകാലങ്ങളിൽ അപ്സരസ്സാന്നിധ്യമുള്ള ഒരു തീർത്ഥസ്ഥാനം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ആ കാര്യം. എന്തിനു വെറുതേ ഊഹിച്ചന്വേഷിക്കുന്നു? ഭവാൻ വിശ്രമിച്ചുകൊള്ളുക.

പുരോഹിതൻ: വിജയിച്ചാലും! (പോയി.

രാജാ: വേത്രവതി, എനിക്കൊരു വയ്യായ്ക. കിടപ്പറയിലെക്കു വഴി കാണിക്കുക.

നടയിൽത്തവണക്കാരി: തിരുമേനി, ഇതിലേ, ഇതിലേ.

(ഇരുവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

രാജാ: (ആത്മഗതം)

ആവട്ടെ, ഞാനോക്കുവതില്ല വേട്ടതായ്—
ത്തള്ളിക്കളഞ്ഞോരു തപസ്വിപുത്രിയെ;
എന്നാൽത്തുലോം വേദന തേടുമെന്മനം
വിശ്വാസമുണ്ടാക്കുകയായിരിക്കുമോ! ൩൦

(രണ്ടുപേരും പോയി.

അഞ്ചാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ഊഹിച്ചന്വേഷിക്ക: ഈ അത്ഭുതത്തിന്റെ രഹസ്യമെന്താവാമെന്ന്.

ശ്ലോകം ൩൦. ഈ ഉപേക്ഷിക്കപ്പെട്ട മുനിപുത്രിയെ വേട്ടതായി ഞാനോക്കുന്നില്ല; എന്നാലും അവളെ ഉപേക്ഷിച്ചതിൽ എന്റെ മനസ്സ് വല്ലാതെ വേദനക്കൊള്ളുന്നു. ഇതുകൊണ്ടു, ഞാൻ അവളെ വേട്ടിരിക്കണമെന്നുതന്നെ വിശ്വസിക്കേണമോ!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ആറാമങ്കം

(അനന്തരം നഗരപ്പൊല്ലീസ്സുമുതൽപ്പേരും, ഒരാളെ പിൻകൈ കെട്ടി പിടിച്ചു രണ്ടു സിപ്പായിമാരും പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

സിപ്പായിമാർ: (അടിച്ചിട്ട്) എടാ കള്ളാ, പറയുക, നിനക്കെവിടെനിന്നു കിട്ടി, തമ്പുരാൻെറ തിരുനാമം കൊത്തിയിട്ടുള്ള ഈ രത്നമോതിരം?

ആയാറം: (ഭയം നടിച്ച്) കനിവുണ്ടാകണേ, എജമാനന്മാരെ. ഞാൻ ഇത്തരം തൊഴിൽ ചെയ്യുന്നവനല്ല.

ഒന്നാമൻ: ഒരുത്തമബ്രാഹ്മണനാണെന്നുവെച്ചു തമ്പുരാൻ പ്രതിഗ്രഹം തന്നതായിരിയ്ക്കാം!

ആയാറം: കേൾക്കണേ. ശക്രാവതാരത്തിൽപ്പാക്കുന്ന ഒരു മുക്കുവനാണ് ഞാൻ.

രണ്ടാമൻ: കള്ളാ, നിൻെറ ജാതി ചോദിച്ചുവോ, ഞങ്ങൾ!

മുതൽപ്പേർ: സൂചകാ, മുഴുവനും മുറയ്ക്കു പറയട്ടെ.

അഞ്ചാമങ്കത്തിലെ സംഭവത്തിന്നുശേഷം കൊല്ലം നാലഞ്ചു കഴിഞ്ഞു.

നഗരപ്പൊല്ലീസ്സുമുതൽപ്പേർ: നഗരരക്ഷയ്ക്കുള്ള പൊല്ലീസ്സിൻെറ തലവൻ. പിൻകൈ കെട്ടി: രണ്ടുകയ്യും പിന്നോക്കം പിടിച്ചുകെട്ടി.

ഇത്തരം തൊഴിൽ: നിങ്ങൾ സംശയിയ്ക്കുന്ന മോഷണം.

ജാതി ചോദിച്ചുവോ: 'ഒരുത്തമബ്രാഹ്മണനാണെന്നുവെച്ച്' ഇത്യാദ്യധിക്ഷേപമാണ്, അവനെ ജാതി പറയാൻ പ്രേരിപ്പിച്ചത്; അതു പറഞ്ഞുപോയതും കുററം!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇവനെ ഇടയിൽ തടയേണ്ട.

രണ്ടുപേരും: ഉത്തരവുപോലെ.

മുതൽപ്പേർ: പറഞ്ഞുകൊൾക.

മുക്കുവൻ: വല ചൂണ്ടൽ മുതലായവകൊണ്ടു മീൻ പിടിച്ചിട്ടാണ്, ഞാൻ കുടുംബം പുലത്തിപ്പോരുന്നത്.

മുതൽപ്പേർ: (ചിരിച്ച്) പരിശുദ്ധമായ ഉപജീവനം!

മുക്കുവൻ: എജമാനനേ, ഇങ്ങിനെ പറയരുത്.

വിനിന്ദ്യമെന്നാലുമവജ്ജ്യമല്ലോ
കുലത്തിനോരോന്നിനുമുള്ള കർമ്മം;
പശുക്കളെക്കൊല്ലുകയാം കുടുംകൈ
ചെയ്യുന്നതില്ലേ കനിവുററ വിപ്രൻ? ൧

മുതൽപ്പേർ: എന്നിട്ട്?

മുക്കുവൻ: ഒരു ദിവസം ഞാനൊരു ചെംകവരിമീനിനെ കീറി. അപ്പോൾ അതിൻെറ വയററിൽ ഈ മിന്നിത്തിളങ്ങുന്ന രത്നമോതിരം കണ്ടെത്തി. പിന്നെ

'ഇടയിൽത്തടയേണ്ട' എന്നു കല്പിച്ച മുതൽപ്പേരും, ഉടൻ ശകാരിപ്പാൻ തക്കം കണ്ടപ്പോൾ അനാവശ്യമായി ഇടയിൽത്തടയുന്നു:—പരിശുദ്ധമായ ഉപജീവനം!

ശ്ലോകം ൧. വിനിന്ദ്യം=നിന്ദിയ്ക്കത്തക്കതു്. അവജ്ജ്യം=വേണ്ടെന്നുവെച്ചുകൂടാത്തതു്. പശുക്കൾ: യജ്ഞത്തിൽ വധിയ്ക്കപ്പെടുന്ന പ്രാണികൾ. കനിവുററ: കനിവില്ലാഞ്ഞിട്ടല്ലല്ലോ അതു ചെയ്യുന്നതു്. ഞാനും, വളരെ ഉൽക്കൃഷ്ടമാണെന്നു കരുതിയല്ല, സ്വധർമ്മമാണെന്നു കരുതിയാണ് ഇതു ചെയ്യുന്നതു്. അത്ര നിസ്സാരനല്ല, ഈ മീൻപിടുത്തക്കാരൻ; മഹാഭാരതത്തിലെ ധർമ്മവ്യാധനാവാം, ഇയ്യാളുടെ ആദർശപുരുഷൻ.

എന്നിട്ട്: മുക്കുവൻ പറഞ്ഞതു മുതൽപ്പേക്കു മനസ്സിലായോ, ആവോ?

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഞാൻ അതു വില്ക്കാനായി കൊണ്ടുനടന്നു കാണിയ്ക്കു മ്പോഠം എജമാനന്മാർ എന്നെപ്പിടിച്ചു. കൊന്നാലും ശരി, വിട്ടാലും ശരി; ഇങ്ങിനെയാണ് ഇതു കിട്ടിയത്.

മുതൽപ്പേർ: ജാനുക, പച്ചനാററംകൊണ്ട് ഇവൻ ഉടുമ്പിനെത്തിന്നുന്ന മുക്കുവൻതന്നെയാണെന്ന് ഉറയ്ക്കാം. മോതിരം കണ്ടെത്തിയതിനെപ്പററി ആലോചിയ്ക്കേണ്ടതു ണ്ട്. നാം കൊട്ടാരത്തിലെയ്ക്കുതന്നെ പോവുക.

സിപ്പായിമാർ: ഓ. എട തുരപ്പു, നടക്ക്.

(എല്ലാവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

മുതൽപ്പേർ: സൂചക, ഇവനെ കോട്ടവാതില്ക്കൽ സൂ ക്ഷിച്ചുനിർത്തുക. ഞാൻ ഇങ്ങിനെയൊരു മോതിരം കി ട്ടിയ വിവരം തിരുമനസ്സറിയിച്ച് ഉത്തരവു വാങ്ങി വരാം.

രണ്ടുപേരും: അങ്ങുന്നു ചെല്ലുക; തിരുവുള്ളമുണ്ടാ കട്ടെ.

(മുതൽപ്പേർ പോയി.

സൂചകൻ: ജാനുക, മുതൽപ്പേർ വരാൻ വൈകുന്നു വല്ലോ.

ജാനുകൻ: അവസരം നോക്കേണ്ടയോ, തിരുമുമ്പിൽ ച്ചെല്ലാൻ!

സൂചകൻ: ജാനുക, എൻെറ കൈകഠം വെമ്പുന്നു,

ചെംകവരിമീൻ: ഒരുതരം വലിയ മത്സ്യം. ചെമ്മീനല്ല; ആ കൊച്ചുമീനിനെക്കൊണ്ടു മോതിരം വിഴുങ്ങാനാവില്ലല്ലോ.

പച്ചനാററം=പച്ചയിറച്ചിയുടെ നാററം.

തുരപ്പു=ഭവനഭേദനം ചെയ്തു മോഷ്ടിയ്ക്കുന്നവനേ!

തിരുവുള്ളമുണ്ടാകട്ടെ: പോയ്പ്പോയ ഒരു രത്നമോതിരം കണ്ടു പിടിച്ചതിനാൽ തമ്പുരാന്നു സന്തോഷമുണ്ടാകട്ടെ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഇവനെ കൊലമാലയിട്ടുവിടേണ്ടാൻ. (മുക്കുവനെ ചുണ്ടിക്കാണിക്കുന്നു.

മുക്കുവൻ: വെറുതെ കൊല്ലരുതേ, എജമാനൻ!

ജാനുകൻ: (നോക്കിയിട്ട്) ഇതാ, നമ്മുടെ എജമാനൻ ഉത്തരവോലയും കയ്യിൽപ്പിടിച്ചു വരുന്നു. നിനക്കിനി കന്നുകിൽ നായയുടെ മോന്ത കാണാം, അല്ലെങ്കിൽ കഴുകന്നിരയാവാം.

മുതൽപ്പേർ: (പ്രവേശിച്ച്) സൂചക, വിടാം ഈ മീൻപിടുത്തക്കാരനെ. ശരിതന്നെയാണ് ഇവന്നു മോതിരം കിട്ടിയ വഴി.

ജാനുകൻ: ഉത്തരവുപോലെ.

സൂചകൻ: ഇവൻ കാലൻെറ വീടു കണ്ടു തിരിച്ചെത്തി. (മുക്കുവൻെറ കെട്ടഴിക്കുന്നു.

മുക്കുവൻ: (മുതൽപ്പേരെ വണങ്ങിയിട്ട്) എജമാനന്നുള്ളതാണ് എൻെറ ആയുസ്സ്.

മുതൽപ്പേർ: ഇതാ, തമ്പുരാൻ മോതിരത്തിൻെറ വിലയോളം പണം സമ്മാനമായി കല്പിച്ചുതന്നിരിക്കുന്നു. (മുക്കുവന്നു പണം കൊടുക്കുന്നു.

മുക്കുവൻ: (പണം വാങ്ങിയിട്ട്) തമ്പുരാൻ എന്നെ അനുഗ്രഹിച്ചു.

ജാനുകൻ: അനുഗ്രഹിച്ചുപോലും, കഴുവിന്മേൽനി

കൊലമാല: വധദണ്ഡമേററവരെ ഇടുവിക്കുന്ന മാല.

ഉത്തരവോല: രാജശാസനപത്രം.

നായയുടെ മോന്ത ഇത്യാദി: നായ്ക്കളെക്കൊണ്ടു കടിപ്പിച്ചു കൊല്ലാനോ, കഴുക്കാർക്കു തിന്മാനിട്ടുകൊടുപ്പാനോ, കല്പിച്ചിരിക്കും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്നിറക്കി കൊമ്പനാനപ്പുറത്തു കേററിയതിൽ!

സൂചകൻ: അങ്ങന്നേ, ഈ സമ്മാനംകൊണ്ടറിയാം, ആ മോതിരം തിരുമേനിയ്ക്കു പ്രിയപ്പെട്ടതായിരിയ്ക്കണമെന്നു്.

മുതൽപ്പേർ: അതിന്മേലുള്ള മികച്ച രത്നത്തെക്കുറിച്ചല്ല, തമ്പുരാന്റെ മതിപ്പു് എന്നു ഞാനൂഹിയ്ക്കുന്നു. അതു തൃക്കണ്ണോത്തോടുകൂടി തമ്പുരാന്നു് ഏതോ ഒരു പ്രിയജനത്തിന്റെ ഓർമ്മവന്നു. പ്രകൃത്യാ ഗംഭീരനാണെങ്കിലും, കുറച്ചുനേരം തൃക്കണ്ണുകൾ കണ്ണുനീർകൊണ്ടു നിറഞ്ഞുപോയി.

സൂചകൻ: തിരുവുള്ളം നേടിയല്ലോ അങ്ങുന്നു്.

മുതൽപ്പേർ: ഈ മീൻകൊല്ലിയ്ക്കുവേണ്ടി എന്നു പറയൂ. (മുക്കുവനെ അസൂയയോടേ നോക്കുന്നു.

മുക്കുവൻ: ഇതിൽ പകുതി ഏജമാനന്മാർക്കിരിയ്ക്കട്ടെ, നിങ്ങൾക്കു നല്ല മനസ്സു തോന്നിയതിന്നു്.

ജാനുകൻ: അതു വേണ്ടതുതന്നെ.

മുതൽപ്പേർ: അരയരേ, താങ്കൾ എനിയ്ക്കു് ഏററവും വലിയ പ്രിയസ്നേഹിതനായിത്തീർന്നിരിയ്ക്കുന്നു. ഒരു കുടിയോടുകൂടി വേണം, നമ്മുടെ ഈ ഒന്നാമത്തെ ചങ്ങാതം ഉറപ്പിയ്ക്കുക. അതിനാൽ നമുക്കു ചാരായക്കടയിലെ

അനുഗ്രഹിച്ചുപോലും ഇത്യാദി: ചാവാൻ പോയവനെ രാജസമ്മാനത്തോടുകൂടി വിട്ടയയ്ക്കുന്നതിന്നു് 'അനുഗ്രഹം' എന്നു മാത്രം പറഞ്ഞാൽ മതിയോ! ഈ സിപ്പായിമാരിൽ ജാനുകന്നു ക്രൂരതയും അസൂയയും കൂടുമെന്നു കാണുക.

അസൂയയോടേ നോക്കുന്നു: തിരുവുള്ളം നേടിയതിന്റെ നേട്ടം തനിയ്ക്കല്ല, ഇവനാണല്ലോ എന്നു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഷ്കുതന്നെ കടക്കാം.

മുക്കുവൻ: അങ്ങിനെതന്നെ.

(എല്ലാവരും പോയി.

പ്രവേശകം

(അനന്തരം ആകാശമാർഗ്ഗേണ സാനുമതി എന്ന അപ്സരസ്ത്രീ പ്രവേശിക്കുന്നു.

സാനുമതി: ഞാൻ അപ്സരസ്തീർത്ഥത്തിൽ നില്ക്കേണ്ടുന്ന ഊഴം കഴിഞ്ഞു; സജ്ജനങ്ങളുടെ സ്നാനമെല്ലാം കഴിഞ്ഞുവല്ലോ. ഇനി ഈ രാജഷിയുടെ സ്ഥിതി നോക്കിയറിയാം. മേനകയുമായുള്ള ചാർച്ചമൂലം, എനിക്കു് എൻെറ ശരീരംതന്നെയാണ് ശകുന്തള. അതുകൊണ്ടാണല്ലോ അവൾ എന്നെ പറഞ്ഞേല്പിച്ചിരിക്കുന്നത്. (ചുററും നോക്കിയിട്ടു്) എന്തുകൊണ്ടായിരിക്കാം, ഋതൂത്സവകാലത്തും കൊട്ടാരത്തിൽ ഉത്സവാരംഭമൊന്നും കാണാത്തതു്? എല്ലാം ദിവ്യചക്ഷുസ്സുകൊണ്ടറിവാൻ എനിക്കു ത്രാണിയുണ്ടു്; എന്നാലും, തോഴിയുടെ അപേക്ഷയെ മാനിക്കണമല്ലോ. ആകട്ടെ, തിരസ്കരണിയാൽ മറഞ്ഞ് ഈ രണ്ടുദ്യാനപാലികമാരുടെ അടുക്കൽച്ചെന്നുനിന്ന് അറിയാം. (ഇറങ്ങി നില്ക്കുന്നു.

ഞാൻ അപ്സരസ്തീർത്ഥത്തിൽ ഇത്യാദി: സജ്ജനങ്ങളുടെ സ്നാനം കഴിയുംവരെ, ഓരോ അപ്സരസ്ത്രീ ഊഴമിട്ടു് അവിടെ നില്ക്കണമെന്നാണ് നിയമം. ശകുന്തള എടുത്തുകൊണ്ടുപോകപ്പെട്ട ദിവസം, പക്ഷേ മേനകതന്നെയായിരിക്കാം സാന്നിധ്യം നല്കി നിന്നിരുന്നതു്. പറഞ്ഞേല്പിച്ചിരിക്കുന്നതു്: 'രാജാവിൻെറ നിലയെന്താണെന്നു കണ്ണുകൊണ്ടു കണ്ടറിഞ്ഞു വരണം' എന്നു്. ഇത്രത്തോളം അപേക്ഷിപ്പാൻ അവകാശമില്ലായ്കയാൽ, തോഴി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം മാംപൂമൊട്ട് നോക്കിക്കൊണ്ട് ഒരു ചേടിയും, അവളുടെ പിൻവശത്തു മററൊരു ചേടിയും പ്രവേശിക്കുന്നു.

ഒന്നാമത്തവൾ:

വെണ്പച്ചചെംനിറമിയ–
ന്നൃതുമങ്ഗളമായ മാവലർക്കുമ്പേ,
കാണായല്ലോ മമ നീ
ഭാഗ്യം, മധുമാസജീവിതക്കൊമ്പേ! ൨

മേനകയാണെന്ന വ്യാഖ്യാനം അനുചിതമാണ്.

തിരസ്കരണി: പ്രത്യക്ഷത്തിലും മറഞ്ഞുനില്ക്കാനുള്ള ഒരു വിദ്യ.

ശ്ലോകം ൨. വെണ്പച്ചചെംനിറം=വെളുപ്പു പച്ച ചുകപ്പ് എന്നീ മൂന്നു നിറങ്ങൾ. ഋതുമങ്ഗളം: എല്ലാം മങ്ഗളത്തോടുകൂടി വേണം ആരംഭിക്കുക എന്നുണ്ടല്ലോ; അതിൻവണ്ണം, വസന്തത്തിന്റെ ആരംഭമങ്ഗളമാണ്, ആദ്യമുണ്ടാകുന്ന മാംപൂവെന്നാശയം. അലർക്കുമ്പ്=പൂമൊട്ട്. മധുമാസജീവിതക്കൊമ്പ്=വസന്തത്തിന്റെ ജീവിതസർവ്വസ്വം. ഭാഗ്യം: നിന്നെ കണ്ടത് എന്റെ ഭാഗ്യമാണെന്ന് ആഹ്ലാദിക്കുന്നു. ഈ പദ്യത്തിന്നു പകരം,

'ചൂഅം ഹരിസിഅ–പിഅഅം
ജീവിദ–സരിസം വസന്ദ–മാസസ്സ
സച്ചളണ–ചളണ–ഭഗ്ഗം
ഉഴു–മങ്ഗളം വിഅ പേക്ഖാമി.'

[അർത്ഥം: കുയിലിനെ സന്തോഷിപ്പിച്ചതും, വസന്തമാസത്തിന്നു ജീവിതസദൃശവും, വണ്ടുകളുടെ കാൽകൊണ്ടു മുറിപ്പെട്ടതും ഋതുമങ്ഗളംപോലെയുള്ളതുമായ മാംപൂവിനെ ഞാൻ കാണുന്നു.] എന്നൊരു പദ്യമാണ് പലരും എടുത്തിരിക്കുന്നത്. അതിൽ, കാഴ്ചയ്ക്കുള്ള ചന്തവും, മൊട്ടായിരിക്കുമ്പോഴത്തെ അസ്പഷ്ടമനോഹാരിതയും പറയായ്കയാൽ, കണ്ടതിലുള്ള സന്തോഷത്തിന്നു ഹാനിയുണ്ട്; കേൾക്കാൻ മററാരുമില്ലാതിരിക്കെ മാംപൂവിനെ സംബോധനം ചെയ്യുക എന്ന ഔചിത്യവുമില്ല. മാംപൂവിനോടു ബന്ധമുള്ളവരുടെ ഒരു പട്ടികയുണ്ടെന്നുമാത്രം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രണ്ടാമത്തവൾ: പരഭൃതികേ, നീയെന്താണ് തനി യേ പിറുപിറുക്കുന്നത്?

പരഭൃതിക: മധുകരികേ, മാംപൂമൊട്ടു കണ്ടാൽ പരഭൃതികയ്ക്കു കമ്പം പിടിയ്ക്കില്ലയോ?

മധുകരിക: (ഹർഷിച്ചു വെമ്പലോടേ അടുത്തു ചെന്ന്) എയ്, വസന്തം വന്നുവല്ലോ!

പരഭൃതിക: മധുകരികേ, നിനക്കു മത്തുപിടിച്ചു സവിലാസമായി പ്പാടാനുള്ള കാലമാണിത്.

മധുകരിക: തോഴീ, എന്നെ ഒന്നു താങ്ങുക; ഞാൻ കാൽപ്പെരുവിരലൂന്നിനിന്നു മാംപൂമൊട്ടു പറിച്ചു കാമദേവനെ പൂജിയ്ക്കട്ടെ.

പരഭൃതിക: പൂജയുടെ പകുതി ഫലം എനിയ്ക്കാണെങ്കിൽ—

മധുകരിക: അതു പറയാതെതന്നെ കിട്ടും; ഒന്നാണല്ലോ നമ്മൾ രണ്ടുപേരുടേയും ആത്മാവ്, ശരീരമേ രണ്ടായിരിയ്ക്കുന്നുള്ളു. (സഖിയാൽ താങ്ങപ്പെട്ടു മാംപൂമൊട്ടു പറിച്ചിട്ട്) അയ്യാ, വിരിഞ്ഞിട്ടില്ലെങ്കിലും ഈ മാംപൂവിന്നു ഞെട്ടൊടിച്ചതിനാൽ നല്ല സൌരഭ്യമുണ്ട്. (കൈക്കുടന്നയിൽ വെച്ചിട്ട്)

നിന്നെയിവൾ കാഴ്ചവെച്ചേൻ
ധനുപി മനോജന്നു മാവലർക്കുമ്പേ;

പരഭൃതിക(=പെൺകുയിൽ) എന്നും, മധുകരിക(=പെൺവണ്ട്) എന്നുമാണ് ഈ ചേടികളുടെ പേരുകൾ. കുയിലിനും വണ്ടിനും ആഹ്ലാദോന്മാദം വരുത്തുന്ന കാലമാണല്ലോ വസന്തം.

ഒന്നാണല്ലോ......ആത്മാവ്: ആരാധനാഫലമായ പുണ്യം ആത്മാവിന്നുമാണല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

KUMARAMANDIRAM

വിലസുക, വിരഹിസ്ത്രീകളിൽ
വിടുവതിനഞ്ചിൽക്കവിഞ്ഞോരമ്പായ് നീ, ൩
(പൂവച്ചീടുന്നു.

(ഒരു ഹരിക്കാരൻ തിര നീക്കി കോപത്തോടേ പ്രവേശി
ക്കുന്നു.

ഹരിക്കാരൻ: അരുത്, കഥയില്ലാത്തവളേ; തിരു മേനി വസന്തോത്സവം നിഷേധിച്ചിരിക്കെ, നീ മാംപൂ മൊട്ടു പറിപ്പാൻ തുടങ്ങുന്നുവോ!

രണ്ടുപേരും: (ഭയത്തോടേ) ആര്യൻ കോപിക്കരുത്. ഞങ്ങളറിഞ്ഞിരുന്നില്ല ആ വിവരം.

ഹരിക്കാരൻ: ഇവർ കേട്ടില്ലപോൽ! വസന്തത്തിലെ വൃക്ഷങ്ങളും അവയിന്മേലുള്ള പക്ഷികളുംകൂടി തിരുമേനിയുടെ ഉത്തരവിനെ ആദരിച്ചിരിക്കുന്നു! എന്തെന്നാൽ,

ഉണ്ടാകുന്നീല മാംപൂനിര പഴകുകിലും
തൻപരാഗത്തെ; വെമ്പൽ-
ക്കൊണ്ടിട്ടും കോരകാവസ്ഥയിലമരുകയാം
ചെംകുറിഞ്ഞിപ്രസൂനം;

ശ്ലോകം ൩. ധന്വി=വില്ലാളി. മനോജൻ=കാമൻ. വിരഹിസ്ത്രീകൾ=ഭർത്താവിനോടു പിരിഞ്ഞിരിക്കുന്ന സ്ത്രീകൾ. അഞ്ചിൽക്കവിഞ്ഞ: അഞ്ചെണ്ണത്തിൽവെച്ചു മുന്തിയ. അഥവാ, ആറാമത്തേതായ. ഇതവളുടെ ആരാധനാമന്ത്രമാണ്. ആരാധനമിക്കപ്പോഴും ആഭിചാരമായിത്തീരാറുണ്ട്.

ആദരിച്ചിരിക്കുന്നു: കേൾക്കുകമാത്രമല്ല!

ശ്ലോകം ൪. പഴകുകിലും: ഉണ്ടായിട്ടു കുറേ നാളായെങ്കിലും. തൻപരാഗം=അതിന്റെ പൂംപൊടി. വെമ്പൽക്കൊണ്ടിട്ടും: വിരിയുവാൻ തിടുക്കപ്പെട്ടിരിക്കിലും. കോരകാവസ്ഥയിലമരുകയാം=മൊട്ടായിത്തന്നെ നില്ക്കുന്നതേ ഉള്ളൂ. പ്രസൂനം=പൂവ്. ശിശിരാന്തത്തിലും: ശിശിരം കഴിഞ്ഞു വസന്തം തുടങ്ങിയിട്ടും. ക

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കണ്ഠേ ചിന്നുന്ന ശബ്ദം കുയിലിനു ശിശിരാ-
    ന്തത്തിലും; പിന്മടക്ക-
ന്നുണ്ടാവാം ഭീതനഞ്ചമ്പനുമിഷുധിയിൽനി-
    ന്നദ്ധസംകൃഷ്ടമസ്ത്രം. ൪

സാനുമതി: സംശയമില്ല; മഹാനുഭാവൻതന്നെ രാജൎഷി.

ചേടിമാർ: ആൎയ്യ, കുറച്ചുനാളേ ആയുള്ളൂ, ഞങ്ങളെ തമ്പുരാന്റെ അളിയൻ മിത്രാവസു തൃപ്പാദസന്നിധിയിലെയ്ക്കയച്ചിട്ട്; ഇവിടെ ഞങ്ങൾക്കു തന്ന ജോലി പ്രമദവനം വെടുപ്പാക്കലൊണ്താനും. അങ്ങിനെ ഇയ്യിടയിൽ വന്നവരാകകൊണ്ട് ഈ വൎത്തമാനം ഞങ്ങൾ കേൾക്കുകയുണ്ടായില്ല.

ഹരിക്കാരൻ: ആകട്ടെ, ഇനി ഇങ്ങിനെ ചെയ്യരുത്.

ചേടിമാർ: ആൎയ്യ, ഞങ്ങൾക്കാഗ്രഹമുണ്ട്; ഇയ്യുള്ളവൎക്കു കേൾക്കാവുന്നതാണെങ്കിൽ, ആൎയ്യൻ പറഞ്ഞാൽ കൊള്ളാം: എന്തു കാരണത്താലാണ് തിരുമേനി വസ

ണ്ഠേ ചിന്നുന്നു: തൊണ്ടയിൽവെച്ചു തടയപ്പെട്ടുകയാൽ ചിന്നിച്ചിതറുന്നു. ഭീതൻ: രാജകോപത്തിൽ പേടിയുള്ളവൻ. ഇഷുധി= ആവനാഴി. അദ്ധസങ്കൃഷ്ടം=പാതിയും പുറത്തെയ്ക്കു വലിച്ചെടുത്ത. പിന്മടക്കുന്നുണ്ടാവാം: ആവനാഴിയിലെയ്ക്കുതന്നെ തിരുകുന്നുണ്ടാവാം. വസന്തം വന്നപ്പോൾ, മാവു ചെംകുറിഞ്ഞി മുതലായവ മൊട്ടിട്ടു, കുയിൽ പാടുവാനൊരുമ്പെട്ടു, കാമൻ കാമികളെ എയ്യുവാൻ അമ്പു വലിച്ചു—അപ്പോഴാണ് രാജാവിന്റെ നിഷേധാജ്ഞയുണ്ടായത്. പൌരരുടെ ഉത്സവംമാത്രമല്ല, പ്രകൃതിയിലെ എല്ലാ ഉദ്യമങ്ങളും തടയപ്പെട്ടു; കാമന്റെ കാൎയ്യത്തിൽ മാത്രമേ തെല്ലു സംശയമുള്ളൂ. ഇതു, ഹരിക്കാരന്റെ രാജഭക്തി പ്രയുക്തമായ അതിശയോക്തിയത്രേ.

പ്രമദവനം=അന്തഃപുരോദ്യാനം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്തോത്സവം നിഷേധിച്ചത്?

സാനുമതി: ഉത്സവപ്രിയരാണല്ലോ മനുഷ്യർ; അതിനാൽ വലിയതായിരിക്കും കാരണം.

ഹരിക്കാരൻ: പരന്നുകഴിഞ്ഞതാണിത്; എന്തിനു പറയാതിരിക്കുന്നു: നിങ്ങൾ കേൾക്കുകയുണ്ടായില്ലയോ, ശകുന്തളയെ ത്യജിച്ചതിനെപ്പററിയുള്ള സംസാരം?

ചേടിമാർ: ഉവ്വ്. അളിയൻ പറഞ്ഞു കേട്ടു, മോതിരം കണ്ടതുവരെയുള്ളത്.

ഹരിക്കാരൻ: എന്നാൽ കുറച്ചേ പറയാനുള്ളൂ. മോതിരം തൃക്കണ്ണോത്തതോടുകൂടി തിരുമേനിക്കോർമ്മവന്നു, അന്ധാളിപ്പുമൂലം ത്യജിക്കപ്പെട്ട ശകുന്തള എന്ന മാന്യസ്ത്രീ വാസ്തവത്തിൽ താൻ മുമ്പു ഗാന്ധർവ്വമായി വേട്ടവൾതന്നെയാണെന്ന്. അപ്പോൾമുതല്ക്കേ തിരുമേനി പശ്ചാത്താപത്തിൽപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. എന്തെന്നാൽ,

തള്ളുന്നു ഭോഗ്യമെല്ലാം, സചിവമുഖരെ മു-
　　ന്മട്ടിൽ നിത്യം വിളിക്കു-
ന്നില്ലാ, രാവാകെ മെത്തക്കിരുവശവുമുരു-
　　ണ്ടസ്തനിദ്രം കഴിപ്പു,
സല്ലാപം ദക്ഷിണതാൽപ്പതിവുപടി കള-
　　ത്രങ്ങളോടാചരിക്കെ-
ച്ചൊല്ലും പേർ മാറി; ലജ്ജിച്ചവനതമുഖനായ്
　　മേവുമൊട്ടേറെ നേരം. ൫

ഉത്സവപ്രിയരാണല്ലോ മനുഷ്യർ: എന്നും ഉത്സവംതന്നെയാകയാൽ അതിൽ വിശേഷപ്രതിപത്തിയില്ലാത്ത ദേവവർഗ്ഗത്തിൽപ്പെട്ടവളാണല്ലോ സാനുമതി.

ശ്ലോകം ൫. ഭോഗ്യമെല്ലാം: സുഖകരങ്ങളായ എല്ലാ വസ്തുക്കളെയും. സചിവമുഖരെ: മന്ത്രി മുതലായ മുഖ്യാധികാരികളെ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: എനിയ്ക്കു സന്തോഷമായി.

ഹരിക്കാരൻ: തമ്പുരാന്റെ ആ അസ്വാസ്ഥ്യം നിമിത്തമാണ് വസന്തോത്സവം വേണ്ടാ എന്നു വെച്ചത്.

ചേടിമാർ: ശരി.

(അണിയറയിൽ)

എഴുന്നള്ളാം.

ഹരിക്കാരൻ: (കേട്ടിട്ട്) എയ്, തിരുമേനി ഇങ്ങോട്ടുതന്നെ എഴുന്നള്ളുന്നു. ജോലി നോക്കിക്കൊൾവിൻ.

ചേടിമാർ: അങ്ങിനെതന്നെ. (പോയി.

(അനന്തരം പശ്ചാത്താപോചിതവേഷനായ രാജാവും വിദൂഷകനും തവണക്കാരിയും പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

ഹരിക്കാരൻ: (രാജാവിനെ നോക്കിയിട്ട്) അഹോ, എതവസ്ഥയിലും വിശിഷ്ടാകൃതികൾക്കുള്ള രമണീയത്വം! ഇത്രയും ഉൽകണ്ഠിതനാണെങ്കിലും പ്രിയദശ്നൻതന്നെ തിരുമേനി,

സന്ത്യക്തങ്ങൾ വിശേഷഭൂഷക,ളിടം—
കൈത്തണ്ടമേലുണ്ടണി—
പൊൻതൃക്കങ്കണമൊന്നുമാത്ര,മധരം
ശ്വാസോദ്ഗമാപാടലം,

വിളിയ്ക്കുന്നില്ല: തിരുമുമ്പിൽ പ്രവേശിപ്പിയ്ക്കുന്നില്ല എന്നു സാരം. രാവാകെ=എല്ലാ രാത്രികളെയും. അസ്തനിദ്രം=ഉറക്കമില്ലാതെ. ദക്ഷിണതയാൽ=ദാക്ഷിണ്യം—എല്ലാ പത്നിമാരോടും അവക്ക്ഭിഷ്ടഭംഗം വരാത്തവണ്ണം പെരുമാറുന്ന സ്വഭാവം—മൂലം. പേർ മാറിച്ചൊല്ലും: സംസാരിയ്ക്കുന്നതിന്നിടയിൽ അവരെ 'ശകുന്തളേ!' എന്നു വിളിച്ചുപോകും. അവനതമുഖൻ=മുഖം കുനിച്ചവൻ; ലജ്ജ തോന്നുന്നതുകൊണ്ട്, ഉന്മാദാവസ്ഥയിൽ വീഴുകമാത്രം കഴിഞ്ഞിട്ടില്ല എന്നു സൂചിപ്പിയ്ക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ചിന്താജാഗരതാന്തമീക്ഷണ—മിതി—
നട്ടായ്ച്ചുടപ്പെല്ലിലും,
ചന്തംകൊൾവു കടഞ്ഞ വന്മണികണ—
ക്കാത്മീയതേജോഗ്ഗുണാൽ! ൫

സാനുമതി: (രാജാവിനെ കണ്ടിട്ട്) ഉചിതംതന്നെ, നിരാകരണംകൊണ്ട് അവമാനിയ്ക്കപ്പെട്ടിട്ടും ശകുന്തള ഇദ്ദേഹത്തെച്ചൊല്ലി വൈവശ്യപ്പെടുന്നത്.

രാജാ: (മനോരാജ്യത്താൽ പതുക്കെ ചുററിനടന്ന്)

മുല്ലാട്ട മാൻനേർമിഴിയോമലാൾ പേ—
ർത്തുണർത്തിയിട്ടും ചലിയാതുറങ്ങീ;
ഇപ്പോളിതാ, മേ കെട്ടചിത്തമേററം
പശ്ചാത്തപിയ്ക്കുന്നതിനായുണർന്നു! ൬

പ്രിയദർശനൻ=കാഴ്ചയ്ക്കു് ഴകുള്ളവൻ.

ശ്ലോകം ൫. സന്ത്യക്തങ്ങൾ വിശേഷഭൂഷകൾ: വിശേഷാൽ അണിയാവുള്ള ആഭരണങ്ങളെല്ലാം ഉപേക്ഷിയ്ക്കപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നു. ഇടംകൈ......ഒന്നുമാത്രം: ഈ രാജചിഹ്നമായ ഏകഭൂഷണമാണ്, മൂന്നാമങ്കത്തിലും നിർദ്ദേശിയ്ക്കപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നത്. ശ്വാസോദ്ഗമാച്ചാടലം: നെടുവീർപ്പുയർന്നുയർന്ന് ഇളംതുടുപ്പുവണ്ണമായിരിയ്ക്കുന്നു. ചിന്താജാഗരതാന്തമീക്ഷണം=ചിന്തകൊണ്ടും ഉറക്കമിളയ്ക്കൽകൊണ്ടും വാട്ടംതട്ടിയവയായിരിയ്ക്കുന്ന കണ്ണുകൾ. കടഞ്ഞ വന്മണികണക്ക്: ഖനിയിൽനിന്നെടുത്ത വലിയ രത്നം, 'ചാണയ്ക്കുവെച്ച്' വെട്ടപ്പാക്കിയാൽ ചെറുതാവുമെങ്കിലും, ശോഭാതിശയത്താൽ ആ കൃശത്വം തോന്നിയ്ക്കാതെ, ചന്തം തികഞ്ഞുതന്നെ കാണപ്പെടുന്നു, അതുപോലെ. ആത്മീയതേജോഗ്ഗുണാൽ=സ്വാഭാവികമായ തേജസ്സിന്റെ ആധിക്യത്താൽ.

നിരാകരണം=പരിത്യാഗം.

ശ്ലോകം ൬. മുല്ലാട്ട്: പ്രിയാസങ്ഗമം വന്നുചേർന്ന സമയത്ത്. മാൻനേർമിഴി=മാനിനൊത്ത കണ്ണുകളോടുകൂടിയവൾ;

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: ഇപ്രകാരമൊക്കെയാണ് ആ പാവത്തിന്റെ ഭാഗ്യം!

വിദൂഷകൻ: (നിശ്ശബ്ദം) ഇദ്ദേഹത്തെ വീണ്ടും പിടികൂടിയിരിക്കുന്ന ആ ശകുന്തളാവ്യാധി. എങ്ങിനെ വേണം ചികിത്സ എന്ന് എനിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ!

ഹരിക്കാരൻ: (അടുത്തു ചെന്ന്) തിരുമേനി ജയിച്ചാലും! പൊന്നുതമ്പുരാനേ, പ്രമദവനപ്രദേശമെല്ലാം നോക്കിക്കഴിഞ്ഞു. വിനോദസ്ഥലങ്ങളേതിലെങ്കിലും തിരുമനസ്സുപോലെ എഴുന്നള്ളിയിരിക്കാം.

രാജാ: വേത്രവതി, ഞാൻ പറഞ്ഞതായി അമാത്യൻ ആര്യപിശുനനോടു പറയുക: ഉണർന്നെഴുന്നേല്പാൻ വൈകിയതിനാൽ ഇന്നു നാം ആസ്ഥാനമണ്ഡപത്തിൽ വന്നിരിക്കാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല; താങ്കൾ നോക്കിക്കഴിഞ്ഞ കാര്യം ഇങ്ങോട്ട് എഴുതിയയച്ചുകൊള്ളുക എന്ന്.

ആ കണ്ണുകൾമാത്രം മതിയായിരുന്നു ഓർമ്മപ്പെടുത്തുവാൻ! പേർത്തുണർത്തിയിട്ടും: പലതും പറഞ്ഞ് ഓർമ്മിപ്പിച്ചുനോക്കിയിട്ടും. ചലിയാതുറങ്ങി: ഗാഢനിദ്രയിൽത്തന്നെ കിടന്നു; 'ആകട്ടെ, ഇവളിവിടെ നില്ക്കട്ടെ' എന്നു പറയത്തക്ക സംശയംകൂടിയുണ്ടായില്ല! ഇപ്പോൾ: അവളെവിടെ എന്നുപോലും അറിവില്ലാത്ത ഈ സമയത്ത്. കെട്ടചിത്തം: ഭാഗ്യലേശസ്പർശംപോലുമില്ലാത്ത ഹൃദയം. ഉണന്നു: എല്ലാം ഓർമ്മിക്കുന്നു.

ഇപ്രകാരമൊക്കെ ഇത്യാദി: ഇത്ര സുഭഗനും മഹാനുഭാവനുമായ ഇദ്ദേഹം ആരുടെ വിരഹത്താൽ ഇത്രയും അസ്വസ്ഥനായിരിക്കുന്നുവോ, ആ ശകുന്തളയുടെ ഭാഗ്യം എത്ര മഹത്തരം; അതോ, ആ പാവം അറിയുന്നുമില്ല! എന്നു ഭിരാമൻ. അഥവാ, ഇദ്ദേഹത്തിന്ന് ഇത്രത്തോളം അനുരാഗമിരുന്നിട്ടും, ഈ പരിത്യാഗാവമാനവും ദീർഘവിരഹവും അനുഭവിക്കേണ്ടിവന്നുവല്ലോ എന്നർത്ഥം.

ശകുന്തളാവ്യാധി: 'ശകുന്തള' എന്നു പേരായ രോഗം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

നടയിൽത്തവണക്കാരി: അരുളപ്പാടുപോലെ.

(പോയി.

രാജാ: വാതായന, താനും ജോലിയ്ക്കു പോയ്ക്കോള്ളുക.

(ഹരിക്കാരൻ പോയി.

വിദൂഷകൻ: ഇനി ഭവാനു വസന്താരംഭംകൊണ്ടു രമണീയമായ ഈ പ്രമദവനത്തിൻെറ ഒരു ഭാഗത്തു സൈ്വരമായി മനസ്സിനെ വിനോദിപ്പിയ്ക്കാം.

രാജാ: (നെടുവീർപ്പിട്ട്) പഴുതു കിട്ടിയാൽ ചാടിവീണുകൊണ്ടിരിയ്ക്കും ആപത്തുകൾ എന്നു പറയുന്നത്, പരമാൎത്ഥംതന്നെ. എന്തെന്നാൽ,

മമ മനസ്സിതിൽനിന്നൃഷിനന്ദിനീ-
പ്രണയവിസ്മൃതി വിട്ടതൊടൊപ്പമേ,
ധനുഷി ചേൎത്തുകഴിഞ്ഞിതു മാവലർ-
ക്കണെ സഖേ, ദൃഢമെയ്യുവിടാൻ സ്മരൻ! വൃ

ഉണൎന്നെഴുന്നേല്പാൻ വൈകിയതിനാൽ: രാത്രി നേരം വളരെച്ചെല്ലുന്നതുവരെ ഉറക്കമുണ്ടായിട്ടില്ലെന്നു സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

തവണക്കാരിയും ഹരിക്കാരനും പോയപ്പോൾ വിദൂഷകൻ, രണ്ടാമങ്കത്തിലെന്നപോലെ, ഇവിടെയും 'അവിടുന്ന് ഈച്ചകളെയെല്ലാം ആട്ടിക്കളഞ്ഞു' എന്നു പറഞ്ഞതായി പുസ്തകങ്ങളിൽ കാണുന്നു. 'പോയതു രണ്ടാംമാത്രമാകയാൽ, അതിന്നിവിടെ ഔചിത്യമില്ല; മാഢവ്യൻ ഫലിതത്തിൽ അത്ര ദരിദ്രനല്ലതാനും.

നെടുവീർപ്പിട്ട്: പ്രമദവനത്തിലെ വസന്താരംഭം കണ്ടു വൎദ്ധിച്ച വിരഹവേദനയാൽ.

ശ്ലോകം വൃ. ഋഷിനന്ദിനീപ്രണയവിസ്മൃതി=ആ താപസപുത്രിയുമായുണ്ടായ പ്രണയബന്ധത്തിൻെറ മറവി. ധനുഷി=വില്ലിന്മേൽ. മാവലർക്കണെ=മാംപൂവാകുന്ന ശരം. ദൃഢം=തീൎച്ചയാ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: നില്ക്കു; കാമബാണത്തെ ഞാൻ ഈ വടികൊണ്ടു തച്ചുടയ്ക്കാം. (വടിയുയർത്തി മാംപൂമൊട്ടു തല്ലിവീഴ്ത്താൻ തുടങ്ങുന്നു.

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയിട്ട്) ആകട്ടെ, ബ്രഹ്മതേജസ്സു കണ്ടു. തോഴരേ, ഞാൻ എവിടെയിരുന്നാണ് പ്രിയയുടെ ഛായ കുറഞ്ഞൊന്നുള്ള ലതകളാൽ കണ്ണിനെ രസിപ്പിക്കേണ്ടത്?

വിദൂഷകൻ: തിരുമുമ്പിൽത്തവണക്കാരി ചതുരികയോട് അരുളിച്ചെയ്തിട്ടുണ്ടല്ലോ, 'ഞാൻ ഈ സമയം മല്ലികാമണ്ഡപത്തിലാണ് കഴിക്കുക; അങ്ങോട്ടു കൊണ്ടുവരണം, ഞാൻതന്നെ എഴുതിയ തത്രഭവതി ശകുന്തളയുടെ ചിത്രപടം' എന്ന്.

രാജാ: ഇങ്ങിനെയൊന്നാണ് മനോവിനോദനസ്ഥാനം! അങ്ങോട്ടുതന്നെ വഴി കാണിക്കുക.

വിദൂഷകൻ: ഇതിലേ എഴുന്നള്ളാം.

(രണ്ടുപേരും ചുററിനടക്കുന്നു; സാനുമതി പിൻതുടരുന്നു.

വിദൂഷകൻ: ഇതാ, മണിത്തറയോടു കൂടിയ മല്ലി

യും. വസന്താരംഭത്തിൽ മാംപൂവുണ്ടായിവന്നതത്രേ, കാമൻ ശരം തൊടുത്തതായിക്കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. മോതിരം കണ്ടു ശാപമൂലകമായ വിസ്മൃതി ഒഴിഞ്ഞതോടൊപ്പം, കാമോദ്ദീപകമായ വസന്തവും വന്നു!

നില്ക്കു: ഒരൊററ നിമിഷം ക്ഷമിക്കുകയേ വേണ്ടൂ! മാംപൂവെല്ലാം തച്ചുകൊഴിച്ചാൽ, കാമൻ നിരായുധനായിത്തീരുമല്ലോ!

ലതകളാൽ: വള്ളികളെ നോക്കി.

മല്ലികാമണ്ഡപം: മുല്ലവള്ളി ചുഴന്ന തറ.

ഇങ്ങിനെയൊന്നാണ് ഇത്യാദി: ഒരു വെറും ചിത്രപടം മാത്രമായി, മനസ്സിനെ വിനോദിപ്പിക്കാനുള്ള വിഷയം! അങ്ങോട്ട്: മല്ലികാമണ്ഡപത്തിലെക്ക്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കാമണ്ഡപം ഉപചാരരമ്യതയാൽ നമ്മോടു സ്വാഗതം ചൊല്ലാനെന്നപോലെ കാത്തുനില്ക്കുന്നു. ഭവാൻ അകത്തെഴുന്നള്ളിയിരിക്കുക.

(രണ്ടുപേരും അകത്തു കടന്നിരിക്കുന്നു.

സാനുമതി: തോഴിയുടെ ഛായാപടം വള്ളികളുടെ ഇടയിൽനിന്നു നോക്കാം. എന്നാൽ, ഭർത്താവിൻെറ പലമാതിരിയുള്ള അനുരാഗം അവളെ അറിയിക്കാമല്ലോ. (അങ്ങിനെ നില്ക്കുന്നു.

രാജാ: ഇപ്പോഴാം എനിക്കു് എല്ലാം ഓർമ്മയിൽ വരുന്നുണ്ടു്. ശകുന്തളയെ ആദ്യം കണ്ടതു ഞാൻ താങ്ങളോടും പറകയുണ്ടായല്ലോ. പരിത്യജിച്ച സമയത്തു താങ്ങാം എൻെറ അടുക്കലില്ലായിരുന്നു; എന്നാൽ അതിന്നു മുമ്പും, സംസാരിക്കുന്നതിന്നിടയിൽ ഒരിക്കലും താങ്ങാം തത്രഭവതിയുടെ പേർ പറകയുണ്ടായിട്ടില്ല. ഞാനെന്നപോലെ താങ്ങളും മറന്നുപോയോ?

വിദൂഷകൻ: ഞാൻ മറന്നിരുന്നില്ല. എന്നാൽ ഭവാൻ എല്ലാം പറഞ്ഞിട്ടു് ഒടുവിൽ, 'ഇതു കളിയാണു്, പരമാർത്ഥമല്ല' എന്നാണല്ലോ അരുളിച്ചെയ്തതു്. മൺതലയനായ ഞാനാകട്ടേ, അതങ്ങിനെതന്നെ ധരിച്ചുംപോയി! അല്ലെങ്കിൽ വരാനുള്ളതിനുണ്ടോ, നീക്കുപോക്കു്?

ഉപചാരരമ്യത: ഉപചാരത്തിന്നു് ഒരുക്കങ്ങളും ചെയ്തുകൊണ്ടുള്ള മനോഹരത.

പലമാതിരിയുള്ള: വസന്തോത്സവനിഷേധം, വിരഹകാർശ്യം, ചിത്രലേഖനം മുതലായി പലവഴിക്കും വെളിപ്പെടുന്ന.

അടുക്കലില്ലായിരുന്നു: പരിത്യാഗത്തിന്നുശേഷം അതിനെപ്പററി ഇതുവരെ മാഢവ്യനോടു സംസാരിക്കാതിരുന്നതോ, അതു് അത്രമേൽ അസ്വാസ്ഥ്യകരമായിരുന്നതിനാലാവും; മനസ്സുഖം കെടുക്കുന്ന വിഷയം സംഭാഷണത്തിന്നെടുക്കാറില്ലല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: ശരിയാണിത്.

രാജാ: (ചിന്തയോടേ) തോഴരേ, എന്നെ രക്ഷിക്കണേ!

വിദൂഷകൻ: അയ്യേ, എന്താണിത്? ഇതിവിടേയ്ക്കു ചേന്നതല്ല. സൽപുരുഷന്മാരുണ്ടോ ഒരിക്കലും ദുഃഖത്തിന്നു കീഴ്പ്പെടുന്നു? കൊടുംകാററടിച്ചാലും കുലുങ്ങില്ലല്ലോ മലകൾ.

രാജാ: തോഴരേ, പരിത്യജിക്കപ്പെട്ടതിനാൽ വിവശയായിത്തീന്ന പ്രിയയുടെ അവസ്ഥയോത്തു ഞാൻ അത്യന്തം അശരണനായിരിക്കുന്നു. അവൾ,

തള്ളപ്പെട്ടഥ കൂററുകാക്കു പിറകേ
 പോകാൻ തുനിഞ്ഞിട്ടെ,ടീ
നില്ലെ'ന്നായ്പ്പിതൃശിഷ്യനാം പിതൃസമൻ
 ഗജ്ജിക്കെ നിന്നങ്ങിനെ,
കണ്ണീർകൊണ്ടു കലക്കമൊന്ന നയനം
 നട്ടീടിനാൾ പേത്തുപേ-
ത്തിക്രൂരങ്കല,തെന്നെയിട്ടു വിഷശ-
 ല്യംപോലെ,രിപ്പൂ തുലോം. ൻ

ശ്ലോകം ൻ. തള്ളപ്പെട്ട്: നിന്ദയോടു കൂടിയ ആ പരിത്യാഗത്തിന്നുശേഷം. കൂററുകാർ: ഗൌതമി മുതലായവർ. പിതൃസമൻ=അച്ഛന്നു തുല്യൻ; കല്പന തെററിച്ചുനടന്നുംകൂടാ! ഗജ്ജിക്കെ=അട്ടഹസിച്ചപ്പോൾ. അങ്ങിനെ: ആ ഉഭയഭ്രഷ്ടമായ ദുസ്ഥിതിയിൽ. പേത്തുപേത്ത്: തീരെ നശിക്കാത്ത ആശയും വിശ്വാസവും സ്നേഹവും കൂടെക്കൂടെ പ്രേരിപ്പിച്ചതിനാൽ. ഇക്രൂരങ്കൽ: ഈ നിദ്ദയനിൽ—ഈ അകാരണവഞ്ചകനിൽ—ഈ ധമ്മകപ്പായമിട്ട ദുഷ്ടനിൽ—എന്നിൽ! വിഷശല്യം: സവ്വാവയവങ്ങളെയും തളത്തുന്നതും, സവ്വശരീരധാതുക്കളെയും വരട്ടുന്നതുമായ വിഷം പുരട്ടിയ ശരം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: അമ്പോ, ഇങ്ങിനെയാണ് സ്വാത്മപരത്വം: ഇദ്ദേഹത്തിൻെറ ദുഃഖംകൊണ്ട് ഞാൻ രസിക്കുന്നു.

വിദൂഷകൻ: എനിക്കൊരുഹമുണ്ട്, തത്രഭവതിയെ ആകാശചാരികളിലൊരുത്തൻ തട്ടിക്കൊണ്ടുപോയിരിക്കുമെന്ന്.

രാജാ: പതിവ്രതയെ തൊടുവാനുണ്ടോ മററാരാനും ഒരുങ്ങുന്നു? മേനകയ്ക്കു പിറന്നവളാണ് താങ്കളുടെ തോഴി എന്നു ഞാൻ കേട്ടിട്ടുണ്ട്. അവളുടെ കൂട്ടുകാരികളാവും താങ്കളുടെ തോഴിയെ കൊണ്ടുപോയത് എന്നാണ് എൻെറ സംശയം.

സാനുമതി: മറിവു വന്നതാണ് അൽഭുതകരം; വെളിവു വന്നതല്ല.

വിദൂഷകൻ: ഇങ്ങിനെയാണെങ്കിൽ, തത്രഭവതി പതുക്കെക്കൊണ്ടു വന്നുചേരും.

രാജാ: എങ്ങിനെ?

വിദൂഷകൻ: ഭർത്തൃവിരഹംകൊണ്ടു ദുഃഖിതയായ

സ്വാത്മപരത്വം: രാജാവിൻെറ പശ്ചാത്താപം പറഞ്ഞു ശകുന്തളയെ ആശ്വസിപ്പിക്കലാണല്ലോ സാനുമതിയുടെ സ്വാത്മം.

ആകാശചാരികരം: രാക്ഷസാദികരം; അതിനാൽ ഇനി അവളെയോർത്തു ദുഃഖിച്ചിട്ടു ഫലമില്ല എന്നാശയം.

താങ്കളുടെ തോഴി: എൻെറ പ്രിയതമ, ശകുന്തള.

അൽഭുതകരം: ഇത്ര വിശദമായ വിവരമുണ്ടായിട്ടും, അതൊക്കെയും മറന്നുപോയല്ലോ!

വന്നുചേരും: ആ പക്ഷത്തിലും വ്യസനിപ്പാനില്ല. മാധവ്യൻ ശകുന്തളാവൃത്താന്തം അത്രയും വിദൂരമാകയാൽ, അയാരം ഇതിൽ തീരെ ഉദാസീനനാണ്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മക്കളെ ഏറെ നാഠം കണ്ടുകൊണ്ടിരിപ്പാൻ അച്ഛനമ്മമാർ ശക്തരാകയില്ലല്ലോ.

രാജാ: തോഴരേ,

ഭ്രാന്തോ, കിനാവോ, മറിമായമോ, ക്ഷയി-
ച്ചത്രയ്ക്കുമാത്രം ഫലമൊത്ത പുണ്യമോ—
പോയിക്കഴിഞ്ഞൂ തിരിയേ വരാതത-
ങ്ങീ;-യാശയെല്ലാമൊരിടിഞ്ഞ വക്കുതാൻ! ൧൦

വിദൂഷകൻ: അങ്ങിനെയല്ല; തിരുവാഴിതന്നെ ദൃഷ്ടാന്തമാണല്ലോ, തീച്ചയായും വരുമെന്നുള്ളതു വിചാരിക്കാവതല്ലാത്ത വിധത്തിൽ വന്നുചേരുമെന്നുള്ളതിന്ന്.

രാജാ: (മോതിരം നോക്കിയിട്ട്) അസുലഭമായ സ്ഥാനത്തുനിന്നു വീണുപോയ ഈ മോതിരത്തെപ്പററി വ്യസനിക്കേണ്ടിയിരിക്കുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൦. അങ്ങിനെയൊരാശവെച്ച് ആശ്വസിപ്പാനും വഴിയില്ലെന്നു വിഷാദിക്കുന്നു:—അത്: ആശ്രമത്തിൽവെച്ചുണ്ടായ ആ ശകുന്തളാസമാഗമം. വെറുതേ ബുദ്ധിഭ്രമംകൊണ്ടു നടന്നതായിത്തോന്നിയതാവാം; അഥവാ സ്വപ്നമാവാം; അല്ലെങ്കിൽ വല്ല ഇന്ദ്രജാലവും കണ്ടതാവാം. അതല്ല, വാസ്തവത്തിൽ നടന്നതാണെങ്കിൽത്തന്നെ, അതിന്നു കാരണമായ പുണ്യലേശം അത്രമാത്രംകൊണ്ട് അവസാനിച്ചിരിക്കും. എന്തായാലും അതിനി തിരിച്ചുവരികയുണ്ടാവില്ല. താങ്കാം പറയുന്നതും, ഞാൻ ഉള്ളിൽ വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതുമായ ഈ ആശയെല്ലാം ഒരിടിഞ്ഞ വക്കാണ്: എപ്പോഠം വേണമെങ്കിലും വീണു നശിക്കാം! ഇതിൻെറ നാലാം പാദത്തിന്നു തുല്യപ്രാധാന്യമുള്ള ചില പാഠഭേദങ്ങളുണ്ട്; അവയനുസരിച്ച്, 'ആശാപ്രവാഹം കരയററതല്ലയോ?' എന്നോ, 'ആശയ്ക്കുമേ ചെന്നണയാവതല്ലിനി' എന്നോ വായിക്കാം.

തിരുവാഴി=തമ്പുരാൻെറ മോതിരം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

തവ സുകൃതവുമെന്നുടേതിനൊപ്പം
പരിലഘു മോതിരമേ, ഫലം നിനച്ചാൽ:
അവളുടയ നഖം തുടുത്ത നൽക്കൈ-
വിരൽകളിൽ മേവിന നീ പതിച്ചുവല്ലോ! ൧൧

സാനുമതി: മററൊരാളുടെ കയ്യിലാണ് ചെന്നുചേ ന്നതെങ്കിൽ തീച്ചയായും വ്യസനിക്കേണ്ടിവരുമായിരുന്നു.

വിദൂഷകൻ: ഈ തിരുനാമമോതിരം എന്തു പറ ഞ്ഞാണ് തത്രഭവതിയുടെ കയ്യിൽക്കൊടുത്തത്?

സാനുമതി: എൻെറ ജിജ്ഞാസ ഇയ്യാളെയും പ്രേ രിപ്പിച്ചു.

രാജാ: കേട്ടുകൊള്ളുക:—അന്നു ഞാൻ നഗരത്തിലെ ക്കു പുറപ്പെട്ടപ്പോൾ, പ്രിയതമ കണ്ണുനീരോടേ ചോദി ച്ചു, 'എത്രകണ്ടു താമസിക്കും ആൎയ്യപുത്രൻ എന്നെ കൊ ണ്ടുപോകാൻ?' എന്ന്.

വിദൂഷകൻ: എന്നിട്ട്?

രാജാ: അപ്പോൾ ഞാൻ ഈ പേർ കൊത്തിയ

അസുലഭമായ സ്ഥാനം: ശകുന്തളയുടെ വിരൽ.

ശ്ലോകം ൧൧. പരിലഘു=അത്യല്പം. ഫലം അവളോടു ചേ ന്നിരിക്കുക എന്നത്. നഖം ചുകന്ന: ഉത്തമസ്ത്രീലക്ഷണം. പ തിച്ചുവല്ലോ=ഊരിവീണുവല്ലോ. വിരൽകളിൽ എന്ന ബഹുവ ചനം, അവൾക്ക മോതിരത്തിന്മേലുള്ള ശ്രദ്ധാതിശയത്താലും, നാൾതോറും ഏറിവന്ന വിരഹകാൎശ്യത്താലും മററും, അവൾ അതിനെ വിരൽ മാറിമാറി അണിഞ്ഞിരിക്കുമെന്ന ഊഹത്തെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു.

എൻെറ ജിജ്ഞാസ ഇത്യാദി: ൬ന്നാമങ്കത്തിൽ, 'ഹൃദ യമേ, അസ്വാസ്ഥ്യപ്പെടേണ്ട' ഇത്യാദി ശകുന്തളാവാക്യത്തി ൻെറ വ്യാഖ്യാനം നോക്കുക.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മോതിരം അവളുടെ വിരലിന്മേലിട്ടുവിച്ചു പ്രതിജ്ഞ ചെയ്തു:—

'ഓരോന്നിതിങ്കലനുവാസരമെണ്ണുകെൻറ
നാമാക്ഷരത്തെ,യതു തീൎന്നിടുമപ്പൊഴെയ്ക്കും,
ആളം നിങ്കലെത്തുമരുമക്കൊടി, നിന്നെയെൻപെ-
ണ്ണോയിസ്കൂൽമന്ദിരമണപ്പതിനെന്നിവണ്ണം. ൧൨

എന്നാൽ, അതു നിഷ്ഠുരനായ ഞാൻ മറവിനിമിത്തം നിറവേററുകയുണ്ടായില്ലാ!

സാനുമതി: ഒരു രമണീയമായ അവധിയെയാണ് ദൈവം തെററിച്ചുകളഞ്ഞത്!

വിദൂഷകൻ: എങ്ങിനെയായിരിയ്ക്കാം, പിന്നെ മുക്കുവൻ കീറിയ ചെംകവരിമീനിൻെറ വയററിലകപ്പെട്ടത്?

രാജാ: താങ്കളുടെ തോഴി ശചീതീൎത്ഥം വന്ദിയ്ക്കുമ്പോൾ കയ്യിന്മേൽനിന്നു ഗംഗാപ്രവാഹത്തിൽ വീണുപോയിപോൽ.

വിദൂഷകൻ: ശരി.

സാനുമതി: അതുകൊണ്ടാണ്, സാധു ശകുന്തളയെ

ശ്ലോകം ൧൨. ഈ മോതിരത്തിന്മേലുള്ള എൻെറ പേരിൻെറ അക്ഷരങ്ങൾ ഓരോ ദിവസം (അനുവാസരം) ഓരോന്നായി എണ്ണുക; അതു തീൎന്നിടുമപ്പൊഴെയ്ക്ക്: മൂന്നോ നാലോ ദിവസത്തിന്നകം എന്നു പൎയ്യവസാനം. അരുമക്കൊടി=പ്രിയതമേ! പെണ്ണോയിസ്കൂൽമന്ദിരം=രാജസ്ത്രീകളുടെ കൊട്ടാരം. എന്നെ കുറേശ്ശെയെങ്കിലും നിത്യവും ഓൎമ്മിച്ചുകൊണ്ട് ഒരു മൂന്നുനാൾ കഴിച്ചാൽ മതി എന്നു വ്യംഗ്യം.

രമണീയമായ: ഉള്ളഴിഞ്ഞ അനുരാഗത്തെ സൂചിപ്പിയ്ക്കുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിവാഹംചെയ്തതിൽ അധൎമ്മഭീരുവായ രാജൎഷിയ്ക്കു സംശയമുണ്ടായത്. അഥവാ, ഇപ്രകാരമുള്ള അനുരാഗത്തിന്ന് അടയാളം വല്ലതും വേണമോ! ഇതെങ്ങിനെയായിരിയ്ക്കാം?

രാജാ: ഞാനീ മോതിരത്തെ ശകാരിയ്ക്കട്ടെ.

വിദൂഷകൻ: (ആത്മഗതം) ഇദ്ദേഹത്തിൻെറ പോക്കു നൊസ്സന്മാരുടെ വഴിയിലെയ്ക്കാണ്.

രാജാ:

നീയാ മനോജ്ഞമൃദുലാങ്ഗുലിയാം കരത്തെ-
യെന്മട്ടു വിട്ടു സലിലേ മുഴുകിക്കളഞ്ഞൂ?

അഥവാ,

എന്തെന്നുവെച്ചിഹ പഴിയ്ക്കുമചേതനത്തെ?
ഞാൻതന്നെയെന്തിനു വെടിഞ്ഞിതു കാന്തയാളെ? ൧൩

വിദൂഷകൻ: (ആത്മഗതം) അയ്യോ, വിശപ്പ് എന്നെ കരണ്ടുതിന്നുകയായി.

ശ്ലോകം ൧൩. മനോജ്ഞമൃദുലാങ്ഗുലി=സുന്ദരങ്ങളും സുകുമാരങ്ങളുമായ വിരലുകളോടു കൂടിയത്; അതു വിട്ടു വീഴുവാൻ തോന്നുമോ! അചേതനം=ജീവനില്ലാത്ത വസ്തു; അതിന്നുണ്ടോ, ഗുണാഗുണവിവേകം? ഈ വൃത്തത്തെ വാച്യമാക്കുന്ന വേറെ ചില പാഠങ്ങളുണ്ട്; അവയനുസരിയ്ക്കുന്നവൎക്കു മൂന്നാംപാദം 'നിൎജ്ജീവവസ്തുവിനു സദ്ഗുണബോധമുണ്ടോ?' എന്നു വായിയ്ക്കാം.

അയ്യോ, വിശപ്പ് ഇത്യാദി: രാജാവു വീണ്ടും വീണ്ടും ശകുന്തളാചിന്തയിലെയ്ക്കുതന്നെ ആഴുകയാണ്; അദ്ദേഹം ഒട്ടാശ്വസിച്ച് അമീത്തിന്നൊരുങ്ങാതെ, താൻ പുറപ്പെടുന്നതുചിതവുമല്ലാ. അപ്പോഴത്തെ ഭക്ഷണത്തിന്നുള്ള ഒരുക്കവും മല്ലികാമണ്ഡപത്തിലായിരിയ്ക്കാം; അതുകൊണ്ടാവാം, വിദൂഷകൻ 'ഉപചാരരമൃത

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: വെറുതേ പരിത്യജിച്ചതിനാലുള്ള പശ്ചാത്താപംകൊണ്ടു ഹൃദയം ചുട്ടെരിയുന്ന ഇയ്യുള്ളവനിൽ കനിഞ്ഞു വീണ്ടും കാണുമാറാകണമേ!

ചതുരിക: (തിര നീക്കി പ്രവേശിച്ച്) ഇതാ, തമ്പുരാട്ടിയുടെ ചിത്രപടം. (ചിത്രപടം കാണിക്കുന്നു.

വിദൂഷകൻ: (പടം നോക്കിയിട്ട്) കൊള്ളാം തോഴരേ, മധുരങ്ങളായ നിലകൾകൊണ്ടു ഭാവങ്ങൾ ഭംഗിയിൽ വെളിപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഉയർന്നും താഴ്ന്നുമുള്ള ഇടങ്ങളിൽ എന്റെ കണ്ണ് ഇടറുന്നതായിത്തോന്നുന്നു.

സാനുമതി: അഹോ, രാജർഷിയുടെ തൂലികാവൈദഗ്ധ്യം; എന്റെ തോഴി മുമ്പിൽ നില്ക്കുന്നുണ്ടെന്നു തോന്നിപ്പോകുന്നു.

രാജാ:

നന്നാകാത്തതു സകലവു-
മന്യനിലയ്ക്കാക്കിടുന്നു ചിത്രത്തിൽ;
എന്നാലുമൊരിത്തിരിയേ
വന്നുള്ളു വരച്ചതിൽത്തദംഗശ്രീ. ൧൩

യാൽ നമ്മോടു സ്വാഗതം ചൊല്ലാനെന്നപോലെ കാത്തുനില്ക്കുന്നു' എന്ന് അതിനെ വർണ്ണിച്ചത്.

വെറുതേ ഇത്യാദി: ശകുന്തളയെ ധ്യാനിച്ചുള്ള വിലാപം.

നിലകൾ=നില്പുകൾ. ഉയർന്നും താഴ്ന്നുമുള്ള ഇത്യാദി: പ്രത്യക്ഷമായിക്കാണപ്പെട്ട ആളുടെ ശരീരത്തിലെന്നപോലെതന്നെ.

ശ്ലോകം ൧൩. ചിത്രമെഴുത്തിൽ നന്നായി വരാത്തത് എത്ര തവണ വേണമെങ്കിലും മായ്ച്ചു മാറ്റിയെഴുതാമല്ലോ; അതു ചെയ്തിട്ടും തദംഗശ്രീ (അവളുടെ അംഗലാവണ്യം) കുറച്ചേ വന്നിട്ടുള്ളൂ! വരച്ചതിൽ: ദേഹാകൃതിയെ വെളിപ്പെടുത്താനുള്ള വരകളിൽ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: ഇപ്പറഞ്ഞതു പശ്ചാത്താപംകൊണ്ടു വദ്ധിച്ച സ്നേഹത്തിന്നും, വിനയത്തിന്നും അനുരൂപംതന്നെ!

വിദൂഷകൻ: ഇതിൽ മൂന്നു മാന്യസ്ത്രീകളെ കാണുന്നുണ്ടു്. എല്ലാവരും കണ്ടാൽ നന്ന്. ഇതിലേതാണ് തത്രഭവതി ശകുന്തള?

സാനുമതി: അഴകറിഞ്ഞുകൂടാത്ത ഇയ്യാൾക്കു കണ്ണു വെറുതേതന്നെ.

രാജാ: ഏതാണെന്നാണ് താങ്കൾക്കു തോന്നുന്നത്?

വിദൂഷകൻ: എനിക്കു തോന്നുന്നത്, കെട്ടഴിഞ്ഞു പൂവു പൊഴിയാൻ തുടങ്ങുന്ന തലമുടിയോടും, വിയപ്പുതുള്ളികൾ പൊടിഞ്ഞ മുഖത്തോടും, വിശേഷിച്ചും ചുമൽ കുനിഞ്ഞ കൈകളോടുംകൂടി, നനകൊണ്ടു സ്നിഗ്ധങ്ങളായ പുതുതളിരുകളുള്ള മാവിൻെറ അരികത്തായി, തെല്ലൊന്നു തളൎന്നതുപോലെ എഴുതപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതു തത്രഭവതി ശകുന്തളയാണെന്നും, മററു രണ്ടുപേർ തോഴിമാരാണെന്നുമാണ്.

രാജാ: താങ്കൾ മിടുക്കൻതന്നെ. ഇതിലുണ്ട്, എൻെറ അനുരാഗത്തിൻെറ അടയാളം:—

വേൎപ്പയാം വിരലുകൾത-
ന്നിരുണ്ട പാടുണ്ടു രേഖകൾക്കരികേ;

സ്നേഹത്തിന്നും: സ്നേഹത്താൽ ഭാവിതമായ സൌന്ദര്യം ആകൃതിയിലല്ലാതെ, ചിത്രത്തിൽ കാണുകയില്ലല്ലോ.

സ്നിഗ്ധങ്ങളായ: തെഴുത്തുനില്ക്കുന്ന.

ശ്ലോകം ൧൫. വേൎപ്പയാം......പാട്: ചിത്രത്തിൽ ഓരോ അവയവങ്ങൾ എഴുതിവരുമ്പോൾ, അതാതോൎമ്മകൾ വന്ന് അവിടെ വെച്ച കൈവിരലുകൾ വിയൎത്ത്, ആ വിയപ്പുനീർ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കണ്ണീർ കവിളിലുതിർന്നതു–
മറിയാം പൊള്ളച്ച ചായത്താൽ. ൧൫

ചതുരികേ, ഈ വിനോദസ്ഥാനം ഞാൻ ഏതാനുമേ എഴുതിക്കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ളു; നീ ചെന്നു ചായം കൊണ്ടുവരിക.

ചതുരിക: ആര്യമാഢവ്യ, ഞാൻ വരുന്നതുവരെ ചിത്രപടം കയ്യിൽ വെയ്ക്കുക.

രാജാ: ഞാൻതന്നെ കയ്യിൽ വെച്ചുകൊള്ളാം.

(രാജാവു ചിത്രപടം വാങ്ങുന്നു; ചതുരിക പോയി.

രാജാ: ഞാൻ,

നേക്കിങ്ങു വന്ന നിജകാന്തയെയന്നുപേക്ഷി–
ച്ചിട്ടിന്നു ചിത്രമിതിലാദരമാർന്നമൂലം,
മാർഗ്ഗേ നികാമജലയാം നദിയെക്കടന്നി–
ട്ടാശിയ്ക്കയായി മൃഗതൃഷ്ണികയെസ്സ്പൃഹത്തേ! ൧൬

പററി കരുത്ത അടയാളം. കണ്ണീർ കവിളിലുതിർന്നത്: ആ സുകുമാരങ്ങളായ കവിളുകൾ എഴുതുമ്പോഴാകട്ടേ, അവയിൽ ചുംബിച്ചിട്ടുള്ളതോർത്തു കരഞ്ഞുപോവുകതന്നെയുണ്ടായി; ആ കണ്ണീർ വീണ് അവിടുത്തെ ചായം കുതിർന്നു പൊള്ളച്ചുനില്ക്കുന്നു. പിന്നീട് ആ പശ്ചാത്താപചിഹ്നത്തെ മായ്ച്ചു വെടുപ്പാക്കുവാൻ മുതിരുകയുമുണ്ടായിട്ടില്ല!

ഈ വിനോദസ്ഥാനം: ചിത്രപടം.

ശ്ലോകം ൧൬. നേക്ക്=മുമ്പിൽ. ആദരം: പ്രിയയിലെന്നപോലെ ബഹുമാനം. നികാമജല=വളരെ വെള്ളമുള്ളത്. മൃഗതൃഷ്ണിക=കാനൽ; തരിശായിക്കിടക്കുന്ന മൈതാനങ്ങളിൽ കടുത്ത വെയിലുള്ള സമയത്തു നോക്കിയാൽ, നിറയെ വെള്ളം കിടന്നോളംവെട്ടുന്നതുപോലെ കാണപ്പെടുന്ന കാഴ്ച. ദാഹമുള്ള ഒരാൾ വെള്ളമേന്തിയ പുഴ കടന്നുപോന്നു കാനലിൽനിന്നു ദാഹം തീർക്കാമെന്നാശിക്കുന്നതുപോലെയാണ്, ഞാൻ പ്രിയാപ്രതികൃതി കണ്ടു പ്രിയാസങ്ഗമസുഖം നേടാമെന്നാശിക്കുന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: (ആത്മഗതം) വാസ്തവം, ഇദ്ദേഹം നദിയെക്കടന്നിട്ട മൃഗതൃഷ്ണികയിൽ മുഴുകുകതന്നെയാണ്. (പ്രകാശം) തോഴരേ, ഇനിയെന്തൊക്കെയാണ് ഇതിലെഴുതാനുള്ളത്?

സാനുമതി: തോഴിയ്ക്കു പ്രിയപ്പെട്ട പ്രദേശം ഏതേതോ അതതായിരിയ്ക്കും എഴുതാൻ തുടങ്ങുന്നത്; സംശയമില്ല.

രാജാ: കേട്ടുകൊള്ളുക:—

തീർക്കേണം പുളിനസ്ഥഹംസയുഗയാ-
    മമ്മാലിനീസിന്ധുവെ,-
ത്തത്തീരേ ഹരിണങ്ങൾ ചേർന്ന ഹിമവൽ-
    പുണ്യപ്രദേശത്തെയും;
ശാഖാലംബിതചീരമായ തരുവി-
    ന്മൂലേ, കലക്കൊമ്പുമേൽ
വാമക്കണ്ണുരസുന്ന മാൻപിടയെയും
    ചേർക്കേണമെന്നുണ്ടു മേ. ൧൭

വാസ്തവം ഇത്യാദി: പരമാർത്ഥം വിട്ട മിഥ്യയിൽ ഭ്രമിയ്ക്കുകതന്നെയാണ്; പക്ഷേ മാഢവ്യൻ വിചാരിച്ച പരമാർത്ഥം ഇപ്പോൾ ഭക്ഷണമാണെന്നുമാത്രം।

ശ്ലോകം ൧൭. പുളിനസ്ഥഹംസയുഗ=മണൽത്തിട്ടിന്മേൽ അരയന്നങ്ങൾ ഇണയൊത്തിരിയ്ക്കുന്ന. സിന്ധു=പുഴ. തത്തീരേ=ആ മാലിനിയുടെ കരയിൽ. ഹരിണങ്ങൾ ചേർന്ന=മാനുകൾ ഇരിയ്ക്കുന്ന. ഹിമവൽപുണ്യപ്രദേശം=ഹിമവാന്റെ സുന്ദരങ്ങളും സുകൃതപ്രദങ്ങളുമായ ഭാഗങ്ങൾ: ചുററുമുള്ള ഉയരം കുറഞ്ഞ ചെറുകുന്നുകൾ. ശാഖാ......മൂലേ: കൊമ്പത്തു മരവുരി തോരുവാൻ നിവർത്തിത്തൂക്കിയിട്ടുള്ള ഒരു മരത്തിന്റെ ചുവട്ടിൽ. കലക്കൊമ്പ്=കലമാനിന്റെ കൊമ്പ്. വാമക്കണ്ണ്=ഇടംകണ്ണ്; സ്ത്രീയ്ക്ക് ഇടംകണ്ണു കാമകലാസ്ഥാനമത്രേ. വാമപദത്തിന്നു സുന്ദരം എന്നും അർത്ഥമുണ്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

വിദൂഷകൻ: (ആത്മഗതം) ഞാൻ വിചാരിച്ചത്, ഇദ്ദേഹം താടി നീണ്ട തപസ്വികളുടെ കൂട്ടംകൊണ്ടു ചിത്രപടം നിറച്ചേയ്ക്കുമെന്നാണ്.

രാജാ: ഇതിന്നുപുറമേ, ശകുന്തളയുടെ പ്രിയപ്പെട്ട ആഭരണം ഞാൻ മറന്നുപോയി.

വിദൂഷകൻ: എന്താണത്?

സാനുമതി: വനവാസത്തിന്നും സൌകുമാര്യത്തിന്നുമൊത്തതായിരിയ്ക്കും.

രാജാ:

രചിച്ചതില്ല,ല്ലികമ് ഗണ്ഡസീമ്നി ഞാ-
ന്നിരുന്ന തൽകർണ്ണശിരീഷഭൂഷണം;
സഖേ, വരച്ചീല മുലത്തടത്തിൽ വെ-
ണ്ണിലാവൊളിയ്ക്കാത്ത മൃണാളനൂലുമേ. ൧൮

വിദൂഷകൻ: അയ്യോ, എന്താണ് തത്രഭവതി ചെന്തളിർപോലെയുള്ള കൈപ്പടംകൊണ്ടു മുഖം മറച്ച്, പേടിച്ചുപേടിച്ചെന്നപോലെ നില്ക്കുന്നത്? (സൂക്ഷിച്ചു നോക്കിയിട്ട്) ആ, പൂന്തേൻ കവരുന്ന പുലയാടിമകൻ ഒരു വണ്ടത്താൻ തത്രഭവതിയുടെ മുഖത്തെയ്ക്കു പറന്നെത്തുന്നു.

ശ്ലോകം ൧൮. ഗണ്ഡസീമ്നി=കവിൾത്തടത്തിൽ. അവൾ ചെവിമേൽ അണിഞ്ഞതും, നീണ്ട അല്ലികൾ കവിളത്തെയ്ക്കു ഞാന്നതുമായ നെന്മേനിവാകപ്പൂവ് എഴുതാനുണ്ട്; അതു ചെവിയ്ക്കുമാത്രമല്ല, കവിളിന്നും അലങ്കാരമാണെന്നു സൂചന. വെണ്ണിലാവൊളി=വെളുത്ത, മങ്ങലില്ലാത്ത, നിലാവിലെ രശ്മി. താമരവളയത്തിൻനൂല് മാലപോലെ കഴുത്തിലണിഞ്ഞിരുന്നതായിരിയ്ക്കാം.

ചെന്തളിർപോലെയുള്ള കൈപ്പടം: 'നീക്കടമെട്ടക്കയാൽ അതിളുടപ്പു പെട്ടതാ'ണല്ലോ അത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഈ ദുഷ്ടനെ തടുക്ക.

വിദൂഷകൻ: നെറികെട്ടവരെ ശിക്ഷിയ്ക്കുന്ന ഇവിടുന്നുതന്നെ വേണം, ഇവനെ തടുക്കാൻ.

രാജാ: ശരി. എടോ കുസുമലതാപ്രിയാതിഥേ, നീ എന്തിനാണ് ഇതിനുനേരെ പറന്നു കഷ്ടപ്പെടുന്നത്?

ഇതാ, പെൺവണ്ടൊരലരിൽ,—
ദാഹംകൊൾകിലുമങ്ങയെ
കാത്തിരിയ്ക്കുന്നു രാഗത്താൽ;
നീ കൂടാതുണ്ണുകില്ല തേൻ. ൧൯

സാനുമതി: ഇപ്പോഴും അന്തസ്സിലാണ് ഇതിനെ തടുത്തത്.

വിദൂഷകൻ: തടുത്താലും വഴിപ്പെടാത്ത വർഗ്ഗമാണിത്.

രാജാ: അതുവ്വോ! നീ എന്റെ കല്പന കൂട്ടാക്കില്ലെന്നോ! എന്നാൽ കേട്ടുകൊള്ളുക:

യാതൊന്നു തൈമരനവത്തളിർപോലെ രമ്യം
ഭോഗോത്സവങ്ങളിലിവൻ മൃദുവായ് നുകന്നോൻ,

കുസുമലതാപ്രിയാതിഥേ=പൂവല്ലികൾക്ക് അരുമപ്പെട്ട വിരുന്നുകാരനായുള്ളോവേ!

ശ്ലോകം ൧൯. അലർ=പൂവ്. രാഗത്താൽ: നിന്നിലുള്ള അനുരാഗത്താൽ.

ഇപ്പോഴും: അന്ന് അന്തസ്സിൽ തടുത്ത കഥ—തന്റെ പ്രാണപ്രിയയെ ആദ്യമായിക്കണ്ട സന്ദർഭം—ശകുന്തള സാനുമതിയെ വർണ്ണിച്ചുകേൾപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടാവും. 'ഈ ഉന്മാദാവസ്ഥയിലും' എന്നാണ് അഭിരാമവ്യാഖ്യാനം.

ശ്ലോകം ൨൦. നവത്തളിർ=പുതിയ തളിർ. ഭോഗോത്സവങ്ങളിൽ: ആനന്ദമൂർച്ഛയുണ്ടാക്കുന്ന സുരതങ്ങളിൽപ്പോലും. മൃദു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

അത്തൊണ്ടിവായ്മലരു നീ തൊടുമെങ്കിൽ നിന്നെ-
പ്പാപ്പിയ്ക്കുവൻ ഭ്രമര, തണ്ടലരുൾത്തുറങ്ങിൽ! ൨൦

വിദൂഷകൻ: ഇത്തരം കടുത്ത ശിക്ഷയെ പേടിയ്ക്കാതിരിയ്ക്കുമോ? (ചിരിച്ച് ആത്മഗതം) ഇദ്ദേഹം ഇപ്പോൾ കമ്പക്കാരനായിരിയ്ക്കുന്നു; ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ സംസർഗ്ഗം മൂലം ഞാനും ഇത്തരം അക്ഷരങ്ങൾ ഉച്ചരിച്ചുപോയി! (പ്രകാശം) തോഴരേ, ഇതു ചിത്രമാണ്.

രാജാ: ചിത്രമാണോ!

സാനുമതി: ഞാനും ഇപ്പോൾ പരമാർത്ഥം കാത്തില്ല. പിന്നെയാണോ, എഴുതിയതനുഭവിച്ച ഇദ്ദേഹം!

രാജാ: തോഴരേ, എന്തിനാണീദുഷ്ടത പ്രവർത്തിച്ചത്?

പ്രത്യക്ഷദർശനസുഖം
തന്മയഹൃദയേന ഞാനനുഭവിയ്ക്കെ,
ഓർമ്മവരുത്തുകയാൽ നീ
വീണ്ടും മേ ചിത്രമാക്കി വല്ലഭയെ. ൨൧

(കണ്ണീർ വാർക്കുന്നു.

വായ്: പരിക്കേല്പിച്ചുപോകാതെ. അത്തൊണ്ടിവായ്മലർ=പ്രിയയുടെ തൊണ്ടിപ്പഴത്തിനൊത്ത ചുണ്ട്. തണ്ടലരുൾത്തുറങ്ങിൽ=കൂമ്പിയ താമരപ്പൂവിന്റെ ഉള്ളാകുന്ന തടവിൽ. ഇപ്പദ്യത്തെ വിമർശിയ്ക്കുമ്പോൾ, ദുഷ്ഷന്തൻ എത്രാണ്ട് ഉന്മാദത്തിലായിരിയ്ക്കുന്നു എന്നോർമ്മിയ്ക്കുന്നതിൽ പ്രമാദം പററാതിരിപ്പാൻ നാം ശ്രദ്ധിയ്ക്കുന്നതു നന്ന്.

ഇത്തരം അക്ഷരങ്ങൾ: കമ്പക്കാരനൊത്ത വാക്കുകൾ.

ഈ ദുഷ്ടത: ഇതു ചിത്രമാണെന്നോർമ്മിപ്പിച്ചത്.

ശ്ലോകം ൨൧. പ്രത്യക്ഷദർശനസുഖം=പ്രിയയെ പ്രത്യക്ഷമായിക്കണ്ടാലത്തെ സുഖം. തന്മയഹൃദയേന: ഇതു ശകുന്തളതന്നെ എന്നു കരുതിക്കൊണ്ട്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: പൂർവ്വാപരവിരുദ്ധവും അസാധാരണവുമായ ഒരു ചെയ്തിയാണിത്.

രാജാ: തോഴരേ, ഞാൻ എന്തൊരിളവില്ലാത്ത സങ്കടമാണനുഭവിക്കുന്നത്!

സ്വപ്നത്തിലവളായ്ച്ചേര-
ലില്ലുറക്കം വരായ്കയാൽ;
ചിത്രത്തിലെങ്കിലും കാണ്മാൻ
സമ്മതിപ്പീല ബാഷ്പവും! ൨൨

സാനുമതി: ഭവാൻ തീരെ തുടച്ചുകളഞ്ഞു, പരിത്യജിച്ചതിൽ ശകുന്തളയ്ക്കുള്ള ദുഃഖം.

ചതുരിക: (പ്രവേശിച്ച്) തിരുമേനി ജയിച്ചാലും! അടിയൻ ചായപ്പെട്ടിയെടുത്ത് ഇങ്ങോട്ടു പോന്നു.

രാജാ: അപ്പോഴോ?

ചതുരിക: ഇടയ്ക്കുവെച്ചു തരളികയോടുകൂടിയ വസുമതിത്തമ്പുരാട്ടി അത് അടിയന്റെ കയ്യിൽനിന്ന്, 'ഇതു ഞാൻതന്നെ കൊണ്ടുകൊടുത്തുകൊള്ളാം ആര്യപുത്രന്' എന്ന് അരുളിച്ചെയ്തു തട്ടിപ്പറിച്ചുകളഞ്ഞു.

വിദൂഷകൻ: ഭാഗ്യം, നിന്നെ വിട്ടയച്ചുവല്ലോ!

പൂർവ്വാപരവിരുദ്ധം: അന്ന് ആ വിധമുള്ള അനുരാഗം; പിന്നീട് അതിന്റെ ഒരു നേരിയ ഓർമ്മപോലുമില്ലായ്ക; വീണ്ടും അതു മുഴുവനും ഓർമ്മിച്ചു ദുഃഖിക്കുക—ഇങ്ങിനെ ഒന്നിനു മററതിനോടു പൊരുത്തമില്ലാതെ. ചെയ്തി=ചരിതം.

ഭവാൻ തീരെ ഇത്യാദി: പരിത്യജിച്ചതിൽ അങ്ങ് ഇത്ര മേൽ പശ്ചാത്തപിക്കുന്നതിനാൽ, അവളുടെ ദുഃഖമെല്ലാം തീർന്നു.

ഇങ്ങിനെ കരുണം അതിന്റെ പരമകോടിയിലെത്തിയപ്പോഴേക്കു, കവി രസഭേദം വരുത്തുന്നു:—ചതുരിക പ്രവേശിച്ച് ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ചതുരിക: തമ്പുരാട്ടിയുടെ തൂത്തൊാംപ്പുടവ മരകൊമ്പത്തുടക്കിയതു തരളിക വിടുവിക്കുന്ന തവ്വിൽ ഞാൻ കാടിപ്പോന്നു.

രാജാ: തോഴരേ, ദേവി അടുത്തു വന്നിരിക്കുന്നു; ഞാൻ ബഹുമാനിച്ചുപോരുന്നതിനാൽ ഗർവ്വിഷ്ഠയുമാണ്. ഈ ചിത്രത്തെ താങ്കറാ സൂക്ഷിക്കണം.

വിദൂഷകൻ: 'ആത്മാവിനെ' എന്നു വേണം അരുളിച്ചെയ്യുക. (ചിത്രപടം വാങ്ങി എഴുന്നേററിട്ട്) ഇവിടേയ്ക്ക് അന്തഃപുരകലഹത്തിൽനിന്നു വിടുതി കിട്ടിയാൽ, എന്നെ മേഘപ്രതിച്ഛന്ദമെന്ന മാളികയിൽ വിളിച്ചുകൊള്ളുക. (പാഞ്ഞുപോയി.

സാനുമതി: മനസ്സു മറെറാരു സ്ത്രീയിൽ പതിഞ്ഞിരിക്കുകയാണെങ്കിലും, ഒന്നാമത്തവളെ ആദരിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ; ഇദ്ദേഹത്തിൻെറ സ്നേഹം ഉറപ്പുള്ളതുതന്നെ.

തവണക്കാരി: (ഒരോലയുംകൊണ്ടു പ്രവേശിച്ചിട്ട്) തിരുമേനി ജയിച്ചാലും!

രാജാ: വേത്രവതി, നീ വഴിയിൽവെച്ചു വസുമതിയെ കണ്ടില്ലേ?

തവണക്കാരി: ഉവ്വ്; അടിയത്തിൻെറ കയ്യിൽ ഓല കണ്ടതിനാൽ തിരിച്ചെഴുന്നള്ളി.

ഭാഗ്യം നിന്നെ ഇത്യാദി: മാഢവ്യൻ ഇത്തരം സന്ദർഭങ്ങളിൽ പലപ്പോഴും കുടുങ്ങിപ്പോയിട്ടുണ്ട്. (അഞ്ചാമങ്കത്തിലും, അയാറാ ഹംസപദികയുടെ പിടിയിൽപ്പെട്ടതിനാലാവാം ഉടൻ തിരിച്ചുവരാഞ്ഞത്.) രാജപരിഗ്രഹങ്ങറാക്ക ഭർത്താവിനോടുള്ള ഈർഷ്യയുടെ ശിക്ഷയെല്ലാം പരിജനങ്ങറാക്കാണ് കിട്ടുക.

ആത്മാവിനെ ഇത്യാദി: ഇച്ചിത്രം സൂക്ഷിക്കുന്നതു തനിക്കും കേടാകയാൽ, തന്നെത്തന്നെയും രക്ഷിക്കണമല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: കാര്യജ്ഞയായ അവൾ എനിക്കു കാര്യങ്ങളിൽ തടസ്സം വരുത്താറില്ല.

തവണക്കാരി: അമാത്യൻ ഉണർത്തിക്കുന്നു:—മുതലെടുപ്പുകണക്ക വളരെ നോക്കാനുണ്ടായിരുന്നതിനാൽ, ഇന്ന് ഒരു പൌരകാര്യംമാത്രമേ നോക്കിയിട്ടുള്ളു; അതിനെപ്പററിയുള്ള കുറിമാനം തൃക്കണ്ണൊക്കുമാറാകണം എന്ന്.

രാജാ: കാല ഇങ്ങോട്ടു കാണിക്കുക.

(തവണക്കാരി കാണിക്കുന്നു.

രാജാ: (വായിച്ചിട്ട്) എയ്! ധനമിത്രനെന്ന കടല്ക്കച്ചവടക്കാരൻ, കപ്പൽ പൊളിഞ്ഞതിനാൽ മൃതിപ്പെട്ടുപോയി; അയാൾക്ക സന്താനവുമില്ലപോൽ. അയാളുടെ മുതലെല്ലാം പണ്ടാരവകയിൽച്ചേക്കാം എന്നാണ് അമാത്യൻ എഴുതിയിരിക്കുന്നത്. (വിഷാദത്തോടേ) കഷ്ടംതന്നെയാണ് സന്തതിയില്ലായ്മ! വേത്രവതി, വലിയ ധനികനായിരുന്നതിനാൽ അദ്ദേഹത്തിന്നു ഭാര്യമാർ വളരെപ്പേരുണ്ടായിരിക്കും. അവരിൽ ആക്കെങ്കിലും ഗർഭമുണ്ടോ എന്നന്വേഷിക്കണം.

തവണക്കാരി: തിരുമേനി, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഒരു ഭാര്യയായ സാകേതച്ചെട്ടിയുടെ മകൾക്ക് ഇയ്യിടെ പുംസവനം കഴിഞ്ഞതായി കേട്ടു.

രാജാ: എന്നാൽ ഗർഭത്തിലെ ശിശുവിന്നുള്ളതാണ്, അച്ഛന്റെ മുതൽ. ഇതു ചെന്ന് അമാത്യനോടു പറയുക.

തവണക്കാരി: അരുളപ്പാടുപോലെ. (പുറപ്പെടുന്നു.

കാര്യജ്ഞ: കാര്യങ്ങളുടെ ഗുരുലാഘവം അറിയുന്നവൾ.
പുംസവനം: ഗർഭകാലത്തു ചെയ്യേണ്ടുന്ന ഒരു കർമ്മം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഇവിടെ വരിക.

തവണക്കാരി: ഇതാ, അടിയൻ.

രാജാ: മക്കളുണ്ടെങ്കിലെന്ത്, ഇല്ലെങ്കിലെന്ത്?

നലംകലർന്നീടിന ബന്ധുവാകുമേ-
തേതാളൊടോ വേരപെടുന്നു നാട്ടുകാർ,
അവർക്കു ദുഷ്ടേതരനാമയാളയാഠം
ദുഷ്ഷന്തനെന്നിങ്ങു തമുക്കടിച്ചിടാം. ൨൩

തവണക്കാരി: ഇങ്ങിനെതന്നെ തമുക്കടിപ്പിയ്ക്കാം. (പോയി വീണ്ടും പ്രവേശിച്ചിട്ട്) തിരുമേനിയുടെ വിളംബരം അമാത്യനാൽ, വേണ്ടപ്പോഠംപ്പെയ്ത മഴയെന്നപോലെ അഭിനന്ദിയ്ക്കപ്പെട്ടു.

രാജാ: (നെടുവീപ്പിട്ട്) ഇങ്ങിനെയാണല്ലോ, സന്തതിയററ തറവാട്ടുകളിലെ സമ്പത്തുകഠം, കുററി മുടിയുമ്പോഠം, അന്യാധീനങ്ങളായിപ്പോകുന്നത്. എൻെറ അവസാനത്തിൽ പുരുവംശലക്ഷ്മിയുടേയും സ്ഥിതി ഇതുതന്നെ!

തവണക്കാരി: അമങ്ഗളം നീങ്ങട്ടെ!

രാജാ: ഛീ, ഞാൻ കൈവന്ന ശ്രേയസ്സിനെ തള്ളിക്കളഞ്ഞുവല്ലോ!

ശ്ലോകം ൨൩. നലംകലർന്നീടിന=സ്നേഹമുള്ള. ദുഷ്ടേതരൻ=ചീത്ത മട്ടുകാരനല്ലാത്തവൻ. വേർപെട്ട ബന്ധുവിന്നു പാപശീലമുണ്ടെങ്കിൽ അതൊന്നൊഴികെ, ആ ബന്ധുവായിട്ടു പ്രജകഠംക്കു ദുഷ്ഷന്തനുണ്ടെന്നു നാട്ടിൽ കൊട്ടിയറിയിയ്ക്കട്ടെ.

കുററി മുടിയുമ്പോഠം: ഒടുക്കത്തെ ആഠം മരിയ്ക്കുമ്പോഠം ലക്ഷ്മി=ഐശ്വര്യം; സമ്പത്തും പ്രഭുത്വവും.

കൈവന്ന ശ്രേയസ്സിനെ: സന്താനശ്രേയസ്സ് ഉടനുണ്ടാകുമാറു ഗർഭിണിയായി വന്ന ശകുന്തളയെ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

സാനുമതി: തീച്ചയായും തോഴിയെത്തന്നെ ഉള്ളിൽക്കരുതിയാണ് ഇദ്ദേഹം ആത്മനിന്ദനം ചെയ്യുന്നത്.

രാജാ:

ആത്മാവിനെപ്പാകുകിലും വെടിഞ്ഞു ഞാൻ
കുലത്തിനൂന്നാകിയ ധമ്മപത്നിയെ;
കാലത്തു വിത്തിട്ടതിനാലനല്പമാം
ഫലം തരാൻപോമിളയെക്കണക്കിനെ! ൨൪

സാനുമതി: അങ്ങയ്ക്കു സന്തതിയററുകയില്ല.

ചതുരിക: (പതുക്കെ) അയ്യോ, ഈ കച്ചവടക്കാരന്റെ കഥ തിരുമേനിയുടെ പശ്ചാത്താപത്തെ ഇരട്ടിപ്പിച്ചിരിക്കുന്നു. ഞാൻ ഇദ്ദേഹത്തെ ആശ്വസിപ്പിക്കുന്നതിന്നു മേഘപ്രതിച്ഛന്ദത്തിൽനിന്ന് ആര്യമാഢവ്യനെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുവരാം.

തവണക്കാരി: അതുതന്നെ വേണം.

(ചതുരിക പോയി.

രാജാ: ഹാ, ദുഷ്ഷന്തൻ പിണ്ഡം വെയ്ക്കുന്നവരുടെ നില സംശയത്തിലായിരിക്കുന്നു.

'ഇയ്യാറംകുശേഷമെവനുള്ളൂ, നിവാപകമ്മം
ചെയ്യാൻ യഥാവിധി നമുക്കു കുലത്തിലെ'ന്നായ്

ശ്ലോകം ൨൪. ആത്മാവിനെപ്പാകുകിലും: ഗർഭാധാനം ചെയ്യപ്പെട്ടിട്ടും; 'ആത്മാവു(താൻ)തന്നെ ഭാര്യയിൽ പ്രവേശിച്ചു പുത്രനായിജ്ജനിക്കുന്നു' എന്നു സ്മൃതി. കാലത്ത്: വേണ്ടുന്ന സമയത്ത്. ഫലം=വിളവ്. ഇള=ഭൂമി; വയൽ.

ദുഷ്ഷന്തൻ പിണ്ഡം വെയ്ക്കുന്നവർ: തന്റെ പിതൃ-പിതാമഹ-പ്രപിതാമഹാദികാം. സംശയം: മേലിൽ പിണ്ഡം ലഭിക്കുമോ ഇല്ലയോ എന്ന്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ആവൂ, പിതൃക്കൾ മിഴിനീർ കഴുകിക്കഴിഞ്ഞി–
ട്ടാവും കുടിപ്പതു,നപത്യനിവന്റെ കൈനീർ! ൨൫
(മൂർച്ഛിയ്ക്കുന്നു.

തവണക്കാരി: (സംഭ്രമത്തോടേ താങ്ങിയിട്ട്) തിരു മേനി ആശ്വസിയ്ക്കണേ, ആശ്വസിയ്ക്കണേ!

സാനുമതി: അയ്യോ കഷ്ടം, അയ്യോ കഷ്ടം! ഇദ്ദേഹം വിളക്കിരിയ്ക്കെത്തന്നെ മറവുനിമിത്തം ഇരുട്ടനുഭവിയ്ക്കുന്നു. ഞാൻ ഇപ്പോൾത്തന്നെ ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ ദുഃഖം പോക്കിക്കളയാം. അഥവാ, ഇന്ദ്രമാതാവു ശകുന്തളയെ ആശ്വസിപ്പിച്ചരുളിച്ചെയ്യുന്നതു ഞാൻ കേൾക്കയുണ്ടായി, യജ്ഞാംശതൽപരരായ ദേവകൾതന്നെ, നിന്നെ താമസിയാതെ ഭർത്താവു ധർമ്മപത്നിയാക്കിക്കൊണ്ടാടുമാറു പ്രവർത്തിച്ചുകൊള്ളും എന്ന്. അതിനാൽ അത്രയും നാൾ ഞാൻ ക്ഷമിയ്ക്കുന്നതായിരിയ്ക്കും നല്ലത്. തൽകാലം രാജാവിന്റെ ഈ അവസ്ഥയെല്ലാമറിയിച്ചു പ്രിയസഖിയെ ആശ്വസിപ്പിയ്ക്കാം. (മേല്പോട്ടു പോയി.

ശ്ലോകം ൨൫. നിവാപകർമ്മം=പിതൃതർപ്പണം. യഥാവിധി=വിധിയ്ക്കൊത്തവണ്ണം. അനപത്യനിവന്റെ=സന്താനമില്ലാത്ത എന്റെ. എന്റെ പിതൃതർപ്പണത്തിൽ വന്നുചേരുന്ന പിതൃക്കൾ, എനിയ്ക്കു സന്താനമില്ലെന്നു കണ്ടു കരഞ്ഞുപോകുന്നതിനാൽ, ഞാൻ നല്കിയ തിലോദകത്തിൽനിന്നു മുഖം കഴുകി ബാക്കിയേ കുടിയ്ക്കാറുണ്ടാവൂ; കരഞ്ഞാൽ മുഖം കഴുകണമെന്നുണ്ട്. അങ്ങിനെ, ഇപ്പോൾത്തന്നെ അവർക്കു തൃപ്തി വരാതായിത്തുടങ്ങിയിട്ടുണ്ടാവും.

വിളക്കിരിയ്ക്കെത്തന്നെ ഇത്യാദി: അപത്യമിരിയ്ക്കെത്തന്നെ അതറിയായ്കയാൽ, ഇദ്ദേഹം അനപത്യതാദുഃഖം അനുഭവിയ്ക്കുന്നു. ഇന്ദ്രമാതാവ്=അദിതി. യജ്ഞാംശതൽപരർ: യജ്ഞത്തിൽ തങ്ങൾതങ്ങൾക്കുള്ള പങ്ക് കിട്ടിയിട്ടു വേണം ദേവന്മാർക്കു

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അണിയറയിൽ)

അയ്യോ, കൊല്ലരുതേ, കൊല്ലരുതേ!

രാജാ: (കേട്ടിട്ട്) മാഢവ്യന്റെ നിലവിളിപോലെ തോന്നുന്നു. ആരവിടെ?

ചതുരിക: (സസംഭ്രമം പ്രവേശിച്ച്) തിരുമേനി, രക്ഷിയ്ക്കണേ രക്ഷിയ്ക്കണേ, പ്രാണസംശയത്തിൽപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്ന തോഴരെ.

രാജാ: ആരാണ് സാധുബ്രാഹ്മണനെ ഉപദ്രവിയ്ക്കുന്നത്?

ചതുരിക: തിരുമേനി, ഏതോ ഒരു ഭൂതം മറഞ്ഞുവന്നു പിടിച്ചുകൊണ്ടുപോയി മേഘപ്രതിച്ഛന്ദമാളികയുടെ മോന്തായത്തു നിർത്തിയിരിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (എഴുന്നേററ്) അത്രയ്ക്കായോ! എന്റെ ഗൃഹത്തിലും കേറുകയോ ഭൂതങ്ങൾ! അഥവാ,

> തനിയ്ക്കുതന്നേ പിഴ നാളിൽ നാളിൽ-
> പ്പററുന്നതത്രയ്ക്കറിവാൻ പ്രയാസം;
> നാട്ടാരിലാരേതു വഴിയ്ക്കു പോവു-
> മെന്നൊക്കെയെവ്വണ്ണമറിഞ്ഞുവെയ്ക്കാം!   ൨൩

പുലരുവാൻ; ആ യജ്ഞകർമ്മം ഭൂമിയിൽ മുടങ്ങാതെ നടക്കണമെങ്കിൽ, ധർമ്മിഷ്ഠമായ ഒരു രാജവംശം നിലനില്ക്കണം; അതുകൊണ്ട് അതിനെ സന്താനദാനം ചെയ്തു നിലനിർത്തേണ്ടുന്ന ഭാരം ദേവന്മാർതന്നെ ഏറെറടുത്തുകൊള്ളും. ക്ഷമിച്ചിരിയ്ക്കുന്നതായിരിയ്ക്കും നല്ലത്: സൽകർമ്മമായാലും, അർഹതയുള്ളവർതന്നെ ചെയ്യുന്നതാണ് ഭംഗി.

ശ്ലോകം ൨൩. ധർമ്മാനുഷ്ഠാനത്തിൽ പ്രമാദം പററുന്നതുകൊണ്ടത്രേ, ഗൃഹങ്ങളിൽ ഭൂതബാധയുണ്ടാകുന്നത്; രാജാവിന്നാകട്ടേ, സ്വപ്രമാദത്താൽമാത്രമല്ല, പ്രജാപ്രമാദത്താലും പാപം നേരിടും.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അണിയറയിൽ)

ആവൂ തോഴരേ, ആവൂ!

രാജാ: (വെമ്പലോടേ ചുററിനടന്ന്) തോഴരേ, പേടിയ്ക്കേണ്ടാ, പേടിയ്ക്കേണ്ടാ.

(അണിയറയിൽ)

(വീണ്ടും അതുതന്നെ പറഞ്ഞിട്ട്) ഞാൻ എങ്ങിനെ പേടിയ്ക്കാതിരിയ്ക്കും? ഇതാ, ഏതോ ഒരുവൻ എൻെറ കഴുത്തു പിടിച്ചു പിന്നോക്കം വളച്ചു കരിമ്പുപോലെ ചെട്ടെന്നൊടിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: (ദൃഷ്ടിക്ഷേപത്തോടേ) വില്ല്!

യവനി: (വില്ലുംകൊണ്ടു പ്രവേശിച്ച്) ഇതാ, പള്ളിവില്ലും തൂക്കയ്യേറയും.

(രാജാവു വില്ലും അമ്പും വാങ്ങുന്നു.

(അണിയറയിൽ വേറേ സ്വരത്തിൽ)

ഇതാ, ഞാൻ കൊല്ലുന്നേൻ പുലി പശുവിനെ-
പ്പോലെ, പതറി-
പ്പിടഞ്ഞീടും നിന്നെ,പ്പുതിയ ഗളരക്തം നുകരുവാൻ;
വിപന്നന്മാർക്കെല്ലാമഭയമരുളാൻവേണ്ടി നെടുവി-
ല്ലെടുക്കും ദുഷ്ഷന്തൻ തവ ശരണമാകട്ടെയധുനാ. ൨൭

രാജാ: (കോപത്തോടേ) എന്ത്, എൻെറനേക്കുതന്നെയോ! എടാ മാംസംതീനി, നില്ലു നില്ല്. നിൻെറ

വേറേ സ്വരത്തിൽ: ഈ ഒച്ച ഭൂതത്തിൻേറതാണ്.

ശ്ലോകം ൨൭. പുതിയ ഗളരക്തം: കഴുത്തു പൊട്ടിച്ചാൽ തെള്ളിച്ചാടുന്ന ചോര. വിപന്നന്മാർ=ആപത്തിൽപ്പെട്ടവർ. അഭയം=ആപത്തിൽനിന്നു രക്ഷ. തവ ശരണമാകട്ടെ: നിന്നെ രക്ഷിയ്ക്കുന്നതു കാണട്ടെ! അധുനാ=ഇപ്പോൾ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കഥ കഴിഞ്ഞു. (വില്ലു കുലച്ച്) വേത്രവതി, കോണിക്കു ലെയ്ക്കു വഴി കാണിക്കുക.

തവണക്കാരി: തിരുമേനി, ഇതിലേ, ഇതിലേ.

(എല്ലാവരും വേഗത്തിൽ ചുററിനടക്കുന്നു.

രാജാ: (ചുററും നോക്കിയിട്ട്) ഇവിടെ ആരുമില്ലല്ലോ!

(അണിയറയിൽ)

ആവൂ, ആവൂ! ഞാൻ അങ്ങയെ കാണുന്നുണ്ട്; അങ്ങ് എന്നെക്കാണുന്നില്ല! ഞാൻ പൂച്ച പിടിച്ച എലിപോലെ, പ്രാണനിൽ കൊതിയില്ലാത്തവനായിക്കഴിഞ്ഞു!

രാജാ: എടാ തിരസ്കരണികൊണ്ടു ഗർവ്വിക്കുന്നവനേ, എന്റെ അസ്ത്രം നിന്നെ കണ്ടുകൊള്ളും. ഇതാ, ഞാൻ ശരം തൊടുക്കുന്നു;

വധാർഹനാം നിന്നെ വധിക്കു,മേകും
രക്ഷാർഹവിപ്രന്നിതു രക്ഷയേയും;
പാൽതാൻ കുടിക്കുന്നിത,തിൽപ്പകർന്ന
പാഥസ്സെടുക്കില്ലരയന്നമല്ലോ. ൨൭

(അസ്ത്രം തൊടുക്കുന്നു.

തിരസ്കരണികൊണ്ടു ഗർവ്വിക്കുന്നവനേ: നിനക്കു തിരസ്കരണീവിദ്യയുള്ളതുകൊണ്ടു നിന്നെ ഞാൻ കാണില്ലെന്നാണല്ലോ നിന്റെ ഗർവ്വ്. അസ്ത്രം നിന്നെ കണ്ടുകൊള്ളും: ശബ്ദം കേട്ടേടത്തെയ്ക്കെയ്താൽ ലാക്കുവെക്കപ്പെട്ടവനിൽ ചെന്നേല്ക്കുന്നതാണ് ഈ അസ്ത്രം: ശബ്ദവേധി.

ശ്ലോകം ൨൭. മാഢവ്യനിൽ ഏറേറക്കുമെന്നു ശങ്കയില്ല എന്ന്:—വധാർഹൻ=വധിക്കപ്പെടേണ്ടവൻ. രക്ഷാർഹൻ=രക്ഷിക്കപ്പെടേണ്ടവൻ. പാഥസ്സ്=വെള്ളം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം വിദൂഷകനെ വിട്ട മാതലി പ്രവേശിയ്ക്കുന്നു.

മാതലി:

തവ ദിതിജരെയത്രേ ലക്ഷ്യമാക്കീ സുരേശൻ;
ധ്രുവമവരുടെനേക്കാകട്ടെയീ വിൽവലിയ്ക്കൽ;
പ്രണയമധുരമാകും നോട്ടമല്ലോ പതിപ്പി-
പ്പതു, കടുശരമല്ലാ, മിത്രരിൽസ്സജ്ജനങ്ങൾ. വൻ

രാജാ: (ശരം ഉപസംഹരിച്ച്) അല്ലാ, മാതലിയോ! ദേവേന്ദ്രസൂതന്നു സ്വാഗതം!

വിദൂഷകൻ: (പ്രവേശിച്ച്) എന്നെ, യജ്ഞപശുവിനെ എന്നപോലെ ഞെക്കിക്കൊന്ന ഈ പുള്ളിയെ സ്വാഗതംകൊണ്ടഭിനന്ദിയ്ക്കയാണിദ്ദേഹം!

മാതലി: (പുഞ്ചിരികൊണ്ട്) ആയുഷ്മൻ, കേട്ടാലും, ഇന്നതിനാണ് ദേവേന്ദ്രൻ എന്നെ അങ്ങയുടെ അടുക്കലെയ്ക്കയച്ചിരിയ്ക്കുന്നതെന്ന്.

രാജാ: ഞാൻ സശ്രദ്ധനായിരിയ്ക്കുന്നു.

മാതലി: കാലനേമിയുടെ സന്താനമായി ദുർജ്ജയന്മാർ എന്നൊരുകൂട്ടം അസുരന്മാരുണ്ട്.

രാജാ: ഉണ്ട്; നാരദൻ പറഞ്ഞു കേട്ടിട്ടുണ്ട്.

ശ്ലോകം വൻ. താൻ വന്ന കാര്യം പറഞ്ഞു കോപം ശമിപ്പിയ്ക്കുന്നു:—ദിതിജർ=അസുരന്മാർ. തവ ലക്ഷ്യമാക്കി: അങ്ങയുടെ അസ്ത്രത്തിന്നു ലാക്കാക്കിയിരിയ്ക്കുന്നത്; അങ്ങു വന്നു കൊല്ലണമെന്നു ക്ഷണിയ്ക്കുന്നു എന്നർത്ഥം. ധ്രുവം=നിസ്സംശയം. പ്രണയമധുരം=സൌഹാർദ്ദത്താൽ രമ്യം. മിത്രർ=സുഹൃത്തുക്കൾ.

യജ്ഞപശുവിനെ എന്നപോലെ: യജ്ഞത്തിൽ പശുവിനെ ഞെക്കി ശ്വാസം മുട്ടിച്ചു കൊല്ലണമെന്നാണ് വിധി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മാതലി:

വെൽവാനശക്യരവർപോൽ തവ തോഴനിന്ദ്ര-
ന്നു്-ങ്ങുന്ന വേണമവരെസ്സമരേ വധിപ്പാൻ;
സൂര്യന്നു പോക്കിവിടുവാൻ കഴിയാത്തതാകും
രാക്കൂരിരുട്ടിനെ മുടിപ്പതു ചന്ദ്രനല്ലോ. ൩൦

അതിനാൽ, ഭവാൻ ഇപ്പോൾത്തന്നെ ആയുധപാണിയായി ഈ ഇന്ദ്രരഥത്തിൽക്കയറി വിജയത്തിന്നായി പുറപ്പെടുക.

രാജാ: മഹേന്ദ്രന്റെ ഈ തിരുവുള്ളത്താൽ ഞാൻ അനുഗ്രഹിക്കപ്പെട്ടു. ആകട്ടെ, ഭവാൻ മാഢവ്യനിൽ എന്തിനാണ് ഇപ്രകാരം പ്രവൎത്തിച്ചതു്?

മാതലി: അതും പറയാം:—ആയുഷ്മാന്നു മനസ്സിൽ എന്തോ ഒരു വിഷാദമുള്ളതായി എനിക്കു കാഴ്ചയിൽ തോന്നി. ഉടനെ ഒന്നു കോപിപ്പിക്കാൻ വേണ്ടിയാണ് ഞാൻ അപ്രകാരം ചെയ്തതു്. എന്തുകൊണ്ടെന്നാൽ,

ജ്വലിക്കുമേ കൊള്ളിയിളക്കിയാൽത്തീ;
കയൎക്കുകിൽപ്പാമ്പു പടം പിടിക്കും!
ക്രോധത്തിലല്ലോ, നിജവൈഭവത്തെ
പ്രായേണ കൈക്കൊണ്ടുവരുന്നു ലോകം.

രാജാ: കൊള്ളാം. (വിദൂഷകനോടു പതുക്കെ) തോഴരേ, ഇന്ദ്രന്റെ ആജ്ഞ നിറവേററാതിരുന്നുകൂടാ. അതിനാൽ, അമാത്യപിശുനനെ വിവരം ധരിപ്പിച്ചു ഞാൻ

ശ്ലോകം ൩൦. വെൽവാനശക്യർ=ജയിക്കപ്പെടുവാൻ വയ്യാത്തവർ. സമരേ=യുദ്ധത്തിൽ. രാക്കൂരിരുട്ടു്=രാത്രിയിലെ കൂരിരുട്ടു്. സൂര്യൻ മഹാതേജസ്വിയാണ് എന്നുള്ളതുകൊണ്ടായില്ലല്ലോ.
ശ്ലോകം ൩൧. കയൎക്കുക=ഉപദ്രവിക്കുക.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പറഞ്ഞതായിപ്പറയണം:

നിൻബുദ്ധിതാൻ പ്രജകളെ
ക്കാത്തുപോരട്ടെയൊട്ടു നാളും;
ഏല്പെട്ടിരിപ്പൂ കുലവി–
ല്ലിതു മററൊരു വേലയിൽ. ൩൨.

വിദൂഷകൻ: അരുളപ്പാടുപോലെ. (പോയി.

മാതലി: ആയുഷ്മാൻ ഇതിലേ.

(രാജാവു രഥത്തിൽക്കയറുന്നു. എല്ലാവരും പോയി.

ആറാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ശ്ലോകം ൩൨. പതിവായി, സചിവൻെറ ബുദ്ധിയും (ഉപായചിന്തയും) രാജാവിൻെറ വില്ലും (പരാക്രമവും) കൂടിയത്രേ ഭരണം നടത്തുന്നതു്.

ആയുഷ്മാൻ=ദീൎഘായുസ്സു്; നാടകാദിയിൽ സൂതൻ തേരാളിയെ വിളിക്കേണ്ടുന്ന പേർ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഏഴാമങ്കം

(അനന്തരം ആകാശത്തു തേരിലേറിയ രാജാവും മാതലിയും പ്രവേശിക്കുന്നു.

രാജാ: മാതലി, ഞാൻ നിയോഗം നിറവേററി എങ്കിലും, മഹേന്ദ്രൻെറ സൽകാരമഹിമയോക്കുമ്പോഠം എന്നെക്കൊണ്ട് ഉപയോഗമുണ്ടായിട്ടില്ലെന്നു തോന്നിപ്പോകുന്നു!

മാതലി: (പുഞ്ചിരികൊണ്ട്) ആയുഷ്മൻ, ഇരുകക്ഷിയ്ക്കുമില്ല, അലംഭാവം:—

പ്രഥമോപകാരമമരേന്ദ്രനിൽക്കൃതം
ലഘുവെന്നു കാണ്മു ബഹുമാനിതൻ ഭവാൻ,
അവിടെയ്ക്കുമില്ലൊരു മതിപ്പു, നിങ്കലെ–
പ്പരിപൂജനത്തിലപദാനവിസ്മയാൽ. ൧

രാജാ: അങ്ങിനെ പറയരുത്; ആ വിടതന്നപ്പോഴ

ഒരൊററ ദിവസംകൊണ്ട് അസുരരെയെല്ലാം നിഗ്രഹിച്ച് ഇന്ദ്രനാൽ സൽകൃതനായി രാജാവു മാതലിയോടുകൂടി ഭൂമിയിലെയ്ക്കു തിരിച്ചുപോരുന്നു.

നിയോഗം: അസുരനിഗ്രഹം ചെയ്യാനുള്ള ആജ്ഞ. സൽകാരമഹിമ=മികച്ച സൽകാരം.

അലംഭാവം=തൃപ്തി.

ശ്ലോകം ൧. പ്രഥമോപകാരമമരേന്ദ്രനിൽക്കൃതം=ആദ്യം ഇന്ദ്രനു ചെയ്തുകൊടുത്ത ഉപകാരം. ബഹുമാനിതൻ: തദനന്തരം ഇന്ദ്രനാൽ സൽകരിയ്ക്കപ്പെട്ടവൻ. മതിപ്പ്: 'മതിയായി' എന്ന വിചാരം. നിങ്കലെപ്പരിപൂജനത്തിൽ=അങ്ങയെ പൂജിച്ചതിൽ. അപദാനവിസ്മയാൽ=അങ്ങയുടെ പരാക്രമം കണ്ടിട്ടുള്ള അത്ഭുതം മൂലം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ത്തെസ്സൽകാരം വിചാരിയ്ക്കുമ്പോഴും വയ്യാത്തതാണ്: എന്നെ ദേവകൾ കാൺകെ അർദ്ധാസനത്തിലിരുത്തിയിട്ട്,

ഉൾക്കൊണ്ട് ക്ഷ പൂണ്ടരികിൽ വാണ ജയന്തനിൽത്തു-
ക്കണ്ണൊന്നു നീട്ടിയൊരു പുഞ്ചിരിയിട്ടു, ശക്രൻ
മാറത്തുനിന്നു ഹരിചന്ദനവും പുരണ്ട
മന്ദാരമാലികയെടുത്തണിയിച്ചുവല്ലോ! ൨

മാതലി: ആയുഷ്മാൻ എന്തൊന്നാണ് ദേവരാജങ്കൽനിന്ന് അർഹിയ്ക്കുന്നില്ലാത്തത്? നോക്കുക:—

ദൈതേയമുള്ളുകൾ പറിച്ചുകളഞ്ഞു വിണ്ണിൽ
സ്വാസ്ഥ്യം വളർത്തി വലജിത്തിനു രണ്ടുകൂട്ടം:
ഇന്നാളിൽ നിൻ വിനതസന്ധികളാം ശരങ്ങൾ,
പണ്ടാവിധം പുരുഷകേസരിതൻനഖങ്ങൾ. ൩

ശ്ലോകം ൨. ഉൾക്കൊണ്ട് ക്ഷ=ഉള്ളിൽ വെച്ചുകൊണ്ടിരിയ്ക്കുന്ന അഭിലാഷം. ജയന്തൻ=ഇന്ദ്രന്റെ പുത്രൻ. ഒരു പുഞ്ചിരിയിട്ട്: ഇതിനുള്ള അർഹത നിനക്കല്ല, ഇദ്ദേഹത്തിന്നാണ് എന്നർത്ഥത്തിൽ. പുരണ്ട: അരച്ച പൂശിയിരുന്നതു പകർന്നുപററിയ. ഹരിചന്ദനവും മന്ദാരവും ദിവ്യവൃക്ഷങ്ങളാണ്. ദുഷ്ഷന്തന്നു ധനരത്നാദികൾ അനപേക്ഷിതങ്ങളാകയാലത്രേ, അഭൌമവും എന്നും വാട്ടമേശാത്തതുമായ മന്ദാരമാല നല്കപ്പെട്ടത്.

ശ്ലോകം ൩. ദൈതേയമുള്ളുകൾ=അസുരരാകുന്ന മുള്ളുകളെ; ദ്രോഹകാരികളെ. സ്വാസ്ഥ്യം=പൊറുതികേടില്ലായ്ക. വലജിത്ത്=ഇന്ദ്രൻ. ഇന്നാളിൽ=ഇന്ന്. വിനതസന്ധികൾ=മൊട്ടു(കമ്പു)ഴിഞ്ഞവ; നഖങ്ങളുടെ വിശേഷണമാകുമ്പോൾ, താഴ്ന്ന നഖസന്ധികളോടുകൂടിയവ. പുരുഷകേസരി=നരസിംഹം. പണ്ടു ഹിരണ്യകശിപുവിനെ മാറു കീറിക്കൊന്ന നരസിംഹമെന്നപോലെ, ഇന്നു ദുർജ്ജയരെ അമ്പെയ്തു കൊന്ന ഭവാൻ ഇന്ദ്രന്നു ബഹുമാന്യൻതന്നെ! മേൽത്തറച്ച മുള്ള, നഖംകൊണ്ടോ അമ്പി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഇതിൽ പുരന്ദരന്റെ പ്രഭാവത്തെത്തന്നെയാണല്ലോ പുകഴ്ത്തേണ്ടത്:—

വങ്കാൎയ്യവും കിങ്കരർ ചെയ്യുവെപ്പ്—
തധീശർതൻ നൽത്തിരുവുള്ളമത്രേ:
തമിസ്രമെമ്മട്ടരുണൻ മുടിയ്ക്കും,
മുൻനിൎത്തുകില്ലുഷ്ണരുചിയെയെങ്കിൽ? ൪

മാതലി: ഇതായുഷ്മാന്ന് അനുരൂപംതന്നെ. (കുറച്ചിടം പിന്നിട്ട്) ആയുഷ്മൻ, ഇവിടെ നോക്കുക, സ്വൎഗ്ഗലോകത്തിൽ നിലനില്ക്കുന്നതായിത്തീൎന്ന സ്വയശസ്സിന്റെ സൌഭാഗ്യം:—

ശ്രേഷ്ഠാമരീമണ്ഡനശേഷമാം കുറി—
ക്കൂട്ടാലിതാ, കല്പലതാംശുകങ്ങളിൽ
കേട്ടാസ്വദിയ്ക്കുംപടി, നിൻവിചേഷ്ടിതം
പാട്ടായി നിൎമ്മിച്ചെഴുതുന്നു വിണ്ണവർ. ൫

ന്നുനപോലെ കൂൎത്ത സാധനംകൊണ്ടോ വേണമല്ലോ പറിച്ചുകളയുക.

ശ്ലോകം ൪. വങ്കാൎയ്യം: പ്രഭുക്കാൎക്കും ചെയ്യുതീക്കാവതല്ലാത്ത ജോലി. ചെയ്യുവെപ്പത്=ചെയ്യുതീക്കുന്നത്. അധീശർ=പ്രഭുക്കന്മാർ. തമിസ്രം=ഇരുട്ട്. സൂൎയ്യന്റെ തേർതെളിക്കാരനായിരിയ്ക്കുന്നതുകൊണ്ടാണ് അരുണൻ പ്രഭാതത്തിൽ സൂൎയ്യോദയത്തിന്നു മുമ്പുതന്നെ ഇരുട്ടകററുന്നത്; അതുപോലെ ഇന്ദ്രന്റെ തിരുവുള്ളംകൊണ്ടാണ്, ഞാൻ അസുരനിഗ്രഹമെന്ന വലിയ കാൎയ്യം സാധിച്ചത്.

ഇത്: ഈ വിനയം.

ശ്ലോകം ൫. ശ്രേഷ്ഠാമരീമണ്ഡനശേഷം=സുന്ദരിമാരായ ദേവസ്ത്രീകൾ അണിഞ്ഞതിൽ ബാക്കിയായത്. കുറിക്കൂട്ട്: കുങ്കുമച്ചാറു മുതലായവ. കല്പലതാംശുകങ്ങളിൽ: കല്പവല്ലികളിൽ തളിരിന്നു പകരം തെഴുത്തുനില്ക്കുന്ന പട്ടുകളിന്മേൽ. ആസ്വദിയ്ക്കുംപടി=ആസ്വദിയ്ക്കുവാൻ പററുന്ന രീതിയിൽ. വിചേഷ്ടി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: മാതലി, ഞാൻ ഇന്നലെ പോരുമ്പോഠം അസുരയുദ്ധൌത്സുക്യംമൂലം സ്വൎഗ്ഗത്തിലെയ്ക്കുള്ള വഴി നോക്കിക്കണ്ടില്ല. ഏതൊരു വായുമാൎഗ്ഗത്തിലാണ് നാമിപ്പോഠം?

മാതലി:

യാതൊന്നോ നിലനിൎത്തിടുന്നതു നഭ-
സ്ഥാനത്തു മുപ്പാററിനെ,-
ജ്ജ്യോതിശ്രേണിയെയും വിഭക്തരുചിയായ്-
ച്ചുററിപ്പു യാതൊന്നുതാൻ,
ഓതുന്തു മുനിമാരിതാ,പ്പരിവഹ-
ക്കാററിൻ വഴിത്തട്ടുപോൽ,
ദൈതേയാന്തഥമാദ്വിതീയപദവി-
ന്യാസാൽപ്പവിത്രീകൃതം. ൬

തം=ചരിതം; പരാക്രമകഥ. ഈ പാട്ടുകഠം ലിപിത്രപേണയും ഗീതത്രപേണയും എന്നും സ്വൎഗ്ഗത്തിൽ നിലനില്ക്കുകതന്നെ ചെയ്യും.

അസുരയുദ്ധൌത്സുക്യം=അസുരരോടു യുദ്ധംചെയ്യാനുള്ള തിടുക്കം. വായുമാൎഗ്ഗം: ആകാശത്തുള്ള വായുപ്പരപ്പ് ഏഴ് വാതസ്കന്ധങ്ങളായി, ഏഴട്ടിയായി, വിഭജിയ്ക്കപ്പെട്ടിരിയ്ക്കുന്നു; അവയിലോരോന്നാണ്, മേഘങ്ങളെ സഞ്ചരിപ്പിയ്ക്കുന്നതും, അവയിൽനിന്നു മഴ ഇടിമിന്നൽ എന്നിവയുണ്ടാക്കുന്നതും, സൂൎയ്യാദിഗ്രഹങ്ങളേയും നക്ഷത്രങ്ങളേയുമെല്ലാം തമ്മിൽ കൂട്ടിമുട്ടാതെയും വഴിപിഴയ്ക്കാതെയും സഞ്ചരിപ്പിയ്ക്കുന്നതും, മററും. അവയിൽ ഏതു വായുമണ്ഡലത്തിലാണ് നാമിപ്പോഠം?

ശ്ലോകം ൬. നഭസ്ഥാനം: നിരവലംബമായ ആകാശം. മുപ്പാററ്=ഗങ്ഗ; മൂന്നു ചാലായി ഒഴുകുന്നതുകൊണ്ടത്രേ ഈ പേർ. ജ്യോതിശ്രേണി: സൂൎയ്യ-ചന്ദ്ര-നക്ഷത്രാദികളായ തേജോഗോളങ്ങഠം. വിഭക്തരുചിയായ്: അവയുടെ പ്രഭകളെ, തമ്മിൽക്കൂടിക്കലരാതെ, വേൎതിരിച്ച്. മൂലത്തിൽ 'പ്രവിഭക്തരശ്മിഃ' എന്നതിനെ, ഓരോന്നിന്റെയും കടിഞ്ഞാൺ (വായുരൂപമായ നിയന്ത്ര

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഇതുകൊണ്ടാണ് എന്റെ ബാഹ്യേന്ദ്രിയ ങ്ങളും അന്തഃകരണവും ഒരുപോലെ നിർവൃതിക്കൊള്ളുന്ന ത്. (തേർച്ചക്രം നോക്കിയിട്ട്) നാം മേഘമാർഗ്ഗത്തിൽ ഇറങ്ങിക്കഴിഞ്ഞു.

മാതലി: എങ്ങിനെ മനസ്സിലായി?

രാജാ:

ഏറക്കാൽപ്പഴുതികളൂടെ വെളിയിൽ–
ച്ചാടുന്ന വേഴാമ്പലും,
വാരഞ്ചീടിന മിന്നൽതന്നൊളി പുര–
ണ്ടീടും തുരങ്ഗങ്ങളും,
നീരേന്തും മുകിൽമാലതൻ മുകളിലാ–
ണോടുന്നതിത്താങ്കൾതൻ
തേരെന്നുണ്ടറിയിച്ചിടുന്നു, നാനവാ–
ന്നുള്ളോരുരുൾച്ചുററുമേ. ൧

ണം) വേർതിരിച്ച് എന്നു രാഘവഭട്ടൻ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നു. പ രിവഹക്കാററ്: ഈ വായുസ്കന്ധം ഏഴാമത്തേതെന്നും, ആറാമ ത്തേതെന്നും, അതു തേജോഗോളങ്ങളായി സപ്തർഷികളെമാത്രമേ സഞ്ചരിപ്പിക്കുന്നുള്ളു എന്നും പക്ഷഭേദങ്ങളുണ്ട്. ദൈതേയോന്മ ഥന.........കൃതം: വാമനാവതാരത്തിൽ മഹാബലിയെ പരാജ യപ്പെടുത്തുന്ന അവസരത്തിൽ വിഷ്ണുവിന്റെ രണ്ടാം കാൽവെപ്പു കൊണ്ടു—ആദ്യത്തേതു ഭൂമിയിലായിരുന്നു—പരിശുദ്ധമായത്.

ശ്ലോകം ൭. തേർ മേഘങ്ങളിലെയ്ക്കിറങ്ങിയപ്പോൾ അതി ന്നിടയിൽപ്പെട്ട വേഴാമ്പലുകൾ—അവ മേഘങ്ങളിന്മേലിരിക്കു കയായിരുന്നു—അഴിപ്പഴുതുകളിലൂടെ വെളിക്കു ചാടുന്നതും, മി ന്നൽപ്രഭ കുതിരകളുടെമേൽ വ്യാപിക്കുന്നതും, തേർച്ചക്രച്ചുററു നനഞ്ഞുകാണുന്നതും കണ്ടു മനസ്സിലാക്കി. ഏറക്കാൽ (ഏക്കാൽ) എന്നതിന്നു ഓരോ പ്രദേശങ്ങളിൽ 'ആറക്കാൽ' എന്നും 'ആര ക്കാൽ' എന്നും പറയുംപോൽ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മാതലി: ആയുഷ്മാൻ ഇത്തിരി നേരംകൊണ്ടു താൻ ഭരിയ്ക്കുന്നേടത്തെത്തിച്ചേരും.

രാജാ: (കീഴ്പോട്ടു നോക്കിയിട്ട്) വേഗത്തിലുള്ള ഇറക്കംമൂലം മനുഷ്യലോകത്തിന്റെ കാഴ്ച ആശ്ചര്യകരമായിരിയ്ക്കുന്നു:—

പാരീപ്പൊന്തുന്ന ശൈലാവലിയുടെ മുടിമേൽ-
നിന്നിറങ്ങുന്നുവെന്നോ;
പാരാതേ നീക്കിടുന്നൂ വിടപികൾ തടിമേൽ-
നിന്നിലപ്പാഴ്പുതപ്പും;
തീരെ സ്വല്പങ്ങളായ് മേവിന പുഴകൾ ജലം
പൂണ്ടൊലിപ്പു വെളിപ്പെ-
ട്ടാ;-രോ പൊങ്ങിച്ചെട്ടുത്തെന്നുടെയരികിലണ-
യ്ക്കുന്നിതോ മന്നിടത്തെ! വ

മാതലി: നല്ല കാഴ്ച! (ബഹുമാനത്തോടേ നോക്കിയിട്ട്) അഹോ, പരന്ന് അഴകൊത്ത ഭൂലോകം!

രാജാ: മാതലി, ഏതാണ്, കിഴക്കും പടിഞ്ഞാറുമുള്ള സമുദ്രങ്ങളിലെയ്ക്കിറങ്ങി, തഴതിന്നൊത്ത അന്തിക്കാറുപോലെ തങ്കച്ചാറൊഴുകുന്നതായി കാണപ്പെടുന്ന ഈ

താൻ ഭരിയ്ക്കുന്നേടത്ത്: ഭൂമിയിൽ.

ശ്ലോകം വ. പാരീ......വെന്നോ: ദൂരേനിന്നു നോക്കുമ്പോൾ സമനിരപ്പായിക്കാണുന്ന ഭൂഗോളത്തിൽ, അടുക്കുംതോറും, മഹത്തരങ്ങളായ പർവ്വതങ്ങൾ വേർതിരിഞ്ഞു പൊന്തിവരുന്നതായും, സമതലം അവയുടെ കൊടുമുടികളിൽനിന്ന് ഇറങ്ങുന്നതായും—രണ്ടും ഒരേ കാഴ്ചതന്നെ—തോന്നുന്നു. പാരാതേ...... പുതപ്പും: ഒരിലപ്പടപ്പുമാത്രമായി—ഇലകളെക്കൊണ്ടു മൂടിപ്പുതച്ചപോലെ—കാണപ്പെട്ടിരുന്ന വൃക്ഷങ്ങളുടെ തടി കൊമ്പു മുതലായവ വേർതിരിഞ്ഞു കാണുമാറാകുന്നു. ഉത്തരാർദ്ധത്തിലെ കാഴ്ചകളും ഇതുപോലെതന്നെ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

പർവ്വതം?

മാതലി: ആയുഷ്മൻ, ഇതു തപസ്വികൾക്കു് ഉററ സിദ്ധിക്ഷേത്രമായ ഹേമകൂടമെന്ന കിംപുരുഷപർവ്വതമാണു്.

സ്വായംഭുവമരീചിക്കു
പിറന്നോനാം പ്രജാപതി
ദേവാസുരപിതാവിങ്ങു
ചെയ്വൂ പത്നിയുമായ്ത്തപം. ൯

രാജാ: എങ്കിൽ, ശ്രേയസ്സുകളെ തള്ളിക്കളഞ്ഞുകൂട ല്ലോ. എനിക്കു ഭഗവാനെ വലത്തുവെച്ചിട്ടു വേണം പോകാനെന്നുണ്ടു്.

മാതലി: വളരെ നല്ലതു്.

(രണ്ടുപേരും ഇറങ്ങുന്നതായി നടിക്കുന്നു.

രാജാ: (ആശ്ചര്യത്തോടുകൂടി)

ചെട്ടീലുരുൾച്ചുററിനു ചെററുമാരവം;
കാണുന്നതില്ലാ പൊടി പൊങ്ങിടുന്നതും;

തഴതിന്നൊത്ത: നീണ്ടുകിടക്കുന്ന. തങ്കച്ചാറ്: സ്വർണ്ണമയമായ ധാതുരസമെന്നഭിരാമൻ; സ്വർണ്ണപ്രഭ എന്നു വിചാരിക്കുന്നതാണുചിതം.

സിദ്ധിക്ഷേത്രം: തപസ്സിദ്ധി വിളയുന്ന വയൽ. കിംപുരുഷപർവ്വതം: മേരുവിൽ—സ്വർഗ്ഗസ്ഥാനത്തിൽ—നിന്നു തെക്കുവശത്തുള്ള ഹരിവർഷം, കിംപുരുഷവർഷം, ഭാരതവർഷം എന്നീ മൂന്നു ഭൂഖണ്ഡങ്ങളിൽ രണ്ടാമത്തേതിന്റെ അതിർത്തിപർവ്വതം.

ശ്ലോകം ൯. സ്വായംഭുവമരീചി: സ്വയംഭുവിന്റെ (ബ്രഹ്മാവിന്റെ) പുത്രനായ മരീചി. ദേവാസുരപിതാവു്: ഈ കശ്യപപ്രജാപതിക്കു് അദിതി ദിതി എന്ന രണ്ടു പത്നിമാരിലുണ്ടായ മക്കളാണു്, ആദിത്യരും (ദേവന്മാരും) ദൈത്യരും.

ശ്ലോകം ൧൦. ആരവം: നിലത്തു മുട്ടുമ്പോഴത്തെ ഒച്ച.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബോധപ്പെടുന്നീല നിലം തൊടായ്കയാൽ,
നീ നിൎത്തിട്ടും തേരിതിറങ്ങിയെങ്കിലും! ൧൦

മാതലി: ഇത്രയ്ക്കേ ഉള്ളൂ, ഇന്ദ്രന്നും ആയുഷ്മാന്നും തമ്മിൽ വ്യത്യാസം.

രാജാ: മാതലി, എവിടെയാണ് കശ്യപാശ്രമം?

മാതലി: (ചൂണ്ടിക്കാണിച്ച്)

പുററിൽപ്പൂകിയ പാതിമെയ്യൊടരവ-
ത്തോൽ ചേൎന്ന മാൎത്തട്ടൊടും,
ചുററിച്ചീൎത്ത കിഴട്ടുവള്ളികൾ തുലോം
നോവിച്ച കണ്ഠത്തൊടും,
മുററിപ്പക്ഷികൾ കൂടുവെച്ച ചുമലിൽ-
ത്തിങ്ങും ചിടച്ചാൎത്തൊടും,
കുററിപ്പോത്തിളകാതതാ, മുനിയൊരാൾ
മേവുന്നിതഭ്യൎക്കനായ്. ൧൧

ഇത്രയ്ക്കേ ഉള്ളൂ ഇത്യാദി: ഇന്ദ്രന്റെ തേർ നിലം തൊടുകയില്ല, ഭവാന്റേതു തൊടും; പരാക്രമാദികളിൽ നിങ്ങൾ രണ്ടുപേരും തുല്യന്മാർതന്നെ।

ശ്ലോകം ൧൧. പുററിൽപ്പൂകിയ പാതിമെയ്യ്: ഏറിയ കാലമായി ഇളകാതെനിന്നു തപസ്സുചെയ്കയാൽ, ചുററും പുററു വന്നുകൂടിക്കൂടി ഉടൽ പകുതിയോളം മൂടിയിരിക്കുന്നു. അരവത്തോൽ: സൎപ്പങ്ങൾ മേലെല്ലാം ഇഴഞ്ഞുനടക്കുന്നതിന്നിടയിൽ ഊരിയിട്ടവള. ചുററിച്ചീൎത്ത......കണ്ഠം: വള്ളികൾ ഉടലിൽ പടൎന്നുചുററി, അവിടെക്കിടന്നു കാലത്താൽ വണ്ണംവെക്കുകയാൽ കഴുത്തു കൂടുതൽ ഞെരുങ്ങുന്നു. കിഴട്ടുവള്ളി=മൂത്തു മുരടിച്ച വള്ളി. മുററി=തഴച്ച്. അഭ്യൎക്കനായ്=സൂൎയ്യനെ നോക്കിക്കൊണ്ട്. സമാധിയിലുള്ള സൎവ്വാംഗനിശ്ചലത, സ്വശാദിബാഹ്യേന്ദ്രിയങ്ങളിൽനിന്നു മനസ്സിന്റെ നിവൃത്തി, പ്രാണായാമത്താൽ ശ്വാസവായുനിയന്ത്രണം എന്നിവ സൂചിക്കുന്നു; അതോ, സൂചിരന്തനമാണ്താനും

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: നമസ്കാരം, ഈ കഠിനതപസ്സിന്ന്!

മാതലി: (കടിഞ്ഞാൺ അടക്കിപ്പിടിച്ച്) ഇതാ, നമ്മൾ അദിതിദേവിയാൽ വളർത്തപ്പെട്ട മന്ദാരവൃക്ഷങ്ങളോട്ടു കൂടിയ പ്രജാപത്യാശ്രമത്തിൽ എത്തിക്കഴിഞ്ഞു.

രാജാ: സ്വർഗ്ഗത്തെപ്പോലും അതിശയിക്കുന്ന നിർവൃതിസ്ഥാനം! ഒരമൃതക്കയത്തിൽ മുഴുകിയതായിത്തോന്നുന്നു എനിയ്ക്ക്.

മാതലി: (തേർ നിർത്തിയിട്ട്) ഇറങ്ങാം.

രാജാ: (ഇറങ്ങിയിട്ട്) ഭവാനോ?

മാതലി: തേർ ഉറപ്പിച്ചു നിർത്തിയിരിയ്ക്കുന്നു. ഞാനും ഇറങ്ങാം. (ഇറങ്ങിയിട്ട്) ആയുഷ്മാൻ ഇതിലേ.

(ഇരുവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

മാതലി: ആയുഷ്മൻ, മഹർഷിമാരുടെ തപോവനപ്രദേശങ്ങൾ കണ്ടാലും.

രാജാ: ഞാൻ ആശ്ചര്യത്തോടേ നോക്കിക്കാണുന്നുണ്ട്.

പ്രാണത്രാണം സകല്പദ്രുമവിപിനതലേ
കാററശിച്ചാണു; പുണ്യ-
സ്നാനാർത്ഥം, പൊന്നുതണ്ടാരുകളുടെ പൊടിയാ-
ലൊട്ടു മഞ്ഞച്ച വെള്ളം;

എന്നദ്ഭുതം. അതാ, ഒരു മുനി നില്ക്കുന്നു, അവിടെയാണ് കശ്യപാശ്രമം എന്നു വാക്യപര്യവസാനം.

ഒരമൃതക്കയത്തിൽ ഇത്യാദി: പുത്രകളത്രസാന്നിദ്ധ്യമുള്ളതുകൊണ്ടുകൂടിയാവാം.

ശ്ലോകം ൧൨. ഭൗമവസ്തുക്കളെയല്ല, ദിവ്യവസ്തുക്കളെ പരിഹരിച്ചുകൊണ്ടാണ് ഇവർ തപസ്സുചെയ്യുന്നതെന്നു കണ്ടു ഞാൻ ആശ്ചര്യപ്പെടുന്നു എന്ന്:—പ്രാണത്രാണം=ജീവനെ നിലനി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ധ്യാനത്തിന്നാം മണിപ്പാറകളു;—മരവധൂ—
സന്നിധൌ ബ്രഹ്മചര്യം;
താനേ ചെയ്വു തപസ്സിജ്ജന,മിതരർ തപം—
കൊണ്ടു തേടുന്നിടത്തിൽ! ൧൨

മാതലി: മേല്പോട്ടു കേറിക്കൊണ്ടിരിയ്ക്കുമല്ലോ മഹാന്മാരുടെ മനോരഥം. (ചുററിനടന്ന് ആകാശത്തിൽ ലക്ഷ്യം ബന്ധിച്ച്) ശാകല്യനമ്മാമ, കശ്യപൻതിരുവടി എന്തു ചെയ്യുന്നു? 'മഹർഷിപത്നിമാരോടു കൂടിയ ദാക്ഷായണി ചോദിച്ചതിനാൽ, അവരോടു പതിവ്രതാധർമ്മത്തെപ്പററി സംസാരിയ്ക്കുകയാണ്' എന്നോ!

രാജാ: (കേട്ടിട്ട്) എന്നാൽ, അവസരം കാത്തു നില്ക്കതന്നെ വേണം.

മാതലി: (രാജാവിനെ നോക്കിയിട്ട്) ആയുഷ്മാൻ ഈ അശോകവൃക്ഷത്തിൻെറ ചുവട്ടിൽ നില്ക്കുക; ഞാൻ അങ്ങയുടെ ആഗമനം ഇന്ദ്രപിതാവിനെ അറിയിപ്പാൻ അവസരം നോക്കട്ടെ.

രാജാ: ഭവാൻെറ അഭിപ്രായംപോലെ. (നില്ക്കുന്നു

(മാതലി പോയി.

ത്തൽ. സകല്പദ്രുമവിപിനതലേ: ചോദിച്ചതെന്തും—സ്വാദുഭക്ഷ്യങ്ങളും മററും—നല്കുന്ന കല്പവൃക്ഷങ്ങൾ നിറഞ്ഞ കാട്ടിൽ. കാററശിച്ച്: ശ്വാസോച്ഛ്വാസംമാത്രം കഴിച്ച്. പുണ്യസ്നാനാർത്ഥം: അല്ലാതെ, ജലക്രീഡാദികൾക്കല്ലാ; ധ്യാനത്തിന്നാം: അല്ലാതെ, പ്രിയജനമൊത്തിരുന്നു വിനോദിപ്പാനല്ലാ; മണിപ്പാറകൾ=വിവിധരത്നമയങ്ങളായ പാറപ്പുറങ്ങൾ. അമരവധൂസന്നിധൌ=ദിവ്യകളായ സുന്ദരികളുടെ അരികത്തിരുന്നുതന്നെ; ഇതരർ: ഭൂമിയിലെ മുനിമാർ; അവർ തപസ്സുചെയ്യുന്നതു കല്പവൃക്ഷാദിസുഖസാമഗ്രികളുള്ള ദിവ്യപ്രദേശങ്ങളിൽ എത്തിക്കിട്ടാനാണല്ലോ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: (നിമിത്തോദയം നടിച്ച്)

ഇല്ലാശ മേ വാഞ്ഛിതസിദ്ധിയിങ്ക,-
ലെന്തിന്നു കയ്യേ, വിറകൊൾവു പാഴിൽ?
തള്ളിക്കളഞ്ഞീടിന നന്മ പിന്നെ-
ത്തിരിച്ചുവന്നെത്തുകെളുപ്പമാണോ? ൧൩

(അണിയറയിൽ)

വഷളത്തം കാട്ടരുതെന്നു പറഞ്ഞില്ലേ! സ്വന്തം സ്വഭാവത്തിലെയ്ക്കുതന്നെ ചാടിക്കളഞ്ഞുവോ!

രാജാ: (കേട്ടിട്ട്) ഇവിടെ നെറികേട്ടു വരികയില്ലല്ലോ. പിന്നെ ആരെയായിരിക്കാം ഇങ്ങിനെ വിലക്കുന്നത്? (ശബ്ദം കേട്ടേടത്തെയ്ക്കു നോക്കിയിട്ട് ആശ്ചര്യത്തോടേ) ഹാ, എന്തായിരിക്കാം, രണ്ടു താപസിമാരാൽ അനുഗമിക്കപ്പെടുന്ന ഈ കരുത്തു മുതിന്ന ആൺകുട്ടി,

ചെന്നേറൊ, തള്ളതന്മുല
ചെററ കുടിച്ചോരു കൊച്ചുകേസരിയെ
സടകൾ തരംകെട്ടമാറായ്-
പ്പിടികൂടി വലിച്ചിടുന്നു കളിയാടാൻ! ൧൪

(അനന്തരം പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ഒരു ബാലനും രണ്ടു താപസിമാരും പ്രവേശിക്കുന്നു.

നിമിത്തോദയം: വലംകൈ തുടിക്കുക. ഒന്നാമങ്കത്തിൽ ഉണ്ടായതോക്കുക.

ശ്ലോകം ൧൩. വാഞ്ഛിതസിദ്ധി: ഇഷ്ടലാഭം; ശകുന്തളാപുനർലാഭം. തള്ളിക്കളഞ്ഞ=അവമാനിച്ചുപേക്ഷിച്ച.

കരുത്തു വളൻ: ശരീരത്തിനു വളച്ചയെത്തുന്നതിനുമുമ്പു തന്നെ! 'ആൺകുട്ടി വലിച്ചിടുന്നു' എന്നു ശ്ലോകത്തോടന്വയം.

ശ്ലോകം ൧൪. കൊച്ചുകേസരി=സിംഹക്കുട്ടി. സടകൾ: സിംഹത്തിന്റെ കഴുത്തിലും ശിരസ്സിലും വളരുന്ന രോമങ്ങൾ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബാലൻ: വാ പൊളിയ്ക്കു സിംഹക്കുട്ടി, വാ പൊളിയ്ക്കു; ഞാൻ നിൻെറ പല്ലെണ്ണിനോക്കട്ടെ.

ഒന്നാം താപസി: പോക്കിരി, നീയെന്തിനാണ് ഞങ്ങളുടെ മക്കളെപ്പോലുള്ള ജന്തുക്കളെ ഉപദ്രവിയ്ക്കുന്നത്? കുറെ ഏറുന്നു, നിൻെറ വികൃതിത്തം! നിനക്ക് ഋഷിമാർ സൎവ്വദമനൻ എന്നു പേരിട്ടത് ഉചിതമായിരിയ്ക്കുന്നു.

രാജാ: എന്തുകൊണ്ടായിരിയ്ക്കാം എനിയ്ക്കീ ബാലങ്കൽ, സ്വന്തം പുത്രങ്കലെന്നപോലെ സ്നേഹം തോന്നുന്നത്? മക്കളില്ലായ്കയായിരിയ്ക്കാം ഈ വാത്സല്യത്തിന്നു കാരണം.

രണ്ടാം താപസി: സൎവ്വദമന, ഈ സിംഹപ്പേട നിൻെറ മേല്ക്കിട്ടുചാടുമേ, അവളുടെ മകനെ നീ വിടാതിരുന്നാൽ!

ബാലൻ: (പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു) അയ്യോ, എനിയ്ക്കു വലിയ പേടിയാ! (കീഴ്ച്ചുണ്ടു നീട്ടിക്കാണിയ്ക്കുന്നു.)

രാജാ:

കരുതുന്നേൻ ഞാൻ വലുതാ–
മൊരു തേജസ്സിൻെറ ബീജമിബ്ബാലൻ:
വിറകിട്ടാൽക്കത്താനായ്
പ്പൊരിയായമരുന്ന പാവകൻപോലേ. ൧൯

സൎവ്വദമനൻ=എല്ലാററിനെയും അടക്കിനിൎത്തുന്നവൻ.

സ്വന്തം പുത്രങ്കലെന്നപോലെ: "പുത്രനെന്നതു താൻതന്നെയാക'(ശ്രുതി)യാൽ, അറിയാതെയും വാത്സല്യം തോന്നുന്നു.

എനിയ്ക്കു വലിയ പേടിയാ: ഒരിത്തിരി പേടിയില്ലാ അവന്!

ശ്ലോകം ൧൯. വലുതാമൊരു തേജസ്സിൻെറ: മേലിൽ മഹാതേജസ്വിയായ ഒരു മഹാപുരുഷനാകാനിരിയ്ക്കുന്ന. വിറകി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഒന്നാമത്തവൾ: കുഞ്ഞേ, ഈ സിംഹക്കുട്ടിയെ വി ട്ടേയ്ക്കു; നിനക്കു ഞാൻ മറെറാരു കളിപ്പാട്ടം തരാം.

ബാലൻ: എവിടെ? തരു! (കൈ നീട്ടിക്കാട്ടുന്നു.

രാജാ: (കണ്ടിട്ട് അദ്ഭുതത്തോടേ) ചക്രവത്തിലക്ഷണവും ഇവങ്കൽ കാണുന്നുണ്ടല്ലോ. എന്തെന്നാൽ ഇവൻെറ

വിരലുകളിടചേൎന്നതായ്,ക്കളിക്കോ–
പ്പിനു കുതുകേന മലൎത്തിയോരിളംകൈ,
നിബിഡദളമൊരംബുജം നിറച്ചെം–
പുലരിയുദിപ്പിൽ വിരിഞ്ഞപോലിരിപ്പൂ. ൧൬

രണ്ടാമത്തവൾ: സുവ്രതേ, പറഞ്ഞതുകൊണ്ടുമാത്രം മടങ്ങുന്നവനല്ല ഇവൻ. ചെല്ലു, എൻെറ പൎണ്ണശാലയിലിരിപ്പുണ്ട്, മാക്കണ്ഡേയകുഞ്ഞിൻെറ ചായമിട്ട മണ്മയിൽ. അതു കൊണ്ടുവന്ന് ഇവന്നു കൊടുക്കു.

ഒന്നാമത്തവൾ: അങ്ങിനെതന്നെ. (പോയി.

ട്ടാൽ=വിറക് ഇട്ടുകൊടുത്താൽ. പൊരിയായമരുന്ന പാവകൻ= തീപ്പൊരി.

ചക്രവത്തിലക്ഷണവും: മഹാതേജസ്വിലക്ഷണംമാത്രമല്ല.

ശ്ലോകം ൧൬. നിബിഡദളം=ഇതളുകളിടതിങ്ങിയ. നിറച്ചെംപുലരിയുദിപ്പിൽ=ചുകപ്പു നിറഞ്ഞ ഉഷസ്സിൻെറ ആരംഭത്തിൽ. ഉഷഃപ്രഭ താമരയിൽപ്പകന്ന് അതിനെ, കുട്ടിയുടെ ഇട്ടുത്ത കൈപോലെയാക്കുന്നു; ഉഷസ്സിൻെറ ഉദയത്തിലാകയാൽ, മലക്കെ വിരിയാതെ ഇതളുകൾ ഇടതൂൎന്നു നില്ക്കുന്നതുകൊണ്ടു വിരലിടതൂൎമ്മയോടും സാദൃശ്യമുണ്ടാകുന്നു.

'അതിരക്തഃ കരോ യസ്യ ഗ്രഥിതാങ്ഗുലികോ മൃദുഃ
ചാപാങ്കുശാങ്കിതഃ സോപി ചക്രവൎത്തീ ഭവേദ് ധ്രുവം.'
എന്നു സാമുദ്രികശാസ്ത്രം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബാലൻ: അതുവരെ ഇവനെക്കൊണ്ടുതന്നെ കളിക്കും ഞാൻ! (താപസിയെ നോക്കിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാജാ: ഈ കുരുന്നനിൽ എന്നിക്കു കൊതി തോന്നുന്നു. (നെടുവീർപ്പിട്ട്)

പൽമൊട്ടിനം വിലസുമാറു വൃഥാ ചിരിച്ചു,-
മവ്യക്തമായ് മധുരമായ്ച്ചിലതുച്ചരിച്ചും,
അങ്കത്തിൽ വാഴ്വതിന്നണഞ്ഞ കിടാങ്ങളെപ്പൂ-
ണ്ടു,പ്പിഞ്ചുടൽപ്പൊടി പുരണ്ടിരുളുന്നു ധന്യർ! ൧൭

രണ്ടാമത്തവൾ: ഇവനെന്നെ വകവെയ്ക്കുന്നില്ലല്ലോ! (ഒരു വശത്തേയ്ക്കു നോക്കിക്കൊണ്ട്) ഇവിടെ ഋഷികുമാരന്മാരിലാരുമുള്ളൂ? (രാജാവിനെ കണ്ടിട്ട്) ഭദ്രമുഖ, ഒന്നു വരൂ. ഇവൻ കുട്ടിക്കളിയ്ക്കായി, വിടുവിയ്ക്കാൻ വയ്യാത്ത വണ്ണം പിടികൂടി ഉപദ്രവിക്കുന്ന ഈ സിംഹക്കുട്ടിയെ വിടുവിച്ചുതരൂ.

രാജാ: (അടുത്തു ചെന്നു പുഞ്ചിരിയോടേ) ഇതാ,

ശ്ലോകം ൧൭. കുട്ടിയുടെ ആ കൊഞ്ചലും, ആ ചിരിയും, ആ മുളച്ചുവരുന്ന പല്ലുകളും കണ്ടു, തന്റെ അനപത്യതയോർത്തു തുലോം പശ്ചാത്തപിക്കുന്നു; ആറാമങ്കത്തിൽ രസാന്തരവിച്ഛിന്നമായ കരുണം അനുബന്ധിക്കുന്നു:—പൽമൊട്ടിനം: മുളച്ചുവരുന്ന പല്ലുകളുടെ നിര. വൃഥാ: അകാരണമായി. അവ്യക്തമായ്: അക്ഷരവ്യക്തിയില്ലാതെ; അതുകൊണ്ടുതന്നെ മധുരമായ്: കർണ്ണാമൃതമായി. പൂണ്ട്=ആലിംഗനംചെയ്ത്. അപ്പിഞ്ചുടൽപ്പൊടി: ഓടിച്ചാടി നടന്നതിനാൽ അവരുടെ ദേഹത്തിൽ പററിപ്പിടിച്ച പൊടി. ഇരുളുന്നു=മലിനരാകുന്നു; പക്ഷേ, എന്തൊരു പരിശുദ്ധമായ മാലിന്യം! സംസാരത്തിലെ ഈ തമോമയത്വം, എത്രമേൽ സാത്വികാനന്ദധന്യം!

ഭദ്രമുഖ=സുമുഖ; ആളെയും പേരുമറിയില്ലെങ്കിൽ വിളിക്കേണ്ടുന്ന സംബുദ്ധിപദം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഹേ മഹർഷിപുത്ര,

ധർമ്മാടവീവാസവിരുദ്ധചേഷ്ടയാൽ–
സ്സത്വേഷ്ടമാകും കുലസംയമത്തെ നീ,
കുട്ടിക്കരിംപാമ്പൊരു ചന്ദനദ്രുവെ–
പ്പോലേ, ദുഷിപ്പിയ്ക്കുവതെന്തിനിങ്ങിനെ? ൧൮

രണ്ടാമത്തവൾ: ഭദ്രമുഖ, ഇവൻ ഋഷികുമാരനല്ല.

രാജാ: ആകൃതിയ്ക്കൊത്ത ചേഷ്ടകൊണ്ടുതന്നെ ഇതറിയാം; സ്ഥലവൈശിഷ്ട്യത്താൽ അങ്ങിനെ വിചാരിച്ചുപോയി എന്നേ ഉള്ളു. (സിംഹക്കുട്ടിയെ വിടുവിയ്ക്കുമ്പോൾ ബാലന്റെ സ്പർശം അനുഭവിച്ചിട്ട് ആത്മഗതം)

ഉണ്ടെ,ന്നുടൽക്കാരുടെയോ കുലക്കു–
മ്പിതൊന്നു തൊട്ടപ്പൊഴുതിത്ര സൌഖ്യം;
ഇതാരിൽനിന്നാണു കിളിർത്തുവന്ന–
ത,പ്പുണ്യവാനെത്ര സുഖം വരുത്തും! ൧൯

രണ്ടാമത്തവൾ: (രണ്ടുപേരെയും നോക്കിയിട്ട്) ആശ്ചര്യം, ആശ്ചര്യം!

ശ്ലോകം ൧൮. ധർമ്മാടവീവാസവിരുദ്ധചേഷ്ട: ആശ്രമവാസത്തിന്നു തീരേ എതിരായ പ്രവൃത്തി; പ്രാണിദ്രോഹം. സത്വേഷ്ടം=സത്വങ്ങൾക്കു (പ്രാണികൾക്കു) സുഖപ്രദമായ; ചന്ദനവും പ്രാണികൾക്കു സുഖാവഹമാണല്ലോ. അഥവാ, കുലസംയമവിശേഷണമാകുമ്പോൾ, സത്വഗുണത്താൽ പ്രിയകരം എന്നർത്ഥം. കുലസംയമം: ഋഷിവംശസാധാരണമായ ഇന്ദ്രിയനിഗ്രഹം. ചന്ദനമരങ്ങളിന്മേൽ പാമ്പുകൾ വന്നുകൂടും.

ആകൃതിയ്ക്കൊത്ത ചേഷ്ടകൊണ്ട്: ആകൃതികൊണ്ടും ചേഷ്ടകൊണ്ടും.

ശ്ലോകം ൧൯. ആരുടെയോ കുലക്കുമ്പിത്: ആരുടെയോ—താനായിട്ട് ഒരു ബന്ധവുമില്ലാത്ത ഏതോ ഒരാളുടെ—വംശസന്തതിയായ ഈ കുട്ടിയെ. കിളിർത്തുവന്നത്=ഉണ്ടായിവന്നത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: എന്താണ്?

രണ്ടാമത്തവൾ: ഇവൻെറയും ഭവാൻെറയും ആകൃതി ഒന്നുപോലിരിക്കുന്നതിൽ എനിക്കദ്ഭുതം തോന്നുന്നു; ഭവാൻ പരിചിതനല്ലെങ്കിലും ഇവൻ ഇണങ്ങിനില്ക്കുന്നുണ്ടുതാനും.

രാജാ: (കുട്ടിയെ ലാളിച്ചുകൊണ്ട്) ആര്യേ, ഇവൻ മുനികുമാരനല്ലെങ്കിൽ പിന്നെ ഏതാണ് ഇവൻെറ വംശം?

രണ്ടാമത്തവൾ: പുരുവംശം.

രാജാ: (ആത്മഗതം) എൻെറ വംശംതന്നെയോ! അതുകൊണ്ടായിരിക്കും, എൻെറ ഛായയുണ്ടെന്ന് ഈ മാന്യസ്ത്രീക്കു തോന്നുന്നത്. ഇങ്ങിനെയാണല്ലോ, പൗരവംശക്കാരുടെ കടുവിലത്തെ വ്രതം:

മുല്ലാട്ട വെങ്കളിയണിഞ്ഞ നികേതനത്തിൽ–
ക്കല്പിച്ചുവാഴുമവനീഭരണത്തിനായി;
പില്ലാടവക്കു നലമൊത്തൊരു സാധ്വിമാത്ര–
മുൾപ്പെട്ടതാം പുര മരച്ചുവടായിരിക്കും. ൨൦

(പ്രകാശം) മനുഷ്യർക്കു സ്വയം വന്നുചേരാവുന്നതല്ലല്ലോ ഈ പ്രദേശം?

ശ്ലോകം ൨൦. മുല്ലാട്: യൗവനത്തിൽ. വെങ്കളിയണിഞ്ഞ: സവൈശ്വര്യസമൃദ്ധിയെ സൂചിപ്പിക്കുന്നു. പില്ലാട്: വാർദ്ധക്യത്തിൽ. നലം=നന്മ; ധർമ്മാനുഷ്ഠാനശ്രദ്ധ. ഒരു സാധ്വിമാത്രമുൾപ്പെട്ടതാം: മററു പരിജനങ്ങളാരുമില്ലാതെ. പുര മരച്ചുവടായിരിക്കും: വാനപ്രസ്ഥാശ്രമം കൈക്കൊള്ളും. വാനപ്രസ്ഥനു ബ്രഹ്മചര്യനിർബ്ബന്ധമില്ലായ്കയാൽ, ആ വഴിക്കുണ്ടായ കുട്ടിയായിരിക്കും ഇത്. പക്ഷേ, അതിൽ മററൊരു സംശയം; അതു ചോദിക്കുന്നു:—മനുഷ്യർക്ക് ഇത്യാദി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രണ്ടാമത്തവൾ: ഭദ്രമുഖൻ പറഞ്ഞതു ശരിതന്നെ. അപ്സരസ്സംബന്ധംമൂലം ഈ കുട്ടിയുടെ അമ്മ ദേവജനകന്റെ ഈ തപോവനത്തിലാണ് ഇവനെ പ്രസവിച്ചത്.

രാജാ: (ആത്മഗതം) ഹാ, ഇതു രണ്ടാമതും ആശയ്ക്കു വഴിവെയ്ക്കുന്നു. (പ്രകാശം) ആ മാന്യസ്ത്രീയുടെ ഭർത്താവായ രാജർഷിയുടെ പേരെന്താണ്?

രണ്ടാമത്തവൾ: ആരുച്ചരിയ്ക്കും, ആ ധർമ്മദാരപരിത്യാഗിയുടെ പേര്?

രാജാ: (ആത്മഗതം) ഇപ്പറയുന്നത് എന്നെത്തന്നെ ഉദ്ദേശിച്ചാണല്ലോ! ഈ കുട്ടിയുടെ അമ്മയുടെ പേരുതന്നെ ചോദിച്ചാലോ? അഥവാ, പരസ്ത്രീയെപ്പററി സംസാരിയ്ക്കുന്നതു യുക്തമല്ലല്ലോ.

ഒന്നാമത്തവൾ: (മയിലിനെയുംകൊണ്ടു പ്രവേശിച്ച്) സർവ്വദമന, നോക്കൂ, സകുന്തലാവണ്ണം!

ബാലൻ: (ദൃഷ്ടിക്ഷേപത്തോടേ) എവിടെ എന്റെ അമ്മ?

രണ്ടുപേരും: (ചിരിച്ച്) ഈ അമ്മക്കൊതിയൻ പേരിന്റെ സാദൃശ്യത്താൽ കൊതിച്ചുപോയി!

രണ്ടാമതും: വലംകൈ തുടിയ്ക്കലിന്നുശേഷം; പുരുവംശ്യനാണെന്നു കേട്ടതാണ് ആദ്യത്തേതെന്ന് അഭിരാമൻ.

ധർമ്മദാരപരിത്യാഗി: ധർമ്മാനുസൃതം വേട്ട പത്നിയെ തള്ളിക്കളഞ്ഞവൻ.

'സകുന്തലാവണ്ണം' എന്നു കേൾക്കുമ്പോൾ, ശകുന്ത_ലാവണ്യം(=പക്ഷിയുടെ ചന്തം) എന്നും, ശകുന്തളാ_വണ്ണം(=ശകുന്തളയുടെ നിറം) എന്നും തോന്നാം.

'എന്തു ചന്തമുള്ള പക്ഷി!' എന്നർത്ഥത്തിൽ താപസി പറഞ്ഞതിന്നു, കുട്ടി മറിച്ചാണർത്ഥം ധരിച്ചത്. അവൻ ഇത്രയ്ക്ക് അ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ഒന്നാമത്തവൾ: കുഞ്ഞേ, ഈ മണ്മയിലിന്റെ ചന്തം നോക്കു എന്നാണ് ഞാൻ പറഞ്ഞത്.

രാജാ: (ആത്മഗതം) ശകുന്തള എന്നായിരിക്കുമോ ഇവന്റെ അമ്മയുടെ പേർ? ഒരേ പേർ പലക്കും ഉണ്ടാകാമല്ലോ. ഈ വെറും പേർപറയൽ, മൃഗതൃഷ്ണികപോലെ എന്നെ വിഷാദിപ്പിക്കുകതന്നെ ചെയ്യേക്കുമോ, ആവോ!

ബാലൻ: അമ്മേ, കൊള്ളാം ഈ മണ്മയിൽ. (കളിപ്പാട്ടം വാങ്ങുന്നു.

ഒന്നാമത്തവൾ: (നോക്കിയിട്ട സംഭ്രമത്തോടേ) അയ്യോ, ഇവന്റെ കൈക്കുഴമേൽ രക്ഷക്കാപ്പു കാണുന്നില്ലല്ലോ!

രാജാ: പരിഭ്രമിക്കേണ്ട, പരിഭ്രമിക്കേണ്ട. ഇതാ, സിംഹക്കുട്ടിയെ പിടിച്ചുവലിക്കുമ്പോൾ ഊൻവീണിരിക്കുന്നു. (എടുക്കാൻ തുടങ്ങുന്നു.

രണ്ടുപേരും: അരുതേ, അതെടുക്കരുതേ! അല്ലാ, ഇദ്ദേഹം എടുത്തുകളഞ്ഞു! (വിസ്മയത്താൽ മാറത്തു കൈവെച്ചു തങ്ങളിൽ നോക്കുന്നു.

രാജാ: എന്തുകൊണ്ടാണ് എന്നെ വിലക്കിയത്?

ഒന്നാമത്തവൾ: മഹാരാജാവു കേട്ടാലും:—ഈ അപരാജിത എന്ന ഓഷധി, ഇവന്നു ജാതകർമ്മം കഴിക്കു

മ്മക്കൊതിയനായത്, അച്ഛന്റെ വാത്സല്യലാളനങ്ങൾ ലഭിച്ചിട്ടില്ലായ്കയാലായിരിക്കാം.

വിഷാദിപ്പിക്കുകതന്നെ ചെയ്യേക്കുമോ: തിരിഞ്ഞുമറിഞ്ഞ് ഇപ്പറഞ്ഞവരൊക്കെ വേറേ ചിലരാണെന്നു വന്നേക്കുമോ.

മഹാരാജാവ്: അവൾ തീച്ചവന്നു, ഇദ്ദേഹം ദുഷ്ഷന്തൻ തന്നെയാണെന്ന്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മ്പോഠം ഭഗവാൻ കശ്യപൻ കെട്ടിച്ചതാണ്. ഇതു നിലത്തു വീണാൽ അച്ഛനമ്മമാരും താനുമല്ലാതെ, മററാരും എടുത്തുകൂടാ.

രാജാ: എടുത്താൽ?

ഒന്നാമത്തവഠം: പാമ്പായിത്തീൎന്നു കൊത്തിക്കളയും!

രാജാ: നിങ്ങഠം വല്ലപ്പോഴും ഈ മാററം കാണുകയുണ്ടായിട്ടുണ്ടോ?

രണ്ടുപേരും: പലപ്പോഴും!

രാജാ: (ഹൎഷത്തോടേ ആത്മഗതം) എന്താണ് ഞാൻ മനോരഥം പൂൎണ്ണമായിത്തീൎന്നിട്ടും അഭിനന്ദിക്കാത്തത്? (കുട്ടിയെ കെട്ടിപ്പുണരുന്നു.

രണ്ടാമത്തവഠം: സുവ്രതേ, വരിക. നാം ഈ വൎത്തമാനം വ്രതാനുഷ്ഠാനങ്ങളിലേൎപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ശകുന്തളയെ അറിയിക്കുക.

(രണ്ടുപേരും പോയി.

ബാലൻ: എന്നെ വിടു. ഞാൻ അമ്മയുടെ അടുക്കലെക്കു പോകട്ടെ.

രാജാ: മകനേ, നിനക്ക് എന്നോടുകൂടിത്തന്നെ അമ്മയെ സന്തോഷിപ്പിക്കാം.

ബാലൻ: എൻെറ അച്ഛൻ ദുഷ്ഷന്തനാണ്, അങ്ങല്ല.

അഭിനന്ദിക്കാത്തത്: ആ അഭിനന്ദിക്കലാണ് കെട്ടിപ്പുണരൽ.

എൻെറ അച്ഛൻ ദുഷ്ഷന്തനാണ്: അച്ഛനെ കേട്ടിട്ടേ ഉള്ളു എങ്കിലും, അതിൽ എന്തൊരഭിമാനം!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: (പുഞ്ചിരിയോടേ ആത്മഗതം) ഈ എതിർവാക്കുതന്നെ വിശ്വാസം ജനിപ്പിക്കുന്നു.

(അനന്തരം തലമുടി ഒന്നായി മെടഞ്ഞിട്ടിരിക്കുന്ന ശകുന്തള പ്രവേശിക്കുന്നു.

ശകുന്തള: സർവ്വദമനന്റെ ഓഷധിക്കു മാററം വരേണ്ടുന്ന സമയത്തും മാററം വന്നില്ലെന്നു കേട്ടിട്ടും എനിക്കു് എന്റെ ഭാഗധേയങ്ങളിൽ ആശ തോന്നുന്നില്ല. അഥവാ, സാനുമതി പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം വരാമല്ലോ.

രാജാ: (ശകുന്തളയെ കണ്ടിട്ടു്) ഹാ, ഇതാ, അത്രഭവതി ശകുന്തള,

നോൽമ്പാൽ മുഖം ചുങ്ങി, മുഷിഞ്ഞ വസ്ത്രം
പൂണ്ടൊ,ററയായ്പ്പിന്നിയ കുന്തലോടും,
സ്വഭാവശുദ്ധ്യാ, സുകഠോരനാമെൻ
നെടുംവിയോഗവ്രതമാചരിപ്പോൾ! ൨൧

ശകുന്തള: (പശ്ചാത്താപംകൊണ്ടു വിവർണ്ണനായ രാജാവിനെക്കണ്ടിട്ടു്) ആര്യപുത്രനാണെന്നു തോന്നുന്നില്ലല്ലോ. പിന്നെ ആരാണു്, രക്ഷാമംഗളം കെട്ടിക്കപ്പെട്ടിരുന്ന എന്റെ കുട്ടിയെ തൊട്ടു് അശുദ്ധിപ്പെടുത്തുന്ന ഈ ആൾ?

ഭാഗധേയങ്ങളിൽ: ഭർത്താവിനെ വീണ്ടും കാണുക, അദ്ദേഹം സ്വന്തം പുത്രനെ കൈക്കൊള്ളുക എന്നു തുടങ്ങിയ പലപല ഭാഗ്യങ്ങളിൽ.

ശ്ലോകം ൨൧. നോൽമ്പു്=ഉപവാസം. ഒററയായ്പ്പിന്നിയ കുന്തൽ: വിരഹത്തിൽ പതിവ്രതമാർ തലമുടി ഒന്നായി മടഞ്ഞിടുകയാണു് പതിവു്. സ്വഭാവശുദ്ധ്യാ=നിഷ്കളങ്കസ്വഭാവംമൂലം. സുകഠോരൻ: ഇതിനൊക്കെക്കാരണം തന്റെ മുഴുത്ത കാഠിന്യംമാത്രമാണല്ലോ. നെടുംവിയോഗവ്രതം: എന്നവസാനിക്കും എന്നറിഞ്ഞുകൂടാത്ത വിരഹത്തെ ഒരു വ്രതമാക്കിയിട്ടു്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബാലൻ: (ശകുന്തളയുടെ അടുക്കൽ ചെന്നിട്ട്) അമ്മേ, ഇതാ, ഏതോ ഒരാറം എന്നെ മകനേ എന്നു വിളിച്ചു കെട്ടിപ്പിടിക്കുന്നു.

രാജാ: പ്രിയേ, ഞാൻ നിങ്കൽ പ്രയോഗിച്ച ക്രൂരതയും ഒടുവിൽ അനുകൂലമായിത്തീന്നിരിക്കുന്നു. നീ എന്നെ കണ്ടിട്ടറിഞ്ഞില്ലല്ലോ.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) ഹൃദയമേ, ആശ്വസിച്ചുകൊള്ളുക; വിധി വൈരം വെടിഞ്ഞ് എങ്കൽ കനിഞ്ഞിരിക്കുന്നു: ആയ്യപുത്രൻതന്നെയാണിത്.

രാജാ:

സ്മരണാൽ മറവിരുടം നീങ്ങിയ
പൊഴുതെന്നുടെ മുന്നിലെത്തി നീ; ഭാഗ്യം!
സുമുഖി, ഗ്രഹണാന്തത്തിൽ—
സ്സോമനു സിദ്ധിച്ചു രോഹിണീയോഗം! ൨൨

ശകുന്തള: ആയ്യപുത്രൻ ജയിച്ചാലും! (എന്നു പകുതി പറഞ്ഞു തൊണ്ടയിടറി വിരമിക്കുന്നു.

കണ്ടിട്ടറിഞ്ഞില്ലല്ലോ: കണ്ടാലറിയാൻ വയ്യാതാകുമാറു ഞാൻ പശ്ചാത്താപംമൂലം ചടച്ചു രൂപാന്തരപ്പെട്ടുവല്ലോ; ഇതു പരമാത്ഥത്തിൽ എനിക്കു നിന്നിൽ സ്നേഹമുണ്ടെന്നു തെളിയിക്കുന്നുണ്ടല്ലോ എന്നനുനയം.

ശബ്ദം കേട്ടു തിരിച്ചറിഞ്ഞു ശകുന്തള വിചാരിക്കുന്നു:— ഹൃദയമേ ഇത്യാദി.

ശ്ലോകം ൨൨. സ്മരണാൽ.....പൊഴുത്=ഓമ്മമൂലം, അന്നത്തെ മറവിയാകുന്ന ഇരുട്ടു നീങ്ങിയ ഉടനെ. സുമുഖി: അന്നു പരിത്യജിച്ചതിൽ നീ ദുർമ്മുഖം കാട്ടുന്നില്ലല്ലോ എന്നു സന്തോഷം. സോമൻ=ചന്ദ്രൻ. രോഹിണീയോഗം=രോഹിണിയോടു ചേച്ച. ൨൭ നക്ഷത്രങ്ങളിൽ രോഹിണിയാണ്, ചന്ദ്രന് ഏററവും അടുത്ത പ്രേയസി. മറവുകൊണ്ടാണ്, മറെറാന്നുകൊണ്ടുമല്ല, അന്നു പരിത്യജിച്ചുപോയത്.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: സുന്ദരി,

ഇവൻ ജയിച്ചേൻ, മിഴിനീരിടച്ചയാൽ–
ത്തടഞ്ഞുപോയീ ജയശബ്ദമെങ്കിലും:
കാണായിയല്ലോ മമ മോടി കൂട്ടിയി–
ട്ടില്ലാത്ത ചെഞ്ചുണ്ടുകളാം ചേന്ന നിന്മുഖം! വ൯

ബാലൻ: അമ്മേ, ആരാണിത്?

ശകുന്തള: കുഞ്ഞേ, നിൻെറ ഭാഗ്യങ്ങളോടു ചോദിക്കൂ.

രാജാ: (ശകുന്തളയുടെ കാല്ക്കൽ വീണിട്ട്)

ചാമ്പേയാങ്ഗി, വെടിഞ്ഞതിൻപരിഭവം
    നീങ്ങട്ടെ നിന്മാനസാൽ;
ഞാൻ പാരിച്ച വിമോഹമൊന്നിലറിയാ–
    താപ്പെട്ടുപോയേൻ തദാ;
മാണ്ണെത്തുംപൊഴുതാചരിപ്പതിതുമ–
    ട്ടല്ലോ തമസ്സേറിയോർ:
പാമ്പെന്നോത്തു കുടഞ്ഞിടുന്നു കുരുടൻ,
    പൂമാല ചൂടിക്കിലും! വര

സുന്ദരി: താൽക്കാലികമായ വിവിധവികാരശബളതയാൽ വിശേഷിച്ചും സുന്ദരി!

ശ്ലോകം വ൯. മിഴിനീരിടച്ച=കണ്ണുനീർ പുറപ്പെട്ടതുകൊണ്ടുള്ള തൊണ്ടയിടച്ച. ജയശബ്ദം: 'ആര്യപുത്രൻ ജയിച്ചാലും!' എന്നു നീ പറവാൻ തുടങ്ങിയത്. മോടി കൂട്ടിയിട്ടില്ലാത്ത: താംബൂലാദികൾ ഉപയോഗിച്ച നിറം പിടിപ്പിക്കാത്ത. 'അപരിക്ഷതമായ് മയംപെടുന്നിത്തവ ചുണ്ടിൻ നറുതേൻ.........' എന്നു പറഞ്ഞ ദുഷ്ഷന്തനല്ലാതായിരിക്കുന്നു അദ്ദേഹം.

ഭാഗ്യങ്ങളോടു ചോദിക്കൂ: നിൻെറ ഭാഗ്യങ്ങളുടെ സമ്മാനമാണെന്നു തോന്നുന്നു; അവയ്ക്കേ അറിഞ്ഞുകൂടൂ; എനിക്കു വിശ്വാസം വന്നുകഴിഞ്ഞില്ല!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: ആൎയ്യപുത്രൻ എഴുന്നേല്ക്കണേ! എന്റെ സുകൃതനിരോധിയായ പൂൎവ്വകൎമ്മം അക്കാലത്തു മൂത്തുതുടങ്ങിയിരിയ്ക്കണം. അത്രയ്ക്കു ദയാശീലനാണെങ്കിലും ആൎയ്യപുത്രൻ ആ നിലയിലായിത്തീൎന്നുവല്ലോ.

(രാജാവ് എഴുന്നേല്ക്കുന്നു.

ശകുന്തള: പിന്നെ എങ്ങിനെയാണ് ആൎയ്യപുത്രന്നു ദുഃഖിതയായ ഇയ്യുള്ളവളെക്കുറിച്ച് ഓൎമ്മ വന്നത്?

രാജാ: എന്റെ വിഷാദശല്യം പറിച്ചുകളഞ്ഞതിന്നുശേഷം പറയാം.

അന്നാളിൽ നിൻചൊടിമലൎക്കുഴൽ ചേൎക്കുമേതിൻ
ബിന്ദുക്കളെ തനി, മറിവാൽഗ്ഗണിയാതെപോയ്
ഞാൻ,
ഇന്നിപ്പൊളാകുടിലപക്ഷ്മവിലഗ്നമാമ-
ക്കണ്ണീർ തുടച്ചനുശയത്തെയകററിടട്ടേ! ൨൫

(പറഞ്ഞതിൻവണ്ണം ചെയ്യുന്നു.

ശ്ലോകം ൨൪. ചാമ്പേയാംഗ്ഗി=ചമ്പകപ്പൂവിന്നൊത്ത ഉടലോടു കൂടിയവളേ! മാനസാൽ=മനസ്സിൽനിന്ന്. പാരിച്ച വിമോഹം=കനത്ത അന്ധാളിത്തം. തദാ! അന്നു നീ രാജധാനിയിൽ വന്നപ്പോൾ. മാൺപെത്തുംപൊഴത്=നന്മ വരുമ്പോൾ. ആചരിപ്പത്=ചെയ്യുന്നത്. തമസ്സേറിയോർ=മുഴുത്ത അജ്ഞതയുള്ളവർ; കുരുടനും തമസ്സ് (അന്ധതാഫലമായ ഇരുട്ട്) ഏറിയവൻതന്നെ.

സുകൃതനിരോധി=സുകൃതഫലത്തെ തടഞ്ഞുനിൎത്തുന്നത്. അങ്ങയുടെ പത്നീപദം സുകൃതഫലമാണല്ലോ. പൂൎവ്വകൎമ്മം: അത്ഥാൽ ദുഷ്കൃതം.

വിഷാദശല്യം=പശ്ചാത്താപമാകുന്ന ശല്യം; ദേഹത്തിൽ മുള്ള് അമ്പിന്മുന മുതലായവ തറഞ്ഞുകിടക്കുന്നതിന്നാണ് ശല്യമെന്ന പേർ.

ശ്ലോകം ൨൫. ചൊടിമലൎക്ക്=പൂപോലെ മൂദുവായ ചുണ്ടി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശകുന്തള: (പേർ കൊത്തിയ മോതിരം കണ്ടിട്ട്) ആര്യപുത്ര, ഇത് ആ മോതിരമാണല്ലോ!

രാജാ: അതേ; ഈ മോതിരം കണ്ടുകിട്ടിയപ്പോളാണ് എനിക്കോർമ്മവന്നത്.

ശകുന്തള: നോക്കു ഇതു ചെയ്ത തകരാറ്: അന്ന് ആര്യപുത്രനു വിശ്വാസം വരുത്തേണ്ടുന്ന സമയത്തു കിട്ടാതെപോയല്ലോ!

രാജാ: എന്നാലിനി വസന്തസമാഗമത്തിന്റെ അടയാളമായ പുഷ്പത്തെ ലത വഹിക്കട്ടെ! (മോതിരം കയ്യിന്മേലിട്ടുവിക്കുവാൻ തുടങ്ങുന്നു.

ശകുന്തള: ഇതിനെ ഞാൻ വിശ്വസിക്കില്ല. ആര്യപുത്രൻതന്നെ ധരിച്ചുകൊള്ളുക.

ന്ന്. അഴൽ ചേക്കുക: ചൂടുകൊണ്ടും, വലിപ്പംകൊണ്ടും. എതിൻബിന്ദുക്കാം: കണ്ണുനീരിൻതുള്ളികാം. ഗണിയാതെ: 'കള്ളക്കരച്ചിൽ!' എന്നു കരുതി വകവെയ്ക്കാതെ. ആകുടിലപക്ഷ്മവിലഗ്നം=ചുരുണ്ട ഇമരോമങ്ങളിൽ തങ്ങിനില്ക്കുന്നത്. അനുശയം=പശ്ചാത്താപം. തന്നെ കണ്ടപ്പോഴത്തെ ഈ കണ്ണുനീർ, ആ പരിത്യാഗം ഓർത്തുണ്ടായതാകയാലത്രേ, അന്നത്തേയും ഇന്നത്തേയും കണ്ണുനീരുകളെ ഒന്നുതന്നെയായിക്കരുതിയത്. 'തള്ളപ്പെട്ടഥ... ......വിഷശല്യംപോലെരിപ്പൂ ഉലോം' എന്ന ആറാമങ്കത്തിലെ പദ്യം അനുസ്മരിക്കുക.

മോതിരം കണ്ടിട്ട്: കണ്ണുനീർ തുടയ്ക്കുമ്പോാം.

വസന്തസമാഗമത്തിന്റെ ഇത്യാദി: എന്നോടു ചേർന്നതിന്റെ അടയാളമായി നീ ഈ മോതിരമണിയുക.

വിശ്വസിക്കില്ല: ഇത് അന്ന് എന്തൊരു കൊട്ടുംചതിയാണ് ചതിച്ചുകളഞ്ഞത്!

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം മാതലി പ്രവേശിക്കുന്നു.

മാതലി: ഭാഗ്യം! ആയുഷ്മാന്നു ധർമ്മപത്നീസമാഗമവും പുത്രമുഖദർശനവും സിദ്ധിച്ചുവല്ലോ!

രാജാ: സുഹൃത്തുക്കൾമൂലം കൈവന്നതാകകൊണ്ടു് അധികം മാധുര്യമുള്ളതായിരിക്കുന്നു, എന്റെ മനോരഥത്തിന്റെ ഫലം. മാതലി, ഈ വിവരം ആഖണ്ഡലൻ അറിഞ്ഞിട്ടില്ലല്ലോ.

മാതലി: (പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു്) എന്തുള്ളു ഈശ്വരന്മാർക്കു പ്രത്യക്ഷമല്ലാതെ? ആയുഷ്മാൻ, വരിക. ഭഗവാൻ കശ്യപൻ അങ്ങേക്കു ദർശനമനുവദിച്ചിരിക്കുന്നു.

രാജാ: ശകുന്തളേ, ഉണ്ണിയുടെ കൈ പിടിച്ചുകൊള്ളുക. നിന്നെ മുന്നിലാക്കിവേണം ഞാൻ ഭഗവാനെ ദർശിക്കുന്നതു്.

ശകുന്തള: എനിക്കു ലജ്ജ തോന്നുന്നു, ആര്യപുത്രനൊന്നിച്ചു ഗുരുസന്നിധിയിൽച്ചെല്ലാൻ.

രാജാ: എന്നാലും അങ്ങിനെ വേണം അഭ്യുദയകാലങ്ങളിൽ. വരു.

(എല്ലാവരും ചുററിനടക്കുന്നു.

സുഹൃത്തുക്കൾമൂലം: ഇന്ദ്രൻ മാതലി മുതലായവർമുഖേന. ആഖണ്ഡലൻ=ഇന്ദ്രൻ.

പുഞ്ചിരിക്കൊണ്ടു്: ഇന്ദ്രൻ ഇതൊക്കെ നേരത്തേ കണ്ടതാണെന്നറിവുള്ളതിനാൽ. 'എന്തുള്ളു ഈശ്വരന്മാർക്കു പ്രത്യക്ഷമല്ലാതെ?' എന്ന വാക്യത്തെ, ചിലർ അതിന്നുമുമ്പുള്ള രാജവാക്യങ്ങളിൽ ഉൾപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു; അക്കതിന്നു് ഇത്ര ഔചിത്യമില്ല.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

(അനന്തരം അദിതിയോന്നിച്ച് ആസനസ്ഥിതനായ കശ്യപൻ പ്രവേശിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ: (രാജാവിനെ കണ്ടിട്ട്) ദാക്ഷായണി,
നിന്നാത്മജന്നു രണമൂർദ്ധനി മുൻനടക്കും
ദുഷ്ഷന്തനെന്നൊരുലകപ്പെരുമാളിതത്രേ;
ആ വേലയൊക്കെ നിറവേററമിവൻെറ വില്ലാൽ
വജ്രം മഹേന്ദ്രനൊരലങ്കൃതിമാത്രമായീ! ൨൬

അദിതി: ആകൃതികൊണ്ടറിയാം ഇവൻെറ പ്രഭാവം!

മാതലി: ഇതാ, ദേവകളുടെ അച്ഛനമ്മമാർ പുത്രസ്നേഹം സ്ഫുരിക്കുന്ന തൃക്കണ്ണുകൊണ്ട് ആയുഷ്മാനെ നോക്കുന്നു. അടുത്തു ചെല്ലാം.

രാജാ: മാതലി, ഇവർ

ഈരാറായ് മരുവും മഹസ്സിനുടെ വി-
ത്തെന്നായ് മുനിപ്രോക്തർ, മു-
പ്പാരിന്നുറെറാരു നാഥനാകിയ മഖാം-
ശേശൻെറയുൽപാദകർ,

ദാക്ഷായണി=ദക്ഷപ്രജാപതിയുടെ മകൾ; അദിതി.

ശ്ലോകം ൨൬. നിന്നാത്മജന്ന്: ഇന്ദ്രന്ന്. രണമൂർദ്ധനി=യുദ്ധത്തിൻെറ മുന്നണിയിലെയ്ക്ക്. ആ വേല......വില്ലാൽ: വജ്രത്തിൻെറ വേല—ശത്രുമർദ്ദനം—മുഴവൻ ഇവൻെറ വില്ലുതന്നെ നിറവേററുന്നതിനാൽ. അലങ്കൃതി=അലങ്കാരം.

പുത്രസ്നേഹം=പുത്രനിലെന്നപോലെയുള്ള സ്നേഹം.

ശ്ലോകം ൨൭. ഈരാറായ്മരുവും മഹസ്സ്: പന്തിരണ്ടു രാശികളിലും വെവ്വേറെ പന്തിരണ്ടു മൂർത്തികളായ് പൂണ്ടു നില്ക്കുന്ന ആദിത്യൻ. വിത്ത്: കാരണം; അച്ഛനമ്മമാർ എന്നർത്ഥം. മുനിപ്രോക്തർ=ഋഷിമാരാൽ പുകഴ്ത്തപ്പെട്ടവർ. മഖാംശേശൻ=യജ്ഞഭാഗഭാക്കുകളായ ദേവന്മാരുടെ നാഥൻ; ഇന്ദ്രൻ. ഉൽപാദകർ=

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ബ്രഹ്മന്നും പരനായ പോററി പിറവി-
യ്ക്കുൾപ്പെടുക ജായാവര-
ന്മാരാം ദക്ഷമരീചിസംഭവർ, ജഗൽ-
സ്രഷ്ടാവിനേകാന്തരർ! ൨൭

മാതലി: അതേ.

രാജാ: (അടുത്തു ചെന്നിട്ട്) രണ്ടുപേരേയും മഹേന്ദ്ര കിങ്കരനായ ദുഷ്ഷന്തൻ നമസ്കരിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ: ഉണ്ണി നീണാൾ ഊഴി വാണാലും!

അദിതി: ഉണ്ണി, എതിരാളിയില്ലാത്തവനായി ത്തീന്നാലും!

ശകുന്തള: കുട്ടിയും ഞാനും തൃക്കാല്ക്കൽ വന്ദിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ: കുഞ്ഞേ,

കണവൻ വാസവസമൻ;
ജയന്തസദൃശൻ സുതൻ;
മറെറാരാശിസ്സു തേ ചേരാ:
ശചിക്കൊത്തവളാകനീ! ൨൮

അദിതി: മകളേ, ഭത്താവിന്നു ബഹുമതയായിബ്ഭവിച്ചാലും! നിൻെറ ഉണ്ണി ദീഘായുസ്സായി രണ്ടു വം

ഉൽപാദിപ്പിച്ചവർ. ബ്രഹ്മന്നും പരനായ പോററി=ബ്രഹ്മാവിന്നും മേലാളായ ഈശ്വരൻ; വിഷ്ണു. ജായാവരന്മാർ=ഭാര്യാഭത്താക്കന്മാർ; വിഷ്ണുവിൻെറ വാമനാവതാരം, ഇവരുടെ പുത്രനായിട്ടത്രേ. ദക്ഷമരീചിസംഭവർ=ദക്ഷനിൽനിന്നും മരീചിയിൽനിന്നും ജനിച്ചവർ. ജഗൽസ്രഷ്ടാവിനേകാന്തരർ: ബ്രഹ്മാവിൽനിന്ന് ഒന്നിടവിട്ടവർ; ദക്ഷനും മരീചിയും ബ്രഹ്മപുത്രരാണ്; ഇവർ ബ്രഹ്മാവിൻെറ നേരേ പൌത്രരാണ്.

ശ്ലോകം ൨൮. വാസവൻ=ഇന്ദ്രൻ. ശചി=ഇന്ദ്രപത്നി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ശത്തെയും സന്തോഷിപ്പിക്കുന്നവനായിബ്ഭവിക്കുമാറാകട്ടെ! ഇരിക്കുവിൻ.

(എല്ലാവരും കശ്യപന്റെ ഇരുവശത്തുമായി ഇരിക്കുന്നു.

കശ്യപൻ: (ഓരോ ആളേയും ചൂണ്ടിക്കാണിച്ച്)

ഭാഗ്യം, ശകുന്തള സതി,
സത്സന്താനമിത,ങ്ങയും—
ശ്രദ്ധ വിത്തം വിധിയിവ
ചേൎന്നൊത്തു നിങ്ങൾ മൂവ്വരാൽ! ൨൯

രാജാ: ഭഗവൻ, മുമ്പേ അഭീഷ്ടലാഭം, പിന്നെ ദൎശനം; അസാധാരണംതന്നേ ഭവാന്മാരുടെ അനുഗ്രഹം. ഭഗവാൻ കാണ്ത്തുകണ്ടാലും:

മുല്ലാട്ട പുഷ്പം, പിറകേ ഫലോദയം;
മുമ്പേ മഴക്കാറണി, പിന്നെ വെള്ളവും;
ഇമ്മട്ടിലാം കാരണകാൎയ്യസംഭവം;
നിൻപ്രീതിയോ, മുമ്പു തരുന്നു നന്മയെ! ൩൦

ബഹുമത=ബഹുമാനപാത്രം. രണ്ടു വംശത്തെയും: മാതൃവംശത്തെയും പിതൃവംശത്തെയും. അമ്മ അപ്സരസ്സംഭവയാകയാൽ ദേവന്മാരെയും മനുഷ്യരെയും എന്നു താൽപര്യം.

ശ്ലോകം ൨൯. ഭാഗ്യം: ഭാഗ്യവശാൽ ചേൎന്നൊത്തു എന്നന്വയം. ശ്രദ്ധയും വിത്തവും വിധിയും (കൎമ്മവും)—മൂന്നും ചേൎന്നാൽ സൎവ്വത്ര വിജയമേ വരൂ. നിങ്ങൾ മൂന്നുപേരുടെ ചേൎച്ച ശ്രദ്ധാ-സമ്പൽ-കൎമ്മങ്ങളുടെ ചേൎച്ചപോലെ അഭിനന്ദനീയമാണെന്നഭിപ്രായം.

ഭഗവൻ ഇത്യാദി: ഭഗവാന്മാരെ ദൎശിച്ചാൽ അഭീഷ്ടസിദ്ധിയുണ്ടാകും; എനിക്കാകട്ടേ, ദൎശനത്തിന്നുമുമ്പുതന്നെ അഭീഷ്ടസിദ്ധിയുണ്ടായി. പക്ഷേ, അത് ഈ ദൎശനത്തിന്റെ ഫലംതന്നെ.

ശ്ലോകം ൩൦. ഫലോദയം=കായുണ്ടാവൽ.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

മാതലി: ഇങ്ങിനെയാണ് വിധാതാക്കളുടെ പ്രീതി.

രാജാ: ഭഗവാനേ, ഞാൻ ഭവാന്മാരുടെ ഈ ദാസിയെ ഗാന്ധൎവ്വവിധിപ്രകാരം വേട്ടിട്ടു, കുറച്ചു നാൾ കഴിഞ്ഞതിന്നുശേഷം ബന്ധുക്കൾ കൊണ്ടുവന്നപ്പോൾ ഓൎമ്മയില്ലാഞ്ഞതിനാൽ കൈവെടിഞ്ഞതുനിമിത്തം, ഭവാന്മാരുടെ സഗോത്രനായ തത്രഭവാൻ കണ്വന്ന് അപരാധം ചെയ്തുപോയി. പിന്നീടു മോതിരം കണ്ടപ്പോളാണ്, ഇവളെ വിവാഹംചെയ്തതു ഞാനോൎത്തത്. ഇതെനിയ്ക്ക് അദ്ഭുതമായിത്തോന്നുന്നു:

> അടുക്കൽ വന്നപ്പോഴതാനയല്ലിതെ–
> ന്നു;–കന്നുപോംപോതൊരു സംശയോദയം;
> ഒടുക്കമോ കാലടി കണ്ടുറപ്പുകൊൾ–
> കി;–തിൻവിധം മാറിമറിഞ്ഞിതെന്മനം! ൨൧

വിധാതാക്കൾ=പ്രജാപതിമാർ.

സഗോത്രൻ=ഒരേ ഗോത്രത്തിൽജ്ജനിച്ചവൻ; കണ്വൻ കശ്യപഗോത്രജനാണല്ലോ.

ശ്ലോകം ൨൧. അദ്ഭുതമെന്താണെന്ന് ഒരുദാഹരണംകൊണ്ടു തെളിയിയ്ക്കുന്നു:—സംശയോദയം: 'ആനയായിരിയ്ക്കുമോ?' എന്നൊരു ശങ്ക. അഞ്ചാമങ്കത്തിൽ ഒടുക്കത്തെ പദ്യം നോക്കുക. ഒടുക്കം: ആന പോയതിന്നുശേഷം. കാലടി=കാൽ വെച്ച പാട്. ഉറപ്പു കൊൾക: 'അതേ, ആനതന്നെ!' എന്നുറയ്ക്കുക.

> "യഥാ ഗജോ നേതി സമക്ഷരൂപേ
> തസ്മിന്നതിക്രാമതി സംശയഃ സ്യാൽ"

എന്ന മൂലത്തിന്റെ പൂൎവ്വാൎദ്ധത്തിന്ന് ഇങ്ങിനെയും അൎത്ഥം വരാം:—"ആന കണ്ണിന്മുമ്പിലൂടേ കടന്നുപോകുമ്പോൾ 'ആനയല്ല' എന്ന് ഒരു സംശയമുണ്ടാകുന്നതുപോലെയും." നിഷേധകോടിയ്ക്കു പ്രാധാന്യമുണ്ടായിട്ടും സംശയമെന്നു പറഞ്ഞതു, പരിത്യാഗാവസരത്തിൽ കൂടെക്കൂടെ മറിച്ചും തോന്നിയിരുന്നതിനാലാകുന്നു.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

കശ്യപൻ: ഉണ്ണി, നിൻെറ പക്കൽ തെററുള്ളതായിശ്ശങ്കിയ്ക്കേണ്ട. വ്യാമോഹവും നിനക്കു വരികയില്ല. കേട്ടുകൊള്ളുക.

രാജാ: ഞാൻ സശ്രദ്ധനായിരിയ്ക്കുന്നു.

കശ്യപൻ: അന്നു് അപ്സരസ്സുതീർത്ഥത്തിൽനിന്നു പരിത്യാഗവിവശയായ ശകുന്തളയേയുംകൊണ്ടു മേനക ദാക്ഷായണിയുടെ അടുക്കൽ വന്നപ്പോഴുംതന്നെ, ഞാൻ സമാധികൊണ്ടറിഞ്ഞിരിയ്ക്കുന്നു, ദുർവ്വാസസ്സിൻെറ ശാപത്താലാണു് മറെറാന്നിനാലുമല്ല, ഈ സാധ്വിയായ സഹധർമ്മചാരിണിയെ നീ പരിത്യജിച്ചതെന്നും, ആ ശാപം അംഗുലീയകദർശനത്താൽ നീങ്ങിപ്പോയ്ക്കൊള്ളുമെന്നും.

രാജാ: (നെടുവീർപ്പിട്ടു്) ഇതാ, ഞാൻ ലോകാപവാദത്തിൽനിന്നു മുക്തനായി.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) ഭാഗ്യം, കാരണംകൂടാതെയല്ല, ആര്യപുത്രൻ പരിത്യജിച്ചതു്. എന്നാൽ എന്നെ ശപിച്ചതു ഞാനോക്കുന്നില്ലല്ലോ. വിരഹംമൂലം മനസ്സു ശൂന്യമായിരിയ്ക്കുമ്പോളാവാം, എനിയ്ക്കു ശാപം പിണഞ്ഞതു്. ഇതുകൊണ്ടുതന്നെയായിരിയ്ക്കും, 'ഭർത്താവിനെ മോതിരം കാണിച്ചുകൊള്ളുക' എന്നു സഖിമാർ എന്നെ സശ്രദ്ധം പറഞ്ഞേല്പിച്ചതു്.

കശ്യപൻ: കുഞ്ഞേ, നിനക്കു വാസ്തവം മനസ്സിലായല്ലോ. സഹധർമ്മചാരിയെക്കുറിച്ചു മുഷിച്ചിൽ തോ

കശ്യപൻ ശാപകഥ സമാധികൊണ്ടു്, അന്നേ അറിഞ്ഞുവെങ്കിൽ, അതു ധരിപ്പിച്ചു ശകുന്തളയെ എന്തുകൊണ്ടാശ്വസിപ്പിച്ചില്ല? അവരം അനുഭവിയ്ക്കേണ്ടുന്ന ദുരിതഫലം അനുഭവിച്ചുതന്നെ തീരട്ടെ, അതു ഭാവിസുഖത്തെ ലഘൂകരിയ്ക്കരുതു് എന്നു കരുതിയിട്ടാവണം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

ന്നരുത്. നോക്കുക:

ശാപത്താൽ സ്മൃതി മാഞ്ഞതിൽപ്പുരുഷനാ–
യത്രേ ഗ്രഹിയ്ക്കാഞ്ഞത–
ന്നെ;–ന്നാലോൎമ്മ തെളിഞ്ഞ വല്ലഭനിൽ നീ–
യുൾപ്പൂകി മുന്മട്ടിലേ;
പററില്ലാ പ്രതിബിംബനം ചളി പിടി–
ച്ചുള്ളോരു കണ്ണാടിയിൽ;
സ്വച്ഛാദശ്തലത്തിലോ, പതികയും
ചെയ്യും പ്രയാസം വിനാ. ൩൨

രാജാ: അരുളിച്ചെയ്തതു ശരിതന്നെ.

കശ്യപൻ: ഉണ്ണി, ഞങ്ങൾ യഥാവിധി ജാതക ൎമ്മം കഴിച്ച ഈ ശകുന്തളാജാതനായ പുത്രനെ നീ അഭിനന്ദിച്ചില്ലയോ?

രാജാ: ഭഗവാനേ, ഇവങ്കലാണല്ലോ എന്റെ വംശത്തിന്റെ നിലനില്പ്.

കശ്യപൻ: അപ്രകാരംതന്നെയായിത്തീരാൻപോകുന്ന ഈ പുത്രൻ ചക്രവൎത്തിയായി വാഴും. നോക്കുക:

ശ്ലോകം ൩൨. പുരുഷൻ=നിൎദ്ദയൻ. ഉൾപ്പൂകി=മനസ്സിൽ പ്പതിഞ്ഞു. പ്രതിബിംബനം=നിഴലിടൽ. സ്വച്ഛാദശ്തലം= ചളി നീങ്ങി, തെളിഞ്ഞ കണ്ണാടി. പ്രയാസം വിനാ=നിഷ്പ്രയാസം. അന്നു മുമ്പിൽ ചെന്നു നിന്നിട്ടും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഹൃദയത്തിൽ പ്രവേശിപ്പാൻ കഴിഞ്ഞില്ല; ഇനി അവിടെ എല്ലാ അധികാരവും നിനക്കുതന്നെ.

അഭിനന്ദിച്ചില്ലയോ: പിറവിമുതൽ ഇതുവരെ കണ്ടിട്ടില്ലായ്കയാൽ, ഉള്ളഴിഞ്ഞ വാത്സല്യത്തോടേ കൈക്കൊണ്ടിട്ടില്ലായിരിയ്ക്കുമോ എന്നു ശങ്കിച്ചുള്ള ചോദ്യം.

അപ്രകാരംതന്നെയായി: വംശത്തെ നിലനിൎത്തുന്നവനായി.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

തട്ടാതൊ,ച്ചപെടാതെ പോമൊരു രഥം
കേറിസ്സമുദ്രങ്ങൾ പി-
ന്നിട്ടീ മന്നുലകത്തിലപ്രതിരഥൻ
വെല്ലും തുരുത്തേഴുമേ;
സത്വപ്രോദ്ദമനേന സർവ്വദമനാ-
ഭിഖ്യാനമാന്നോനിവൻ
വിശ്വത്തിൻഭരണാലിനിബ്ഭരതനെ-
ന്നായും പ്രസിദ്ധിപ്പെട്ടും. ൩൩

രാജാ: നിന്തിരുവടിയാൽ ജാതകർമ്മം കഴിക്കപ്പെട്ട ഇവനിൽ സർവ്വവും ഞങ്ങൾ ആശംസിക്കുന്നു.

അദിതി: ഭഗവാനേ, മകളുടെ ഈ അഭീഷ്ടലാഭം കണ്വനേയും, അങ്ങയുടെ അടുക്കൽപ്പെരുമാറുന്ന താപസരെ അയച്ചു വിസ്തരിച്ചറിയിക്കണം. മകളിൽ വാത്സല്യമേറിയ മേനക ഇവിടെത്തന്നെ എന്നെ ശുശ്രൂഷിച്ചുംകൊണ്ടു താമസിക്കുന്നുണ്ടു്.

ശകുന്തള: (ആത്മഗതം) എന്റെ ആഗ്രഹംതന്നെയാണു് ഭഗവതി അരുളിച്ചെയ്തതു്.

കശ്യപൻ: ഇതൊക്കെയും തപഃപ്രഭാവത്താൽ പ്രത്യക്ഷമാണു് അദ്ദേഹത്തിന്നു്.

ശ്ലോകം ൩൩. തട്ടാതെ=നിലത്തു് ഉരസാതെ. മന്നുലകം=ഭൂലോകം. തുരുത്തു്=ദ്വീപു്. ഭൂമിയെ ഏഴു മഹാദ്വീപങ്ങളായിട്ടാണു് പൌരാണികർ വിഭജിച്ചിരിക്കുന്നതു്; ഭൂമണ്ഡലം മുഴുവൻ എന്നർത്ഥം. സത്വപ്രോദ്ദമനേന=പ്രാണികളെയെല്ലാം ചെന്നടക്കി നിർത്തുന്ന ശീലംകൊണ്ടു്. അഭിഖ്യാനം=പേർ. വിശ്വത്തിൻഭരണാൽ=ലോകമെല്ലാം ഭരിക്കുകകൊണ്ടു്.

ഇതൊക്കയും ഇത്യാദി: ശാർങ്ഗരവാദികൾ തിരിച്ചുചെന്നു പരിത്യാഗവൃത്താന്തം പറഞ്ഞപ്പോൾ, അദ്ദേഹവും സമാധികൊ

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഇതുകൊണ്ടാണല്ലോ എൻെറനേരേ ഗുരു കോപിക്കാതിരുന്നത്.

കശ്യപൻ: എന്നാലും അദ്ദേഹത്തോടു നാം പ്രിയം ചോദിക്കണം. ആരവിടെ?

ശിഷ്യൻ: (പ്രവേശിച്ച്) ഭഗവൻ, ഇതാ ഞാൻ.

കശ്യപൻ: ഗാലവ, നീ ഇപ്പോൾത്തന്നെ ആകാശമാർഗ്ഗേണ പോയി തത്രഭവാൻ കണ്വനെ ഞാൻ പറഞ്ഞതായി പ്രിയം അറിയിക്കുക: പുത്രനോടു കൂടിയ ശകുന്തളയെ, ആ ശാപം നീങ്ങിയപ്പോൾ ഓർമ്മവന്ന ദുഷ്ഷന്തൻ സ്വീകരിച്ചിരിക്കുന്നു എന്ന്.

ശിഷ്യൻ: അരുളപ്പാടുപോലെ. (പോയി

കശ്യപൻ: ഉണ്ണി, നീയും തൻെറ പൈതലോടും ഭാര്യയോടുംകൂടി സ്നേഹിതനായ ഇന്ദ്രൻെറ തേരിൽക്കയറി രാജധാനിയിലെക്കു പുറപ്പെട്ടുകൊൾക.

രാജാ: അരുളപ്പാടുപോലെ.

കശ്യപൻ:

തരട്ടേ നിൻനാട്ടാക്കേറിയ മഴ വിണ്ണിൻെറയരചൻ!
ഭവാനും യജ്ഞത്താൽപ്പുരുസുഖമുദിപ്പിക്ക സുരരിൽ!
ഇവണ്ണം രണ്ടാളും പെരുതുലകു രണ്ടിന്നുമുതകും
സുകൃത്യം തമ്മിൽച്ചെയ്തുമരുവിനനേകം യുഗശതം! ൩൫

ണ്ടു ശാപകഥ അറിഞ്ഞിരിക്കും; ഇപ്പോൾ ഈ പുനസ്സ്വീകാരവും അറിഞ്ഞിരിക്കും.

പ്രിയം ചോദിക്കണം: 'സന്തോഷമായില്ലേ?' എന്ന്.

ശ്ലോകം ൩൫. വിണ്ണിൻെറയരചൻ: ഇന്ദ്രൻ. പെരുത്=വളരെ. ഉതകും=ഉപകാരപ്രദമാകുന്ന. സുകൃത്യം=സൽകർമ്മം. അനേകം യുഗശതം=ആറന്താ യുഗങ്ങൾ. കാലത്തെ ഇത്ര പെരുപ്പി

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

രാജാ: ഭഗവാനേ, ഞാൻ ശ്രേയസ്സിന്നായി യഥാ ശക്തി പ്രയത്നിച്ചുകൊള്ളാം.

കശ്യപൻ: എന്തൊരു പ്രിയമാണ് വീണ്ടും നിന ക്കു ഞാൻ ചെയ്തുതരേണ്ടത്?

രാജാ: ഇനിയും എനിക്കു പ്രിയംചെയ്യുന്നതിൽ നി ന്തിരുവടിക്കു തിരുവുള്ളമുണ്ടെങ്കിൽ, ഇപ്രകാരം ഭവിക്കട്ടെ:

(ഭരതവാക്യം)

ഏല്ക്കട്ടെ മന്നൻ പ്രജകൾക്കു നന്മയെ;-
ത്തുകട്ടെ കണ്ണാമൃതവാണി സൂരികൾ;
നീക്കട്ടെ സംസാരവു,മാത്മസംഭവൻ
ശക്ത്യാ സമേതൻ മമ നീലലോഹിതൻ! ൩൫

(എല്ലാവരും പോയി.

ഏഴാമങ്കം കഴിഞ്ഞു.

ച്ചുപറഞ്ഞതു പുരുവംശത്തെ ഉദ്ദേശിച്ചാവണം; അതിന്റെ ഒരു പ്രതിനിധിമാത്രമാണല്ലോ ദുഷ്ഷന്തൻ. ഈ ശ്ലോകവും തുടർന്നുള്ള രാജവാക്യവും രാഘവഭട്ടൻ എടുത്തിട്ടില്ല; ഇതു രണ്ടും പ്രക്ഷിപ്തങ്ങളായിക്കൂടായ്കയില്ല.

ഭരതവാക്യം: നടന്റെ, അഥവാ നടന്മാരുടെ, മങ്ഗളാശം സാപരമായ വാക്യം; കഥാപാത്രം എന്ന നിലയ്ക്കുള്ളതല്ല.

ശ്ലോകം ൩൫. സൂരികൾ=വിദ്വാന്മാർ. ആത്മസംഭവൻ= ജനകജനനിമാരില്ലാതെ, സ്വയം ജനിച്ചവൻ. ശക്ത്യാ സമേ തൻ=ശക്തിയോടു കൂടിയവൻ; പകുതിശ്ശരീരം പാർവ്വതിയായിട്ടു ള്ളവൻ. അതുകൊണ്ടുതന്നെ നീലലോഹിതൻ=കറുത്തും ചുകന്നു മിരിക്കുന്നവൻ; പാർവ്വതി കറുത്തും ശിവൻ ചുകന്നുമിരിക്കുന്ന അർദ്ധനാരീശ്വരനാണ് സങ്കല്പിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നത്. മമ സം സാരവും നീക്കട്ടെ: എന്റെ സംസാരബന്ധത്തെ അഴിക്കുകയും ചെയ്യട്ടെ!

ശുഭം.

Digitized By Kerala Sahitya Akademi

Digitized By Kerala Sahitya Akademi